

Autorii își încheie demersul prezentului curs universitar cu certitudinea că tenta aplicativ pragmatică a incursiunilor teoretice suscită interesul vectorilor de decizie în materia politicilor penale vis-à-vis de cuplul victimă-agresor.

Valorificând nu numai experiența și ideile proprii dar și inspirându-se, selectând sau preluând din opera scrisă a altor specialiști ai domeniului, Tiberiu Bogdan și colaboratorii, Petre Pandrea, Vasile Stanciu, Nicolae Mitrofan și colaboratorii, Rodica Stănoiu și colaboratorii, Gheorghe Florian, Gheorghe Nistoreanu, Iancu Tănăsescu, Bujor Florescu, Tudor Amza, Costică Păun, alți penaliști, psihologi și criminologi din spațiul românesc și străin, autorii consideră că prezentul curs universitar servește magistraților de mâine (studentilor noștri de azi) ca argumentație a segmentului „de lege ferenda” dedicat protecției reale a victimei în legislațiile viitoare.

Cursul se adresează cu predilecție studenților în drept, medicină legală, psihologie, sociopsihologie, științe polițienești și detectivilor privați.

De altfel însăși tematica și problematicile prezentului curs se regăsesc în numeroasele inițiative ale meritoșilor noștri studenți Ionică Pârvu, Cătălina Roxana Dușan, Popova Victoria (juriști), Milea Ștefan (psiholog) și alții alături și împreună cu care parte dintre autori au finalizat în calitate de coordonatori de proiecte interesante teze de licență (parțial valorificate în prezenta operă) în materia cuplului penal victimă-agresor.

Tuturor acestora le mulțumim! Bătălia pentru emanciparea juridică și reconstrucția personalității victimei în dimensiunile ei juridice, psihologice și moral etice continuă.

VICTIMOLOGIE

CURS UNIVERSITAR

TUDOREL BUTOI

DAN VOINEA

VALENTIN IFTENE

ALEXANDRU BUTOI

CONSTANTIN ZĂRNESCU

MANUELA CRISTINA PRODAN

IOANA TEODORA BUTOI

LUMINIȚA GEORGETA NICOLAE

VICTIMOLOGIE

CURS UNIVERSITAR

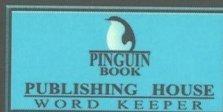
perspectiva psihologiei victimale
asupra cuplului penal
victimă - agresor

973-86722-0-1

9 789738 672208

CUPRINS

Introducere	9
-------------------	---

PARTEA I

Cap. 1 – Victimologia – O provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiție

1.1. Scurt istoric	11
1.2. Noțiuni introductive, puncte de vedere, accepțiuni	15
1.3. Definiții și comentarii – clarificări conceptuale și terminologice	18

Cap. 2 – Noțiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor – victimă

2.1. Infracțiunea – trăsături constitutive	25
2.2. Fapta să prezinte pericol social	25
2.3. Fapta să fie săvârșită cu vinovăție	26
2.4. Fapta să fie prevăzută de legea penală	28

PARTEA a II-a

Cap. 3 – Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. Infractorul ca „personalitate“ – perspectiva psihologiei judiciare asupra personalității criminale	29
3.2. Particularități psihice și disfuncții criminogene ale „personalității infractorului“	30
3.3. Personalitate – personalitate criminală (comentarii, interpretări, definiții, puncte de vedere, accepțiuni)	37
3.4. Disfuncții criminogene ale personalității (Discernământul vis-à-vis de responsabilitatea penală)	44
3.5. Perspectiva etiologică asupra comportamentului infracțional (trecerea la act). Paradoxul criminal – H.J. Eysenck; Ecuația personală a trecerii la act (pragul delinvențional); Legea secvenței temporale – O.H. Mawrer; Nucleul posibilității criminale – Jean Pinatel etc.	48

Cap. 4 – Psihologia infractorului din perspectiva declanșării și consumării actului infracțional (fazele actului infracțional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicațiile factorului emoțional-afectiv)

Secțiunea A

4.1. Personalitatea în situație conflictuală concretă (act, situație, personalitate – conformism, devianță, aberanță)	55
4.2. Comportament versus norme	56
4.3. Reprobarea morală sau coerciția	57
4.4. Ereditate – mediu – criminogeneză	57
4.4.1. Concepția modernă asupra eredității	57
4.4.2. Concepția modernă asupra mediului	59

4.4.3. Învățarea	61
4.4.3.1 – Învățarea reflex condiționată – clasică	61
4.4.3.2 – Învățarea reflex condiționată skinneriană	61
4.4.3.3 – Învățarea prin imitație	62
4.4.3.4 – Efectul premial și de întărire prin învățare	62
4.4.3.5 – Fixarea anormală	62
4.4.3.6 – Conduita morală impusă pe cale reflex – condiționată	62
4.4.3.7 – Imitația ierarhică	63
4.4.3.8 – Fazele actului infracțional	63
4.4.3.9 – Considerații etiologice asupra mecanismului conflictual explicații asupra ponderii împrejurărilor favorizante și a factorului emoțional-afectiv în declanșarea infracțiunilor	66
4.4.3.10 – Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale	70

Secțiunea B

4.4.4. Tipologizare și portretizare a infractorului	71
4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei (aspecte comportamental-atitudinale)	76
4.4.5.1 – Tendința de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii – derutarea cercetărilor	76
4.4.5.2 – Psihologia alibiului	77
4.4.5.3 – Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracțiuni	77
4.4.5.4 – Remușcări (muștrările de conștiință)	78
4.4.5.5 – Alte disfuncții și contradicții în tacticile de apărare ale infractorului	78
4.4.5.6 – Psihologia unor moduri de operare distincte	79

PARTEA A III-A

Cap. 5 – Victima (victima și victimologia din perspectivă etiologică și juridică)

5.1. Subiecții pasivi ai infracțiunii	80
5.2. Victima, agresiunea, agresorul	82
5.3. Efecte și implicații psihologice ale actului agresional privind victima	88

Cap. 6 – Demers cauzal – etiologic pe terenul victimizării (cauze, efecte și consecințe – implicații psihologice ale actului agresional privind victima)

Secțiunea A

6.1. Problematika „situației conflictuale“ în algoritmul victimă – agresor	89
6.2. Cauze individuale	90
6.3. Cauze sociale	93
6.4. Cauze de mediu	95
6.5. Cauze culturale	97

Secțiunea B

6.6. Efectele și consecințele psihologice ale victimizării	98
6.6.1. – Efecte individuale	98
6.6.2. – Efecte sociale	100

Secțiunea C

6.7. Consecințe strict psihologice ale victimizării	101
6.7.1. Consecințe individuale	101
6.7.2. Consecințe sociale	107

Cap. 7 – Victima din perspectiva tratamentelor penale

7.1. Victimele infracțiunilor de drept comun. Scurt istoric. Actualitatea în materie	108
7.2. Victima și urmărirea penală	113
7.3. Perspectiva exploratorie asupra psihologiei victimei (victima, sursă de informații – versiuni – ipoteze și piste de lucru în direcția identificării agresorilor)	114
7.4. Tratamentul psihologic al victimei în cursul urmăririi penale	116
7.5. Victima și judecata	119
7.6. Tratamentul psihologic al victimei în cursul judecății	120
7.7. Victima ulterior judecății	123
7.8. Tratamentul psihologic al victimei ulterior rezolvării judiciare a urmărilor victimizării	124
7.9. Exemplificări în materia aplicativ – pragmatică a victimologiei pe terenul răspunderii penale	125
7.9.1. Victimele accidentelor de muncă	125
7.9.2. Victimele accidentelor de circulație	130

Cap. 8 – Tipologia victimală (comportamente definitorii, conotații specifice)

8.1. Sistematizări – definiții tipologice – categorii de victime	134
8.2. Categorii de victime: particularități specifice	138
A – victimizarea femeii	138
B – victimizarea copilului	145
C – victimizarea persoanelor în vârstă	153
D – victimizarea străinilor	154
E – victimizarea specifică conflictelor militare, etnice și stării de război	156

Cap. 9 – Victima din perspectiva gestului suicidar (proprio-victimizarea) – agresivitatea introproiectată

9.1. Definiții, puncte de vedere, clasificări conceptual-terminologice	160
9.2. Teorii explicativ-etologice – demers cauzal – tipologii suicidare	161

Cap. 10 – Victima în dinamica infracțională (cuplul penal victimă-agresor)

10.1. Potențialul de receptivitate victimală	167
10.2. Cuplul penal victimă- agresor (victima după comiterea infracțiunii)	169

PARTEA A IV-A

Cap. 11 – Victima din perspectivă preventiv-protectivă

11.1. Victimele societății	173
11.2. Asistența victimiară	174
11.3. Victima din perspectivă preventiv-protectivă	177
11.4. Psihologia și prevenirea efectelor victimizante ale acțiunilor omenești	180
11.5. Abordarea preventiv-protectivă individuală	181
11.6. Abordarea preventiv-protectivă colectivă	184
11.7. Potențialul justiției restaurative în sistemul penitenciar	188
Bibliografie	214

Motto:

*„La început ambii ochi au râs, probabil de bucuria
inocentă a descoperirii ineditului acestei lumi,*

*Apoi, amara deziluzie a realității, constatată în jungla
socială, l-a făcut pe unul să plângă,*

La victime ambii ochi plâng încontinuu.“

*„Actul de justiție începe o dată cu strigătul celui vătămat
în dreptul său, de care apoi se îndepărtează precum ecoul,
lăsându-l în indiferență, uitare și nedreptate...“*

Introducere (curs universitar de victimologie)

Victimă, victimaj, victimologie, subiect, situație și știință, sintagme căzute fără voia lor în prăpastia indiferenței semenilor, (dar amintite undeva la periferia justiției, ori a unor discipline cu pretenții umaniste, a căror atenție este însă concentrată asupra „cuplului“ infractor – infracțiune), în actuala societate își reclamă cu îndreptățită motivație, drepturile călcate cu picioarele nepăsării, placidității, indolenței. Strigătele disperate ce solicită înțelegere, compasiune și chiar ajutor nu pot fi percepute, deși sunt auzite de cei care fugitiv încearcă să se strecoare prin viață. Responsabilitatea indusă de procesul juridic, penal sau civil, și mai ales de persoana făptuitorului, de cele mai multe ori condamnat, ne fac să trecem într-un con nemeritat de umbră VICTIMA – persoană pe umerii căreia se clădește întregul eșafodaj juridic, tocmai atunci când are mai multă nevoie de NOI. Egoismul supraviețuirii în singurătate își spune cuvântul și conștient sau nu demonstrăm că viața socială, comunitară, ce ar presupune întrajutorarea necondiționată, există numai în literatură, doctrină sau în iluziile deșarte ale ultimilor samariteni.

Iată de ce, demersul nostru încearcă să ofere nu numai niște noțiuni considerate mai mult sau mai puțin utile în pregătirea juridică și cu aplicativitate sperăm nu îndoielnică, ci să se constituie și într-un amplificator al strigătului disperării ce caută alinare, care să spargă timpanele celor care, deși au urechi, refuză să audă, și care deși au ochi nu vor să vadă și victima.

*

* *

Pentru magistrați – judecători și procurori, ca de altfel pentru toți profesioniștii dreptului, implicați în complexul exercițiu al combaterii și reprimării infracționalității, lupta pentru aflarea adevărului trebuie să se circumscrie unor eforturi reale, lipsite de umbra precedentului judiciar și a stereotipurilor, în care toate elementele mediului infracțional trebuiesc analizate cu aceeași maximă importanță. Aceasta implică și acordarea unei atenții egale sau echilibrate tuturor participanților din procesul penal și, cu precădere, atenție egală victimei și

infractorului. În dorința justificată de a aplica principiile dreptului penal și procesual penal, acelea de identificare și tragere la răspundere penală a infractorilor, de cele mai multe ori personajul victimă ocupă un loc subsidiar, ea fiind, de obicei tratată ca simpla persoană ce a declanșat procedura judiciară penală într-un anumit caz penal. De altfel justiția s-a născut odată cu strigătul victimei lezată într-un drept al său; deferind însă instituțiilor statului problema dreptului lezată, nu înseamnă însă că victima trebuie înlăturată din raporturile de reciprocitate juridică în care se află față de autor. Este suficient că există deja, în legislația în vigoare, așa consideratele abuzuri împotriva victimei, respectiv excluderea totală a acestora din procedura de acordare a amnistiei și grațierii. Este evident așadar că politica penală a unui stat nu trebuie să se orienteze prioritar asupra infractorilor, dar în mod egal ar trebui să o facă și față de victimele unui raport binom – infracțiunea.

În acest context, victimologia devine deosebit de importantă în ansamblul procesului investigativ și aceasta nu numai pentru că ne spune cine sunt victimele, care este istoria lor personală, obiceiurile sociale sau personalitatea acestora, dar ne furnizează de asemenea răspunsuri la întrebarea „de ce au fost alese ca victime?” În multe situații infractorul va amâna alegerea unei victime, până atunci când o va întâlni pe aceea care întrunește toate așteptările lui, și care îi va da posibilitatea să-și satisfacă anumite fantezii sau dorințe. Din această cauză, modalitatea în care victima este aleasă este important și oferă o perspectivă asupra modului de gândire și de operare a infractorului. Dacă suntem capabili să stabilim modalitatea în care infractorul acționează, atunci vom fi cu atât mai capabili să determinăm comportamentul lui viitor, ceea ce va conduce, cu siguranță, la un succes al investigației și cercetării penale.

Foarte strâns legate de conceptul de victimologie sunt conceptele de metodă de abordare, metodă de atac și evaluarea riscurilor. Dacă vom cunoaște detalii despre personalitatea victimei, atunci vom putea stabili, în corelație cu analiza locului faptei, cum aceste victime au fost abordate inițial de către infractor, cum au fost atacate și puse sub stăpânire. Dacă această examinare se face împreună cu aceea a riscurilor pe care făptuitorul, el însuși, și le-a asumat când a vizat o anumită victimă, atunci vom avea o imagine de ansamblu asupra acesteia din urmă și a rațiunii pentru care a fost aleasă ca victimă, ceea ce va conduce la o mai bună individualizare a măsurilor ce vor fi luate ulterior împotriva infractorilor și la evitarea – în unele situații – a erorii judiciare.

Suntem încredințați că lectura acestui curs universitar va deschide noi orizonturi și pentru implementarea în țara noastră a conceptului de justiție restaurativă, concept ce plasează victima în centrul negocierii post-infracționale.

În consens cu autorii

ddr. avocat Luminița Gergeta Nicolae

(ex)director al Institutului Național de Magistratură

Victimologia – o provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiție

1.1. SCURT ISTORIC

Considerațiile de ordin victimologic care „cercetează relațiile dintre criminal și victima sa” aparțin avocatului român **Benjamin Mendelsohn**.

B. Mendelsohn supune analizei raportul infractor – victimă începând din anul 1937 și apreciază că reacția victimei la actul agresional este dependentă de potențialul de receptivitate al victimei, diferit de la individ la individ, fiind condiționat de vârstă, sex, grad de cultură și inteligență, aspect bio-psihic, grad de obișnuință față de pornirile agresive, stabilitate sau instabilitate.

Clasifică victimele astfel: victimă total nevinovată (pruncuciderea), victimă mai puțin vinovată decât criminalul (ignoranța, imprudența), victimă tot atât de vinovată ca și criminalul (provocatoare), victimă total vinovată (stimulatoare, agresoare), victimă înăscută.

Observația și măsurarea comportamentului concret al victimei, întreprinderea raporturilor cu infractorul și cu mediul social reprezintă adevăratul obiect de cercetare al victimologiei.

Profesorul german de drept penal **Hans von Hentig** (1887-1974), în volumul „*The criminal and his victim*”, apărut în 1984, a analizat fenomenul concret stabilind prenoțiuni și concepte utilizate în victimologie, evidențiind posibilitățile de interacțiune dintre infractor și victimă, precum și rolul victimei în desfășurarea activității infracționale.

Hans von Hentig propune următoarea clasificare a victimelor: victime izolate de ansamblul organizării vieții și activității sociale: străinii, marginalizații social, persoanele abandonate, inadaptații psiho-biologic la un anumit regim de viață (solitarii și melancolicii), victime generate de neliniștea vitală individuală (caracterizate printr-o necesitate internă de acțiune și stabilitate psiho-socială), victime fără rezistență acțională (de regulă, în perioada pubertății sau a senilității).

Sintetizând rolul factorilor fiziologici în producerea victimizării, **Hans von Hentig** stabilește următoarea structură a victimelor: victime predestinate ereditar, victime recidiviste, victime neputincioase, victime false, victime imune, victime care devin infractori, disperaii, tinerii, femeile, handicapaii mintali, emigranții, minoritățile, oamenii fără cultură, oprimații, iresponsabilii, turmentații.

Punând în evidență rolul unor elemente situaționale, **Hans von Hentig** elaborează o nouă clasificare a victimelor:

- victime nevârstnice (posibilitatea victimizării prin reducerea reacțiilor și conduitei de apărare, sub forma abuzului și hărțuiei sexuale, a răpirii, a cerșetoriei);
- victime femei (se crează o dependență între determinarea biologică a femeii lipsită de posibilitatea unei apărări dinamice și agresivitatea criminalilor motivată sexual sau material);
- victime vârstnice, dependenții de alcool și stupefiante (neadaptarea comportamentului la solicitările ce-i sunt adresate de realitatea ambientală);
- imigranții (rolul adaptiv al psihicului este redus prin lipsa unei adecvări reale de ordin comunicațional care să asigure obținerea unui echilibru optim al personalității);
- etnicii (dificultatea formării unor comportamente care să corespundă unui grad de solicitări sociale);
- indivizii normali, dar cu o inteligență redusă (sunt lipsiți de capacitatea de a anticipa rezultatele acțiunilor desfășurate, în raport cu influențele mediului);
- indivizii temporar deprimați (prezența scopului în plan mental este redusă datorită lipsei de voință și a sentimentului de inferioritate);
- indivizii achizitivi (starea de relaționare cu mediul este determinată de modul în care individul realizează venituri substanțiale, prin absolutizarea nevoii de a realiza profituri în funcție de contextul în care apare orice posibilitate);
- desfrânații și destrăbălații (rămân inerți la regulile sociale și morale, prezentând tulburări legate de structura sistemului comportamental și chiar nervos);
- singuraticii (modificarea comportamentului prin absolutizarea izolării în interpretarea tuturor proceselor psihice);
- chinătorii (depășirea limitelor unei comportări normale, prin participarea la un flux de fapte psihice prin care denaturează regulile și raporturile interindividuale);
- indivizii „blocați și cei nesupuși“ (își elaborează un anumit model comportamental individual și, în momentul apariției unor contradicții acceptă soluțiile unor infractori sau datorită psihicului lor nu se vor lăsa victimizați).

În perioada 1947-1961, Școala de la Mainz dezvoltă caracteristicile victimale, conținutul specific al individualității victimale, esența etică a conflictului agresional deprins din acțiunile comunității, necesitatea reintegrării sociale a victimei, cercetarea caracteristicilor infractorilor.

În anul 1961, **Filippo Gramatica**, în volumul „Principi di Difesa Sociale“, elaborează profilaxia victimală după gradul de victimizare și capacitatea de recuperare individuală, restabilirea unor relații sociale și a interacțiunii stabilite cu comunitatea.

În anul 1966, **E.A. Fatah**, în studiul „Quelques problemes poses a la justice penale par la victimologie“, evidențiază modul în care actul agresional exercită o presiune constantă și puternică asupra victimei, obligând-o să participe în orice mod la derularea actului agresional, devenind: victimă participantă, victimă latentă, victimă predispusă, victimă provocatoare, victimă neparticipantă.

În 1970, **Thorsten Sellin** și **Marvia Wolfgang** în volumul „The Resurement of Delinquency“, consideră că există următoarele tipuri de victimizare:

- victimizarea primară (reprezintă urmarea oricărei agresiuni îndreptată împotriva unei victime);
- victimizarea secundară (are în vedere situațiile de păgubire a unor societăți comerciale);
- victimizarea terțiară (privește delictele care au ca obiect conviețuirea socială sau administrația publică);
- participarea mutuală (vizează adoptarea de către victimă fie a unei maniere relativ pasive, fie a unei atitudini de păstrare „a secretului victimizării“);
- victimizarea juvenilă (este condiționată de caracteristicile reflectării factorilor perturbatori din mediul înconjurător, relația dintre victima minor și mediu fiind instabilă și situațională).

În 1973, în Israel, a avut loc primul Colocviu Internațional de Victimologie, subliniindu-se influențele criminologiei, psihologiei, psihanalizei privind comportamentul victimei, investigat și descris sub aspectul conceptelor de conștiință, trăire psihică, drepturi și obligații.

În anul 1976, în S.U.A., a fost organizat al doilea Simpozion Internațional de Victimologie, stabilindu-se obiectul și direcțiile de dezvoltare a victimologiei, fiind definită structura științei victimologiei, ca obiect distinct de criminologie.

De asemenea, s-a propus înființarea unor centre de cură pentru unele categorii de victime supuse agresării sexuale, atacului armat, unor violențe grave, acordarea unui sprijin social și adoptarea unor măsuri preventive pentru o anumită tipologie de victime. Ca urmare a simpozionului a fost înființată revista „Jurnalul internațional de victimologie“.

În 1977, criminologul american **Stephen Schafer** clasifică victimele după gradul de participare și de răspundere la producerea infracțiunii în:

- victime fără relații anterioare cu criminalul;
- victime provocatoare (gradul de responsabilitate este apreciat în funcție de provocarea conștientă sau inconștientă manifestată de victimă);
- victime incitative (victima inițiază și participă la declanșarea actului agresional);
- victime slabe sub aspect biologic (prin neputința biologică de a se împotrivi constrângerii agresorului);
- victime slabe sub aspect social (prin neasumarea responsabilităților sociale pentru a schimba ordinea acțiunilor sociale);
- victime politice;
- alte victime.

În cadrul celui de-al treilea Simpozion Internațional de Victimologie au fost precizate și definite conceptele de condiție și motivație existențială a victimei, metodele de cercetare în victimologie, tratamentul juridic, social, aplicat victimei, adoptarea unor măsuri adecvate pentru reintegrarea socială a victimei.

În anul 1985, criminologul **Vasile V. Stanciu** publică la Paris vol. „Les droites de la victime“, iar în vol. „Criminalitatea Parisului“, apărută în 1987, prezintă condițiile în care victima poate fi implicată în conflictul agresional.

Consideră că există victime prin definiție: săracii, bolnavii, bătrânii, imigranții, persoanele cu un instinct slab de conservare.

În 1988, **Wolf Moddendorf** prezintă gradul de implicare a victimei în activitatea economică și afectivă, clasificând victimele astfel:

- victima generoasă (infractorul pune accent pe naivitatea și disponibilitatea materială a victimei);
- victima „ocaziei bune“ (infractorul oferă spre comercializare, la prețuri modice bunuri și valori sustrase sau devalorizate);
- victima afectivității și devoțiunii (apare în cadrul procesului afectiv și emoțional datorită tendinței de a crede că psihicul său se află în relație cu puterile supranaturale, astfel încât procedează la efectuarea de donații pentru purificare).

În anul 1988, psihologul român **Tiberiu Bogdan** editează, în colaborare, volumul „Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar“. Elaborează o viziune dinamică asupra conceptelor de victimă, victimizare, riscuri victimale.

În 1993, profesorul **Aurel Dincu** consideră în volumul „Bazele criminologiei“, că victimele pot iniția acte criminogene „care se integrează în concret, în procesul socio-uman cauzal la capătul căruia se comit și infracțiuni intenționale cu violență“.

În anul 1993, **Ion Gheorghiu-Brădet** publică volumul intitulat „Criminologia generală românească“, în care relevă cerința imperioasă a cunoașterii victimologiei, ca parte integrantă a criminalității.

Clasifică victimele astfel: victime care din naștere achiziționează maladii și traume care fac parte din zestrea ereditară; victime ale părinților și mediului familial; victime ale societății și organizării sale politice și juridice; victimele legii și puterii judecătorești; victimele terorismului și genocidului; victimele tehnicii avansate; victimele propriilor fapte dorite și nedorite.

În anul 1994, **Iancu Tănăsescu** publică volumul „Victima și agresorul“, în care prezintă comportamentul și raportul dintre victimă și criminal.

Tot în 1994, **Nicolae Mitrofan** și colab.¹ relevă particularitățile specifice ale următoarelor categorii de victime: femei, copii, persoane în vârstă, sinucigași. Cercetările efectuate au scos în evidență rolul victimei în descoperirea infractorilor prin evidențierea datelor referitoare la încadrarea juridică a faptei, la circumstanțele producerii acesteia, definirea personalității victimei.

În același an, psihologul **C-tin Păunescu** consideră că „atât momentul trecerii la act, cât și cel al declanșării sistemului de apărare sunt rezultatul unei ridicări a tensiunii agresivității, cauzalității acestora de la natura afectivă, actul agresional realizându-se în prezența factorilor de risc intrapersonali, conjuncturali și de mediu“.

În 1995, **Gheorghe Nistorescu și Costică Păun** evidențiază că până în prezent a fost neglijat aproape total studiul victimologiei, deși între făptuitor și victimă există relații

¹ Nicolae Mitrofan, Tudorel Butoi, Voicu Zdrenghea, (operă comună) **Psihologia Judiciară**, Editura Șansa, București, 1992, citate selective din contribuția distinsului profesor, pg. 69-103.

complexe în producerea actului infracțional, neputând fi exclusă contribuția victimei din sfera unui model cauzal complex, precum și de la identificarea dimensiunii criminalității reale.²

1.2. NOȚIUNI INTRODUCTIVE, PUNCTE DE VEDERE, ACCEPȚIUNI

Conceptul de victimologie derivă din latină – „victima“ și „logos“ – și reprezintă știința victimei. În antichitate victima era considerată ființa vie sacrificată unei zeități. Astăzi, prin victimă înțelegem orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale“.

Noțiunea de victimă cuprinde unitatea sintetică a stării psiho-fizice și sociale a persoanei care, suferind o violență (psiho-fizică), va fi obligată să suporte regulile practice ale acesteia, după cum voința victimei va fi determinată sau influențată de actul de agresiune.

În literatura de specialitate s-au desfășurat o serie de dezbateri teoretice, în așa fel încât să poată fi precis conturată aria pe care o acoperă conceptul de „victimă“. Victima înseamnă întotdeauna ființa umană.

Astfel, dacă este evident că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituțiile prejudiciate de activitățile acestora, în ceea ce privește victima propriu-zisă, trebuie să o diferențiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acțiuni infracționale sau de altă natură.

Victima este persoana care „fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acțiuni sau inacțiuni criminale“. De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- polițiști care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniți sau își pierd viața;
- luptători în confruntări militare;
- inițiatorul acțiunii criminale care își pierde viața în cazul legitimei apărări.

Încă în cadrul culturilor antice se întâlnesc preocupări față de victimă, atunci când exista un sistem de compensații și răscumpărări care acționau pentru revenirea la starea de echilibru a balanței dreptății. În cadrul evoluției sociale justiția va părăsi însă aceste forme incipiente pe măsura perfecționării ei, figura centrală devenind infractorul, victima trecând la marginea preocupărilor.

Tot mai mult forțele legii sunt îndreptate pentru depistarea și pedepsirea infractorului, victima având doar dreptul să se constituie parte civilă, situația sa fiind despărțită de cea a infractorului.

În perioada deceniului IV a secolului trecut se constată o serie de preocupări pentru readucerea victimei la locul pe care îl merită în preocupările justiției. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece ele apar ca jumătate a „diadei“ infractor – victimă.

² Se sesizează din ce în ce mai frecvent materializarea unei extrem de interesante observații în studii și cercetări ale unor autori de formație polițiști, ex **Studiu victimologic**, comisar șef Nicolae Pescaru, S.C. Cugget liber Poligraf, S.A. Constanța 2003 – dezvoltând extrem de interesant algoritmul risc victimal – situație conflictuală; protecția multidimensională a victimei (terapeutică, psihologică, psihiatrică, juridică) etc.

Printre primii oameni de știință care s-au considerat ei înșiși „victimologi“, se numără **B. Mendelsohn** (1940), care a examinat în lucrarea sa rezistența oferită de victimele violului; Hans von Hentig (1948), care în „The criminal and his victim“ s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi, cum ar fi: cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranții recent, membrii unor grupuri minoritare, cei cu tulburări mentale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenție factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acțiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 și 1970, criminologii și reformatorii au argumentat că înșiși infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii școlare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relațiilor familiale dezorganizate și altor injustiții sociale.

Treptat a avut loc delimitarea conținutului victimologiei ca știință autonomă (subsumată științei criminologiei), cu un obiect specific: comportarea victimei în procesul agresional.

Victimologia este știința despre activitatea și comportamentul specific prin care este relevată trăirea victimei în cadrul raportului cu agresorul, respectiv știința despre etapele procesului agresional pornind de la geneza, structura și finalitatea acestuia.

Victimologia elaborează categoriile și conceptele care definesc relația victimă – agresor și raportul agresiune – finalitate. Această relație poate fi cercetată din punct de vedere metodologic în cadrul procesului agresional integral sau poate fi abordată pe activități independente, în contextul acestui proces. Ambele aspecte vor trebui însă cercetate simultan.

Opțiunile victimologilor privind definirea victimologiei sunt diversificate. Astfel unii dintre aceștia consideră că victimologia reprezintă știința comportamentului și personalității victimei raportată la conceperea, realizarea și consecințele directe ale actului agresional asupra victimei. Victimologia relevă cauzalitatea și efectele agresiunii asupra victimei, ordinea în care se produc actele agresionale și limita reducerii acestora, respectiv toate actele agresionale cu un conținut clar: lezarea intereselor unei victime identificată sau care se va individualiza în perioada producerii actului agresional, existând o legătură clară de cauzalitate între actul agresional și efectul victimal.

Modul în care victima percepe, înțelege, acceptă sau respinge violența actului agresiv are valoare pentru stabilirea lanțului cauzelor și efectelor fenomenului victimal.

Guglielmo Gulotta precizează că orice act agresional produce multiple efecte victimogene, astfel că prin victimologie se asigură „studiul victimei unui delict, al personalității sale, al caracteristicilor sale biologice, psihologice, morale și socio-culturale, al relațiilor sale cu delinquentul și al relațiilor pe care le-a jucat geneza delictului“.

E.A. Fatah în volumul „Victima este vinovată“, consideră că victimologia are ca obiect „elaborarea – printr-un studiu aprofundat al victimei – a unui ansamblu de reguli generale, de principii comune și de un alt tip de cunoștințe, putând contribui la dezvoltarea, evoluția și progresul fenomenului criminal, al procesului criminogen, a personalității și caracterului periculos al delinquentului“. Conform acestuia, agresiunea este reprezentarea unui comportament particular, care, în realizarea unui interes individual, determină agresorul să justifice folosirea agresiunii (fizice sau psihice), ca fenomen al voinței proprii, al culturii sau al întâmplării.

Victimologia prezintă condiția victimei situată în mediul social, starea psiho-fizică generală de vătămare agresională (proporțională cu intensitatea actului agresional), interacțiunea dintre victimă – agresor și social. Sintetic, obiectul victimologiei îl reprezintă în concepția lui E.A. Fatah, tulburările psiho-fizice (cu excepția celor de tip maladiv), efecte ale actului agresiv care afectează în mod direct echilibrul dinamic (biologic și psihologic) al victimei.

I. Gheorghiu-Brădet consideră că obiectul victimologiei, ca parte a domeniului criminalității, „care cuprinde consecințele de orice fel produse de criminalitate și suportate de societate, populație și victimele infracțiunilor“ poate fi completat și cu interferențele raportului dintre agresor și victimă, precum și cu intervenția socială pentru restabilirea ordinii sociale.

În volumul „Criminologia generală românească“, definește victimologia ca „parte a criminologiei generale și speciale care constă în totalitatea de idei, concepții, explicații criminologice teoretice și metodologice, despre realitatea social-umană a victimizării societății, populației și indivizilor, prin producerea faptelor fenomenului criminalității“.

Acesta subliniază faptul că nu pot fi percepute separat conceptele de agresologie și victimologie, întrucât cauzele agresionale și efectele victimale sunt inseparabile, ordinea și înlăturarea acestora fiind dependente de variabilitatea actelor individuale exercitate de participanți, precum și de afectivitatea trăirii acestora.

J.A.R. Calderon definește victimologia ca disciplină care, prin explicarea cauzelor, studiază victima fără a planifica și realiza o politică a victimei. El consideră că obiectul victimologiei va trebui să se refere la „relațiile dintre victimă – criminal, profilul victimei, relația victimei cu societatea, acțiunea de a deveni victimă și victimitatea, comportarea victimelor, prevenirea victimală, criminalul în calitate de victimă, despăgubirea victimei, victimele delictelor determinate (cu caracter sexual, împotriva persoanelor, împotriva bunurilor)“.

Victimologia trebuie să reprezinte un sistem de concepte, de principii, de reguli, constituit pentru a se apăra drepturile victimei – din care să decurgă măsurile de natură social-morală și juridică pentru a restabili situația anterioară producerii agresivității.

Orice agresiune este negativă, în sensul că destabilizează o relație socială; trebuie să aibă un scop precis (chiar dacă nu va fi declarat), care urmărește schimbarea unor atitudini (comportamente) față de persoana agresorului sau a victimei. Obiectul victimologiei apare astfel ca fiind reprezentat de actul obiectiv care constituie fenomenul de apărare și ripostă la agresiune, consecințele psiho-fizic-obiective suportate de victimă, acțiunea de recuperare socială a victimei, precum și acțiunea de prevenție a victimizării.

J.A.R. Calderon pornește de la premisa că victimologia studiază starea persoanelor care au suferit „un comportament antisocial“ și centrează cercetările sale asupra profilurilor victimelor, participarea la actul criminal, intenționalitatea lor mai mică sau mai mare, responsabilitatea, necesitatea de a le despăgubi și trata, relația victimă – agresor și societate – victime.

Comportamentul victimei, ca obiect al victimologiei va trebui să fie raportat exclusiv la raportul agresor – victimă – societate sau prin prezentarea în două variante:

- agresor – victimă, urmărindu-se conduita individuală a acestor factori (acțiunile – inacțiunile exercitate în urma procesului psihic individual privind agresivitatea, cât și victimizarea);
- victimă – societate, punându-se accent pe manifestările de apărare – recuperare socială, despăgubirea legală a victimei și adaptarea măsurilor de prevenție generală și specială a victimei.

Latura bio-psihică a raportului victimal în ambele cazuri are caracter social.

Dacă agresologia are drept obiectiv fundamental identificarea, transformarea și educarea agresorului, victimologia va evalua intercondiționarea și interdependența relațiilor agresor – victimă – societate, în cadrul raporturilor interumane generale.

Comportamentul complex al victimei, tipurile de acțiuni, acte, situații care au produs efectul victimal, particularitățile acestuia dependente de cauze psiho-sociale multiple, vor fi esențialmente informative privitor la specificul agresiunii, la atributele moral-volitivă ale victimei, la regulile de comportare (de un anumit tip) ale victimei, la consecințele directe sau doar intenționate ale victimizării.

1.3. DEFINIȚII ȘI COMENTARII – CLARIFICĂRI CONCEPTUALE ȘI TERMINOLOGICE

Rezultat al îmbinării binevenite a noțiunilor „victimă” și „logos”, conceptul de victimologie își reclamă, cu tot mai multă insistență, un loc individualizat în cadrul preocupărilor sociologice, juridice, psihologice etc. Dacă această „știință” a victimei, inițial a fost inclusă în cadrul criminologiei, în prezent necesitatea abordării victimei în întreaga sa complexitate, impune victimologia ca o disciplină de sine stătătoare, și asta, cu atât mai mult cu cât nici C.pen. și nici C.pr.pen. nu acordă o atenție deosebită „jumătății albe” a diadei criminogene: victimă – agresor.

Conform dicționarului de psihologie (**Ursula Șchiopu**), victimologia este considerată o ramură a patologiei judiciare și a criminologiei, care se ocupă cu studiul caracteristicilor psihologice ale victimelor înainte și în timpul actului criminal, și după actul criminal, dacă supraviețuiesc. În Dicționarul enciclopedic de psihiatrie (**C-tin Gorgos**), se apreciază că victimologia este o disciplină științifică reprezentând „reversul criminologiei” în înțelegerea raporturilor care se stabilesc între victimă și agresor în cadrul „complexului criminogen”.

În opinia noastră, victimologia ar putea fi definită drept o disciplină ce face parte din categoria științelor socio-juridice ce se ocupă cu studiul, în dinamică, al victimei, cu rolul acesteia în geneza actului traumatizant – victimizant și relațiile ce se stabilesc în cadrul trinomului victimă – agresor – societate pe parcursul desfășurării, evoluției (etapelor) procesului criminal.

Definiția menționată situează victimologia în cadrul științelor socio-juridice și accentuează faptul că studiul victimei trebuie să se facă în dinamică, în special în etapa anterioară agresiunii.

Procedând așa vor putea fi surprinse elementele care contribuie la declanșarea mecanismului patologic-agresional la agresor, astfel încât să se poată elabora o prevenție adecvată. Dacă în cazul *victimelor pasive*, care nu stimulează în nici un fel comportamentul agresorului, ele devenind victime în mod întâmplător, prevenția este în mai mică măsură operantă, în cazul *victimelor active*, prevenția capătă un rol major putând contribui uneori chiar la salvarea acestora.

Prin victime active sau victime activante (**Hans von Hentig**) trebuie înțelese acele victime care, prin modul lor de comportament, stimulează, activează, declanșează ancestralele dispozitive violente, crude, inumane aflate în cripticul psihic uman. Se cunoaște faptul că o serie de ciminali au relatat că pornirile criminale le-au fost determinate de îmbrăcămintea victimelor, de mersul acestora, de felul în care vorbeau etc.

Pe cât de adevărat este faptul că numai un psihic patologic poate recurge la violență pentru a-și satisface instinctele ori convingerile mai mult sau mai puțin aberante, tot atât de reală este și situația în care atitudinea, ținuta, comportamentul unei persoane devin hotărâtoare în manifestarea agresivă pe care o provoacă, în mod intenționat sau nu.

Ne punem întrebarea cum ar reacționa un bărbat adult, considerat normal, în fața unei tinere femei, sumar îmbrăcate, cu un comportament provocator, aflată într-o zonă mai puțin frecventată și pe lângă care trece întâmplător? În răspunsul la această întrebare, trebuie avut în vedere faptul că ființa umană, cel puțin încă, nu s-a transformat într-o mașinărie, într-un robot insensibil care are de îndeplinit numai activități utile pentru deservirea altora!

Iată deci, că hormismul, conform căruia impulsurile instinctuale au rol hotărâtor în activitatea psihică și în comportamentul uman, este o concepție psihologică care nu a apărut întâmplător.

Fără a încerca să luăm apărarea de circumstanță a infractorului, nu putem totuși să nu atragem și noi atenția asupra posibilității inducției pornirilor violente, agresive chiar de către victimă.

Dacă din punct de vedere gramatical, substantivul comun de genul feminin *victimă*, sinonim cu jertfă, nu se deosebește de alte substantive, din punct de vedere al rezonanței socio-juridice atât pentru specialiștii din diverse domenii de activitate, cum ar fi: psihologi, medici, sociologi, juriști, criminaliști etc., cât și pentru profanii inteligenți, are o semnificație particulară și un înțeles diferit care, nu de puține ori a iscat controverse. Vom porni pe drumul descifrării semnificării și a impactului pe care noțiunea de victimă o are asupra noastră, a tuturor, menționând pentru început unele dintre definițiile care încearcă să redea semnificația acestei sintagme. Astfel, în Dicționarul Enciclopedic Român, victima este definită drept „persoana care a fost prejudiciată ca urmare a săvârșirii unor fapte culpabile și păgubitoare”, în timp ce D.E.X. îi atribuie trei înțelesuri: 1 – „de persoană care suferă chinuri fizice sau morale din partea oamenilor, a societății, din cauza propriilor greșeli”; 2 – „de persoană care

suferă de pe urma unei întâmplări nenorocite (boli, accident, jaf, crimă etc.); 3 – „de animal sau de om care era sacrificat unui zeu“.

Psihologul român **T. Bogdan** consideră că prin victimă trebuie să se înțeleagă „orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale“, precum și „orice persoană care fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acțiuni sau inacțiuni criminale“.

Aceste câteva definiții menționate, deși încearcă să explice sensul noțiunii de victimă, considerăm că suportă unele anunțări, astfel încât să poată surprindă toate aspectele ridicate de conceptul supus analizei. Din aceste considerente, inițial, dorim să precizăm că sintagma *victimă* este un termen generic, aplicabil tuturor ființelor vii, deci tuturor formelor sub care este cunoscută, în prezent, viața. Din această perspectivă se pot deosebi următoarele varietăți de victime:

- victime umane sau victime persoane;
- victime animale sau zoovictime;
- victime plante sau fitovictime.

Fără a considera că zoo- sau fitovictimele sunt mai puțin importante și lăsând aspectele mai mult decât interesante, ridicate de aceste tipuri de victime, deocamdată, în seama ecologilor, în continuare ne vom îndrepta atenția asupra victimelor umane care, în această lucrare vor fi denumite simplu, **VICTIME**.

Sperăm să nu fim prea aspru criticați dacă avansăm ipoteză că noțiunea de victimă ar putea deriva de la numele zeului arhaic vedic *Vikrita* – „divinitate fenomenologică a bolilor și schilodirilor monstruoase“ –, având în vedere că în sanscrită, *viktra* înseamnă bolnav, schilod. De asemenea, și termenul de jertfă ar putea avea rădăcini în *Jlia* (Jelea) ce personifică în mitologia slavă actul jelierii, nenorocirea și care era întotdeauna însoțită de *Karna*, ce personifica bocetul, simbolizând plânsul.

Prin victimă (umană) considerăm că trebuie să se înțeleagă orice ființă umană vie care suportă în mod real consecințele neplăcute ale unor traume, auto- sau heteroprovoacate ori determinate de evenimente.

Deși simplă la o primă evaluare, totuși, această definiție reușește, în opinia noastră, să reliefeze următoarele:

- victima nu poate fi decât un om viu, deci o persoană;
- persoana respectivă trebuie să sufere cu adevărat, autentic, veritabil, deci să existe posibilitatea dovedirii acestei suferințe, fapt ce exclude din categoria victimelor pe simulanți;
- consecințele neplăcute, dezagreabile, supărătoare pot fi urmarea atât a unor traume produse de o altă persoană, prin acțiune sau inacțiune, cu vinovăție, din culpă sau cu praeterintenție, ori chiar de victimă, cât și ca urmare a unui eveniment ce survine independent de voința omului (cutremure de pământ, avalanșe, uragane etc.).

Precizăm faptul că suferințele pot fi resimțite de:

- **victima primară**, adică de persoana asupra căreia se exercită în mod direct trauma victimizantă;
- **victima secundară**, reprezentată prin familia, anturajul, colectivitatea etc., din care face parte persoana traumatizantă; victima secundară suportă în mod indirect (prin intermediul suferinței victimei primare) consecințele nefaste;
- **victima terțiară sau generală**, care este reprezentată de întreaga societate umană.

În funcție de natura agresiunii exercitate (hetero- sau autoprovocată), precum și de modul în care consecințele nefaste sunt dorite sau nedorite și acceptate sau neacceptate de persoana respectivă, în opinia noastră, pot fi deosebite trei categorii de victime, și anume:

- victima reală;
- semivictima;
- pseudovictima.

Aceste trei categorii victimale, incluse în termenul general de victime umane, au atât elemente comune, cât și diferite, care ne-au permis să le individualizăm.

Victima reală ar putea fi definită drept **orice ființă umană care suportă în mod autentic consecințele neplăcute ale unor traume heteroprovoacate pe care nu le acceptă, dar de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinței sale liber exprimate.**

Definiția menționată impune câteva precizări menite să contureze esența victimajului real și prin aceasta să reliefeze particularitățile termenilor folosiți.

Astfel, referitor la subiectele participante, considerăm că acestea sunt reprezentate prin subiectul pasiv și subiectul activ:

- **subiectul pasiv**, care suferă consecințele nefaste și asupra căruia ne îndreptăm atenția prin demersul nostru, poate fi:

- **subiectul pasiv imediat și individualizat/determinat**, și anume victima, indiferent dacă este unică sau multiplă: asupra acesteia se exercită în mod direct trauma, fără a avea nici o importanță naționalitatea, vârsta, sexul, convingerile politice sau religioase, statutul social etc., elemente ce pot contribui la explicarea opțiunii criminalului asupra unui anumit tip de victimă, dar care nu influențează calitatea acesteia de victimă reală primară;
- **subiectul pasiv mediat**, care suferă în mod indirect urmările nefericite; apreciem că acesta poate fi *intim*, și anume familia (sub toate aspectele sub care se poate prezenta: tradițională – extinsă, modernă – nucleară, restructurată – concubinajul, căsătoria deschisă, familiile reconstituite sau cele reorganizate, simulacrele familiale: semi-căsnicia, pseudo-căsnicia, uniunile homosexuale etc.), *apropiat*, respectiv grupul, anturajul, comunitatea căreia îi aparține și *general*, adică societatea umană în ansamblul ei. Subiectul pasiv mediat intim și cel apropiat constituie victima secundară, în timp ce societatea, la modul general, poate fi denumită și victimă terțiară;

- **subiectul activ**, cel care exercită trauma asupra victimei poate fi reprezentat fie printr-o persoană, fie de un animal sau de un eveniment care, așa cum se cunoaște, se produce independent de voința omului: inundații, cutremure de pământ, uragane, avalanșe etc. Subiectul activ uman, unic sau multiplu poate acționa cu intenție (directă sau indirectă) din culpă sau cu praeterintenție, printr-o activitate pozitivă sau comisivă, prin acțiune ori negativă sau omisivă, prin inacțiune. Activitatea traumatizantă asupra victimei poate fi exercitată în mod direct, nemijlocit sau indirect, prin intermediul altor ființe, persoane sau animale, ori fapte de natură să producă rezultatul neplăcut.

Victima reală, ca subiect pasiv imediat nemijlocit și individualizat, poate fi, așa cum am precizat, orice ființă umană dacă îndeplinește următoarele două condiții:

- ființa umană trebuie să fie în viață, deci acțiunea traumatizantă este exercitată asupra unei persoane și nu asupra cadavrului (în acest caz se poate constitui infracțiunea de profanare care este prevăzută și pedepsită de C.pen.); de asemenea se subînțelege faptul că subiectul pasiv imediat nu poate fi un lucru material, un obiect sau un bun (mobil sau imobil) indiferent de valoarea lui morală ori materială, chiar dacă prin distrugerea acestuia se provoacă indirect o traumă unei persoane de natură să o transforme în victimă;

- persoana – victimă reală nu trebuie să accepte, să fie de acord cu exercitarea traumei asupra sa; se conturează astfel două posibilități:

- victima nu se poate apăra de acțiunea traumatizantă datorită fie unei infirmități, unei boli psihice sau organice, ori a imposibilității de a conștientiza pericolul și de a aprecia în mod critic realitatea (hipnoza, starea de comă, somnul profund etc.), situații care o fac incapabilă de a opune rezistență fizică agresiunii, fie datorită unor împrejurări grave, de mare amplitudine, ce survin în mod natural și cărora nu le poate face față (inundații, cutremure, tornade etc.);

- victima, deși se poate apăra, este obligată să suporte acțiunea traumatizantă prin constrângere psihică sau fizică. Constrângerea, prin ea însăși victimizantă, poate fi de natură:

- fizică: bătaie, arsuri, schingiuire etc., sau
- psihică, fie prin amenințarea cu producerea unui rău mai mare decât cel urmărit inițial de agresor (spre exemplu: agresorul care urmărește să producă victimei un prejudiciu estetic temporar o amenință că în situația în care nu acceptă să-i taie părul îi va rupe un deget), fie amenințând victima cu cauzarea unui prejudiciu major altei persoane, apropiate acesteia (spre exemplu: agresorul amenință victima că în situația în care nu consimte raportul sexual îi va viola fiica minoră) sau cu distrugerea, degradarea unui bun cu mare valoare morală sau materială pentru victimă (spre exemplu, agresorul amenință victima cu distrugerea autoturismului dacă nu-i dă o anumită informație).

Din cele prezentate se poate înțelege că sunt excluse din categoria victimelor reale, persoanele care consimt în mod explicit sau implicit, având libertatea de a-și exprima voința, să se expună acțiunii cu potențial victimizant în scopul îndeplinirii unor sarcini de serviciu, în scop hedonic, din curiozitate sau din necesitate, cum ar fi spre exemplu:

- medicii în general și în mod special medicii infecționiști, parazitologi, dermatologi etc., care, în activitatea lor, se pot contamina cu produse patogene și să dezvolte diverse boli: SIDA, TBC etc.; o atenție deosebită trebuie acordată medicilor anatomo-patologi și mai ales medicilor legiști care fiind cvasi-permanent în prezența cadavrelor, uneori în stare de putrefacție sunt supuși riscului îmbolnăvirilor într-un grad ridicat;
- polițiștii, procurorii etc., adică persoanele a căror activitate constă în probarea infracțiunilor și descoperirea făptuitorilor și care, nu de puține ori, sunt amenințate sau chiar suportă răzbunarea elementelor antisociale cu care se confruntă;
- personalul armatei, în confruntările militare;
- infractorii care sunt răniți sau chiar omorâți de victima care ripostează agresiunii lor;
- sportivii practicanți ai unor jocuri sportive cu risc vătămător: boxeri, luptători, rugbiști, alpiniști etc.;
- turiștii care se expun riscului acceptând sau chiar solicitând diferite moduri (extreme) de distracție: caruselul, montagnes russes-ul, tiribomba etc.;
- prostituatele, demimondele a căror activitate presupune un anumit risc materializat uneori în vătămări corporale sau crimă.

Am menționat numai câteva din multiplele situații în care, existând acordul prealabil al părții vătămate, acestea nu pot fi incluse în categoria victimelor reale, indiferent de natura prejudiciului suferit, pentru a se înțelege că elementul care particularizează condiția de victimă veritabilă este lipsa consimțământului liber exprimat, necondiționat asupra situației traumatizante de care aceasta nu se poate apăra sau pe care este obligată să o îndure.

Totuși, având în vedere necesitatea de a acorda nu numai atenție dar și compensație persoanelor din categoriile menționate, care suferă la modul real în urma traumelor la care au fost supuse, considerăm că le putem încadra în categoria generală a victimelor, denumindu-le semivictime sau demivictime.

Astfel, prin **semivictimă**, în opinia noastră, s-ar putea înțelege *orice ființă umană care având capacitatea psihică de a înțelege realitatea faptică suportă în mod real, autentic, consecințele neplăcute ale unor traume heteroprovoocate, pe care le acceptă, în mod explicit sau implicit, și față de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinței sale liber exprimate.*

Comparând definițiile pe care le-am propus pentru victimă și respectiv pentru semivictimă, se poate observa că elementele ce diferențiază cele două categorii sunt:

- acceptarea, admiterea, recunoașterea posibilității de a suferi acțiunea traumei în cazul semivictimelor, fără a avea importanță dacă acordul a fost exprimat în mod explicit sau implicit (tacit) – se are în vedere faptul că exercitarea unor meserii, practicarea unor

- sporturi (dure, extreme) etc. de bună voie, presupune asumarea riscurilor posibile și, în consecință, semnifică acordul (prezumat) de voință al persoanei respective;
- în cazul semivictimelor trebuie să existe capacitatea psihică necesară, prin care aceasta să conștientizeze riscurile la care se expune și pe care și le asumă, deci să existe discernământ. Din punct de vedere juridic existența discernământului se traduce prin responsabilitate, deci, semivictima este responsabilă de acțiunile sau inacțiunile sale prin care s-a expus traumei victimizante, condiție care nu trebuie îndeplinită în cazul victimei reale.

Un aspect asupra căruia merită să ne îndreptăm atenția este acela că, în situația victimei reale și a semivictimei, acțiunea traumatizantă este *heteroprovoacă* și constă într-o acțiune, directă sau indirectă sau inacțiune umană sau este urmarea unui eveniment ori acțiunii unui animal.

Elementul heteroprovoocator, heteroagresiv generator al suferințelor neplăcute particularizează condiția de victimă sau de semivictimă, diferențându-le totodată de o a treia categorie de victime, respectiv de pseudovictime la care consecințele neplăcute sunt autoprovocate.

Astfel, apreciem că **pseudovictimă** poate fi considerată *orice ființă umană care suportă în mod real consecințele neplăcute ale unor traume pe care și le provoacă singură fără a fi obligată de o altă persoană*.

Deci, în situația pseudovictimei se remarcă faptul că trauma este autoprovocată fiind rezultatul propriei decizii, ceea ce traduce liberul acord de voință al persoanei ce-și îndreaptă astfel împotriva propriului corp procesul victimizării.

Consecințele nefaste sunt și în cazul pseudovictimei, autentice, reale și pot fi rezultatul unor acțiuni, directe sau indirecte, ori inacțiuni ale persoanei respective. Urmările propriei agresivități pot fi de gravitate diferită, mergând de la câteva leziuni traumatice elementare, la masochism sau chiar până la forma extremă a sinuciderii.

Spre deosebire de semivictimă la care există discernământ, în cazul pseudovictimei acesta poate exista sau nu, ori poate fi diminuat, deci nu are nici o importanță dacă persoana respectivă este responsabilă sau nu din punct de vedere juridic.

Elementul caracteristic și comun celor trei categorii de victime (victima reală, semivictima sau pseudovictima) este așadar suferința autentică, reală, care poate fi demonstrată în mod obiectiv, inclusiv prin expertiză medico-legală și care le deosebește, așa cum am menționat, de simulant, al cărui scop este de a obține unele avantaje, indiferent de natura lor, sau de a se sustrage de la îndeplinirea unor obligații sociale.

Prin prisma noțiunilor prezentate se poate concluziona că termenul generic de victimă, circumscrie categoriile:

- **victima reală** – care nici nu dorește și nici nu acceptă trauma victimizantă;
- **semivictima (demivictima)** – care nu dorește, dar acceptă (acord prezumat);
- **pseudovictima** – care și dorește și acceptă.

Noțiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor – victimă

2.1. INFRAȚIUNEA – TRĂSĂTURI CONSTITUTIVE

Codul Penal prevede în **art. 17**: „*Infrațiunea este fapta care prezintă pericol social¹, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală. Infrațiunea este singurul temei al răspunderii penale*”.

Săvârșirea unei fapte – Din definiția noțiunii de infrațiune rezultă că aceasta este, în primul rând, o faptă a omului, un act de conduită exterioară a acestuia, având o existență materială obiectivă. Cerința existenței unei fapte periculoase are o semnificație politico-penală specifică. Numai actele de conduită exterioară ale persoanei pot constitui infrațiuni, nu și simplele procese psihice care au loc în forul interior al acesteia. **Simplul gând** (*nuda cogitatio*) nu poate constitui infrațiune, nefiind faptă.

Fapta poate consta într-o acțiune sau într-o inacțiune. În ambele sale forme, ea reprezintă exteriorizarea unor procese psihice caracteristice activității conștiente a omului. Fapta trebuie să aparțină omului, să-i fie imputabilă, astfel nu există infrațiune, ci o simplă manifestare de energie fizică, fără relevanță juridico-penală. Fapta cuprinde și urmarea produsă, deci și modificările produse în mod conștient ori care se puteau produce prin săvârșirea acțiunii sau inacțiunii respective. Fiind o faptă a omului, din sfera infrațiunii sunt excluse fenomenele naturii și reacțiile animalelor, afară de cazul când omul se servește, în săvârșirea faptelor sale de forțe ale naturii sau de energii animale.

Trăsăturile esențiale ale infrațiunii rezultă din cuprinsul art. 17 C.pen.:

1. Fapta să prezinte pericol social;
2. Fapta să fie săvârșită cu vinovăție;
3. Fapta să fie prevăzută de legea penală.

2.2. FAPTA SĂ PREZINTE PERICOL SOCIAL

Pentru a constitui infrațiune, fapta unei persoane trebuie să prezinte pericol social, adică să fie periculoasă pentru societate.

Conform **art. 18 C.pen.**: „*Fapta care prezintă pericol social în înțelesul legii penale este orice acțiune sau inacțiune prin care se aduce atingere uneia dintre valorile arătate în art. 1 și pentru sancționarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse*”.

¹ Dacă o serie de sisteme penale sunt tentate să renunțe la conotația „pericol social” din componența trăsăturilor constitutive ale infrațiunii, mai ales din perspectiva argumentelor naive care vizează „arbitrariul aprecierii pericolului”, nu același lucru și-l poate permite victimologia pentru care pericolul social este definitoriu în aprecierea gravității și întinderii dreptului lezat și a prejudiciului suferit – fără a mai vorbi de faptul că pericolul oglindește fidel (obiectivează juridic) comportamentul făptuitorului (personalitatea sa).

Fapta aduce atingere valorilor sociale atunci când vatămă efectiv sau când pune în pericol aceste valori, creând posibilitatea producerii unor urmări dăunătoare pentru ele. Pericolul social se exprimă, de asemenea, în starea de neliniște și insecuritate socială pe care fapta o creează, în caracterul său de violență, de fraudă sau de indisciplină socială. De asemenea, ca trăsătură a infracțiunii, pericolul social trebuie să aibă caracter penal, adică să prezinte un anumit grad, o anumită gravitate specifică infracțiunii ca ilicit penal, care o distinge de alte forme de ilicit juridic (administrativ, disciplinar, civil) și să justifice incriminarea faptei sub sancțiunea penală.

Fiind dependent de însemnătatea valorilor sociale, de ierarhia acestora, pericolul social este variabil de la o infracțiune la alta. De asemenea, este posibil ca pericolul social al aceleiași infracțiuni să fie variabil de la o etapă a dezvoltării sociale la alta. De aceea, o faptă care nu avea în trecut caracter socialmente periculos îl poate dobândi ulterior, tot așa cum o faptă care a avut caracter socialmente periculos îl poate pierde ca urmare a evoluției societății.

În legislație și știința dreptului penal se face distincție între pericolul social:

- **generic** (se referă la un anumit tip de infracțiune: furt, omor, spionaj);
- **concret** (este pericolul pe care îl prezintă fapta săvârșită).

Pericolul social concret diferă, în cadrul aceluiași tip de infracțiune, de la o faptă concretă la alta. Evaluarea lui este importantă, pe de o parte pentru că lipsa în concret a gradului de pericol social specific infracțiunii duce, potrivit legii în vigoare, la inexistența infracțiunii (art. 18 C.pen.).

2.3. FAPTA SĂ FIE SĂVÂRȘITĂ CU VINOVĂȚIE

Pentru existența infracțiunii nu este suficientă săvârșirea unei fapte care prezintă pericol social, în înțelesul arătat, chiar dacă s-a stabilit că aceasta este imputabilă unei anumite persoane (*imputatio facti*).

Pentru ca fapta săvârșită să constituie infracțiune este necesar să se constate existența unei legături de cauzalitate psihică între făptuitor și fapta socialmente periculoasă săvârșită de el. Este nevoie deci să se constate că această faptă îi este imputabilă nu numai fizic, dar și psihic.

Această legătură subiectivă dintre făptuitor și fapta periculoasă pe care el a săvârșit-o, care reflectă în fond atitudinea conștiinței și voinței lui în raport cu fapta săvârșită și cu urmările ei, stă la baza vinovăției ca trăsătură esențială a infracțiunii.

Dacă fapta nu este voită de persoana care a săvârșit-o, în sensul că aceasta a acționat nu în mod liber, ci sub imperiul unei forțe străine, sub presiunea unei constrângeri, nu poate exista vinovăție. Voința de săvârșire a actului de conduită este o condiție esențială pentru existența vinovăției ca trăsătură a infracțiunii.

Definiția vinovăției o găsim în C. pen., art. 19: „*Vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă*“.

Din însăși definiția dată vinovăției în legea penală, rezultă că această trăsătură esențială a infracțiunii se prezintă sub două forme sau configurații specifice. Este posibil ca, în momentul săvârșirii faptei, subiectul să-și reprezinte clar rezultatul acesteia, să și-l reprezinte greșit sau să nu și-l reprezinte deloc, deși avea îndatorirea și posibilitatea să și-l reprezinte, în condițiile în care a acționat. În raport cu aceste variațiuni, vinovăția îmbracă forma intenției, atunci când persoana a avut reprezentarea corectă a rezultatului faptei sale, sau forma culpei, atunci când și-a reprezentat greșit sau nu și-a reprezentat deloc acest rezultat. Este ceea ce

rezultă și din dispoziția art. 19 alin. 1 C.pen., în care se prevede că există vinovăție atunci când fapta este săvârșită cu intenție sau din culpă.

Tot din definiția dată rezultă că cele două forme ale vinovăției sunt susceptibile, fiecare în parte de modalități diferite în raport cu atitudinea făptuitorului față de producerea rezultatului socialmente periculos. Atât intenția, cât și culpa se realizează, în mod obligatoriu în una dintre modalitățile prevăzute de lege, în funcție de atitudinea făptuitorului în cazul dat, în oricare dintre ele forma de vinovăție respectivă având aceeași valoare.

Caracteristic **intenției** este deci prevederea de către făptuitor a rezultatului faptei, reprezentarea în mintea sa a acestui rezultat și nu doar posibilitatea reprezentării lui.

Dacă făptuitorul nu a avut reprezentarea rezultatului faptei sale, datorită unei erori de fapt sau unei întâmplări imprevizibile (caz fortuit), nu există intenție, ci eventual culpă. Intenția prezintă două modalități, în funcție de atitudinea făptuitorului față de producerea rezultatului socialmente periculos: **intenția directă** și **intenția indirectă (eventuală)**.

a) Intenția directă. Există această modalitate a intenției atunci când făptuitorul își reprezintă acțiunea sau inacțiunea sa, modul de înfăptuire, rezultatul socialmente periculos la care conduce fapta și în aceste condiții el urmărește producerea acelui rezultat.

b) Intenția indirectă sau eventuală există atunci când făptuitorul, care prevede rezultatul socialmente periculos al faptei sale, deși nu urmărește producerea acelui rezultat, săvârșește totuși fapta, acceptând eventualitatea producerii lui. Existența acestei modalități a intenției presupune săvârșirea unei fapte susceptibile să producă cel puțin două rezultate, din care unul (care poate fi socialmente periculos) este urmărit de făptuitor, iar altul care este socialmente periculos și care nu este urmărit, dar este acceptat de făptuitorul care se hotărăște să săvârșească fapta chiar cu riscul producerii și a acestui rezultat posibil.

Modalitățile intenției examinate mai sus sunt modalități normative, deoarece sunt explicit prevăzute de lege.

c) Alte modalități ale intenției. Pe lângă modalitățile normative, în știința dreptului penal sunt cunoscute și alte modalități ale intenției. Se face astfel distincție între:

1. **Intenție simplă și intenție calificată** – Există intenție simplă atunci când făptuitorul prevede și urmărește producerea rezultatului (intenție directă obișnuită), iar intenție calificată atunci când făptuitorul urmărește producerea rezultatului în vederea realizării unui scop prevăzut în norma incriminătoare.

2. **Intenție inițială și intenție supravvenită** – Prima există atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale de la început, adică din momentul trecerii la săvârșirea faptei. A doua există atunci când prevederea rezultatului intervine ulterior unei hotărâri inițiale și determină hotărârea ulterioară de a-l produce.

3. **Intenție unică și intenție complexă** – Prima există atunci când făptuitorul a hotărât să săvârșească o singură faptă, a doua se realizează atunci când făptuitorul a hotărât să săvârșească mai multe fapte sau a urmărit să producă mai multe rezultate socialmente periculoase.

4. **Intenție spontană și intenție premeditată** – Există intenție spontană atunci când trecerea la săvârșirea faptei s-a făcut imediat după adoptarea rezoluției infracționale și intenție premeditată atunci când rezoluția infracțională a precedat la un interval oarecare de timp săvârșirea faptei, interval în care făptuitorul a

reflectat asupra modului și mijloacelor de săvârșire a faptei. Intenția premeditată atrage, în general, o răspundere penală mai mare.

Există **culpa** ca formă a vinovăției atunci când făptuitorul, săvârșind o faptă care prezintă pericol social, a prevăzut rezultatul socialmente periculos al faptei sale, dar nu a urmărit și nu a acceptat eventualitatea producerii lui, însă a acționat socotind fără temei că acel rezultat nu se va produce sau nu a prevăzut rezultatul deși trebuia și putea să-l prevadă. Din această definiție rezultă că și culpa prezintă la rândul ei, două modalități importante: culpa cu prevedere (ușurința) și culpa simplă (greșeala).

a) Culpa cu prevedere (ușurință, temeritate) există când făptuitorul a prevăzut rezultatul posibil al faptei sale, nu a acceptat însă acest rezultat, ci a sperat în mod ușuratic, neîntemeiat, că el nu se va produce.

b) Culpa simplă (greșeala) există atunci când făptuitorul nu a prevăzut rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să-l prevadă.

Culpa în cele două modalități ale sale este și ea, alături de intenție, prevăzută și definită în dispozițiile din art. 19 C.pen.

c) Alte modalități ale culpei. Pe lângă modalitățile normative examinate, în teoria dreptului penal sunt cunoscute și alte modalități ale culpei, a căror cunoaștere servește la mai exacta caracterizare a vinovăției și la individualizarea pedepsei. Astfel, în raport cu cauza ce a determinat atitudinea culpabilă se face distincție între: imprudență sau nesocotință (comportare nechibzuită) și nebagare de seamă (neatenție), neglijența (comportare fără grija necesară), nepricepere (lipsa cunoștințelor necesare efectuării activității), nedibăcie (lipsa aptitudinilor sau deprinderilor necesare) etc. De asemenea, în raport cu natura comportării în cadrul căreia s-a manifestat, se face distincție între culpă „in agendo” și culpă „in omitendo”, după cum aceasta s-a manifestat în cadrul unei acțiuni sau al unei omisiuni; între culpă directă și culpă indirectă, după cum se referă la acțiunea săvârșită de infractor sau la cea săvârșită de o altă persoană etc.

Pe lângă vinovăția sub forma intenției și culpei atât teoria cât și practica zăbovesc asupra unei **forme mixte a vinovăției – praeterintenția – care obiectivează intenția și culpa reunite**, constând în săvârșirea unei fapte cu intenție și producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit și acceptat inițial de făptuitor prin săvârșirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deși putea și trebuia să-l prevadă. Esențială este împrejurarea că făptuitorul săvârșește o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care se amplifică devenind mai grav, realizând conținutul unei alte infracțiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte art.183 C.pen.), ori o variantă agresivă a infracțiunii inițiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei art.211 C.pen.).

2.4. FAPTA SĂ FIE PREVĂZUTĂ DE LEGEA PENALĂ

Această cerință esențială arată că pentru existența infracțiunii nu este suficient să existe o faptă care prezintă pericol social și e săvârșită cu vinovăție, ci mai trebuie ca această faptă să fie prevăzută de legea penală ca infracțiune și sancționată ca atare. Cerința este îndeplinită atunci când legiuitorul descrie fapta respectivă și o interzice, sub sancțiunea penală, într-o anumită dispoziție incriminatoare. Numai din momentul prevederii în lege a faptei care prezintă pericol social și, deci, de la intrarea în vigoare a legii respective, acea faptă devine o categorie juridică, acea faptă prevăzută de legea penală susceptibilă să devină infracțiune, dacă se constată în fapt și vinovăția.

Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. INFRACTORUL CA „PERSONALITATE” – PERSPECTIVA PSIHOLOGIEI JUDICIARE ASUPRA PERSONALITĂȚII CRIMINALE

Personalitatea infractorului¹ este studiată de o serie întreagă de discipline nejudiciare (de ex. sociologia, psihologia și psihiatria) sau judiciare (de ex. dreptul penal și știința dreptului penal). Nici una dintre acestea nu își propune însă studierea completă din toate punctele de vedere a **personalității criminale**. Astfel, psihologia și psihiatria studiază ansamblul trăsăturilor psihice, precum și anomaliiile și bolile psihice. În același timp, dreptul penal și știința dreptului penal se preocupă, în special de unele aspecte ale personalității individului infractor, cum ar fi: sexul, starea de responsabilitate sau de iresponsabilitate, îndeplinirea condițiilor necesare pentru a putea fi considerat subiect special al unei infracțiuni etc.

Nici una dintre disciplinele amintite nu studiază toate aspectele personalității la un loc și, mai ales, nu studiază totalitatea trăsăturilor de natură socială ale individului, formarea acestora și implicațiile pe care le au în general, și evoluția comportamentului infracțional, în special.

Psihologia juridică se caracterizează și prin faptul că, spre deosebire de celelalte științe și discipline, naturale și sociale, juridice sau nejuridice, își propune studierea și cunoașterea multilaterală, cât mai completă a personalității criminale. Acest studiu se referă atât la procesul de formare a personalității și la trăsăturile care o caracterizează în momentul în care a demonstrat, prin fapte că este o personalitate marcată de un comportament infracțional, cât și la căile și mijloacele cele mai adecvate, prin care individul respectiv poate fi reeducat și reintegrat în rândul tinerilor onești.

Importanța deosebită care o are pentru psihologie studierea personalității criminale, abordarea și studierea acesteia din toate unghiurile de vedere posibile, constituie una din particularitățile de bază ale acestei discipline, fapt care rezultă, printre altele, din următoarele:

a) Criminalitatea ca fenomen social negativ de masă, deosebit de dăunător și de periculos, este alcătuită din totalitatea infracțiunilor săvârșite într-o perioadă de timp și într-o arie geografică determinată. Fiecare infracțiune este rezultatul concret al unei fapte umane. În consecință, pentru a cunoaște cauzele, condițiile și particularitățile fiecărei infracțiuni concrete și pornind de la aceasta – prin abstractizări și generalizări, cauzele, condițiile și

¹ Dușan Cătălina Roxana, *Personalitatea infractorului* – teză de licență – 1998 – selectiv sub coord. T. Butoi.

particularitățile fenomenului infracțional în ansamblu – ca fenomen distinct de suma aritmetică a infracțiunilor pe care le include – este absolut necesar să se cunoască sub toate aspectele sale „agentul“ (individul uman) care o provoacă în mod direct.

Studierea personalității criminale, activitate care include întregul complex de factori care au contribuit la formarea personalității individului în cauză, permite să se facă unele distincții nu numai între individul neinfractor și cel infractor, ci și între diferitele categorii de infractori.

b) Cunoașterea cauzelor și condițiilor infracțiunii concrete ca și a infracționalității în ansamblu, și deci cunoașterea și a personalității infractorului este absolut indispensabilă, pentru a putea alege căile și mijloacele cele mai potrivite de combatere a acestui fenomen, atât în unele cazuri izolate – în cazul infracțiunilor concrete – cât și în ansamblu la nivelul întregii societăți, al întregii infracționalități. Acțiunea socială împotriva criminalității, activitate ce se desfășoară printr-o foarte largă gamă de mijloace de ordin economico-social general, cultural-educativ, organizatorico-administrativ, juridic, medical etc. – este și va rămâne întotdeauna și o acțiune asupra omului în general, asupra personalității infractorului, devenit sau potențial, în special.

c) Nici o predicție, evaluare și intervenție corectivă, nu devine serioasă fără ca algoritmul infracțional să nu cuprindă (așa cum vom încerca să demonstrăm) și victima.

3.2. PARTICULARITĂȚI PSIHICE ȘI DISFUNCTII CRIMINOGENE ALE „PERSONALITĂȚII INFRACȚORULUI“

Psihicul constituie ansamblul emoțiilor, stărilor, fenomenelor și proceselor de natură subiectivă (senzoriale, intelective, afective etc.) ale individului, determinate de mecanismele cerebrale. Fiind un produs al materiei superior organizate, o funcție a ei, psihicul este inseparabil de aceasta, dar totodată neidentificabil cu ea. Datorită însușirilor sale, psihicul îndeplinește o serie de funcții, fiind principala modalitate a vieții de relație și de adaptare la lume.

Psihicul sau viața psihică cum i se mai spune constituie o latură dintre cele mai importante a personalității în general, a personalității infractorului în special. Iată deci, studiarea psihologiei, în general, și nu numai a psihologiei judiciare, constituie pentru fiecare jurist una din cele mai înalte îndatoriri profesionale și morale.

Cunoașterea temeinică a particularităților psihice ale indivizilor care vin în conflict cu legea penală, are o importanță deosebită pentru asigurarea succesului umanității în lupta împotriva infracționalității.

Într-adevăr cunoașterea în întregime a cauzelor fiecărei infracțiuni și organizarea concretă a luptei împotriva acesteia – a infracționalității în general – poate fi realizată, nu numai prin studiarea aspectelor obiective ale fiecărei infracțiuni și prin luarea în considerare a împrejurărilor concrete de viață în care aceasta a germinat și a fost săvârșită, ci prin luarea în considerare a tuturor însușirilor și particularităților psihice ale individului și prin individualizarea măsurilor legale de sancționare, în funcție de aceste particularități.

Pentru caracterizarea personalității pot fi luate în considerare un număr mare de trăsături psihice ale individului.

În psihologie, sunt luate în calcul și studiate mai ales, temperamentul, aptitudinile și caracterul, deoarece acestea fiind considerate ca adevărate unități de bază ale personalității unui infractor sau presupus infractor, pot astfel contribui în cea mai mare măsură la explicarea și înțelegerea faptei concrete săvârșite și prin aceasta la stabilirea celor mai adecvate măsuri de corectare ce vor fi luate față de persoana în cauză.

Temperamentul este ansamblul de particularități ale psihicului, determinate și condiționate, în concepția pavloviană, de tipul de activitate nervoasă superioară a individului în cauză. Printre particularitățile care contribuie și caracterizează temperamentul figurează și cele care determină ceea ce, sintetic, constituie așa numita fire a individului, felul în care acesta răspunde sau rezistă la stimulii exteriori, capacitatea de încordare sau concentrare nervoasă, susceptibilitate și impulsivitate, calm sau stăpânire de sine etc.

Se consideră temperamentul (având o proveniență în mare măsură ereditară) „latura dinamico-energetică“ a activității nervoase și a comportamentului, fundamentul psihico-fiziologic al aptitudinilor și caracterului și, în consecință, una dintre particularitățile distinctive ale fiecărui individ.

Cea mai veche clasificare a tipurilor de temperament este cea a lui **Hipocrat**, „părintele medicinei“ (sec. IV î.e.n.) în: coleric (puternic excitabil, exploziv, nestăpânit), sangvin (violet, mobil, dar și echilibrat), flegmatic (lent, rezistent, capabil de multă stăpânire) și melancolic (sensibil). Psihologia modernă a completat această clasificare, prea generală și îngustă, iar din îmbinarea tipurilor amintite, a tuturor tipurilor de emotivitate și afectivitate umană, a dedus existența mai multor tipuri de comportament: amorf, nervos, sangvin, coleric, apatic, sentimental, flegmatic, pasionat.

Pentru psihologie este important să se sublinieze că temperamentul nu constituie decât o particularitate de formă și nu de conținut a personalității, fapt demonstrat de împrejurarea că, sub influența unor factori exteriori diferiți, pe baza aceluiași tip de temperament se pot dezvolta caractere și, în consecință, atitudini și comportamente cu totul diferite.

Este, de asemenea, important de reținut că după părerea specialiștilor, temperamentul exprimă un complex de proprietăți funcționale, toate generale, nespecifice și nesistemizate care se manifestă în activitatea reflexă, fără a fi determinantă pentru conținutul și performanțele bio-psihice sau sociale ale individului. Cu toate acestea, fiind o expresie psihocomportamentală a particularităților nervoase constitutive ale omului, variantele temperamentale ale acestuia – dacă nu sunt frânate sau stimulate de caracter – pot influența negativ comportamentul, pot determina anumite conduite deviate.

Aptitudinile, în general, reprezintă acele însușiri ale individului care condiționează reușita sau a căror lipsă poate explica nereușita, în efectuarea unor activități fizice sau intelectuale. Aptitudinile se formează sub influența condițiilor de mediu. Cu toate acestea, în formarea lor factorul ereditar este, ca și în cazul temperamentului, puternic implicat, de la antecesorii săi individul putând „moșteni“ anumite particularități sau mai puțin favorabile dezvoltării unor aptitudini.

Pentru psihologie, chestiunea aptitudinilor prezintă interes, deoarece reluarea în considerare a lipsei sau a slabei dezvoltări a unor aptitudini ale unui individ, în cazul alegerii unei profesii sau autorizării acesteia (de ex. în cazul profesiei de medic chirurg, de conducător auto) poate avea consecințe din cele mai grave, putând duce la săvârșirea, prin acțiune sau inacțiune, a unor fapte de pericol social extrem de dăunătoare.

Prin **caracter** se înțelege ansamblul însușirilor psihice și morale ale individului, manifestate în comportamentul și acțiunile sale, în atitudinile și poziția sa față de sine, față de alții, față de societate și de valorile unanim recunoscute ale acesteia.

Datorită importanței sale, caracterul este considerat un adevărat „nucleu“ al personalității, o categorie sintetică, în care se concentrează întreaga activitate publică și morală a persoanei.

După modul în care trăsăturile de caracter se manifestă sau nu în exterior, se face distincție între caracterul extrovertit (exteriorizat) și cel introvertit (interiorizat).

Personalitatea extrovertitului se caracterizează prin aceea că este „orientată precum pânitor spre lume, atașată de obiecte și de oameni, deschisă pentru o cât mai activă comunicare cu cei din jur, de unde și o mai facilă adaptare la mediu“, în timp ce personalitatea introvertitului se conturează prin „orientarea tipică a conștiinței către propriul eu“ cu tendința „de a se închide în sine, neglijând lumea exterioară“.

Nu se poate spune cu certitudine că unul sau celălalt dintre aceste tipuri de caractere este mai înclinat sau, dimpotrivă, mai puțin înclinat să săvârșescă fapte antisociale. Situațiile extreme pot fi însă dăunătoare de seamă în ceea ce privește sănătatea psihică a persoanei (de ex. formele exagerate de extrovertire sunt specifice bolnavilor maniacali, în timp ce introvertirea exagerată ne face să ne gândim la antismul schizofrenic). Analizarea personalității individului – și sub aceste aspecte – ne poate ajuta la găsirea explicației unor atitudini comportamentale.

Importanța și implicațiile de natură morală și socială ale caracterului în general, sunt sugerate de împrejurarea că, în mod obișnuit, despre individul imoral se spune că este lipsit de caracter.

Trebuie arătat că numai acele trăsături psihico-morale ale individului devin adevărate trăsături de caracter care, nu numai că includ aspecte ale vieții psihice în general (cognitive, afective), dar dețin un loc dominant în structura lui psihică, în sensul că exercită o influență puternică și constantă – își pun pecetea în mod vizibil – asupra modului de a gândi, de a simți și de a acționa al acestuia.

Caracterul, în general, este influențat de temperament și aptitudini – în formarea cărora ereditatea își are locul ei – dar este determinant, în mod decisiv, de condițiile și factorii de mediu în care trăiește și se formează individul. Dintre acești factori, un loc important în formarea caracterului îl ocupă, ca de altfel în determinarea conținutului întregii vieți psihice a omului, familia, școala, așa-numita educație spontană, locul de muncă, societatea în general.

Concluziile privitoare la corelația temperament – aptitudini – caracter este că între aceste coordonate psiho-morale fundamentale ale personalității, există, din foarte multe puncte de vedere, o strânsă și permanentă interacțiune și intercondiționare.

Din punct de vedere al psihologiei juridice este necesar ca dintre multiplele aspecte ale acestei conexiuni să se rețină faptul că, deși este adevărat că o personalitate armonios dezvoltată – și în consecință, prezentând mai multe garanții de respectare a legalității – va fi aceea de a poseda un grad adecvat de dezvoltare a tuturor acestor coordonate, latura dominantă, hotărâtoare a personalității o constituie caracterul. Acest lucru este cu totul vizibil și demonstrabil. Într-adevăr, experiența, viața, ne arată că dacă există indivizi, având același caracter, vor acționa în anumite condiții concret identice în mod diferit, în funcție de temperament sau chiar de aptitudini, este mai adevărat – aceasta constituind regula – că indivizi având caracter în care domină trăsăturile pozitive vor acționa corect, legal și moral, în orice împrejurare, indiferent de temperament sau aptitudini, în timp ce aceia care au un „caracter rău“ vor acționa, în general, în mod incorect în situații identice, indiferent de temperament sau aptitudini. Mai mult decât atât, un anumit tip de temperament (chiar dintre cele mai favorabile) sau o aptitudine (fizică sau intelectuală) va fi utilizată de către cei „fără caracter“ ca instrument pentru realizarea unor scopuri antisociale.

Orice investigație vom face, la nivelul actual al cunoștințelor noastre științifice, cu orice metode vom încerca să abordăm problema, nu vom reuși să descoperim între delincvenți, diferențe de „specie“, așa cum credea pe vremuri **Lombroso**. Nici cei ce merg pe linie biologizantă ca și **Lombroso**, ca de pildă, **Kretschmer** sau **Hooton** și mai ales **Sheldon**, nu reușesc să deceleze diferențe hotărâtoare constituționale anatomo-morfologice sau fiziologice.

În mod vizibil, diferența constă mai ales în comportament, în modul de a acționa și reacționa în spațiul psihologic, în modul de a rezolva situațiile conflictuale care apar mereu în acest spațiu. Delincventul nu este deci un astfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiționat, fără a ține seama de condiționabilitatea lui, care se prezintă ca o personalitate deformată – am putea spune caricatural formată – ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Studiind diferitele categorii de infractori sub aspectul particularităților lor psihologice, vom reuși să stabilim unele caracteristici care se regăsesc la majoritatea celor ce încalcă în mod frecvent legea.

a) Una din cele mai frecvente particularități psihice ale delincvenților – și în special a delincvenților minori – este **instabilitatea emotiv-acțională**.

Datele observative și experimentale confirmă pe deplin acest fapt, dar în privința definiției fenomenului constatăm o mare diversitate de opinii. Însăși accepția termenului de instabilitate este foarte eterogenă.

Dificultatea definirii apare pregnant când opunem instabilitatea (emotiv-activă) delincventului, „stabilității“ (emotiv-ative) a omului obișnuit, nedelincvent. Devine clar numai deocăci că nici la nedelincvenți nu avem de-a face cu o „stabilitate“ în sensul etimologic al cuvântului, cu o fixitate a atitudinilor emotive și a reacțiilor afective, căci acestea ar contrazice principiul adaptării continue la solicitările foarte variate ale ambianței.

Trebuie să susținem, deci, că la omul normal reacțiile emotiv-ative sunt **relativ stabile**, în sensul că aceste reacții sunt rezultante determinate în parte de ambianță și în parte

de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea“ omului normal (nedelincvent) se realizează prin durată reacțiilor sale reglate voit și conștient, prin continuitatea acestor reacții, prin lipsa de oscilații excesive și prin constanța acestor reacții care rămân, calitativ și cantitativ, relativ identice în raport cu stimulii declanșatori.

În opoziție cu aceasta, datorită experienței negative a educației deficiente, deprinderilor și practicilor antisociale, delincventul este un instabil emotiv-activ, un element care în reacțiile lui trădează discontinuitate, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanță în reacții față de stimuli, inconstanță de origine endogenă specifică.

Considerăm că această instabilitate este o trăsătură esențială a personalității deformate a delincventului adult sau minor, ca fiind o latură unde traumatizarea personalității se evidențiază mai bine decât pe planul competenței ei cognitive.

b) Legat de cele precedente este evident că orice infractor în fond este un **inadaptat** din punct de vedere social. Am utilizat acest termen intenționat, deoarece o parte a literaturii occidentale vorbește adesea de **inadaptabili**, adică presupune existența unor ființe umane refractare oricărei influențări social-educative. Abstracție făcând alienații congenitali sau cei ce în urma unor traumatisme mecanice sau autointoxicări au suferit o lezare a sistemului nervos; **oameni indaptabili nu există**, există doar greu educabili.

Inadaptații, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a efectuat în condiții neprielnice, în mod nesatisfăcător. De aceea, anamnezele făcute la infractori arată că, în majoritatea cazurilor, infractorii sunt proveniți din familii dezorganizate (orfani, semi-orfani, părinți divorțați, părinți infractori, părinți alcoolici etc.) unde nu există condiții, pricepere sau preocupare corespunzătoare pentru educația copiilor.

Acțiunea de educare are ca urmare – pe lângă altele – canalizarea în sens social și a instinctelor omului. Educarea proceselor de cunoaștere la copil, concomitentă cu elaborarea unor forme de conduită adecvate conviețuirii sociale, presupune în orice moment formarea unor deprinderi utile și trainice care să-i permită încadrarea în viața socială. De aceea, nu întâmplător unii cercetători consideră că devianța începe acolo unde copilul greșete voit împotriva regulilor igienei elementare. Reglementarea urinării și a defecării în primii ani ai copilăriei, pe lângă semnificația ei de imediată utilitate igienică, mai are și una psihologică. Ele reprezintă primele activități de exersare a formelor superioare de inhibiție condiționată.

Acolo unde nivelul părinților nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenția cuvenită normelor regimului zilnic, acolo se pun pe nesimțite bazele unei inadaptații.

Formele de nutriție organizată, care impun o ritmicitate vieții copilului, educându-l spre stăpânirea nevoii de hrană, pe de o parte, iar pe de alta, sistemul de deprinderi în scopul realizării normei regimului zilnic, sunt primele elemente necesare adaptării sociale.

Alături de aceasta, într-o etapă mai avansată, când copilul depășește faza exclusivă a necesităților imediate biologice și se directivează spre mediul nemijlocit, raporturile ce se stabilesc între el și anturaj (format de părinți, frați, vecini etc.) devin de asemenea, manete importante în comanda adaptării. Însăși existența acestor relații comportă germenele unor situații conflictuale, care trebuie rezolvate de la început în direcție socială.

Nu vom insista aici asupra amănunțelor, căci ele sunt în primul rând de ordin pedagogic. Trebuie să reținem însă categoric că rezultatul adaptării la un regim alimentar adecvat, la dresaj sfincieral corespunzător și la raporturi echilibrate cu mediul social mai restrâns din primii ani ai copilăriei, îl plasează pe copil înăuntrul sau în afara barierelor colectivității. Deprinderea de a merge timpuriu pe linia socială sau de a nu merge alături de ea este, în mare măsură decisivă, deoarece în această perioadă (chiar antepreșcolară) se stabilesc legăturile temporale de bază.

Atitudinile antisociale rezultate din greșita influență în această perioadă (sub forma unor atitudini egoiste exagerate), dacă nu sunt combătute de forța unei educații nuanțate, duc la înrădăcinarea acelor deprinderi negative care, pe urmă, actualizate de condiții social-economice și ocazii nefavorabile, pot duce la devianță și apoi la infracțiune.

Considerentele acestea sunt departe de a fi numai de ordin teoretic. Ele se confirmă ori de câte ori situația permite psihologului de a face o anamneză amănunțită a infractorului.

Lipsa influențării educative se mai manifestă și prin neasigurarea stabilității și continuității în îndrumare. Dacă în perioada preșcolară și cea școlară copilul are libertatea să vagabondeze sau chiar să devină vagabond, atunci prin natura lucrurilor i se oferă posibilitatea de a parcurge evoluția infrațională aproape banală care merge de la micile hoții necesare susținerii acestei vieți și până la crime violente, agresive. Vagabondajul este terenul propice al evoluției criminale individuale, ea este o formă concretă a inadaptații și o cale, un mijloc sigur de adâncire și de fixare a deprinderilor legate de inadaptație. Lipsa domiciliului permanent înseamnă sustragerea tânărului de influențarea pozitivă susținută a mediului familial, precum și o raliere necesară la forme organizate de bande de infractori.

c) **Căutarea satisfacției materiale sau morale prin infracțiune.** Acțiunea infrațională, pe lângă faptul că e nocivă societății, și pe lângă faptul că, etiologic, reprezintă un simptom de inadaptație, iar psihologic o reacție atipică, se mai caracterizează și prin aceea că, sub toate formele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală. În practica judiciară, încă din timpul romanilor, este cunoscut adagiul „*is fecit cui prodest*“, adică orice fapt are drept autor prezumtiv pe acela care este mai interesat în actul respectiv. Și, de fapt, de la mica pungășie până la marile escrocherii, delapidări, se pot vedea mobilele de interes imediat sau îndepărtat, tot așa de bine ca și în crimele de mare violență (asasinatele din gelozie și răzbunare). Rezultatul nu trebuie să fie numai decât un beneficiu material și imediat, el poate fi un folos de ordin moral și cu efecte mai îndepărtate în timp.

În această regulă – caracteristică pentru orice infractor normal – putem include unele caracteristici psihice ale infractorilor. Anume că diferiți excitanți din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acțiune cu mult mai mare ca asupra omului obișnuit, ceea ce dă **caracterul atipic al reacțiilor**.

Această **stimulare excesivă** provine atât din sensibilitatea deosebită a infractorului, cât și din puterea specifică a stimulului și, în special, din lipsa existenței unor forme de conduită adecvată, în ultimă instanță, unui sistem de inhibiții elaborate pe linie socială. De

aceea, lipsa de frâu („Haltlosigkeit“) este considerată de mulți cercetători o caracteristică a infractorului. Trebuie să înțelegem că lipsa de inhibiție este rezultatul formării intereselor, a elaborării lor în direcție antisocială.

Înspre atingerea acestui interes – indiferent de consecințe – sau în pofida eventualelor consecințe, infractorul își mobilizează toate resursele psihice care, de cele mai multe ori, pot fi și sunt considerabile.

d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea lui**. Conștient de caracterul socialmente distructiv al actului, infractorul lucrează în taină, observă, plănuiește și execută totul ferit de ochii oamenilor, în genere, și a autorităților, în special. Poziția de „en garde“ în care se află infractorul în acțiune, formează în activitatea lui psihică o dominantă extrem de puternică.

Strădania obsesivă a evitării de a fi descoperit, prin puterea ei deosebită, face ca în orice caz infracțional să existe sau un hiat în plan sau o greșeală trădătoare în executare. Acest fapt este bine cunoscut nu numai de criminaliști, ci, în special, de criminali din proprie practică. Și cunoașterea acestui fapt mărește tensiunea **dominantei defensive** care, în felul acesta acționează în mod inhibitor în momentele cele mai decisive ale infracțiunii. Frica dominantă inhibă deci parțial instanța superioară corticală în funcționarea căreia se vor ivi lacune și greșeli care dau posibilitatea organelor juridice să-l identifice și să-l depisteze pe infractor.

Duplicitatea infractorului este a doua lui natură. El nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracțională, ci tot timpul. El joacă rolul omului cinstit, al omului cu preocupări cu totul deosebite decât cele ale specialității infracționale. Acest joc dă o **artificialitate întregului comportament** al infractorului, îi denaturează chiar și actele și faptele obișnuite, cotidiene, ceea ce îl face ușor depistabil pentru un bun observator.

e) **Reîntoarcerea la locul infracțiunii** ni se pare că se explică prin fenomenul de amnezie postinfracțională. Având în vedere solicitarea deosebită a instanței subcorticale din timpul infracțiunii, aceasta cauzează probabil lacunele memoriale din perioada postinfracțională. Dominanta defensivă puternică, acționând acum din plin după consumarea faptului, provoacă neliniște generală din cauza lacunelor memoriale. Infractorul nu se simte în siguranță, nu-și poate aminti bine dacă totul a fost pus la punct, dacă nu cumva a comis greșeala fatală trădătoare. Din acest motiv, cu greu poate rezista impulsului imperativ de a se reîntoarce la locul infracțiunii, întoarcere care îi este fatală în cele mai multe cazuri.

Puterea dominantei defensive este așa de mare încât uneori infractorul ajunge chiar să se automutileze spre a se asigura de impunitate.

Necesitatea tănuirii, a vieții duble, îi formează infractorului deprinderi care sapă o și mai mare prăpastie între el și societate. Începând cu utilizarea timpului – care este în mod firesc deosebit de cel al omului obișnuit – și până la limbaj, infractorul are o sumedenie de caracteristici specifice.

f) Problema aceasta a **limbajului infractorilor** este cunoscută; se știe de existența unui jargon specific infracțional care dă un pitoresc literar deosebit al vieții lor. Poetul vagabond și infractor François Villon (1431-1463) a ridicat la rangul de artă acest limbaj, pe care unii scriitori moderni îl imită cu mai puțin succes.

Limbajul infractorului a fost studiat din punct de vedere lingvistic. Nu s-a studiat încă problema gândirii infractorului, așa cum ea se oglindește în acest limbaj². Un asemenea studiu ar putea să aducă o lumină nouă în problema psihologiei infractorilor. În trecut, amintim numai că așa cum reiese din cărțile lui **Damon Runyon**, gangsterii profesioniști, în limbajul lor, nu folosesc alt timp decât cel prezent. Tot atât de caracteristic găsim că este faptul că în argoul infractorilor noștri (și al celor din Paris), pluralul este mereu înlocuit cu singularul.

Interesant este de remarcat că în sfera cunoștințelor de ordin moral, delincvenții examinați de noi cu ocazia unei cercetări au prezentat unele particularități care merită a fi subliniate³.

„Am cerut unui grup de delincvenți minori și unui grup echivalent de elevi nedelincvenți să definească noțiunea de minciună și apoi să indice condițiile în care minciuna poate fi considerată ca admisibilă. Rezultatele obținute cu ocazia acestei anchete pot părea surprinzătoare: ele demonstrează superioritatea netă a grupului de delincvenți. Exactitatea definițiilor, condițiile enumerate în care minciuna poate fi scuzată etc. erau surprinzătoare la delincvenți, am putea spune, citind răspunsurile lor, fără a cunoaște autorii, că lucrările delincvenților au avut o „ținută morală“ superioară. Noi am explicat acest fapt prin aceea că în viața lor, nedelincvenții își pun mai puțin asemenea probleme, câtă vreme rezolvarea prin minciună a unor situații este o chestiune curentă în viața oricărui delincvent. Concluzia la care trebuie să ajungem aici este că delincvenții nu au o altă etică, ci o altă practică, și că încălcările continue a normelor de conduită morală provin în cea mai mare măsură din nesocotirea acestor norme, din necunoașterea valabilității lor aplicate la propria persoană“.

Precum am arătat în cele precedente, pentru a înțelege actul infracțional, și de acolo, spre a înțelege autorul acestui act, trebuie să avem în vedere câteva elemente psihologice de mare importanță, și anume:

- istoria sau antecedentele infractorului, unde vom stabili elementele native (condiționabilitatea), precum și cele mai importante elemente achiziționate (condiționarea socială, educația spontană și instituțională);
- starea de spirit de moment;
- situația declanșatoare (obiectivă);
- perceperea subiectivă a situației din spațiul psihologic.

3.3. PERSONALITATE – PERSONALITATE CRIMINALĂ (COMENTARIU, INTERPRETĂRI, DEFINIȚII, PUNCTE DE VEDERE, ACCEPȚIUNI)

Prin **personalitate** înțelegem, în general, **individul uman considerat în ansamblul trăsăturilor sale bio-psiho-sociale caracterizate prin sincretism și printr-o stabilitate relativă**.

² Traian Tandin – **Limbajul infractorilor**, Editura Paco, București, 1993, – veritabil tezaur în materie, identificat în activitatea practică de reputatul criminalist și romancier.

³ T. Bogdan – **Probleme de psihologie juridică**, Ed. Științifică, București, 1994.

Numărul trăsăturilor biologice, psihologice și sociale posibile ale unei persoane este extrem de mare, iar gradul de dezvoltare, ca posibilitate de îmbinare ale fiecărei dintre acestea, de asemenea, așa încât fiecărui individ uman îi corespunde o personalitate distinctă, o personalitate care se deosebește, mai mult sau mai puțin, de oricare alta.

Una dintre preocupările celor care au încercat să descifreze tainele personalității umane a fost aceea de a-i dezvălui esența, adică a stabili care este elementul fundamental, determinant, cel mai caracteristic al acesteia. De-a lungul istoriei, din antichitate și până în zilele noastre, răspunsurile care s-au dat acestei întrebări au fost foarte diferite, astfel filozoful grec Aristotel a considerat că esența umană constă în capacitatea individului de a-și produce mijloace de trai (de a fi un homo-economicus). Dualistul francez **Descartes** a socotit că esența umană constă în conștiința individului. Gânditorul iluminist american **Benjamin Franklin** a văzut esența umană în capacitatea omului de a fabrica și utiliza unelte (homo-faber). Au mai considerat, pe rând, ca reprezentând esența personalității umane o serie de însușiri cum sunt: capacitatea individului de a avea un limbaj, aceea de a utiliza simboluri sau aceea de a avea istorie, de a fi dotat cu cultură.

Datorită faptului că formarea personalității, în general, este un proces îndelungat și deosebit de complex și a faptului că personalitatea fiecărui individ constituie o sinteză originală a unei mari varietăți de trăsături bio-psihice și sociale (printre care și cele care au contribuit la săvârșirea faptelor infracționale), nu se poate afirma că personalitatea infractorului ar reprezenta un nou tip sau o nouă varietate de personalitate umană, o nouă varietate a lui homo-sapiens, ci o personalitate obișnuită, care într-o mai mică sau mai mare măsură, pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, se particularizează prin unele trăsături comportamentale specifice.

Dacă s-ar admite ideea că personalitatea infractorului constituie un tip sau o varietate aparte de personalitate umană, s-ar admite implicit ideea caracterului înnăscut și iremediabil al comportamentului infracțional.

În consecință, și în psihologia judiciară prin expresia „personalitate criminală“ se înțelege nu un tip aparte de personalitate (personalitate infracțională), ci individul infractor cu toate particularitățile sale bio-psihice și, mai ales sociale, general umane și cu toate caracteristicile care au putut determina sau influența într-un fel oarecare intrarea temporară a acestuia sub incidența legii penale.

Dacă în procesul de formare a omului, a personalității sale, elementul natural (biologic) este necesar și primordial, elementul mediu social este necesar și decisiv, într-adevăr, indiferent de mărimea și valoarea „zestrei ereditare“ cu care vine omul pe lume, adică indiferent de dotarea naturală primordială, acesta va deveni om, în adevăratul înțeles al cuvântului, numai ca urmare a influenței formative concentrice concomitente ori succesive, dar în tot cazul, multilaterale și îndelungate, pe care o va exercita asupra lui mediul social, cu deosebire condițiile vieții materiale în care se va dezvolta, respectiv educația pe care o va primi în familie, în școală, în practica efectivă a vieții sociale, în ansamblul său și, mai cu seamă, în cadrul relațiilor de muncă, de inter-comunicare umană și de consum.

Există mai multe păreri cu privire la momentul în care se poate considera că personalitatea individului este formată pe deplin. Toți specialiștii par de acord cu ideea că

procesul de formare a personalității începe odată cu primele clipe ale vieții, că este deosebit de complicat și că, practic, durează toată viața. Nu este însă mai puțin adevărat că anumite etape (copilăria, adolescența, tinerețea) trebuie să fie considerate cu totul hotărâtoare în acest sens, în timp ce altele (maturitatea, vârsta a III-a) au în această privință un rol secundar, fiind mai degrabă perioade de afirmare deplină și echilibrată a unei personalități deja formate.

În formarea personalității o contribuție esențială o au educația în familie, educația școlară și educația primită în activitatea școlară practică, micromediul specific fiecărui individ, precum și o întreagă societate în ansamblul ei, care, prin mii și mii de căi directe sau indirecte, exercită asupra individului o influență formativă neîntreruptă, covârșitoare, de-a lungul întregii sale vieți. Se poate spune că nu numai prin structura sa bio-psihică, dar mai ales prin trăsăturile sale sociale, omul este produsul cel mai complex, cel mai sofisticat și mai valoros în același timp al evoluției întregii lumi materiale cunoscute până în prezent.

Descifrarea „tainelor“ formării personalității umane și găsirea căilor și mijloacelor celor mai eficiente de influențare pozitivă a acestui proces constituie o preocupare multi-milenară și universală a societății omenești.

Există un consens aproape unanim al specialiștilor cu privire la faptul că formarea personalității umane este rezultatul îmbinării optime a unei multitudini de factori pozitivi și negativi, de natură bio-psihică și socială care acționează asupra individului de la nașterea sa și în tot cursul vieții acestuia. Nu există însă formule precise în această privință și oricare încercare de a alcătui și recomanda rețete cu valoare universală pentru desfășurarea acestui „proces tehnologic“, este cu totul hazardată.

Personalitatea infractorului este produsul unei îmbinări relative neizbutite, necesare sau întâmplătoare, permanente sau temporare a factorilor care concură la formarea sa, îmbinare care dă naștere unei personalități temporar imperfecte, dizarmonice, care întâmpină dificultăți de diferite grade în procesul de adaptare la cerințele vieții în societate. Nici în această privință nu există rețete precise, formule de dezadaptare, de deviere de la regulile de comportare în societate, putând să nu apară, în prezența oricăror deficiențe și dificultăți întâmpinate de individ în societate (sau de îmbinări de astfel de deficiențe și dificultăți), după cum este posibil să apară în situațiile în care, cel puțin în aparență nici unul dintre factorii sociali de influențare nu prezintă nici un fel de carențe.

Corecta apreciere a personalității criminale, în general a fiecărui individ infractor, nu poate fi realizată decât prin luarea în considerare a caracterului complex bio-psiho-social al individului uman, pe de o parte, a îmbinării și întrepătrunderii strânse între acești factori și a preponderenței, a rolului decisiv pe care îl au, în acest ansamblu, elementele de natură socială, pe de altă parte.

Iată de ce, în studierea acestor factori, care se analizează în tot atâtea coordonate orientative, nu se poate recurge de la divizarea și analiza lor mecanică, școlastică, în factori biologici, factori psihici (sau mai corect spus, factori bio-psihici) și respectiv, factori sociali, fiind absolut necesar – ca fără a se pierde din vedere ordinea naturală, firească de mai sus – să se ia în considerare toți principalii parametri bio-psiho-sociali care caracterizează individul uman în general, precum și pe fiecare individ în parte, dar nu izolat ci într-o strânsă îmbinare

și prin aprecierea corectă a ponderii reale pe care îl are sau poate să îl aibe fiecare dintre aceștia și mai ales a rolului decisiv pe care îl au, asupra formării lor, influențele mediului exterior, social, în ansamblu.

Astfel, pentru a da câteva exemple, dacă se analizează individul uman din punct de vedere al vârstei sale (a vârstei biologice, dar și a vârstei „de dezvoltare“) se va ține cont de faptul, cel puțin tot atât de important că vârsta determină în mare măsură poziția și rolul individului în societate (în familie, în producție, în viața citadină) și, că la rândul său, dezvoltarea bio-psihică și socială a individului nu este determinată numai de vârsta în sine – ca determinantă biologică – ci și de mediul extern social, în felul acesta element aparent pur biologic, ni se înfățișează și ca un element de natură socială, o coordonată socială a individului. Tot astfel, starea de sănătate mintală a individului nu este determinată numai de elemente de natură biologică, ci și de factori de mediu extern social, cum sunt condițiile igienico-sanitare în care trăiește acesta, modul în care se hrănește și locuiește, activitățile pe care le desfășoară micro-mediul natural și social în care viețuiește, „accidente“ de tot felul pe care i le oferă viața etc.

În sfârșit, despre locul pe care îl ocupă un individ în societate – stare inițială, profesie, funcție etc., nu se poate spune că nu este influențat de dezvoltarea bio-psihică generală a acesteia, dar în același timp este mai mult decât evident că el este decis, în ultimă instanță ca și dezvoltarea bio-psihică generală de altfel, de factori de mediu social, respectiv de condițiile materiale de existență, de educație, de natura și particularitățile micromediului social, a orânduirii sociale, în general etc.

Aspectele semnalate mai sus, respectiv rolul real al factorilor biologici, psihici și sociali, întrepătrunderea dintre aceștia, dar mai ales preponderența factorilor sociali, trebuie luate în considerare, cu ajutorul cărora se determină corect în scopuri criminologice profilactice – fizionomia personalității criminale a infractorului în general, ca și a infractorului individual, concret.

Se impune în mod imperios o prezentare a principalelor coordonate bio-psiho-sociale ale personalității infractorului:

• **Vârsta infractorului** – constituie una din trăsăturile individuale ale personalității care, în principiu, ne poate indica nivelul de dezvoltare bio-psiho-socială a individului.

Spre pildă, vârsta individului ne indică în mare măsură gradul dezvoltării sale fizice (ex. forța fizică, dezvoltarea instinctului sexual), nivelul dezvoltării psihice (de ex. nivelul de dezvoltare posibilă a intelectului, voinței, afectivității etc.), precum și poziției în familie – starea civilă – și în societate, în general, (experiența de viață, sfera necesităților și a intereselor etc.) care toate la un loc ne pot da indicii prețioase privitoare la explicarea eventualelor abateri comportamentale ale celui în cauză.

Prin urmare, luarea în considerare a vârstei infractorului atât a celei criminologice, cât și a celei mentale, poate contribui nu numai la explicarea unui anumit comportament (în cazul nostru, cel infracțional), ci și la găsirea celor mai potrivite căi și mijloace de corectare și dirijare a acestuia în viitor, în conformitate cu cerințele vieții sociale, precum și cu interesele persoanei în cauză.

În criminologie, ca de altfel și în multe alte științe, interesul pentru această particularitate (generatoare de particularități) a personalității individului, a individului în special, este cu mult mai larg decât în dreptul penal.

Astfel, în dreptul penal se face distincție între persoanele care n-au împlinit 14 ani (care nu răspund penal), pe de o parte și cele care au împlinit această vârstă (vârsta responsabilității penale) care răspund din punct de vedere penal. Se mai distinge, de asemenea, între persoanele între 14 și 16 ani care răspund numai prin excepție – dacă au lucrat cu discernământ – și cele între 16 și 18 ani care răspund ca regulă generală, dar nu răspund în cazurile în care se dovedește că nu au acționat cu discernământ.

Din punct de vedere al dezvoltării bio-psiho-sociale în general, în psihologia juridică, pe baza datelor furnizate de psihologie, se face distincție între:

- persoanele aflate la vârsta copilăriei (0-12 ani);
- persoanele adolescente (12-15 ani), preadolescente (15-18 ani) – adolescența propriu-zisă, (18-22 ani) – perioada post-adolescenței;
- persoane tinere (între 20-35 ani);
- persoane de vârstă adultă (între 35-60 ani);
- persoane în vârstă (peste 60-65 ani).

Precizăm că diviziunea de mai sus, în cinci categorii de vârstă, nu este decât una dintre periodizările mai frecvent utilizate de către specialiști și că cifrele indicate în cadrul acesteia au doar valoare de limită aproximativă care variază sensibil de la un individ la altul.

Din punct de vedere al psihologiei juridice, luarea în considerare a vârstei indivizilor este importantă, deoarece dinamica comportamentului infracțional urmează, în general, o curbă specifică în raport cu aceasta și deoarece și structura – specificul – infracțiunilor, prezintă adeseori, unele particularități în raport cu vârsta celor în cauză. Astfel, cele mai numeroase infracțiuni sunt săvârșite de către persoanele aflate la vârsta adolescenței și a tinereții. Numărul infracțiunilor se reduce întrucâtva în cazul persoanelor de vârstă matură (vârsta realizării depline pe plan bio-psiho-social considerată vârsta marilor responsabilități) și scade simțitor odată cu înaintarea spre vârsta bătrâneții, ani caracterizați printre altele și prin unele procese firești de involuție, nu numai la nivelul aptitudinilor bio-psihice, dar și acela al participării sociale. Rezultă deci că, această curbă a activității infracționale are o traiectorie specific-ascendentă, staționară, descendentă – în raport cu vârsta indivizilor antrenaji în această activitate.

În ceea ce privește structura calitativă a criminalității se constată că primelor perioade ale vieții (adolescenței, tinereții) sunt specifice infracțiunile a căror săvârșire presupune mai multă forță fizică și temeritate – sau chiar nesăbuintă – în timp ce vârstei adulte și vârstei înaintate le este specifică săvârșirea de infracțiuni care cer mai mult rafinament, calcul, prudență și experiență de viață. Vârstei înaintate îi sunt specifice, de asemenea, infracțiuni care își găsesc în mare parte explicația în procesele firești de involuție fizică și psihică ale individului uman, în dereglările și bolile somato-psihice care însoțesc această perioadă de viață (de ex. infracțiuni împotriva demnității persoanei, contra bunelor moravuri, împotriva vieții sexuale).

Pentru psihologia juridică, prezintă un interes cu totul aparte infracțiunile săvârșite de minori (delincvența juvenilă) a cărei pericolozitate socială – manifestă și potențială – este cu totul deosebită și a cărei prevenire trebuie să constituie unul dintre punctele centrale a activității tuturor factorilor educaționali, a politicii oricărui stat.

Infracționalitatea persoanelor de vârstă înaintată sau foarte înaintată prezintă interes, mai ales datorită contiguității acesteia cu problematica medicinei, îndeosebi a psihiatriei, cu profilaxia și terapeuica tulburărilor somato-psiice, inerente senectuții.

Un aspect care scoate în evidență sfera mai largă – medico-psihiatrică, sociologică etc. – pe care o are psihologia juridică în raport cu dreptul penal și cu știința dreptului penal, îl constituie preocupările acesteia și pentru geneza comportamentului deviant al persoanelor sub 14 ani (persoane neresponsabile din punct de vedere penal), respectiv pentru comportamentul preinfracțional. Acest interes se explică desigur prin împrejurarea că mecanismele bio-psiice și sociale care determină și explică comportamentul acestei categorii de persoane – al copiilor, sunt în mare măsură aceleași ca și în cazul persoanelor responsabile din punct de vedere penal, deficiențele instructiv-educative înregistrate în raporturile cu copiii ca și reușitele, resimțându-se în comportamentul lor de mai târziu, uneori până la sfârșitul vieții.

• **Sexul infractorului.** Sexul reprezintă ansamblul trăsăturilor morfo-biologice, psiice și sociale care diferențiază indivizii în bărbați și femei. Diferențele dintre sexe (în special, cele de natură psihică și socială) se explică nu numai prin factorii de natură biologică înnașcuți, ci mai ales prin influența unor factori de natură socio-culturală. Această realitate se manifestă nu numai în deosebiri pe care bărbații, pe de o parte, și femeile, pe de altă parte, le prezintă din punct de vedere anatomo-morfologic, fiziologic, psihic și social, ci și prin manifestările de ordin comportamental al acestora.

Cu toate că, de regulă, cauzele generale ale comportamentului infracțional, ca și condițiile ce pot influența acest comportament sunt aceleași atât în cazul bărbaților, cât și cel al femeilor, infracțiunile săvârșite de către femei prezintă o serie de particularități, de ordin calitativ și cantitativ, care fac posibilă și necesară tratarea lor separată, ca un capitol oarecum distinct al infracționalității, acel al infracționabilității sau delincvenței juvenile.

Aspectele cele mai importante ale criminalității feminine în general, îl constituie ponderea cu mult mai scăzută a infracțiunilor săvârșite de către femei, în raport cu cele săvârșite de către bărbați și explicațiile acestui fenomen, precum și o anumită specificitate a infracțiunilor săvârșite de către femei, atât în ce privește felul infracțiunilor (unele dintre ele fiind legate direct de sexul acestora, iar altele de unele particularități bio-psiice și sociale generale), cât și în ceea ce privește modalitățile de săvârșire.

• **Infirmitățile și bolile somatice ale infractorului.** Deficiențele de ordin fizic – infirmitățile – ca și bolile somatice, fie ele congenitale, fie dobândite în cursul vieții sau nu, constituie, de regulă, prin ele însele cauze ale comportamentului criminal și deci, nu pot explica decât în foarte rare cazuri; săvârșirea unor infracțiuni de către persoanele aflate în asemenea situații.

Infirmitățile și bolile, în special cele grave, de durată, ireversibile, se pot însă repercuta în mod negativ asupra stării psiice generale a celor în cauză, și, în consecință asupra atitudinii acestora față de cei din jur, față de societate și de valorile unanim recunoscute ale acesteia, asupra comportamentului.

Astfel, o persoană handicapată din punct de vedere fizic din naștere sau datorită unei boli sau accident, poate avea dificultăți sau poate fi împiedicată în mare măsură să se afirme în societate, în general în școală, în sport, în practicarea unei meserii sau profesii, în viață, în familie etc., fiind nevoită ca din această cauză să ducă o viață restrânsă, diminuată. În asemenea situații, ea poate suferi importante transformări pe planul vieții psiice, poate deveni irascibilă și egoistă sau chiar violentă, ori poate dobândi alte transformări și deprinderi negative, datorită cărora, în anumite împrejurări poate ajunge cu multă ușurință în conflict cu regulile de conviețuire socială în general sau chiar cu legea penală. Explicația principală a unei asemenea stări psiice sau a unor conduite negative subsecvente a persoanelor suferinde de anumite infirmități sau boli constituie, în realitate nu infirmitate sau boală în sine, cât factori de natură externă socială, adică factori ținând de mediul în care trăiește o asemenea persoană și de condițiile concrete de existență ale acesteia, de atitudinea celor din jur, al societății în ansamblu.

Această realitate este demonstrată în împrejurarea că, în general, dacă unor astfel de persoane li se acordă atenția cuvenită, în ceea ce privește îngrijirile și sprijinul de care au nevoie, instrucție și educație, crearea condițiilor de afirmare în viață, în muncă și activitățile recreative pe măsura posibilităților și a nevoilor pe care le are în mod efectiv, dacă sunt tratate în mod uman, în așa fel încât să nu li se mărească suferințele, să nu li se agraveze complexe de inferioritate etc., ele pot avea un comportament corespunzător, pot fi împiedicate să comită abateri sau să vină în conflict cu legea.

• **Particularități etnice și rasiale ale infractorului.** Înțelegem acele trăsături socio-tipologice pe care individul le dobândește ca urmare a apartenenței sale la un grup etnic sau rasă, adică la o anumită formă de comunitate umană, caracterizată printr-o comunitate de descendență biologică, de viață economică, de teritoriu, de limbă, de viață spirituală și tradiții.

Grupurile etnice și rasiale nu sunt subdiviziuni biologice ale speciei umane, ci sunt rezultatul evoluției social-istorice în condiții specifice. Astfel spus, nu sunt realități naturale biologice, ci realități istorice, dinamice cu o determinare genetică socio-culturală.

Particularitățile etnice și rasiale, trăsăturile care indică apartenența unei persoane la un asemenea grup (de ex. culoarea pielii sau a ochilor, statura, fizionomia în general, ori alte particularități bio-fizice, cultura, limba, tradițiile, obiceiurile) nu constituie elemente care ar putea explica prin ele însele, aspectele cantitative sau calitative ale fenomenului infracțional dintr-o anumită epocă sau zonă geografică și nici particularitățile infracțiunilor concrete care, după cum se știe, își au adevăratele cauze în condițiile efective de viață, în mediul social în general.

Unele curente ale psihologiei juridice contemporane de nuanță neolombrosiană caută să abordeze chestiunea etimologiei criminalității din anumite țări pornind de la afirmarea ideii existenței unui determinism etnic, rasial, național etc.

Pentru a se ilustra „justețea“ unor astfel de explicații se fac referiri la criminalitatea (procentual mai ridicată, e drept) care există în țările capitaliste avansate (conform statisticilor întocmite în aceste țări), în mediul indivizilor de culoare, al imigranților în general, al persoanelor aparținând naționalităților minoritare etc. Se arată de pildă, că în S.U.A. numărul infractorilor este cu mult mai mare în rândul negrilor, al portoricanelor, al imigranților, al unor naționalități mai reduse ca număr. De asemenea, pentru a mai da un exemplu, se arată că în

Franța numărul infracțiunilor săvârșite de către francezii de origine algeriană și nord-africană în general, sau de către imigranții italieni este incomparabil mai mare decât acela al infracțiunilor comise de francezii indigeni.

Explicațiile reale ale acestor stări de lucruri nu constau nicidecum în particularitățile etnice, rasiale sau naționale ale indivizilor în cauză, ci în inegalitatea socială, incultură, mizeria și șomajul la care aceasta dă naștere (și care sunt mai răspândite în rândul populațiilor amintite), în lipsa condițiilor corespunzătoare de locuit, în instrucția și educația precară etc. și chiar în „atenția” sporită pe care organele de ordine, în special cele cu caracter represiv, cum sunt poliția, procuratura și justiția (precum și unii indivizi băștinași educați în spiritul rasismului și xenofobiei, exemplele lumii contemporane sunt elocvente) o acordă din principiu, acestor indivizi considerați „de categoria a doua” (teoria etichetării sociale a lui Shuterland) și potențialii suspecți și „periculoși”.

Un criminolog american a arătat „că există multe fapte care, numai rareori sau chiar niciodată nu sunt considerate infracțiuni, decât dacă sunt săvârșite de negri”.

3.4. DISFUNCTII CRIMINOGENE ALE PERSONALITĂȚII (DISCERNĂMÂNTUL VIS-À-VIS DE RESPONSABILITATEA PENALĂ)

Orice deficiență, tulburare sau boală psihică se poate repercuta, în funcție de gravitatea ei, asupra comportamentului individului în cauză, determinând devieri de la normele de conduită normală ale acestuia, devieri care pot merge de la simple „ciudățenii” lipsite de urmări, până la cele mai grave încălcări ale legii penale, până la crimă.

Necunoașterea sau neluarea în seamă a deficiențelor de ordin psihic, de care eventual suferă persoana care a intrat în conflict cu legea penală, constituie o eroare dintre cele mai grave care poate transforma actul de administrare al justiției într-o activitate pur mecanică, nu numai inefficientă, dar și inumană. De aceea, se impune ca o obligație legală cunoașterea și luarea în considerare a deficiențelor psihice ale persoanelor care încalcă legea penală; prevederile art. 48 C.pen. referitoare la iresponsabilitate, în conformitate cu care „nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza unei alienații mintale, fie din alte cauze nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele”.

Desigur că pentru evitarea unor grave erori pe care ar constitui-o trimiterea în judecată și condamnarea unei persoane iresponsabile din punct de vedere penal, judecătorul ar trebui să posede cunoștințe minime de criminologie și de psihologie și psihiatrie judiciară care să-i permită să-și dea seama, să bănuiască cel puțin, că persoana aflată în fața sa, învinuitul sau inculpatul, se află în situația prevăzută de art. 48 C.pen., respectiv să cunoască semnificația expresiei de „alienație mintală” (sau a celorlalte împrejurări – care ar putea fi cuprinse în expresia „alte cauze” – care conform textului amintit, înlătură caracterul penal al faptei) în sensul de a putea lua măsurile legale care se impun în asemenea situații, respectiv de a solicita părerile unor specialiști sau de a recurge la expertize medico-legale psihiatrice etc.

În legătură cu aceasta, vom aminti faptul că în domeniul dreptului penal, expresia de „alienație mintală” este utilizată ca o categorie generică prin care se desemnează „orice boală mintală”. „Alienația mintală” cuprinde atât psihozele cu halucinații și delir etc. (ceea ce în mod curent numim „nebulie”), cât și idioțenia, cretinismul, infantilismul, nevroze și alte tulburări ale intelectului. Alienația mintală se datorează unor anomalii care fac imposibilă dezvoltarea facultăților psihice, a unor maladii ale sistemului nervos. Poate fi de lungă durată și chiar permanentă (incurabil), alteori trecătoare sau intermitentă (cu intervale lucide) în raport cu natura cauzei, alienația mintală poate fi înăscută (congenitală) sau survenită în măsura în care exclude capacitatea psihică a unei persoane, adică capacitatea de a înțelege sau capacitatea de a se autodetermina, alienația mintală înlătură răspunderea penală.

Specialiștii psihiatri au – pe bună dreptate – obiecții serioase față de modul de definire de mai sus a noțiunii de alienație mintală, care, în psihiatrie, aproape că nu se mai folosește.

Atât timp, însă, cât specialiștii psihiatri nu ne pun la dispoziție o altă expresie unanim acceptată, și cel puțin tot atât de (sau chiar mai) potrivită – pentru a desemna deficiența, tulburarea sau boala psihică care are drept consecință crearea stării de iresponsabilitate penală a unei persoane, expresia „alienație mintală” cu semnificația generală amintită, poate fi utilizată atât în dreptul penal, cât și în psihologia judiciară, indiferent de discuțiile la care poate da naștere felul în care este definită de către juriști.

Art. 3 C.pen. prevede că „în desfășurarea procesului penal trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la persoana făptuitorului”. Este evident că cercetările faptei săvârșite, a împrejurărilor cauzei și, mai ales cunoașterea persoanei făptuitorului implică investigarea atentă și a stării psihice a persoanei făptuitorului, stare care poate fi oglindită, desigur, în fapta săvârșită, în împrejurările cauzei, dar mai ales, în comportamentul și manifestările acestuia, în general, (înaintea comiterii faptei, în timpul comiterii și după comiterea faptei) în toate datele privitoare la particularitățile sale bio-psiho-sociale.

La rândul său, art. 16 C.pen. prevede „când pentru lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei în vederea stabilirii adevărului, sunt necesare cunoștințele unui expert, organul de urmărire penală sau instanța de judecată dispune la cerere sau din oficiu efectuarea expertizei”. Efectuarea expertizei psihiatrice este obligatorie, prevede art. 117 C.pr.pen. „în cazul infracțiunii de omor deosebit de grav, precum și atunci când instanța sau organul de urmărire penală are îndoieli asupra sănătății mintale a învinuitului sau a inculpatului”.

Punerea în aplicare a părții finale din textul de mai sus poate fi asigurată, datorită marii varietăți a deficiențelor, tulburărilor și bolilor psihice și a modurilor de manifestare eventuale ale persoanelor în cauză, decât în situațiile în care are cel puțin cunoștințe minime de psihologie sau de psihiatrie pe care le poate pune la dispoziția sa disciplina psihologiei.

Se impune a prezenta câteva date informative elementare privitoare la deficiențele, tulburările și bolile psihice.

O clasificare simplă a acestora este împărțirea în **nevroze, psihopatii și psihoze**.

• **Nevrozele** constituie un grup de tulburări, reacții foarte variate cu caracter funcțional, relativ ușoare și reversibile, determinate predominant psihogen, manifestate prin suferințe și conflicte intrapsihice (uneori și somatice) despre a căror existență bolnavul este perfect conștient și la care participă cu intensitate. Principalele forme de nevroză sunt: nevroze

astenice (neurastenie), nevroză obsesivo-bahică (psihoastenie), nevroză isterică (isteria) și nevrozele mixte și motorii, manifestate prin ticuri, balbisme etc.

În general, nevrozele sunt însoțite și de stări de anxietate de diferite grade de intensitate și pot duce la inhibarea unor conduite sociale ale celui în cauză.

Ca urmare a faptului că personalitatea nevroticilor este mai puțin afectată (în raport cu suferinții de psihoză), iar bolnavii sunt cu totul conștienți de boala care le tulbură mai rău echilibrul interior decât relațiile cu cei din jur, cu societatea, nevrozele, cu toate că uneori pot da naștere la anumite conduite agresive, prezintă, pentru studiul psihogenezei, o semnificație cu totul redusă (nevroticii putând fi considerați, în aproape toate cazurile responsabili) aceste suferințe rămânând însă, una dintre marile și permanentele preocupări ale medicinei psihiatrice.

• **Psihopatiile** (de la grecesul „psyche” – suflet, „potos” – bolnav) sunt deficiențe psihice care prin conținutul lor, se analizează în adevărate „stări limită”, deoarece depășesc perimetrul unui psihic normal, fără însă a avea – susțin unii specialiști – un caracter evolutiv și mai ales fără a atinge gravitatea psihozelor.

Psihopații se caracterizează prin faptul că-și păstrează în întregime capacitatea de cunoaștere (uneori și în unele domenii, inteligența lor chiar depășind limitele normalului), dar prezintă o serie de aptitudini structurate anormal, motiv pentru care, în conduita acestora, se constată frecvent comportamente antisociale de o deosebit de mare varietate ca formă și intensitate, întrucât psihopații se caracterizează și prin lipsa a ceea ce unii specialiști denumesc simțul moral (psihopatiile mai fiind numite și „anomalii caracteriale” sau „caracteropatii”) ei se află, de regulă, într-un permanent conflict cu cei din jur (adeseori aceasta pentru ei constituind o sursă de „satisfacție”) fiind incapabili de o adaptare perfectă și de durată la mediul familial, la cerințele locului de muncă, la exigențele mediului social în general.

Prin manifestările negative mai frecvente ale psihopaților se remarcă, în special, instabilitatea și nestatornicia exagerată (afectivă față de muncă etc.), impulsivitate, reacții anormale față de exigențele și împrejurările obișnuite ale vieții sociale, încăpățănare, înclinații spre acte de perversiune, toxicomanie, mitomanie, comportări absurde, fapte cu caracter infracțional (furturi, vagabondaj, parazitism, escrocherii – inclusiv sentimentale – infracțiuni împotriva demnității, a integrității corporale și a vieții persoanelor etc.).

În general, psihopații nu fac parte dintre persoanele pe care lumea le consideră bune.

Specialiștii apreciază că psihopații sunt o „entitate mezografică”, limitrofă normalului, în care trăsătura cea mai caracteristică o formează tulburările de adaptare la mediul social.

Psihopatul, spre deosebire de neurotic, nu cunoaște și nu-și recunoaște boala și nu suferă din cauza acesteia, făcând însă (cu mare plăcere) să sufere pe toți cei din jurul său.

Faptele pe care le săvârșesc psihopații sunt comise cu luciditate și discernământ, motiv pentru care din punct de vedere juridic trebuie și sunt considerați perfect responsabili (cu rare excepții).

Pentru psihologie este important de știut faptul că în general, psihopații sunt cu totul refractari la observațiile, sfaturile și îndemnurile celor din jur și nu „învață” din propria experiență (ex. din condamnările avute anterior), motiv pentru care ei se numără adesea printre recidiviști.

Psihopatia poate fi astenică, cicloidă, eliptoidă, impulsivă, isterică, paranoică, perversă, psihostenică, schizoidă, timopată.

• **Psihozele** sunt categorii de afecțiuni psihice foarte variate, de natură andogenă, de regulă ireversibilă, a căror caracteristică principală o constituie alterarea profundă a vieții psihice a celui în cauză (stări de nebunie propriu-zisă), cu simptomologie deosebit de variată și cu consecința pierderii de către bolnav a conștiinței, a raporturilor cu sine și cu cei din jur și cu lumea reală în general.

Spre deosebire de bolnavul nevrotic, psihoticul, la care se înregistrează cele mai grave tulburări cognitive și de conștiință, nu își poate aprecia starea în care se află, nu poate stabili relații colective cu mediul, comportamentul său fiind, în mare parte, total destructurat. Datorită mării gravități a bolilor psihice din această categorie, a gradului de pericol pe care îl reprezintă – pentru el și pentru alții – acești bolnavi, ca și a greutăților pe care le ridică profilaxia, diagnosticul și tratamentul, psihozele constituie subiectul central al psihiatriei.

Printre cele mai grave și mai răspândite forme de psihoză figurează: psihoze discordante (schizofrenie), epilepsie, psihozele maniaco-represive, psihoze acute (datorate intoxicațiilor profesionale sau autointoxicațiilor ca de exemplu în cazul alcooliceilor, narcomanilor), delirurile sistematizate, psihozele post-traumatice, psihoze infecțioase, psihoze de lactație, psihoze de involuție etc.

Bolnavii suferind de psihoze, săvârșesc în mod frecvent fapte antisociale, penale, dintre cele mai grave (exemplu: omorurile sadice săvârșite de schizofrenici și epileptici), așa încât această categorie de indivizi, de bolnavi, trebuie să constituie o preocupare permanentă pentru familiile din care fac parte, pentru medicii psihiatrii, psihologi, pedagogi, juriști, pentru întreaga societate.

Aprecierea stării de responsabilitate a bolnavilor psihotici – care nu întotdeauna este complet abolită – pune pentru expertiza medico-legală psihiatrică probleme de o extremă complexitate.

Un alt factor important în formarea personalității individului, în general, și a personalității criminale în special, îl reprezintă **nivelul de instrucție și de educație**.

Prima etapă a acestui proces de formare o constituie familia care are o influență formativă asupra individului (considerată ca prima școală a omului) – acționând cu toate energiile sale pozitive și negative, înaintea tuturor celorlalte surse de influență a mediului social. Această influență se exercită nu numai în perioada copilăriei, ci până la vârste destul de înaintate (adolescență, tinerețe etc.).

Influențele negative ale mediului familial pot duce la formarea unui comportament deviat (nu în toate cazurile) care de cele mai multe ori intră în conflict cu legea penală.

Influențele negative din mediul familial sunt: cazurile de dezorganizare familială (ca urmare a divorțurilor părinților, a deceselor, a despărțirilor în fapt a părinților), exemple negative oferite de unii părinți, lipsa afecțiunii reciproce dintre părinți și copii – așa numitul abandon moral – jocul de noroc, parazitismul, neînțelegerile (certurile, scandalurile, bătăile etc.) și, în general, orice formă de manifestare a lipsei de respect față de lege sau față de alte norme de conduită, utilizarea unor metode de educație greșite (indiferența, indulgența sau severitatea exagerată, inocularea unor concepții greșite de viață etc.), lipsa de măsură sau,

dimpotrivă ignorarea trebuințelor materiale și spirituale firești ale copiilor, neurmărirea în permanență și cu competență a rezultatelor activității școlare, neorganizarea sau greșita organizare a timpului liber, lipsa de supraveghere în general.

Cea de-a doua etapă a acestui proces de formare îl reprezintă instrucția și educația primită în școală care, dacă nu este eficientă și prezintă o serie de carențe de ordin educativ pot duce la influențarea în mod negativ a comportamentului celor în cauză.

Astfel de carențe de ordin educațional sunt:

- insuficienta școlarizare a unor copii;
- slaba calitate a conținutului activității instructiv-educative din școală, în special sub aspectul culturii generale;
- toleranța cazurilor de indisciplină, cum sunt absențele repetate, comportamente necorespunzătoare față de ceilalți elevi;
- săvârșirea unor greșeli de apreciere a activității sau modului de comportare, în general, al unor elevi, de către cadrele didactice (aprecierea prea severă sau dimpotrivă prea indulgentă);
- nemenținerea unor legături permanente și cu adevărat eficiente între școală și familiile elevilor, mai ales în cazul elevilor indisciplinați, slabi la învățătură și care pun, în general, probleme pentru școală, pentru familie și pentru societate.

La rândul lor, aceste lipsuri se datorează slabei pregătiri profesionale a unor cadre didactice sau a persoanelor investite cu funcții de conducere, control și îndrumare în rețeaua de învățământ: nivelul de pregătire psihopedagogică sau chiar inexistentă al unor asemenea cadre.

Multe din aspectele negative semnalate mai sus au fost relevate de rezultatele unor cercetări sociologice.

Efectele negative directe – sub aspect psihic – ale unor asemenea deficiențe sunt evidente, ele fiind demonstrate de către datele statisticii judiciare penale și de conținutul dosarelor de cauza penală, din care rezultă că majoritatea delincvenților minori (vagabonzi, hoți, bătauși etc.); a infractorilor în general, deci și a celor majori, sunt persoane care au avut sau au o activitate școlară slabă – note mici, acte de indisciplină etc. – și care au un nivel de pregătire școlară redusă.

3.5. PERSPECTIVA ETIOLOGICĂ ASUPRA COMPORTAMENTULUI INFRAȚIONAL (TRECEREA LA ACT) PARADOXUL CRIMINAL – H.J. EYSENCK; ECUAȚIA PERSONALĂ A TRECERII LA ACT (PRAGUL DELINCVENȚIAL); LEGEA SECVENȚEI TEMPORARE – O.H. MAWRER; NUCLEUL PERSONALITĂȚII CRIMINALE – JEAN PINATEL

Psihologic, omul poate fi considerat ca o ființă care învață, în sensul că achiziționează mereu noi deprinderi și cunoștințe, achiziții care îi modifică atitudinile și comportamentul.

Majoritatea zdrobitoare a devianților și infractorilor provin din rândurile celor greu condiționabili, categorie care în psihologia actuală este adesea denumită de „extravertit“.

Ne vom opri acum asupra lucrărilor profesorului londonez **H.J. Eysenck**, care a efectuat cercetări fundamentale în acest domeniu.

În centrul preocupărilor lui **H.J. Eysenck** stă problema personalității. De un sfert de secol, la Maudsely Hospital, ajutat de o echipă mare de cercetători, el își continuă investigațiile în acest domeniu, adâncind mereu diferitele aspecte ale acestei probleme atât de complexe. În teoria sa, **H.J. Eysenck** utilizează terminologia hipocratică-pavloviană, ca și pe cea a lui **C.G. Jung**, dar viziunea lui sintetică (dimensionalistă, așa cum o numește el) are puțină legătură cu **Hipocrat** sau **Jung**, în schimb se bazează masiv pe teoria pavloviană.

În esență, el considera omul ca o ființă care învață, în sensul că achiziționează mereu deprinderi noi și cunoștințe care-i modifică atitudinile și comportamentul.

Baza observabilă (și deci, experimental constatabilă) a comportamentului uman este condiționabilitatea, capacitatea de a forma mai greu sau mai ușor reflexe condiționate (învățare), care la **H.J. Eysenck**, ca și la **Pavlov**, constituie un dat nativ. În funcție de această condiționabilitate, individul se amplasează apoi de-a lungul continuului dimensional introvertit – extrovertit, două extreme opuse și suficient de îndepărtate ca să permită individului să ocupe o poziție specială, unică.

Condiționabilitatea este un dat nativ, potențial, a cărei actualitate va fi în funcție de condiționarea reală, deci de influențele sociale care se exercită neîntrerupt asupra individului. Din acest motiv, **H.J. Eysenck** consideră că, teoretic măcar, situația individului de introvertit sau extrovertit nu constituie un fapt fatal, ci arată necesitatea de a cunoaște cuantumul și durata influențării minime necesare pentru a obține un rezultat educativ oarecare.

După constatările lui **H.J. Eysenck**, infractorii, în covârșitoarea lor majoritate, se recrutează din rândurile extravertiților, a căror caracteristică fundamentală – pe plan psihofiziologic – este dificultatea de a fi condiționați, cu alte cuvinte, dificultatea de a fi educați și, bineînțeles, și reeducați.

Dar care sunt caracteristicile personalității extravertitului tipic? În baza cercetărilor a mii de cazuri, **H.J. Eysenck** stabilește că extravertitul tipic este un element sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, simte mereu nevoia de a avea în jur pe cineva căruia să i se adreseze, îi displace lectura solitară sau studiul de unul singur. El caută mereu senzaționalul, e gata să-și asume riscuri, acționează sub impresia momentului și, în genere, este impulsiv. E amator de farse, oricând e gata de replică și caută mereu variație, schimbare. Îl caracterizează apoi lipsa de griji, optimismul, agresivitatea, ușurința cu care-și pierde firea, lipsa de control asupra propriilor acte și vorbe.

Citind această caracterizare, urmărind aceste trăsături ale extravertiților, este greu să nu fim de acord cu **H.J. Eysenck**, deoarece ele reflectă în linii mari imaginea oarecum convențională a celor mai mulți indivizi care intră în conflict cu legea.

Această teorie a formării personalității dezvoltată de **H.J. Eysenck** pune în lumină nouă o serie de fapte adânc înrădăcinate în concepția noastră. Astfel, de pildă, este ideea unanim acceptată a provenienței infractorilor din mediul viciat. Această idee însă este simplistă, deoarece este contrazisă adesea de infractori care provin din mediu perfect sănătos moralmente, sau că din mediu familial extrem de viciat pot proveni persoane care niciodată nu ajung în conflict cu normele moral-legale.

Într-adevăr, teoria lui **H.J. Eysenck** ne atrage atenția asupra faptului că în aprecierea unor cazuri particulare este nevoie să studiem interacțiunea individ – mediu în perfectă cunoștință a particularităților celor două elemente. Astfel, chiar și o educație considerată bună, în cazul extravertit (deci greu condiționabil) excesiv nu va avea efectele dorite. Față de aceste cazuri este necesar să se utilizeze mijloace educative mult mai complexe și mai eficiente decât cele obișnuite.

Interesantă ni se pare constatarea lui **H.J. Eysenck** cu privire la infractorii care au toate caracteristicile introverților. Aceștia, de obicei, provin din familii viciate, ale căror influență se exercită cu atât mai ușor, cu cât caracteristica principală a introverților este tocmai ușoara condiționabilitate, deci marea facilitate de a însuși deprinderile rele, concepțiile imorale etc., care domină în mediul respectiv.

Evident, teoria lui **H.J. Eysenck** se referă și la fenomenul de recidivă. Dacă acceptăm valabilitatea universală a legii condiționării, ar urma de aici ca o pedeapsă suferită (stimul negativ condiționat) să oprească pe infractor de la comiterea de noi infracțiuni. **H.J. Eysenck** însă ne atrage atenția evitării unor asemenea concluzii superficiale. Lăsând la o parte categoria extravertiților greu condiționabili sau extremă de necondiționabili (intimidabili, cum se spune în unele lucrări occidentale), trebuie să avem în vedere că formarea reflexelor condiționate, îndeosebi a celor mai complexe la om, este un proces care se efectuează în condiții foarte specializate. Încă Pavlov atrage atenția asupra importanței factorului timp în formarea reflexelor și insistă asupra necesității coincidenței (sau proximității) în timp a stimulului condiționat cu cel necondiționat. În cazul concret al infractorului, ar trebui ca pedeapsa să urmeze imediat după actul infracțional pentru ca să aibă loc condiționarea, ceea ce în practică nu se întâmplă niciodată.

Problema psihologică pe care **H.J. Eysenck** vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a „paradoxului criminal”. De ce infractorul – și mai cu seamă recidivistul – comite actele sale când știe că în cele din urmă va fi pedepsit? Întrebarea este cu atât mai justificată cu cât **H.J. Eysenck**, alături de mulți psihologi consideră omul ca o **ființă eminentemente orientată spre hedonism** și cu toate acestea nu evită faptele care îl duc în ultima analiză la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, **H.J. Eysenck** se referă la „**legea secvenței temporare**“, stabilită de psihologul american O.H. Mawrer, **după care un anumit act uman este determinat nu numai de consecințele lui, ci și de apariția în timp a respectivelor consecințe. Cu alte cuvinte, când o acțiune are două consecințe, una premială (pozitivă) și alta de sancțiune (negativă), ambele consecințe fiind (teoretic) egale ca pondere (echiprobabile), atunci situația (conflictuală) se rezolvă în funcție de consecința probabilă cea mai apropiată. În cazul unui act infracțional, consecința imediată este premial-pozitivă, în sensul că dă o satisfacție imediată morală sau materială, câtă vreme sancțiunea legală este mai îndepărtată în timp și comportă și un grad de incertitudine.**

Cu toate că această „lege” nu este altceva decât o generalizare a unei observații de natură empirică, și cu toate că în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuși practic această constatare este greu de contrazis, cu atât mai mult cu cât pe un plan și mai general această „lege” face parte integrantă din teoria învățării (legea efectului).

Pe de altă parte, dată fiind greua condiționabilitate a infractorilor aparținând în majoritate tipului extravertit, este puțin probabil că pedeapsa cu închisoarea (evident **H.J. Eysenck** vorbește despre practicile penologice burgheze) să-l poată reeduca eficient pe infractor.

Merită atenție faptul că **H.J. Eysenck** nu exclude din categoria infractorilor nici pe contravenienții la legea circulației, deși de obicei aceștia – spune el – sunt considerați ca oameni perfect respectabili și care produc accidente datorită neșansei lor sau cel mult unor mici neglijențe. Bazându-se pe cercetările recente ale lui **T. Willett, W.A. Tilman** și **G.E. Hobbs, H.J. Eysenck** afirma că în majoritate cei care produc accidente au și cazier judiciar pentru diferite alte încălcări de lege și că, deci, ușurința cu care se nesocotește legea circulației reflectă de fapt trăsătura de personalitate, de „ușuratic, caracteristic extravertiților și deci a infractorilor în genere.

Infractorul și habitatul conjunctural – viața de relație – Condiționabilitatea și condiționarea reală se manifestă și în modul în care individul este în stare să amâne o acțiune, s-o consume pe plan verbal sau s-o suspende. Comutarea pe plan verbal a acțiunii, consumarea ei în vorbe, amânarea sau chiar suspendarea ei, cu sau fără derivare (sublimare) sunt, de asemenea, caracteristici ale activității umane. Ele se manifestă în mod curent în viața cotidiană în condiții excepționale, deci în cadrul unor schimbări radicale în spațiul psihologic, doar în măsura în care educația (condiționarea) a fost suficient de puternică, în sensul de a se declanșa acțiunea numai în direcția socială.

Infractorul, după cum am văzut, provine din categoria celor greu condiționabili și insuficient condiționați, de aceea el percepe altfel fenomenele din spațiul lui psihologic și reacțiile lui – antisociale – vor fi conforme acestei percepții.

Spațiul psihologic uman în fond este un spațiu social. Oamenii cu care suntem în contact direct formează elementele cele mai importante ale acestui spațiu. Relațiile umane ale individului cu ceilalți oameni, relații de atracție, respingere sau de neutralitate determină și acțiunea desfășurată de individ.

Studiul infractorilor ne arată că tocmai în această direcție, pe planul relațiilor cu ceilalți oameni găsim cele mai mari deficiențe la cei care încalcă legea morală și cea legală. Dacă definim caracterul ca atitudinea individului față de alți oameni, față de muncă și față de sine însuși, vom vedea că aici găsim lacunele majore ale personalității infractorilor. Într-adevăr, aceste trei atitudini sunt pe de-a-ntregul învățate, achiziționate de-a lungul vieții în contactele sociale cu oamenii, iar infractorul, fiind greu condiționabil, extravertit este în cel mai înalt grad deficitar tocmai în acest punct.

Personalitatea infractorului după J. Pinatel; nucleul personalității criminale, pragul delinvențial – ecuația personală a trecerii la act – Dacă **H.J. Eysenck** pornește de la analiza psihofiziologică pentru înțelegerea infractorului, Jean Pinatel merge pe analiza psiho-socială, cu precădere.

Pinatel este de părere că în capitalism originea creșterii fără precedent a criminalității trebuie să fie căutată în dezvoltarea accelerată a societății și a tehnicii, față de care cultura, adică moravurile, ideile și credințele rămân în urmă. Omul societății capitaliste se găsește

neadaptat, amplasat într-o situație de dezorganizare socială unde nimic nu e stabil, nimic nu e permanent, totul este în mișcare și în schimbare. Mobilitatea, accelerarea ritmului de viață, mecanizarea stilului de viață fac să dispară valorile fundamentale, acele valori care răspund naturii omului, naturii sale fizice, intelectuale și spirituale. Într-o asemenea societate, peste tot apare orașul cu zgârie-norii săi implacabili, cu bulevardele îmbâcsite de automobile, cu larma metropolitanelor, cu înghesuiala de nesuferit a orelor de vârf, și peste tot, omul este surmenat, obosit, anxios.

Pornind de la acest cadru prea puțin reconfortant și prea puțin optimist, Pinatel vede criminalitatea de azi ca o maladie morală a progresului. Dar cel ce vorbește de maladia morală vorbește de maladia omului, de aceea Pinatel pornește de la individul uman atins mai grav de această maladie și constituie existența a ceea ce numește el **personalitatea criminală**. În accepțiunea lui Pinatel, însă, personalitatea criminală nu este un tip antropologic, o variantă a speciei umane, ea nu are nimic comun cu tipul lombrozian și nici cu teoriile mult depășite ale frenologiei. Personalitatea criminală „este pur și simplu un model pe care analiza criminologică îl utilizează în cercetările sale; ea este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operațional. Ea ne permite să ne descurcăm în studiul criminalilor, să apreciem gradul lor de periculozitate socială. Conceptul este deci un sistem de referință, o construcție abstractă care constituie realitatea subiectivă“. Acest model ne permite să sesizăm de ce anume delincvenți pe care îi studiem sunt oameni cu infinite variații, dar care au ceva totuși în comun, ceea ce îi aseamănă.

Mergând până la ultimele consecințe ale analizei sale, Pinatel constată că este inutil să separăm oamenii în buni și răi, căci în circumstanțe speciale orice om poate să devină delincvent. Dar dacă nu există diferențe de natură între oameni în ceea ce privește criminalitatea, în schimb există diferențe de grad în privința **pragului delincvențial**. Pentru unii sunt suficiente puține incitații exterioare pentru a trece la act imediat, câtă vreme la alții trecerea la act nu intervine decât în cazul unor incitații deosebit de puternice. În aceste condiții, ceea ce permite să distingem delincventul de nedelincvent și chiar pe delincvenți între ei este aptitudinea lor mai mult sau mai puțin pronunțată de **trecere la act**. Din această cauză, arată Pinatel, criminologia fundamentală nu este altceva decât știința care studiază trecerea la actul delictual, atât și nimic altceva. Capital pentru criminologie este studiul personalității în situația dată. **Situația** însă trebuie să fie și ea analizată din mai multe puncte de vedere. Există situații specifice sau periculoase, care se caracterizează prin faptul că **ocazia nu are nevoie să fie căutată. Actul criminal** care rezultă dintr-o situație specifică constituie reacția personalității la situația dată.

Alături de aceasta, arată Pinatel, există și situații nespecifice sau amorfe, adică acele situații unde **ocazia urmează să fie căutată**. În aceste cazuri, personalitatea domină situația, iar actul criminal este consecința directă a acțiunii acestei personalități.

Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influențează formarea personalității și a situațiilor. Cu alte cuvinte, **mediul poate să fie criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor criminale, ci totodată prin facilitarea structurării personalităților criminale**.

Rezumând cercetările clinice efectuate asupra personalității criminale, Pinatel arată că la zdrobitoarea majoritate a marilor delincvenți se poate descoperi existența unui nucleu ale cărui elemente componente sunt: **egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă**. După constatările lui Pinatel, această constelație a personalității criminale este o structură dinamică. Ea este reunirea și asocierea componentelor sale, dintre care nici unul nu e anormal în sine, ci doar în acțiunea și interacțiunea lor. De aceea, personalitatea criminală trebuie să fie considerată ca un rezultat și nu ca un dat. Toate celelalte componente psihologice care pot fi găsite la criminalii de fapt nu sunt în nici un fel de relații cu trecerea la act, ci numai cu modalitățile de execuție a crimei. Astfel, de pildă, componentele privind activitatea — **aptitudinile fizice** (există delincvenți robuști și delincvenți debili) sau **aptitudinile intelectuale** (există delincvenți inteligenți și delincvenți suficient de inteligenți), **aptitudinile profesionale și sociale** (există delincvenți foarte capabili în meseria lor „civilă“, câtă vreme alții sunt extrem de stângaci), **necesitățile nutritive și sexuale** (unii delincvenți au instincte foarte puternice, câtă vreme alții sunt mai slabi din acest punct de vedere) — toate sunt considerate neutre în raport cu trecerea la acțiune.

Revenind la nucleul personalității criminale, Pinatel analizează pe rând cele patru elemente fundamentale și demonstrează cu o logică impecabilă că ele sunt de fapt rezultate ale vieții sociale (citește: ale societății capitaliste). Astfel, de pildă, egocentrismul este un produs al unei societăți care se bazează pe o competiție nemiloasă și care favorizează toate formele care exaltă trăsăturile achizitive ale individului. La aceasta se adaugă, spune Pinatel, o **inflație nemaipomenită a normelor legislative** care la ora actuală, de pildă, în Franța, au depășit orice fel de limită rezonabilă. Aceasta creează o **stare de anomie**, căci totul fiind hiperreglementat, individul nu se mai descurcă în acest haos și se ghidează după propriile interese. De aici, egocentrismul generat de societate și care conjugat cu celelalte trăsături formează nucleul personalității criminale. **Labilitatea** — a doua caracteristică a personalității criminale — în esență este o lipsă de inhibiție, impreviziune, abandon la impresiile momentului, o absență a cugetării asupra consecințelor pe care le aduce după sine un act.

După părerea lui Pinatel, societatea care e dominată de știință și tehnică, care abundă de invenții mecanice a reușit de fapt să învingă timpul. Omul jonglează cu perspectiva, vede totul pe termen lung, iar economiștii îi organizează ziua de mâine, îl feresc de neprevăzut, iar asigurările sociale îl pun la adăpost de maladii, de accidente, de necazurile bătrâneții etc. Această stare aduce după sine o ancorare foarte adâncă în prezent a omului de pe stradă și un oarecare grad de **labilitate și iresponsabilitate individuală**. Societatea deci ne obligă să gândim scurt, să trăim fugitiv, mobil și instabil. Aceste stimulări ale societății globale **îndeamnă spre imprudență, la actul subit și negândit**, duc la incapacitatea de a utiliza experiența trecută și la **antrenarea în acțiuni efemere**, care nu o dată pot fi însă fatale. Toate acestea sunt forme ale labilității care și ea intră în structura nucleului personalității criminale.

La rândul ei, agresivitatea este o altă caracteristică a personalității criminale și care, de asemenea, emană din stimuli sociali. Astăzi, toată lumea este unanimă în a recunoaște că agresivitatea sub toate formele ei de ostilitate mai mult sau mai puțin violentă este de fapt fiica bună a frustrărilor. Ori, societatea modernă nu face altceva decât multiplică frustrările.

Necesitățile artificiale create de societate cu ritmul de viață, de muncă extrem de rapidă, constituie tot atâtea frustrări biologice, căci omul este silit astăzi să trăiască în condiții care contrazic adesea natura sa. La toate acestea trebuie adăugat alcoolismul, care este un factor ce mărește sensibil tendințele agresive.

Și nu în fine, indiferența afectivă sau absența emoțiilor și a înclinațiilor altruiste și simpatetice este cea de-a patra caracteristică a personalității criminale. Indiferența afectivă este, de asemenea, un rezultat al actualei forme de viață ce caracterizează omul occidental. În lupta dură care se dă pentru a se menține și a se realiza, orice fel de sentimentalism nu numai că este de prisos, dar constituie o piedică în calea realizării. Pe plan criminologic, aceasta este una din condițiile de bază ale posibilității de perpetuare a unei crime, căci în momentul în care infractorul ajunge să-și execute acțiunea sa antisocială, el nu trebuie să fie reținut de caracterul odios al realizării și nici nu trebuie să fie reținut de sentimentul că a cauzat rău aproapelui sau cauzând rău, atacând fie persoana, fie bunurile. De aceea, indiferența afectivă este o ultimă condiție, de trecere la act.

Sunt deosebit de afective pasajele care se referă la analiza criminalității de tip american, unde Jean Pinatel – bazat pe datele unor autorități de specialitate – arată că modul de viață american este generator de violență și crimă. El afirmă explicit: „Se poate observa un raport strâns între sistemul economic de concurență și de competiție dus la extrem și agresivitate. Lupta pentru viață favorizează ostilitatea, din acest moment toate mijloacele susceptibile de a doborî concurența sunt înverdate“. Crima „gulerelor albe“ este expresia antisocială a unei societăți fondată pe concurență și competiție. Dar concurența nu generează numai agresivitatea întreprinzătoare, ea antrenează în egală măsură, prin frustrare, agresivitatea școlului. Ori, eșecul e cert prin lipsa de posibilități la pornire pentru persoanele care aparțin straturilor socio-economice inferioare. O subcultură de violență se dezvoltă astfel la păturile defavorizate și, în special, la negri. Interiorizată de membrii grupei, devenit un element al personalității lor, violența se confundă cu îndrăzneala și curajul. Ea devine un model obișnuit de soluții a problemelor cotidiene.

Psihologia infractorului din perspectiva declanșării și consumării actului infracțional

(Fazele actului infracțional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicațiile factorului emoțional-afectiv)

SECȚIUNEA A

4.1. PERSONALITATEA ÎN SITUAȚIA CONFLICTUALĂ CONCRETĂ (ACT, SITUAȚIE, PERSONALITATE, CONFORMISM, DEVIANȚĂ, ABERANȚĂ)

La modul cel mai general, reacția unui individ se poate exprima printr-o ecuație unde actul de răspuns este egal cu o funcție de relație între situație și personalitate (**R.B. Cattell**): $R = f(S * P)$.

În problematica ce ne interesează după această ecuație, actul deviant (infracțional) este determinat de situația de moment și de relația acestei situații cu personalitatea formată. Din punctul de vedere al psihologiei judiciare, această perspectivă are cea mai mare însemnătate, deoarece ea ne indică faptul că nu vom putea înțelege fapta infracțională făcând abstracție de situație sau de personalitate. În practica judiciară, cele două elemente, actul ca atare, precum și situația de moment, pot fi investigate cu mai multă ușurință, dar rămâne de fiecare dată să se descopere legătura intimă ce există între situație, act și personalitatea celui care a comis actul.

Dacă ne situăm pe o poziție juridică, nu suntem interesați decât de actul infracțional, adică de acea acțiune sau inacțiune care este precizată în Codul penal. Punctul de vedere psihologic, dar mai ales punctul de vedere psiho-social implică însă cunoașterea mai largă a actului, geneza acestuia, indiferent dacă actul respectiv deviant cade sau nu sub incidența legii penale.

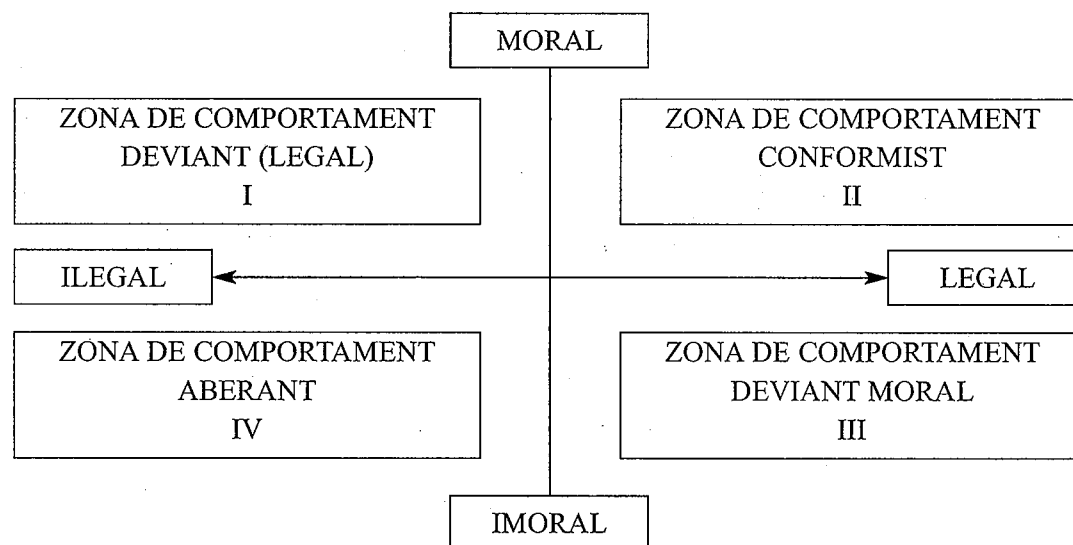
Orice act este în fond o componentă a unui comportament, comportament al unui individ care trăiește în condiții social-istorice determinate.

Orice comportament însă, mai ales în formele sale invariante, este înainte de toate comportament social, în sensul că este în funcție de o seamă de prescripții sau opreliști ce caracterizează cadrul cultural în care se produce¹. Opreliștile și prescripțiile de ordin normativ constituie un continuum unde la o extremă se amplasează normele minimale (norme legale, juridice), fără respectarea cărora conviețuirea socială devine imposibilă, iar la extrema cealaltă, amplasându-se normele maximale (morale), configurând tipul ideal de comportament în respectivul grup social.

¹ T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, Ed. Științifică, București, 1994 – citate și prelucrări selectiv

4.2. COMPORTAMENT VERSUS NORME

În raport cu exigențele normelor existente în grupa socială respectivă, individul uman poate avea un comportament conformist, deviant sau aberant. Dacă am încerca să reprezentăm grafic diversele tipuri de comportament posibile față de sistemul de norme date, reprezentând pe abscisă continuumul legal-ilegal, iar pe ordonată continuumul moral-imoral, atunci vom obține patru cadrane unde comportamentele față de normă vor apărea precum urmează²:

În cadranul I se amplasează acele forme de comportament care sunt în conflict cu legea, dar totuși se încadrează în normele morale existente. În acest cadran apare deci **devianța legală** care, subiectiv sau obiectiv, are într-un fel o acoperire morală;

În cadranul II se grupează acele forme de comportament care corespund atât prescripțiilor legale, cât și celor morale, astfel încât aici se amplasează toate **comportamentele conformiste**;

În cadranul III putem categorisi acele forme de comportament care sunt în conflict cu normele morale, dar rămân neutre față de normele legale. În această zonă se grupează **devianții morali**, care prezintă un interes mărit pentru psihologi, întrucât din rândurile acestora se recrutează predelinvenții;

În cadranul IV se amplasează acele forme de comportament care se îndepărtează atât de normele legale, cât și de cele morale, constituind **zona de aberanță**. Dacă zona din cadranul I aparține cu prioritate sferei de activitate judiciare, zona de aberanță aparține cu deosebire sferei de activitate medicală.

² T. Bogdan – op.cit

Desigur că o asemenea reprezentare grafică e artificială și statică. În cele mai multe forme de comportament – de pildă cadranul I și cadranul III – devianța legală și devianța socio-morală se întrepătrund, ele constituind un mod general de devianță care interesează bunul mers al societății.

Indiferent dacă un comportament poate fi categorisit în sfera devianței legale sau socio-morale, esențial rămâne faptul devianței în sine, adică faptul comportamentului divergent față de normele generale. Și aceasta cu atât mai mult cu cât opoziția față de norme reprezintă un pericol social față de care colectivitatea ia atitudine de reprobare și, în extremă, chiar măsuri de coerciție.

4.3. REPROBAREA MORALĂ SAU COERCIȚIA

Se referă în primul rând la un **comportament deschis, aparent** care se manifestă obiectiv prin acțiuni (inacțiuni) sau orice alt mod de exprimare inteligibilă.

Alături însă de acest tip de comportament, în special la om, cunoaștem existența unui **comportament inaparent sau ascuns** față de care oprobriul social nu se poate manifesta în nici un fel. Ajungem aici la o caracteristică fundamentală a comportamentului uman, și anume la faptul că în unele situații omul este capabil să simuleze o acțiune, s-o disimuleze sau s-o amâne.

Cunoașterea și mai ales descoperirea unor asemenea comportamente este esențială în activitatea judiciară, deoarece în căutarea mobilurilor unor acțiuni în dosul manifestărilor vizibile, adesea apar aceste forme de comportament care explică și lămuresc problema pe care o avem de rezolvat. O simulare sau o disimulare perfectă nu este posibilă și grație relațiilor strânse între manifestările psihice și cele fiziologice (dintre care cele din urmă sunt greu de stăpânit), descoperirea comportamentului real este posibilă³.

4.4. EREDITATE – MEDIU – CRIMINOGENEZĂ

Comportamentul deviant (infrațional) care interesează, în primul rând psiho-sociologia și criminologia, decurge întotdeauna din antecedentele individului. În analiza acestor antecedente, de-a lungul timpului s-au cristalizat mai multe concepții, și anume: concepția după care **comportamentul deviant este rezultatul eredității**, iar după o altă concepție, el este **rezultatul influențelor exercitate de mediu**.

În prezent majoritatea autorilor sunt de acord că cei **doi factori se află în interacțiune**.

4.4.1. Concepția modernă asupra eredității

Problema pe care o abordăm, formulată psihologic, este următoarea: comportamentul deviant este sau nu învățat (deci achiziționat în cursul vieții) și dacă este, în ce măsură?

³ T. Bogdan – op.cit.

Pentru a răspunde la această întrebare este necesar să analizăm accepțiunea actuală a noțiunii de ereditate și de mediu, deoarece lămurirea problemelor de bază depinde de această accepțiune.

În primul rând, trebuie să subliniem că separarea elementelor ereditare de cele achiziționate ulterior (învățate), la omul normal, adult este extrem de grea, dacă nu chiar imposibilă. Sudarea totală a celor doi factori principali care determină personalitatea umană, comportamentul uman, este atât de evidentă încât nu mai necesită nici un fel de demonstrație.

Termenul de **ereditate** se referă la zestrea biologică a individului care se transmite pe cale genetică de la antecesor la succesor. Diferitele experimente efectuate asupra unor specii demonstrează că unele calități considerate ereditare, și deci în mare măsură „fixe“, pot și ele să fie modificate și chiar înlocuite. Deci, știința a ajuns la concluzia că **stabilitatea acestor gene pare a fi relativă**.

Fixitatea eredității este contrazisă pe plan uman și de alte fapte și fenomene cunoscute. Astfel, de pildă, înălțimea caracteristică pentru anumite populații (talie mică-medie la japonezi) se schimbă sub influența unui regim alimentar și climateric diferit de cel original, chiar în decursul vieții unei singure generații.

Fenomenele de mutații biologice, unele foarte spectaculoase, se petrec chiar sub ochii noștri. Așa, de pildă, **fenomenul de accelerație biologică** ce se manifestă în toate țările industrializate, modifică atât unele date medii bioritmice (talie), cât și timpul de maturizare sexuală, densitatea organismului etc.

Fenomenul de accelerație biologică are o deosebită însemnătate în studiul comportamentului deviant, deoarece în actualele condiții, mărindu-se **decalajul dintre maturizarea biologică și cea socială** apar tensiuni care, în multe cazuri, contribuie esențial la apariția delincvenței în rândurile minorilor.

Cercetând literatura de specialitate, observăm că cei mai mulți autori sunt de acord în constatarea că sunt de proveniență ereditară: caracteristicile anatomo-morfologice (talie, culoarea ochilor, grupa sanguină etc.), finețea organelor senzoriale, temperamentul, timpul de reacție (timpul de latență), capacitatea de a forma reflexe condiționate.

Ceea ce știm azi cu certitudine este faptul că **nici un conținut psihic nu se moștenește**. Pe cale ereditară se transmit doar predispoziții care numai în condiții de mediu favorabile devin și realități. Cele spuse par a fi contrazise de unele fapte ce se pot constata în fiecare zi. Astfel, de pildă, o seamă de caracteristici de ordin psihic apar la copii ai doamei cum se manifestă ele și la părinți. Atitudini de tot felul, manifestări din cele mai variate, constituie „caracteristici de familie“ care nu o dată se reproduc de-a lungul mai multor generații.

O analiză aprofundată a fenomenelor respective ne arată că avem de-a face cu **comportamente imitative** și nu o dată cu învățarea, care **prin fidelitate dau doar impresia unor caracteristici ereditare**.

Pe de altă parte însă, tot afirmând labilitatea masei ereditare, trebuie să subliniem că ereditatea poate pune limite foarte clare și precise în calea dezvoltării fizice și sociale a individului. Acest fapt se evidențiază mai ales la cazuri extreme. Malformațiile sau defec-

țiunile înnăscute sau moștenite care au un caracter de ireversibilitate în esența lor nu pot fi contrabalansate de nici un fel de influență a mediului.

Oricum ar fi însă, zestrea ereditară a unui individ uman nu acționează niciodată direct și în sine asupra formării personalității și, bineînțeles, nici asupra deformării ei, ci întotdeauna **prin intermediul factorilor sociali de mediu**. Să luăm un exemplu: un copil hipoacuzic, adesea, din cauza deficienței sale auditive, care îngreunează comunicația sonoră cu mediul, manifestă fenomene secundare în sensul că este mai timid decât ceilalți, este mai retras la joacă etc. Dacă acest copil este școlarizat împreună cu copiii normali, foarte probabil că va avea la început dificultăți la învățatură, ulterior eșecuri etc., și devine nu numai timid și bănuitor, neîncrezător în alții la început, ci ulterior neîncrezător în forțele proprii, apoi ostil față de societate. Aceste manifestări de ostilitate pot merge de la atitudini și comportamente disociale, până la un comportament antisocial marcant. Deci **infirmitatea de origine biologică acționează acum pe plan psiho-social, printr-un lanț întreg de cauze și efecte adesea foarte îndepărtate de la cauza originală**. Cunoașterea acestui fenomen este extrem de importantă sub aspectul înțelegerii criminogenezei. Nu o dată comportamentul deviant este determinat de mici infirmități de ordin ereditar care, trăite subiectiv ca un puternic **sentiment de inferioritate**, pot provoca acte și atitudini antisociale.

Nu este lipsit de interes pentru problema noastră să examinăm în treacăt și fenomenul percepției sociale a eredității. Este cert că unele caracteristici anatomo-morfologice înnăscute sunt diferit apreciate în unele culturi și că există sub acest aspect indivizi favorizați sau defavorizați din punct de vedere social.

Un fizic plăcut, o construcție robustă, pot oferi „avantaje de pornire“ pe plan social, tot așa cum un fizic neplăcut poate deveni o sursă de nemulțumire sau disperare, ceea ce poate favoriza și criminogeneza.

Din toate acestea rezultă, pe de-o parte, că este greșit să nu întrebăm în ce măsură contribuie ereditatea și în ce măsură mediul la comportamentul deviant, deoarece aici nu există un raport cantitativ, ci doar unul calitativ. Problema se formulează în mod corect: cum contribuie ereditatea și mediul la formarea personalității și deci a comportamentului individual?

Pe de altă parte, devine limpede că nu putem vorbi de o criminalitate înnăscută, așa cum nu putem vorbi nici măcar de o predispoziție la crimă. Textura intimă dintre elementul ereditar și cel socio-cultural este de așa natură încât exclude, în cadrul unei viziuni corecte, încercarea de a biologiza un fapt de ordin psiho-social cum este devianța.

4.4.2. Concepția modernă asupra mediului

Chiar dacă avem în vedere labilitatea eredității și posibilitatea de mutații pe acest plan, totuși, în mare, ereditatea nu este direct sub controlul nostru și în orice caz nu este în măsura în care mai putem controla celălalt mare element al comportamentului uman, și anume: **mediul**.

Prin **mediu** înțelegem **totalitatea condițiilor și a stimulilor externi ai organismului care exercită influența persistentă asupra individului formând trăsăturile sale fizice și psihice**

prin solicitările permanente ale potențialelor sale native, precum și a celor dobândite în cursul existenței.

Mediul deci favorizează creșterea individului, asigură condițiile de dezvoltare a proceselor vitale și determină dezvoltarea și formarea comportamentului său.

Mediul sau ambianța, cum i se mai spune, este constituit din tot ceea ce ne înconjoară. Obișnuit se vorbește de mediul fizic-geografic sau de mediul natural în opoziție cu mediul social. Din faptul că natura este „culturalizată“ rezultă că omul trăiește mai mult în cultură decât în natură și că odată atins un anumit grad de dezvoltare în civilizație, omul se poate sustrage din ce în ce mai mult de sub influența naturii.

Pentru ceea ce ne preocupă – problema comportamentului deviant – studierea mediului natural nu are o importanță decisivă, în schimb cu atât mai important devine mediul social. Acest mediu este compus nu numai din ființe umane, ci și din raporturile care există între ele, ambele putând să influențeze. Astfel, membrii familiei, prietenii, profesorii etc., ne influențează în mod nemijlocit prin contactul direct și personal, alte persoane ne influențează doar pe cale indirectă, mijlocită, pe calea culturii, a mijloacelor de comunicație în masă, tradiții ș.a.

Noțiunea de mediu și mai ales termenul de mediu social este un termen complex care, de fapt, se referă la mai multe straturi constituind tot atâtea surse de influențare a individului. Din acest punct de vedere este mai corect să vorbim despre medii sociale, deoarece omul trăiește într-un mediu inductabil (familia, comunitatea de origine), un mediu ocazional (școala), un mediu opțional (prietenii, colectiv de muncă) și un mediu de constrângere (spital, armată).

Raportul dintre individ și mediile în care el trăiește este un raport de permanentă interacțiune, influențând și fiind influențat în același timp de acestea.

Când analizăm comportamentul unui individ și mai ales când căutăm să găsim cheia unor comportamente deviate trebuie să avem în vedere faptul că influențele mediului social, fie ele simultane sau succesive, au fost sau nu convergente, dar mai ales dacă au fost sau nu divergente și măsura în care această divergență poate să fie evidențiată.

Analiza comportamentului și mai ales analiza comportamentului deviant trebuie să evidențieze în același timp nu numai calitatea convergentă sau divergentă a diverselor influențe, ci și durata influenței, precum și intensitatea ei.

Durata și intensitatea influenței venite dintr-o parte sau cealaltă, mai ales în cazul acțiunii unor forțe divergente conflictuale, poate da explicația tendinței spre deviere socială sau legală. Rezultanta jocului de forțe care influențează individul este comportamentul mai mult sau mai puțin stabil care apare ori de câte ori apare și o situație specifică.

Psihologia modernă a demonstrat azi cu puternice argumente că bazele personalității și deci ale comportamentului ulterior se formează în primii 5-6 ani ai existenței. Aceasta înseamnă că **mediul inductabil** (familia, comunitatea) în care trăiește un individ în prima fază a vieții sale **este determinant** și influențele ulterioare vor trebui să fie deosebit de puternic convergente în sens pozitiv și intense pentru a putea menține și dezvolta o personalitate formată pozitiv în primii ani de viață sau pentru a contrabalansa o personalitate care, prin natura lucrurilor, s-a format în sens negativ.

Mediul aflându-se în mai mare măsură decât factorii ereditari sub controlul omului, există posibilitatea de a **acționa instituționalizat prin școală, comunicații în masă etc.**, deci de a acționa pe plan educațional, **exploatând educabilitatea** individului sau **contrabalansând greaua lui educabilitate**. Nu trebuie să uităm însă că educația instituționalizată este doar o formă de educație, alături de care acționează forme de educație neinstituționalizate, tradiționale în familie, care nu întotdeauna sunt pozitive, dar mai ales nu trebuie să uităm presiunea puternică a **educației spontane** care acționează extrafamilial și extrainstituțional, și de cele mai multe ori cu o pondere mărită. Ne gândim aici la ceea ce se numește în literatura de specialitate **influența persoanei semnificative**, adică la influența acelei persoane de care copilul, tânărul sau chiar adultul se atașează, pe care o alege conștient sau mai puțin conștient drept model și care poate să-l orienteze pozitiv sau negativ în acțiunile și comportamentele sale.

Analiza istoriei personale a delincvenților și mai ales a delincvenților recidiviști aduce la suprafață întotdeauna existența unei „persoane semnificative“ care, prin modelul negativ oferit și prin forța de influențare, reușește să devieze un tânăr spre calea delincvenței.

Din toate acestea rezultă deci că, educația socială determină o a doua natură care își pune amprenta și pe unele manifestări chiar intime ale individului care, la prima vedere, s-ar părea că nu au nimic de-a face cu mediul social.

4.4.3. Învățarea

Influențele mediului la care ne-am referit mai sus de fapt se exprimă prin ceea ce se cheamă în psihologie „învățare“. Mediul oferă prilejuri, solicitări, iar individul învață. Învățarea este una din caracteristicile fundamentale ale comportamentului nostru, deoarece comportamentul tipic uman este aproape de-a-întregul învățare.

În sens larg, învățare înseamnă însușirea oricărei experiențe sociale în formă generalizată. În sensul pur psihologic, prin **învățare se înțelege orice achiziție nouă a organismului care are drept efect o schimbare în comportamentul nostru acțional sau verbal**.

Fără a intra în amănunte, ne vom opri la trei forme principale de învățare, deoarece acestea pot sluji la înțelegerea mai adecvată a comportamentului uman.

4.4.3.1. Învățarea reflex-condiționată clasică

Învățarea reflex-condiționată este cea mai simplă și cea mai generală formă a învățării. Experimentele clasice ale lui **Pavlov** sunt, de fapt, experimente de învățare, căci odată cu formarea reflexului condiționat la animal sau la om, reacția se generalizează în sensul că ori de câte ori organismul vine în contact cu stimulul (semnalul) respectiv, el tinde să performeze aceeași reacție.

4.4.3.2. Învățarea reflex-condiționată skinneriană

Infrajeciunile „de necesitate“, mai ales în copilărie, se fixează cu precădere pe această cale.

4.4.3.3. Învățarea prin imitație

Cea de-a treia formă de învățare este cea prin imitație. Și această formă de achiziție, de reacție nouă (comportament nou), este comună omului și animalelor superioare.

Învățarea prin imitație este cea mai importantă pentru problema pe care o urmărim. Comportamentul deviant apare de cele mai multe ori fie prin imitația propriu-zisă a unui model socialmente negativ, dar care are virtutea de a fi ușor asimilabilă, fie prin contraimitație ca o reacție negativă la încercarea mediului din jur de a impune comportamente care nu sunt plăcute individului.

4.4.3.4. Efectul premial și de întărire prin învățare

Toate formele de învățare au în comun că noul comportament achiziționat atrage după sine o **satisfacție sau evitarea unei neplăceri**. Acest **efect de întărire** este resortul care îl face pe individ să repete în situații identice reacția achiziționată. Fie că satisfacția este de natură materială, fie de ordin moral-social, va acționa din plin **legea efectului (E.L. Thorndike)**, care este un motor important în declanșarea comportamentului uman.

Efectul premial face ca acest comportament să fie preferat, să constituie obiectul opțiunii și de multe ori acest obiect de opțiune este un element negativ sub aspect social.

Semnele de aprobare socială, de admirație și respect sunt râvnite chiar și atunci când ele nu se obțin pe calea unei acțiuni sociale pozitive, ci și dacă aprobarea vine din partea unor infractori care-și exprimă admirația față de un act antisocial săvârșit de unul din ei.

4.4.3.5. Fixarea anormală

Există o formă de învățare mai ieșită din comun care în literatura psihologică se numește **fixarea anormală** și care aduce după sine și comportamente deviante sau chiar aberante.

În cazul în care asupra ființei umane acționează influențe divergente în mediul său, el nu își va însuși comportamentul pozitiv prescris de societate, ci își va fixa un comportament negativ deviant. Când pentru același fapt este lăudat acasă și pedepsit la școală sau invers, când pentru același fapt este apreciat de prieteni dar repudiat de familie sau de școală, comportamentul individului se va forma pe linia minimei rezistențe care, desigur, foarte rar este socialmente pozitivă.

4.4.3.6. Conduita morală impusă pe cale reflex-condiționată

Mulți cred că principiul condiționării se referă nu numai la însușirea unor mișcări, deprinderi motorii sau a unor cunoștințe, ci și la formarea unor atitudini morale superioare. Unele experimente au demonstrat că legile reflexului condiționat se referă și la formarea comportamentului moral.

Nu mai este nevoie de nici o demonstrație ca să arătăm uriașa importanță în criminogeneză a învățării rezistenței la tentație, care este un rezultat al educației.

4.4.3.7. Imitația ierarhică

Imitația duce la însușirea unor comportamente oferite ca model de către societate. Este însă de subliniat că omul nu imită orice și oricum. Imitarea la om este selectivă și ierarhică, în sensul că ne însușim acele modele cărora le atașăm într-un fel sau altul o anumită valoare. Imităm deci ceea ce ne impresionează, ceea ce ne fascinează și ce ne atrage nu o dată, în pofida non-valorii sociale pe care modelul respectiv îl oferă. Importanța acestei imitări ierarhice negative, dar în orice caz profitabile material sau moral este adesea hotărâtoare în criminogeneză și se leagă în cele mai multe cazuri de existența în anturaj a unei persoane „semnificative“ la care ne-am referit mai sus⁴.

4.4.3.8. Fazele actului infracțional

Actul infracțional, care constituie punctul de plecare și chiar aproape tot materialul de studiu al juristului, așa cum rezultă din cele precedente, pentru psiholog nu constituie decât momentul final, momentul explicit, faza de culminare a unui lung proces delictogen, ale cărei rădăcini se pierd în istoria personală, în antecedentele infractorului. Orice infracțiune parcurge stadii intrapsihice, unele conștientizate, altele mai puțin conștientizate.

Din acest motiv – după cum arăta Mira y Lopez – transgredirea, **încălcarea legii nicio-dată nu este un act totalmente impulsiv, spontan, dar nici pe de-a întregul premeditat. Ca orice altă formă de comportament, și încălcarea legii pornește de la intuirea, de la reprezentarea actului și, în final, ajunge la realizarea ei concretă. În linii generale, fazele acestea sunt următoarele:**

- reprezentarea actului;
- dorința sau tendința de a o efectua;
- deliberarea și ezitarea (lupta motivelor);
- conturarea intenției;
- alegerea mintală și optică a mijloacelor și a victimei;
- sesizarea momentului oportun sau a unei ocazii ivite;
- executarea actului.

Fără doar și poate că aceste momente – intrapsihice – au o durată relativă, că unele din aceste verigi pot fi parcurse cu mare viteză, altele ar putea fi sărite etc. Studiarea explicită și discursivă a lor are o mare importanță pentru fiecare caz mai grav în parte, deoarece ne dezvăluie aspecte ale personalității delinventului și ne lămurește dacă actul comis a fost un simplu accident în viața lui sau respectivul act se încadrează organic în tabloul personalității sale. Cu alte cuvinte, dacă urmărim să analizăm atent aceste faze intrapsihice, durata lor, felul lor specific de organizare, vom reuși să constituim o imagine foarte clară asupra structurii psihice a delinventului, imagine care ne este necesară în vederea stabilirii măsurilor celor mai eficiente ce urmează să se ia față de el.

În săvârșirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) infractorul participă cu întreaga sa ființă, mobilizându-și pentru reușită întregul său potențial volitiv și cognitiv-afectiv.

⁴ T. Bogdan – op.cit.

Punerea în act a hotărârilor de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză și sinteză și de o luptă între motive, deliberare și acte executorii, antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul ilicit să nu rămână ca o achiziție întâmplătoare, periferică a infractorului, ci să se integreze în ea sub forma unei structuri informaționale stabile, cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică, cu un rol motivațional bine diferențiat.

Din acest motiv se va încerca să se abordeze în mod gradat procesele psihice care caracterizează personalitatea infractorului în săvârșirea faptei penale, de la deliberarea și luarea hotărârii de a comite infracțiunea și până la comportamentul post-ilicit și tentativele de a se sustrage de la răspunderea penală.

a) Procesele psihologice care se produc până la luarea hotărârii de a comite o infracțiune (aparitia trebuințelor și a mobilului, profilarea intenției ilicite)

Până la luarea hotărârii de a comite infracțiunea, procesele psihologice dominante ale personalității infractorului sunt caracterizate prin perceperea și prelucrarea informațiilor declanșatoare de trebuințe și motivații, al căror polaritate se structurează după modelul unor sinteze aferent-evolutive servind deliberărilor asupra mobilului comportamentului ilicit.

În calitate de verigă inițială a formării mobilului comportamental infracțional se situează trebuințele a căror orientare antisocială, ilicită este de o importanță fundamentală, întrucât prin prisma acestora se percepe situația externă.

Din punct de vedere psihologic trebuințele se reflectă în conștiința omului ca mobil al comportamentului posibil și, în cazul unui concurs de împrejurări, pot determina luarea unor rezoluții pentru săvârșirea infracțiunii.

În acest stadiu se formează, totodată, și premisele subiective ale săvârșirii faptei (stadiul embrionar al intenției ilicite), condiționate fiind, în afara trebuințelor personale, de reprezentările, deprinderile, obiceiurile, scopurile, interesele, predispozițiile psihice care caracterizează persoana făptuitorului, precum și de împrejurările favorizante cu valențe declanșatoare.

b) Procesele psihologice care au loc din momentul hotărârii până la săvârșirea faptei

Luarea hotărârii de a săvârși infracțiunea este rezultanta unor îndelungate și profunde procese psihice, interesând, în special, latura reflexiv-afectivă și motivațională (într-o primă etapă). Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât și, mai ales, asupra mizei puse în joc.

Un rol deosebit în luarea hotărârii îl joacă funcția de proiecție-anticipare, care generează câmpul reflexiei asupra consecințelor în raport cu trăirea anxiozității, nesiguranței și îndoielii. Fiind deosebit de intime și de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum psihic, desfășurându-se la unii infractori într-un înalt grad de surescitare. Această primă fază este caracterizată prin aceea că intenția ilicită primară capătă contur precis, generând reechilibrarea sferei afectiv-motivaționale, pe primul plan trecând, de această dată, procesele reflexiv-volitive. În acest sens (a doua fază) prioritare vor fi procesele de analiză și sinteză a datelor deținute de infractor asupra locului faptei și de structurare a

acestora într-o gamă de variante concrete de acțiune (comportament tranzitiv de alegere a variantei optime). Această activitate se desfășoară mintal, sub forma unui plan de acțiune cuprinzând reprezentări despre mijloacele de realizare a scopului, timpul de săvârșire a infracțiunii și alte elemente necesare comiterii ei. Un rol deosebit în prevederea și anticiparea mintală a finalității acțiunilor planificate îl au stabilitatea orientării antisociale și experiența din trecut a infractorului.

Pentru a delibera în liniște, deseori, infractorul se izolează de anturaj și familie, fiind întâlnit, de regulă, singur, în locuri retrase, în compania unui pahar de alcool și a unei țigări veșnic aprinse.

Odată definitivată hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acțiuni concrete cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este de expectativă, după luarea hotărârii acesta este caracterizat prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând procurarea de scule și mijloace ajutoare, contactarea de complici, culegerea de informații, supravegherea obiectivului, deplasarea în jurul lui, forme de tatonare-experimentare etc.

Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condițiilor optime reușitei ei, fie desistarea, amânarea, așteptarea unor condiții și împrejurări favorizante.

c) Procesele psihologice care au loc pe parcursul săvârșirii infracțiunii (în faza tentativei și a consumării faptei) momentele de slabă concentrare psihologică a infractorului – cele mai prielnice pentru a lăsa urme la locul săvârșirii infracțiunii sau a comite alte greșeli care să-l dovedească drept autor

Trecerea în act a hotărârii de a comite fapta presupune, din punct de vedere psihologic, trăirea unor stări de tensiune emoțională deosebit de intense, actele și acțiunile concrete desfășurate de infractor în câmpul infracțiunii fiind tributare crizei de timp și neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare și teamă.

Conștientizarea și interiorizarea la parametri reali a săvârșirii faptei se realizează în procesul percepției și acțiunii nemijlocite cu obiectele și fenomenele înconjurătoare, sedimentarea semnificațiilor acestora depinzând de experiența infracțională adoptativă a făptuitorului. Psihologic, obiectele, ființele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spațio-temperal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială, rezistență a victimei etc.), determină trăiri și reacții emoționale tributare atât imperfecțiunii simțurilor, cât și surescitării nervoase în care acestea se derulează.

Teama de a nu fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluții unor situații de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului, bulversează structurile emoționale și precipită acțiunile făptuitorului, lipsa de control asupra comportării obișnuite, caracteristicile unei gândiri și activități normale, generând o serie întreagă de scăpări ale acestuia (pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict sau uită să ștergă anumite categorii de urme, renunță în cursul activității la portul mănușilor, se accidentează etc.), care pot fi exploatate ulterior în scopul identificării autorului și soluționării cauzei.

d) Procesele psihologice care se produc după săvârșirea infracțiunii, în intenția sustragerii de la răspunderea penală

Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârșirea faptei este tendința sa de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii.

Comportamentul făptuitorului în această fază este, în genere, reflexiv-acțional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Practica a demonstrat în această direcție un registru vast de strategii de contracarare a activităților de identificare și tragere la răspundere penală a autorilor.

În acest sens, o serie de infractori (în general cei care și-au pregătit din timp și amănunțit infracțiunea) își crează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârșit fapta. Stratagema utilizată este aceea de a se îndepărta în timp util de locul infracțiunii și de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acțiuni demne de a atrage atenția, caută „să fie văzuți” pentru a-și crea probe bazându-se pe împrejurarea că, după o anumită perioadă, organului de urmărire îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente, infracțiunea comisă și prezența bănuțului în alt loc, precum și să aprecieze corect posibilitatea ca infractorul să fi avut timpul necesar să fie prezent în două locuri.

Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfășoară cercetările, căutând să obțină informații referitoare la desfășurarea acestora, acționând ulterior prin denunțuri, scrisori anonime, modificări ale câmpului faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariții de la domiciliu, internări în spitale sau comiterea de infracțiuni mărunte pentru a fi arestat, toate acestea cu scopul de a deruta ancheta în curs.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită în a întrebuița orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea ce li se face sau pentru situația în care au ajuns „siliți de împrejurări” și până la aroganță și chiar la intimidarea anchetatorului, apreciind desfășurarea cercetărilor ca tendențioasă, ilegală etc., deseori lăsând a se înțelege că, în scopul „punerii lucrurilor la punct”, vor apela la „persoane foarte importante” cu care au relații.

O atenție deosebită trebuie acordată proceselor psihice care caracterizează muștrările de conștiință întâlnite pentru o anumită categorie de infractori.

4.4.3.9. Considerații etiologice asupra mecanismului conflictual – explicații asupra ponderii împrejurărilor favorizante și a factorului emoțional-afectiv în declanșarea infracțiunilor

O serie de orientări teoretice au căutat explicația actului infracțional punând în dependență infracțiunea de personalitate, considerată ca sinteză superioară a tuturor elementelor ce conferă o fizionomie proprie fiecărui individ. Au fost exprimate numeroase concepții valorizând elemente de ordin biologic, antropologic și psihologic ale personalității infractorului. Aceste concepții s-au cristalizat în școli și orientări, cea mai răspândită fiind cea clasică, antropologică, psihologică și psihiatrică.

Un alt răspuns consideră delincvența ca un fenomen de **inadaptare sau neintegrare** socială, exprimând o anumită stare conflictuală izvorâtă din neconcordanța dintre idealul individului, sistemul său valoric și posibilitățile oferite de societate, stare complementară cu scăderea funcțiilor de control social exercitate de către diferite instituții sociale cu rol de socializare, prevenire și integrare socială. În jurul acestui mod de abordare s-au grupat majoritatea concepțiilor și teoriilor psihosociologice și sociologice ale devianței și delincvenței, printre care: *teoria frustrării sociale, teoria rezistenței la frustrare, teoria conflictelor culturale, teoria subculturilor delincvente*.

Analiza actelor agresive, ca și a celor violente, arată că aceste comportamente obișnuit ofensive – verbale sau motorii – se declanșează atunci când în calea satisfacerii unei necesități vitale apare un obstacol – real sau imaginar – care întrerupe fluxul normal al acțiunii, crează o dificultate majoră, dezorganizează stereotipurile motorii, aduce deci individul într-o stare de criză. O asemenea stare de criză se numește **frustrație**, stare în care la cei mai mulți indivizi se declanșează mecanisme agresive.

În starea de frustrație, oamenii nu se comportă după legile rațiunii, căile obișnuite ale derulărilor comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară. Tensiunea interioară este potențată de fenomene fiziologice negative care apar în momente critice. Pulsul se accelerează și se ridică tensiunea arterială, crește glucoza în sânge și nivelul adrenalinei etc.; în schimb descrește capacitatea normală de percepere senzorială. Fenomenele descrise duc, în general, la diferite comportamente agresive. Orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine legic infractor⁵.

Un al treilea răspuns, în jurul căruia s-au polarizat o mare parte dintre concepțiile și punctele de vedere ale sociologilor și criminologilor, se concretizează în așa numita „**teorie a cauzelor multiple**”. Adepții ei consideră că fenomenul de delincvență are o determinare multicauzală, fiind rezultatul unei serii complexe de factori interni (de natură biologică și psihică) și externi (de natură economică, culturală și socială) aflați în corelație reciprocă.

Mediul, cel fizic și cel social – în care trăiește și cu care este în interacțiune omul – bombardează mereu cu informații, stimuli și incitări pe individ, care însă nu influențează în mod egal pe toți indivizii, ci în mod diferențial, conform unui principiu fundamental după care influențele (exterioare) acționează prin particularitățile individului, particularități deci în parte determinate de programul genetic și în parte de influențele (pozitive, negative) exercitate de mediul fizic și social. Exprimat astfel: „nici o stimulare nu provoacă reacții directe, ci între stimul și reacție la nivelul omului se interpune în mod obligatoriu personalitatea, purtătoarea programului genetic și al propriei sale istorii reprezentate prin experiența anterioară stocată, conservată, dar mereu reactivabilă”⁶

⁵ T. Bogdan și colaboratorii – **Comportamentul uman în procesul judiciar**, M.I. – Serviciul editorial și cinematografic, București, 1983, pag. 72

⁶ T. Bogdan – **op.cit.**, pag. 74

Stimulările care vin din mediul extern (intern) sunt și ele multiple, complexe, simultane sau succesive, astfel încât individul poate fi „împins“ în mai multe direcții convergente sau divergente.

Situațiile în care individul este expus unor stimulări incompatibile (motivații) poartă numele de situații conflictuale. În această situație conflictuală modul în care individul cântărește câștigul imediat față de pierderea pe termen lung devine o caracteristică a acțiunilor sale, a comportamentului său și-l pune printre conformiști sau în rândul devianților. Comportamentul atipic decizional devine tipic pentru infractor prin obișnuință, încălcarea normei legale valabile pentru cultură sau subcultură, dată fiind pentru el o tendință majoră.

Acest mod de a soluționa conflictele trebuie să fie considerat ca un epilog, o acțiune pregătită de mult, de factori ereditari și de cei ai mediului, epilog ce reflectă răsturnări sau grave alterări ale raportului care, în mod normal, există între individ și comunitatea în care trăiește.

Fenomenele subiectiv-motivaționale și acțional-comportamentale se raportează la cauzalitate din cel puțin trei puncte de vedere:

1. al condițiilor;
2. al lanțului cauzal;
3. al rolului activ al efectului.

1. Când se vorbește despre **condiții**, trebuie amintit că motivația este rezultatul acțiunii cauzelor externe, prin intermediul condițiilor interne, rezultat ce se exprimă într-o totalitate de mobiluri interne, cu funcție dinamogenă. Condițiile interne ale persoanei se cer înțelese drept „*in compositum*“ de elemente și relații de natură biologic-ereditară și psiho-socio-culturală, dobândite sub influența factorilor de mediu, educație și autoeducație.

Din perspectiva socio-psihologică, condițiile interne ale unei microcolectivități sunt formate și ele dintr-un sistem complex de elemente (persoane), variate ca individualitate și de relații între ele.

Relațiile dintre persoane pot să fie total sau parțial de colaborare și într-ajutorare, total sau parțial conflictuale, ceea ce arată cât de variate și variabile pot să fie condițiile interne ale unei microcolectivități. Ținând seama de relația interior-exterior în rolul fundamental al condițiilor interne variate și dinamice de la un individ la altul, de la o colectivitate la alta, se înțelege de ce persoane și colectivități supuse unora și acelorași influențe exterioare, vor reacționa diferit la ele, funcție de natura condițiilor interne – *vezi ulterior rolul victimei*.

2. Interpretarea **lanțului cauzal**. Dacă asupra unei persoane acționează o cauză externă, în funcție de condițiile externe, ea va genera un anumit efect subiectiv – motivațional și acțional – comportamental intern, care, la rândul lui, din perspectiva lanțului cauzal, poate deveni cauza, de această dată internă ș.a.

Pot exista astfel fenomene subiectiv-motivaționale și acțional-comportamentale care-și au cauza în exterior, unele cu determinare preponderent interioară sau altele care sunt dublu și mixt determinate din interior și exterior.

În relația cauzei externe-interne, ținând seama de relația fundamentală de adaptare a ființelor la mediu, de care depinde viața lor, determinismul exterior se impune fără a-l neglija însă pe cel interior – *vezi ulterior rolul victimei*.

3. **Funcția activă a efectului** se realizează prin faptul că efectul poate deveni cauza, generând alte efecte sau efectul poate acționa asupra cauzei care l-a generat, exercitând asupra ei o funcție dinamizatoare. Atunci când cauzele interne și externe acționează în direcția realizării mobilurilor interne ale persoanei sau colectivităților, acestea contribuie activ la orientarea efectelor în direcția dinamizării acțiunii cauzelor, iar atunci când cauzele acționează în sens opus în raport cu mobilurile interne acestea exercită prin efecte o acțiune preventorie. Pe această cale, **motivația**, ca sistem de mobiluri interne, realizează o funcție selectivă și activă asupra cauzelor.

În actul agresiv (infracțional) gândirea subiectului întrevide modul în care vor acționa mijloacele alese pentru scopul urmărit.

În măsura în care aceste mijloace acționează ca urmare a voinței subiectului pentru obținerea scopului dorit, nu mai apare străină de lanțul cauzal însăși voința subiectului, ca și întregul său proces psihic din care a rezultat.

Scopul constituie elementul subiectiv schimbător, orientativ al acțiunii și reflectă caracterul activ al conștiinței față de realitatea înconjurătoare. Scopul nu este o creație arbitrară ci, prin conținut, are un pronunțat caracter obiectiv, determinat de cauze externe.

Vinovăția exprimă raportul dintre conduita individului și relațiile sociale ocrotite de lege. Vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție, cu bună-știință sau din greșeală (culpa); fapta este săvârșită cu intenție când făptuitorul prevede rezultatul și urmărește producerea lui sau când prevede rezultatul și deși nu-l urmărește acceptă posibilitatea producerii lui. În cazul faptei săvârșite din culpă, făptuitorul prevede rezultatul faptei, dar consideră că acesta nu se va produce sau nu-l prevede, deși putea sau trebuia să-l prevadă.

Discernământul este funcția psihică de sinteză care se reflectă în capacitatea subiectului de a concepe planul unei acțiuni, scopul acesteia, rezultatul ei, ca și ordinea etapelor acțiunii și este condițională, pe lângă acest caracter de organizare motivată a faptei, de structura personalității individuale și, mai ales, de structura conștiinței acestuia în momentul comiterii faptei.

Procesul psihic al ciclului volitiv este întotdeauna prezent și același, în timp ce în cazul vinovăției procesul psihic aferent nu se impune ca ceva obligatoriu, iar atunci când există, poate cuprinde modalități diferite de manifestare, existând diferite forme de vinovăție și grade de intensitate ale acesteia, consecințe ale caracterului complex al realității externe și interne.

Expertiza medico-legală psihiatrică poate furniza criterii care să ajute la aprecierea vinovăției în legătură cu caracterul motivației și cu caracterul psihopatologic al acesteia, prin stabilirea legăturii între trăsăturile personalității subiectului și elementele constitutive ale actului antisocial comis.

Deci, motivația mai poate fi definită ca acel factor intern (cauza internă) care împreună cu alți factori interni determină manifestările de conduită. De aici rezultă rolul de instrument de cunoaștere pe care îl are procesul motivațional în sensul său biologic, fiziologic, sociologic, dar și psihopatologic, permițându-i să facă distincția necesară între motivație și scop (mobil), între caracterul specific și nespecific al motivației, între latura subiectivă și obiectivă.

În cazul comportamentului agresiv, stabilirea raportului de cauzalitate este posibilă prin urmărirea relațiilor ce se stabilesc între: personalitatea agresivă, natura prejudiciului (conținutul actului infracțional și gravitatea sa), circumstanțele motivaționale și declanșatoare (de ordin psihologic și social negative) și valoarea atinsă.

Procesul cauzativ este complex în cele mai multe situații, caracterul diferit al efectelor fiind legat de predominanța uneia sau alteia din principalele linii de determinare de natura motivației, de particularitățile condițiilor și circumstanțelor.

În stabilirea raportului de cauzalitate, în psihogeneza comportamentului infracțional se impune precizarea momentului acțiunii, cauzei și timpul scurs până la apariția efectului. Pe de altă parte se are în vedere faptul că fenomenele ce se succed nu au toate raporturile cauzale și condiționale obligatorii, chiar dacă ele coincid în timp și spațiu.

În opoziție cu sistemul necesar al cauzalității, raporturile cauzale întâmplătoare se manifestă în mod constant, particularitățile lor individuale nu au caracter de repetiție, sunt rare, excepționale, ies din desfășurarea firească, din direcțiile fundamentale ale dezvoltării lanțului cauzalității. Aici intervin legile probabilității.

4.4.3.10. Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale în:

1. **cauzalitatea directă, necondiționată** când între motivația individuală și efectele pe plan social și individual, cu caracter specific sau nespecific, nu există condiții care să poată influența modificarea acestor efecte nici ca direcționare, nici ca intensitate, efectul deviant fiind expresia directă a conținutului delirant al gândirii patologice a personalității delirante;

2. **cauzalitatea directă, condiționată**, în comportamentul antisocial în care, pe fondul trăsăturilor personalității defectuale, o serie de condiții de ordin predispozant și de ordin favorizant împreună cu motivațiile și particularitățile individuale sunt traduse în efectul specific și caracteristic acestor motivații;

3. **cauzalitatea indirectă sau secundară** în comportamentul antisocial în care, între motivația individuală nespecifică în raport cu conținutul efectului și efect apare o verigă nouă care nu constituie prin ea însăși o condiție în favorizarea efectului, ci schimbă însuși conținutul motivației inițiale, care devine specifică. Intervenția acestor factori noi are un caracter accidental, fortuit, imprimă un caracter specific motivației.

Diferența dintre delincvenți și nedelincvenți constă mai ales în comportament, în modul de a acționa și a reacționa în spațiul psihologic, în modul de a rezolva situațiile conflictuale care apar mereu în acest spațiu.

Delincventul nu este deci un altfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiționat, fără a ține seama de condiționalitatea lui care se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

a) Una din cele mai frecvente particularități psihice ale delincventului este **instabilitatea emotiv-acțională**. La omul normal reacțiile emotiv-active sunt

relativ stabile, în sensul că aceste reacții sunt rezultante determinante în parte de ambianța și în parte de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea“ omului normal se realizează prin durata reacțiilor sale reglate voit și conștient.

- b) Orice infractor este un **inadaptat** din punct de vedere social. Inadaptații, de unde se reorientează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a efectuat în condiții neprielnice, în mod nesatisfăcător.
- c) Căutarea **satisfacerii materiale** sau **morale** pentru infracțiune. Acțiunea infracțională, sub toate aspectele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală.
- d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea** lui⁷.

Secțiunea B

4.4.4. Tipologizare și portretizare a infractorului

Diversi autori au încercat să contureze portretul personalității criminale și în funcție de o serie de criterii, să realizeze clasificarea și gruparea lor. Au fost utilizate o multitudine de criterii, din care se pot menționa:

- a) în funcție de **gradul de conștientizare și control al comportamentului**:
- infractori normali;
 - infractori anormali;
- b) în funcție de **tendința de repetare a acțiunilor criminale**:
- infractori recidiviști;
 - infractori nerecidiviști;
- c) în funcție de **gradul de pregătire infracțională**:
- infractori ocazionali;
 - infractori de carieră.

Una din cele mai interesante și mai laborioase încercări de tipologizare și portretizare a infractorului este cea realizată de **L. Yablonski** (1990). Acesta, folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferențiază patru categorii de criminali:

1. **Criminali socializați** – sunt cei care prezintă tulburări emoționale mult mai mult decât orice persoană care nu a comis infracțiuni. Ei devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învață reguli și valori deviante. Acești criminali apar mai mult drept violatori ai proprietății decât criminali violenți.

2. **Criminali neurotici** sunt cei care, în general, comit acte infracționale datorită compulsiunilor neurotice. Spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea într-un mod distorsionat. Mai mult, tipic neuroticii sunt conștienți că există ceva rău în ceea ce

⁷ T. Bogdan – Probleme de psihologie judiciară, Ed. Științifică, București, 1973, pag. 71

privește gândirea și comportamentul lor. Principalul simptom al nevrozei este anxietatea. Criminalii nevrotici sunt indivizi care devin criminali datorită sau drept rezultat al distorsiunilor personalității, precum și al distorsiunii percepțiilor asupra lumii din jurul lor.

3. **Criminalii psihotici** sunt indivizi cu dezordini severe ale personalității, care au o percepție complet distorsionată asupra societății și lumii din jurul lor. Spre deosebire de criminalii socializați, psihoticii nu-și planifică crima. Acești criminali pot comite cele mai bizare și lipsite de sens acte criminale.

4. **Criminalii sociopați** sunt cei care sunt caracterizați printr-o personalitate egocentrică. Ei au o compasiune limitată față de ceilalți sau nu au deloc. Datorită marilor tulburări de caracter, ei pot ușor victimiza pe alții cu un minim sentiment de anxietate sau vinovăție.

Plecând de la gnoseologia psihiatrică clasică, **V. Dragomirescu** consideră că structura personalității poate să aparțină unuia dintre cele cinci categorii posibile, și anume:

- personalitatea matură;
- personalitatea nevrotică;
- personalitatea psihopatică;
- personalitatea psihotică;
- personalitatea dementială.

Fiecare categorie prezintă caracteristici psiho-comportamentale specifice, care, la rândul lor, condiționează nivelul de adaptare și integrare socială. Unele categorii pot prezenta un mare grad de risc social în ceea ce privește orientarea comportamentului în direcție antisocială. Personalitatea **nevrotică** prezintă personalități de inadaptare prin caracterul instabil sau contradictoriu. Prezintă tendințe de conduită agresive complicate sau disimulate deoarece nevroticului îi este frică de propria violență. Personalitatea **psihopatică** prezintă prototipul comportamentului deviant prin trăsături esențiale care realizează inadaptarea în mediul social de origine. Personalitatea **psihotică** se dezvoltă treptat distrugând instrumentele structural-funcționale ale vieții psihice de bază.

Motivarea comportamentului deviant pentru această categorie psihiatrică este în esență patologică. În ceea ce privește personalitatea **dementială**, **V. Dragomirescu** consideră că degradarea personalității psihice globale se traduce cu o frecvență remarcabilă în comportamentul deviant, nuanțat ca formă de exprimare care este predominant agresivă, impulsivă, reactivă sau instabilă.

În cadrul cercetărilor efectuate în vederea conturării tipologiilor morfo-psiho-fiziologice, diverși autori au încercat să stabilească ce corelații există între structurile bio-constituționale (înălțime, aspect ponderal, proporția între diferite segmente ale corpului etc.) și caracteristicile psiho-comportamentale.

Asemenea tipologii au realizat: **Pende și Viola** (Italia), **Kretschmer** (Germania), **Sheldon** (S.U.A.).

În funcție de gradul de pregătire infracțională **L. Yablonski** diferențiază două categorii de infractori:

1. **Criminalii situaționali** sunt, în general, cei ocazionali, întâmplători. Caracteristicile generale ale acestora sunt următoarele:

- individul a fost confruntat cu o problemă care a solicitat acțiunea;
- individul a ales acțiunea care a constituit violarea legii;
- persoana a fost prinsă, arestată, condamnată și i s-a oferit statutul de criminal;
- până la comiterea infracțiunii, criminalul s-a supus sistemului normativ al societății.

În funcție de condițiile contextuale pot fi diferențiate trei grupe de infractori:

- **infractori datorită unor situații emoționale** (ex. crima pasională sau din cauza geloziei);
- **infractori datorită unor situații financiare** (fraude, delapidări, falsificări);
- **infractori datorită unor situații politice.**

2. **Criminalii de carieră** sunt, de obicei, formați și socializați în direcția comiterii crimei. Cei mai mulți au fost socializați și formați într-un sistem de valori și norme, reguli, „definiții“ ale unor oameni socializați diferit de cel utilizat de către societate pentru majoritatea populației. Ei tind să ia inițiativa în comiterea crimelor, chiar și în situațiile în care sunt foarte invulnerabili în a fi arestați și condamnați. Trăsăturile esențiale ale criminalului de carieră sunt următoarele:

- crima este mijlocul său principal de asigurare a traiului;
- criminalul de carieră își formează deprinderi tehnice și modalități de acțiune folositoare pentru comiterea infracțiunilor asupra proprietății;
- își dezvoltă atitudini favorabile pentru infracțiune și nefavorabile pentru societate în general;
- debutează cu proprietatea de copil delincent;
- el așteaptă să petreacă o parte din timp în închisoare; pentru el închisoarea este o școală a crimei;
- este, de obicei, „normal“ din punct de vedere psihologic, neexistând caracteristici speciale care să-l diferențiază de non-criminali.

În ceea ce privește crima prin violență, **Yablonski** consideră că pot fi diferențiate 4 categorii ale structurilor de violență:

1. **Violența legală, aprobată, rațională** (acțiunea unor soldați în război, ofițeri și cadre de poliție);
2. **Violența ilegală, aprobată, rațională.** Un rol important îl joacă sancțiunea și suportul social. De exemplu, mulți tind să aprobe violența unui soț înșelat asupra concubinului soției;
3. **Violența ilegală, neaprobată, rațională.** Acele fapte care sunt ilegale, neaprobrate, dar care au o anumită „rațiune“ în contextul criminal (infracțiunea pentru câștiguri materiale).
4. **Violența ilegală, neaprobată, irațională.** Este vorba de crimele bizare, lipsite de sens.

O tipologizare foarte interesantă a fost realizată de către **Ion Oancea**, care diferențiază următoarele categorii de criminali⁸:

⁸ I. Oancea – Probleme de criminologie, Ed. ALL, București, 1995, pag. 117-135

1. Criminalul agresiv (violent)

Criminalul agresiv este autor de crime violente, brutale și cu consecințe individuale și sociale multiple. Este caracterizat prin emotivitate puternică, însoțită de descărcări reactive, motrice la fel de puternice, prin acte de violență, vătămări corporale și altele de același fel. Din punct de vedere psihic, se caracterizează prin sărăcia de sentimente, de simpatie față de alți oameni, prin stări de mânie care nu pot fi stăpânite de voința proprie și, în general, printr-o comportare de agresivitate și ostilitate față de alți oameni.

2. Criminalul achizitiv

Criminalul care își adună bunuri în scop personal, în scop de câștig, în scop de întreținere, îmbogățire – resortul comun și principal la acest tip de criminal este tendința de luare, adunare, însușire de bunuri de tot felul.

Trăsăturile comune ale criminalilor achizitivi sunt:

1. să efectueze acțiuni ce privesc bunurile, valorile materiale;
2. acțiunile constau în luarea, însușirea, folosirea acestora;
3. în scop de câștig, de apropiere, în folos propriu.

3. Criminalul caracterial

Criminalul care prezintă structuri și tulburări ale vieții afective și active, pe scurt, tulburări ale caracterului. O primă caracteristică a acestui tip de criminal constă în aceea că o anumită tendință sau impulsivitate afectivă se dezvoltă în mod pronunțat și domină întreaga personalitate a omului, iar voința și controlul de sine nu le pot stăpâni și stăvili.

A doua caracteristică constă în aceea că este vorba de o tulburare parțială a psihicului persoanei și în întreaga ființă psihică.

A treia caracteristică este aceea că, din punct de vedere mintal, al conștiinței, omul își dă seama de ceea ce face, este lucid și responsabil.

Criminalii caracteriali sunt de mai multe feluri: criminali psihopatici și criminali psihonevrotici.

4. Criminalul lipsit de frânele sexuale

Infrațiunile în legătură cu viața sexuală sunt din cele mai periculoase și cu urmări individuale și sociale la fel de periculoase.

Violul⁹, raportul sexual de orice natură cu o altă persoană prin constrângerea acesteia ori în imposibilitatea de a se apăra sau de a-și exprima voința (art. 197 C.pen.), raportul sexual cu o minoră, incestul produc indignare și proteste. Astfel de fapte sunt săvârșite de persoane lipsite de simț moral și grija față de victimă, de către persoanele brutale și lipsite de puterea de stăpânire a impulsului sexual. Ele alcătuiesc un tip special de criminal – criminalul lipsit de frânele sexuale.

Există mai multe categorii de infractori sexuali:

- cei care săvârșesc fapta față de minoră;

- cei care săvârșesc fapta față de persoane profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-și exprima voința;
- cei care săvârșesc fapta față de rudele apropiate;
- cei care săvârșesc fapta față de un partener de același sex.

Criminalii care săvârșesc crima contra vieții sexuale prin procedee și mijloace cu totul anormale și patologice:

- sadicul;
- masochistul.

5. Criminalul profesional

Criminalul profesional este criminalul care face din infrațiune un mijloc de existență, o îndeletnicire (hoț de buzunare, prostituție).

Refuzul muncii cinstită și legale apare ca o trăsătură esențială a acestui tip de criminal.

Criminalii profesionali sunt de două feluri:

- a) **Criminalul profesional pasiv** este persoana care nu muncește și nu-și câștigă existența prin muncă, ci din săvârșirea de infrațiuni, din practicarea unor activități parazitare, cerșetoria, prostituția, jocurile de noroc. Ceea ce caracterizează pe acest infractor, sub aspectele de personalitate, sunt: nivelul scăzut de inteligență, capacitatea redusă de rezolvare a dificultăților zilnice de viață.
- b) **Criminalul profesional activ** își câștigă existența prin săvârșirea de infrațiuni cum sunt: traficul de femei, falsificarea de bani, uz de fals, de cele mai multe ori comit infrațiuni în mod organizat și în bandă. Ca trăsătură de personalitate, acest tip de criminal este cu un nivel de inteligență normală sau chiar ridicată.

6. Criminalul ocazional

Criminalul ocazional este cel care, fără a prezenta o tendință înnăscută spre delict, comite crime sub influența tentațiilor provocate de factori profesionali sau de mediul exterior.

Trăsăturile caracteristice ale infractorului ocazional sunt:

- conduita bună, conformă până la comiterea crimei;
- comiterea ca urmare a unor împrejurări, factori exteriori, ocazionali;
- criminalul ocazional nu recidivează;
- criminalul ocazional reprezintă circa 70-80% din totalul criminalilor.

Majoritatea cercetătorilor susțin că în cazul criminalului ocazional poate să fie și contribuția unor factori interni, personali, de exemplu presiunea unei nevoi urgente, lipsa de stăpânire de sine, dar factorii externi sunt predominanți.

7. Criminalul debil mintal

Caracteristica principală este lipsa capacității de prevedere asupra săvârșirii și a urmărilor săvârșirii crimei, el are un „orizont temporal“ restrâns, lucrând pe durate scurte, pe zile, pe săptămâni, nu pe ani. Infractorul debil, odată prins asupra infrațiunii neagă realitatea, neputându-și da seama că alții știu și înțeleg mai mult. El judecă lumea după nivelul lui de înțelegere. Nu se poate adapta ușor la viața socială.

⁹ Legea 197/2000

8. Criminalul recidivist

Criminalul recidivist este caracterizat, în general, prin aceea că el comite în mod repetat crima. După comiterea unei crime, descoperit și pedepsit, comite din nou alte crime. El devine un fel de profesionist în criminalitate.

O primă trăsătură după care se identifică recidivistul este aceea că acesta este o persoană care a mai comis infracțiuni, care se pot dovedi cu actul de condamnare.

9. Criminalul ideologic (politic)

Criminalul ideologic este persoana care, având anumite idei și convingeri politice, științifice ori religioase comite datorită acestor idei fapte care aduc atingere legilor existente într-un stat.

Criminalul politic este un militant care propagă și lupta pentru anumite reforme și prefaceri sociale, economice, științifice.

În codurile penale din țările occidentale se recunoaște criminalul politic pentru următoarele argumente:

- mobilul faptelor săvârșite de acesta este un mobil generos, social, cum sunt dorința și voința de schimbare în bine a unui regim politic; el nu este determinat în faptele sale de mobiluri personale;
- criminalul politic socotește că, luptând pentru o idee politică, religioasă, el își face datoria.

10. Criminalul alienat

Criminalul alienat, din punct de vedere juridic nu răspunde penal și nu i se pot aplica pedepse. Acestora li se aplică unele măsuri de siguranță, măsuri medicale prevăzute de lege.

Criminalul alienat se caracterizează, în general, prin tulburări grave care cuprind întreaga lor viață psihică. Criminalul alienat este stăpânit de temere sau manie pronunțată, de emoții și alte stări afective tulburi și nestăpânite, de gândire haotică. Infractorul alienat nu este stăpân pe dorințele și emoțiile sale, nu este conștient și lucid despre starea lui și despre ceea ce face, nu are control de sine și nici conștiența stării lui. Pentru aceasta el este iresponsabil și nu răspunde penal.

Criminalul alienat este de mai multe feluri, în funcție de cauza, psihoza sau boala de care suferă și care i-a determinat alienarea:

- criminalul **paranoic** – are la bază psihoza paranoia;
- criminalul **schizofrenic** – determinat de boala schizofrenică;
- criminalul **maniaco-depresiv** – urmare a psihozei maniaco-depresive.

4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei

(Aspecte comportamentale – atitudinale)

4.4.5.1. Tendința de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii – derutarea cercetărilor

Elementul caracteristic al psihologiei infractorului după săvârșirea infracțiunii, este tendința de a se apăra, de a se sustrage cu orice preț învinuirii și sancțiunii. Acest element

domină cu autoritate întreaga sa activitate psihică, fiind preocuparea permanentă de prim ordin și determinându-i comportarea.

Starea de tensiune psihică provocată de acțiunile necesitate de săvârșirea infracțiunii și teama de a nu fi descoperit și de a nu suferi sancțiuni legale, provoacă anumite procese psihice care generează o stare de neliniște, de nesiguranță, de lipsă de control normal asupra comportării, care explică o serie de greșeli în atitudinile și declarațiile infractorului și care, de cele mai multe ori, vin în ajutorul justiției.

Astfel se explică erorile, scăpările, contradicțiile în declarații, dorința irezistibilă de a afla ce anume informații posedă organele de anchetă în legătură cu infracțiunea, pe cine bănuiesc etc., în ce scop caută să obțină relații pe toate căile posibile. Uneori infractorul apare în preajma locului organului de anchetă sau chiar în preajma locului infracțiunii, căutând a obține informațiuni; alteori recurge și la alte acțiuni cu scopul de a deruta ancheta, ca denunțuri, scrisori anonime etc.

4.4.5.2. Psihologia alibiului

Strategie pragmatică cognitiv-demonstrativă prin care autorul faptei caută să se plaseze în timp cât mai aproape de timpul săvârșirii faptei, în spațiu cât mai departe de locul săvârșirii faptei unde-și face simțită prezența.

Deseori infractorii de obicei și chiar cei de ocazie, care au pregătit din timp și amănunțit infracțiunea, își crează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârșit infracțiunea. În acest scop, caută să se îndepărteze cât mai repede și mai mult de locul infracțiunii și să apară cât mai curând în alt loc, unde insistă să fie văzuți pentru a-și crea probe, bazându-se pe împrejurarea că, în general, martorii nu-și pot reaminti cu exactitate ora când s-a petrecut un eveniment, astfel că va fi greu de stabilit succesiunea în timp a acestor două evenimente, infracțiunea și prezența în alt loc, precum și posibilitatea pentru infractor de a fi avut timpul necesar să fie prezent în ambele locuri.

4.4.5.3. Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracțiuni

Alt mijloc deseori folosit, mai ales de delapidatori, constă în înscenarea unei tâlhării sau a unui furt prin efracție etc.

Alte manifestări ale tendinței de apărare sunt înlăturarea probelor, dispariția de la domiciliu, înscenarea altor infracțiuni sau comiterea de infracțiuni mai puțin grave.

Înlăturarea probelor, de cele mai multe ori, nu poate fi completă deoarece starea de tensiune psihică din timpul săvârșirii infracțiunii și de după aceea, înlătură liniștea necesară unei gândiri și activități normale și dă naștere la greșeli, scăpări; astfel, infractorul uită la locul infracțiunii unele obiecte (arme, instrumente de spargere etc.), lasă urme care pot folosi anchetei etc.

Dispariția de la domiciliu pune, de asemenea, la dispoziția anchetatorului un indiciu defavorabil asupra persoanelor bănuite.

4.4.5.4. Remușcări (Muștrările de conștiință)

Muștrările de conștiință apar, de obicei, în cazul infracțiunilor grave contra persoanelor (omor, vătămări grave, viol etc.) la infractorii de ocazie și chiar la cei care din obișnuință săvârșesc alt fel de infracțiuni, dar accidental, datorită unor împrejurări neprevăzute săvârșesc o infracțiune mai gravă (de ex. un infractor care în mod obișnuit săvârșește furturi, fiind surprins în timp ce săvârșește un furt, ucide o persoană). La aceștia, muștrarea de conștiință mărește la maximum starea de tensiune psihică pe care infractorul o suportă greu și simte nevoia de a scăpa de ea, determinând astfel mărturisirea care provoacă o stare de ușurare psihică datorită încetării stării de tensiune. Această mărturisire se face uneori în fața organelor de urmărire din proprie inițiativă, dar de cele mai multe ori se prezintă sub formă de confesiuni, făcute unor persoane apropiate, rude, prieteni etc.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuița orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, martori falși, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea care li se face sau pentru situația în care au ajuns „siliți de împrejurări” și până la aroganță și chiar intimidarea anchetatorului, prin amenințări în legătură cu modul cum efectuează ancheta și pe care-l califică ca tendențios, ilegal etc., deseori lasă să se înțeleagă că „au relații cu persoane importante”.

4.4.5.5. Alte disfuncții și contradicții în tacticile de apărare ale infractorului

Starea de tensiune psihică și tendința de a se apăra determină, și de această dată, o serie de greșeli, scăpări, contradicții, alibiuri prost întocmite, negarea unor împrejurări precis dovedite, reveniri nejustificate asupra declarațiilor etc.

Trebuie menționat că, chiar dacă infractorul dorește sincer a reda exact toate împrejurările în care a săvârșit infracțiunea, poate totuși comite unele erori datorate imperfecțiunii simțurilor și mai ales surescității nervoase din timpul săvârșirii infracțiunii, care, în general, scade valoarea percepției; de asemenea, tendința de apărare care domină atât de mult psihicul infractorului, îl determină involuntar să denatureze realitatea, omițând unele amănunte nefavorabile, interpretând și redând eronat altele etc., întrucât pe toate le „vede” și le redă prin prisma acestei tendințe dominante.

De cele mai multe ori infractorii nu recunosc faptul, chiar în prezența unor probe temeinice pentru a profita de îndoiala pe care o provoacă nerecunoașterea faptului.

În cazul în care se hotărăsc totuși să recunoască faptul, îl prezintă în condiții de natură a-i minimaliza importanța și a-și ușura situația.

În general, fiecare infractor își întocmește planul său de apărare, tactica sa.

Trebuie subliniat însă că psihologia infractorului, care determină comportarea sa, este deseori puternic influențată de impresia pe care i-o face anchetatorul, care, la rândul său este determinată de comportarea acestuia. Dacă impresia este că anchetatorul este un om superior, obiectiv, bine pregătit și de o înaltă moralitate, infractorul se va convinge că este mai bine să spună adevărul, întrucât este sigur că tot va fi aflat; din contră dacă impresia este de superficialitate, nepregătire, neseriozitate, neobiectivitate, rezultatul este contrar.

4.4.5.6. Psihologia unor moduri de operare distincte: infractori de ocazie și infractori din obicei

a) **Infractorii de ocazie** săvârșesc o infracțiune sub presiunea unor nevoi materiale întâmplătoare sau pentru satisfacerea unei dorințe irezistibile ori sub imperiul unui sentiment puternic (onoare, gelozie, ură). Ei nu caută ocazia, ci profită de o situație accidentală care li se oferă, săvârșind astfel unele infracțiuni ca: însușirea lucrului pierdut, furtul unor bunuri nepăzite, lovirea persoanei etc. Uneori, mai rar, și când controlul conștiinței este mai slab, caută chiar ei ocazia, provocând-o.

În general, atitudinea acestora după săvârșirea infracțiunii se caracterizează printr-o exagerată surescitare nervoasă care le diminuează posibilitatea de a se apăra. Starea de surescitare și lipsa de experiență în materie le provoacă o stare de emotivitate, nesiguranță și de lipsă de rezistență față de organele de anchetă care înlesnesc obținerea declarațiilor care pot duce la desconspirarea adevărului; uneori au scăpări grave, contradicții, ticluiesc alibiuri copilărești etc., iar dacă au impresia că sunt probe, mărturisesc adevărul.

b) **Infractorii din obicei** sunt aceia la care săvârșirea infracțiunilor a intrat în deprinderea lor. Ei caută ocazia săvârșirii infracțiunilor și își creează condițiile favorabile. Cei mai mulți săvârșesc numai o anumită categorie de infracțiuni: furt prin spargere, furt din buzunare, furt din tren și gări etc., iar în cadrul categoriei respective, fiecare are un mod caracteristic, un stil personal (modus operandi) în care operează și pe care-l repetă cu ocazia săvârșirii fiecărei operațiuni. Astfel, unii săvârșesc furturi prin forțarea ferestrelor sau încuietorilor într-un anumit mod și cu anumite instrumente pe care le folosesc într-un fel caracteristic infractorului respectiv. În raport cu genul infracțiunii în care operează, au anumite particularități, care de altfel sunt și factori care-i ajută la săvârșirea infracțiunii: astfel escrocii au îndrăzneală, ingeniozitate, inițiativă, debit verbal, prezență de spirit etc.

Infractorii din obicei fiind deprinși, vor avea o stare de tensiune psihică mai redusă în timpul săvârșirii infracțiunii; după săvârșirea infracțiunii însă, teama de sancțiune este foarte puternică, iar tendința de a se apăra cu orice preț funcționează din plin.

Experiența lor îi avantajează în comportarea la anchetă. De cele mai multe ori nu recunosc faptul chiar în fața unor probe evidente, bazându-se pe împrejurarea că această atitudine poate crea o stare de îndoială care le poate fi favorabilă. Unii utilizează tactica recunoașterii faptului, în speranța că nu se vor mai aduna probe sau se vor efectua superficial și vor reuși să se sustragă sancțiunii, retractând recunoașterea în instanța de judecată; pentru a justifica revenirea, însoțesc recunoașterea de o serie de amănunte fanteziste.

Folosesc din plin orice mijloace pentru a deruta ancheta și deseori joacă bine rolul de învinovați pe nedrept.

În general, acestea sunt principalele trăsături caracteristice ale infractorilor, de care anchetatorul urmează să țină seama cu ocazia ascultării.

Victima

(Victima și victimologia din perspectivă etiologică și juridică)

Victimologia – curent în criminologie care își propune să studieze rolul victimei în geneza infracțiunii și limitele în care activitatea acesteia a contribuit la producerea faptului antisocial.

Conform acestei definiții obiectul de studiu al victimologiei îl constituie **victima**. Raportându-se la dreptul penal, victima reprezintă **subiectul pasiv al infracțiunii**, subiectul activ fiind reprezentat de infractor. Atât infractorul, cât și victima (cel ce a suportat consecințele faptei sociale) sunt subiecții infracțiunii ce nu trebuie confundați cu subiecții de drept penal (care au o sferă mai mare de cuprindere).

Subiecții infracțiunii¹ sunt, potrivit opiniei profesorului **C. Bulai**, persoanele implicate în raportul juridic penal de conformare, transformat, prin săvârșirea infracțiunii, într-un raport juridic penal de conflict. Ne vom referi în continuare la subiectul pasiv și condițiile ce trebuie să le îndeplinească.

5.1. SUBIECȚII PASIVI AI INFRAȚIUNII

Se numește subiect pasiv al infracțiunii sau persoană vătămată acea persoană fizică sau juridică, titulară a valorii sociale împotriva căreia s-a îndreptat infracțiunea, care suferă răul cauzat prin săvârșirea infracțiunii. Denumirea indică tocmai situația de persoană care suferă de pe urma infracțiunii. Spre deosebire de subiectul activ, subiectul pasiv al infracțiunii poate fi nu numai o persoană fizică, dar și o persoană juridică, dacă a avut de suferit de pe urma infracțiunii.

A – Condițiile generale privind calitatea de subiect pasiv

Sub aspectul condițiilor generale de existență, subiectul pasiv al infracțiunii poate fi, în principiu, orice persoană fizică sau juridică, fiindcă orice membru al societății are drept la ocrotire juridică împotriva infracțiunilor. Este suficient, deci, pentru existența subiectului pasiv al infracțiunii, să se constate că persoana fizică sau juridică, titulară a valorii sociale ocrotite penal, a suferit răul produs prin săvârșirea infracțiunii, adică vătămarea efectivă sau punerea în pericol a valorii respective.

În literatura de specialitate s-a subliniat, cu drept cuvânt, că nu trebuie confundat subiectul pasiv al infracțiunii sau persoana vătămată, cu subiectul pasiv de drept civil al

¹ G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu – **Dicționar juridic penal**

infracțiunii, adică cu persoana dăunată prin infracțiune². În timp ce persoana vătămată sau subiectul pasiv de drept penal al infracțiunii este acela care a suferit răul provocat prin infracțiune, persoana dăunată sau subiectul pasiv de drept civil este acela care a suferit o pagubă provocată prin săvârșirea infracțiunii. Distincția este importantă fiindcă, dacă de cele mai multe ori persoana vătămată este în același timp și persoana dăunată prin infracțiune, există și cazuri în care cineva poate fi subiect pasiv, deci persoană vătămată, fără să fie însă și persoana dăunată (de exemplu, persoana împotriva căreia s-a făcut un denunț calomnios) și invers, poate fi persoană dăunată prin infracțiune, fără să fie în același timp și persoană vătămată (de exemplu soția sau copiii victimei unei infracțiuni de omor sau de ucidere din culpă au calitatea de persoane dăunate prin infracțiune, însă nu au calitatea de persoane vătămăte, această calitate având-o victima).

B – Condițiile speciale privind calitatea de subiect pasiv

Există totuși unele infracțiuni pentru a căror existență se cere ca subiectul pasiv să îndeplinească o anumită condiție. Astfel, de exemplu, pentru a exista infracțiunea de atentat care pune în pericol siguranța statului este necesar ca subiectul pasiv adiacent să fie o persoană care îndeplinește o activitate importantă de stat sau altă activitate publică importantă (art. 160 C.pen.); pentru existența pruncuciderii este necesar ca victima să fie copilul nou-născut al făptuitoarei (art. 177 C.pen.); pentru existența infracțiunii de ultraj se cere ca subiectul pasiv să aibă calitatea de funcționar care îndeplinește o funcție ce implică exercițiul autorității de stat (art. 239 C.pen.) etc. În toate aceste cazuri, dacă subiectul pasiv nu avea, în momentul săvârșirii faptei, calitatea cerută de lege, fapta nu constituie acea acțiune, deoarece lipsește un element constitutiv din conținutul ei.

Se cunosc în teoria dreptului penal mai multe clasificări ale subiecților pasivi ai infracțiunii. Cele mai cunoscute sunt distincții între:

a) Subiect pasiv general și subiect pasiv special

Săvârșirea infracțiunii pune pe făptuitor, așa cum s-a arătat, în conflict cu societatea, cu statul, care în numele acesteia îndeplinește funcția de apărare împotriva infracțiunilor a valorilor esențiale ale societății. Pornindu-se de la această constatare, s-a dat denumirea de subiect pasiv general al infracțiunii statului, care este vătămat în interesele sale, care sunt interesele generale ale întregii societăți, prin săvârșirea oricărei infracțiuni. De aceea, orice infracțiune are ca subiect general și mediat statul, dar în același timp infracțiunea are ca subiect pasiv și imediat persoana fizică sau juridică titulară a valorii sociale vătămăte sau puse în pericol prin săvârșirea infracțiunii.

Clasificarea este importantă pentru cunoașterea conținutului infracțiunii și a raporturilor juridice penale și procesuale penale. Ca subiect general al infracțiunii, statul este titular al acțiunii penale, pe care o exercită în numele societății, garantând astfel apărarea intereselor persoanei vătămăte, adică a subiectului pasiv special al infracțiunii, care își păstrează și el anumite drepturi procesuale.

² Dongoroz – **Tratat**, pag. 206

b) Subiect pasiv principal și subiect pasiv secundar sau adiacent

Este subiect pasiv principal al infracțiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii în principal ocrotite prin incriminarea și sancționarea unei anumite fapte. Spre deosebire de aceasta, este subiect pasiv secundar sau adiacent al infracțiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii ocrotite în mod secundar sau adiacent prin incriminarea și sancționarea aceleiași fapte. Astfel, spre exemplu, infracțiunea de atentat care pune în pericol securitatea statului (art. 160 C.pen.) are ca subiect principal statul, ca titular al valorii sociale ocrotite în principal (siguranța statului), iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a atentatului; infracțiunea de denunțare calomnioasă (art. 259 C.pen.) are ca subiect pasiv principal statul, ca titular al valorii sociale care este înfăptuirea justiției, iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a denunțului calomnios etc.

Clasificarea servește la mai buna cunoaștere a conținutului infracțiunii, la corecta calificare a faptei și justa evaluare a gradului de pericol social, la aplicarea măsurii de apărare socială cea mai corespunzătoare.

c) Subiect pasiv simplu (necircumstanțiat) și subiect pasiv calificat (circumstanțiat)

Așa cum s-a arătat, subiectul pasiv este calificat atunci când se cere ca el să aibă o anumită calitate și nu este calificat atunci când nu se cere o astfel de calitate. Clasificarea interesează pentru calificarea corectă a faptei și stabilirea măsurii de apărare socială adecvată.

5.2. VICTIMA, AGRESIUNEA, AGRESORUL

Preocupările științifice axate pe studiul victimei³ sunt prea recente pentru ca să se poată formula propoziții categorice în acest domeniu. Totuși, chiar și investigațiile de până acum reflectă faptul că victima, în cele mai multe cazuri, joacă un rol mai mult sau mai puțin activ în săvârșirea infracțiunii, de unde și o parte din vină care cade asupra ei. Cum rezultă limpede din cercetări, azi oricine și oriunde poate fi victimizat, ceea ce implică necesitatea unei acțiuni sociale preventive de mare amploare. Trebuie eradicată total falsă credință că infracțiunea relatată în ziare sau cele prezentate prin mijloace de comunicare „se întâmplă doar altora“.

Acest optimism nefondat ilustrează că măsurile de autoprotecție nu sunt nici bine cunoscute, nici practicate.

Victima azi nu mai e privită doar ca elementul care „pierde“ și infractorul care „de cele mai multe ori măcar vremelnic câștigă“. Relațiile interpersonale dintre elementele cuplului penal infractor-victimă duc la o formă întrevăzută încă de **von Hentig**, aceea de influențare în care victima este elementul care îl „formează pe infractor“.

Personalitatea victimei este aceea care determină comportamentul infracțional propriu-zis.

De altfel, este foarte greu să diferențiem cu toată claritatea infractorul de victimă. Nu odată criminogeneza se suprapune victimogenezei și, în mod paradoxal, orice infractor poate fi considerat victimă, dacă ne gândim că el este „victimă împrejurărilor“, a familiei, a anturajului.

Criminologul libanez **Moussa Prince** crede că este necesară depășirea accentuării cuplu-

³ Problematika victimei este tratată „in extenso“ în partea a doua a prezentei opere.

lui infractor-victimă, fiind oportună introducerea unui al treilea termen: „infractor-victimă-societate“. Ideea fundamentală a lui **Moussa Prince** este că **în fiecare caz de victimizare, societatea poartă o parte mai mare sau mai mică de vină, fie că nu poate preveni victimizarea, fie că protejează insuficient și inadecvat victima potențială.**

B. Stephan propune și studierea mai amănunțită a drepturilor și obligațiilor victimei, prin care el înțelege nu numai despăgubirea materială a victimei, ci mai ales obligația ei legal-socială de a depune mărturie în cazul propriei ei victimizări.

Școala de la Mainz avea, în special, ca obiectiv cercetarea caracteristicilor victimale. Este interesant de remarcat – cum subliniază **A. Mergen** – că atâta vreme cât hoții, tâlharii, asasinii etc., pot fi toți incluși în noțiunea de infractori, o asemenea categorie cuprinzătoare la victimă nu numai că nu există, dar nici nu poate exista.

Tot Școala de la Mainz a pornit cercetări privind reintegrarea socială a victimelor. Evident că și aici optica diferă radical de la cea a reinserării infractorului în societate, dar problema pe plan general există și se cercetează ca atare. N-avem decât să ne gândim la o minoră care a căzut victimă unei bande de violatori în grup și care din cauza traumatismelor fizice și psihice nu se poate reintegra în societate decât cu mari dificultăți.

Agresiune⁴ – comportare socialmente periculoasă, constând într-un atac asupra persoanelor sau bunurilor, cu scopul de a produce leziuni, vătămări ori suprimarea vieții persoanei sau distrugerea, degradarea, aducerea în stare de neîntreținere a bunurilor.

Asemenea fapte constituie infracțiuni. Din definiția de mai sus rezultă că avem agresiune: a) asupra persoanelor; b) asupra bunurilor.

În ce privește agresiunea, ne interesează mai mult agresiunea interumană. Conduitele umane deviate heterodistructive au în vedere atitudinile agresive caracterizate prin utilizarea forței fizice în raporturile interpersonale. Spre deosebire de terorism sau terorizare, care constituie forme cronice ale violenței fizice, *atitudinea agresivă se caracterizează atât la nivelul conceperii, cât și al execuției, prin rapiditate.*

O varietate a agresivității minore este șicanarea, ce caracterizează forme de conduită în cele mai diverse relații interpersonale: la locul de muncă, între vecini, între prieteni, în familie.

Șicanarea este *conduita deviantă ce caracterizează nivelul moral, caracterul asociat al agresorului și care face parte din arsenalul comportamental pe care-l folosește pentru atingerea scopurilor.*

Încercând o corelare între agresiune și delincvență, literatura de specialitate stabilește următoarele categorii ale comportamentului agresiv:

- **comportament agresiv nediferențiat**, ocazional, antisocial, fără răsunet, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiționarea fenomenului este pasageră, ocazională, neavând un fond morbid preexistent;
- **comportament agresiv-delictual**, propriu-zis, polimorf și permanent, în cadrul căruia se poate diferenția un comportament specific criminal; condiționarea are un caracter permanent și este susținută predominant de acțiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;

⁴ Dictionar juridic penal, op.cit.

• **comportament agresiv** ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (patologic din diferite afecțiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii. Din punct de vedere sociologic și psihiatric agresivitatea este considerată o componentă esențială, normală a personalității, care poate fi canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului rațiunii.

Konrad Lorenz ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri:

- a) foamea;
- b) frica;
- c) sexualitatea;
- d) agresivitatea.

Olaf Klingberg consideră că noțiunea de agresivitate implică și pe cea de ostilitate.

Ostilitatea e o valoare negativă (caracter distructiv al tendințelor active) pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeași măsură pozitivă constructivă.

Agresivitatea poate fi privită ca o calitate înăscută a individului, care se află nediferențiată în perioada de formare a personalității, urmând ca pe parcursul dezvoltării autogenetice să capete o anumită coloratură, cu tendințe de diferențiere în *autoagresiune* și *heteroagresiune*, fără să se poată vorbi de o diferențiere absolută, ci numai de predominanța uneia dintre aceste trăsături de bază. În ce privește autoagresiunea, ne vom referi la suicid și cauzele generatoare.

Suicidul⁵, din punct de vedere psihologic și psihopatologic *reprezintă o reacție comportamentală de tip antisocial autodistructiv care presupune implicarea factorului individual instinctiv și cauzele psihopatologice specifice ca delirul, halucinațiile, ideile ipohondrice, stările obsesiv-fobice, melancolia*. Sub aspect subiectiv actul suicidar cuprinde 3 etape:

- **suicidația** – faza de incubație, faza mentală de cercetare a motivației, în cursul căreia subiectul își pune problema morții și a necesității de a muri;
- **suicidația** – faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor și metodelor de conduită autodistructivă;
- **traumatizația** – faza de punere în practică a modalităților autodistructive preconceptuate sau actul în sine, urmat sau nu de reușită (de moarte).

Cauzele declanșatoare ale suicidului:

- pierderea partenerului de viață;
- conflicte psihoafective (neînțelegeri de familie, adulter, divorț, gelozie);
- conflicte profesionale, ratare profesională;
- condamnare, urmărire penală;
- stresul din anturaj;
- accidente de circulație suicidare sau urmate de mutilare.

⁵ În materia suicidului „in extenso” vezi capitolele următoare

Privitor la atacul asupra bunurilor, cele mai frecvente infracțiuni sunt: *furtul, tâlhăria, abuzul de încredere* etc.

Dintre *cauzele* determinante, am putea menționa cu titlu de exemplu:

- dorința unui câștig ușor (dorința îmbogățirii);
- naivitatea sau lăcomia victimei;
- imposibilitatea victimei de a se apăra;
- educația defectuoasă primită;
- situația economică precară;
- imposibilitatea angajării.

Agresorul⁶ – *persoana care săvârșește o agresiune, devenind prin aceasta susceptibilă de a fi trasă la răspundere penală*.

Deci agresorul sau infractorul comite o faptă antisocială care cere răspundere penală. Pentru a explica cauzalitatea fenomenului infracțional, s-au emis o multitudine de teorii, printre care:

- teoria anormalității biologice (**C. Lombroso**);
- teoria anormalității morale (**R. Garafalo**);
- teoria anormalității bio-psiho-sociale (**E. Ferri**).

Dintre teoriile etiologice moderne amintim **teoria bio-tipologică**. Această teorie cuprinde mai multe variante ce au ca element comun susținerea ideii potrivit căreia există o corelație între activitatea criminală și biotip (tipul biologic).

Ernest Kretschmer consideră că în funcție de constituția corporală se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o înclinație mai puternică spre comiterea unor infracțiuni specifice:

- 1) **Tipul picniform** (sau picnic): indivizi corpolenți (chiar grași), scunzi, cu extremități scurte, față rotundă, calviție, adeseori inteligenți și expansivi; ei se caracterizează printr-o *criminalitate tardivă și vicleană* (înșelăciune, fraudă);
- 2) **Tipul leptomorf** (sau astenic): intră în această categorie indivizii înalți, slabi, cu chipul prelung, ei sunt dotați divers din punct de vedere intelectual, sunt interiorizați și, de regulă, adaptarea socială este precară; se caracterizează printr-o *criminalitate precoce și o tendință spre recidivă*; infracțiunile comise sunt, de regulă, patrimoniale (furt, abuz de încredere);
- 3) **Tipul atletomorf** (atletic): se evidențiază printr-un sistem osteomuscular puternic; oscilează între sentimentalism și brutalitate; se caracterizează printr-o *criminalitate brutală* (omoruri, tâlhării) și o tendință spre recidivă indiferent de vârstă;
- 4) **Tipul displastic**: cuprinde indivizi înapoiți în plan psihic și morfologic, cel mai adesea foarte slabi, cu deficiențe ale caracterelor sexuale ori malformații corporale; din punct de vedere psiho-medical, regăsim în această categorie debili mintal și schizofrenii; displasticii comit, de regulă, **delicte sexuale** (dar nu numai), operează într-un mod neașteptat (uneori stupid, alterori sălbatic), își încep cariera oriunde, de regulă, după 18 ani și sunt expuși recidivei.

⁶ G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu – **Dicționar juridic penal**

Alte teorii⁷ sunt teoriile psiho-morale dintre care **teoria psiho-morală de factură psihanalitică** (S. Freud), **teoria criminalului nevrotic** (H. Staub și Fr. Alexander) și **teoriile psiho-morale „autonome“** (teoria instinctelor de E. Greeff, teoria personalității criminale – **Jean Pinatel**).

În ce privește psihologia individului care a săvârșit infracțiunea, fenomenul de devianță este înțeles de obicei ca un fapt psihologic, deși el este în primul rând, sociologic, deoarece reprezintă rezultatul unui proces colectiv.

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic caracterizat prin:

- înclinația spre agresivitate bazată pe un fond de ostilitate, negare a valorilor socialmente acceptate;
- instabilitate emoțională: fragilitatea eului, carențe educaționale;
- inadaptare socială: exacerbară sentimentului de insecuritate, vagabondaj, evitarea formelor organizate de viață;
- duplicitatea conduitei;
- dezechilibrul existențial – patimi, vicii;
- un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat. De aceea, infractorul nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărut. Teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sale sociale.

În ce privește comportamentul infractorului s-au făcut studii pentru a descoperi care sunt factorii influențatori. Astfel s-au constatat:

A. Factori endogeni:

- *factori neuro-psihici* (disfuncții cerebrale);
- *deficiențe intelectuale* (capacitatea intelectuală redusă, care îl împiedică pe infractor în anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse);
- *tulburări de afectivitate* (ce duc la stări de frustrare);
- *tulburări caracteriale* (imaturizare caracterială constând în instabilitate, autocontrol insuficient, impulsivitate, agresivitate, subestimarea greșelilor, respingerea normelor).

B. Factori exogeni:

- *grupul și influența lui nefastă*;
 - *climatul social* (familii dezorganizate, familii conflictuale).
- De mare importanță este studiul personalității infractorului, căci aceasta oferă un câmp larg de informații asupra ființei umane concepute ca un întreg.

J. Pinatel, în *Personalitate criminală*, consideră că trecerea la act constituie un element decisiv. Condițiile trecerii la act sunt comandate, la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalității ale cărui componente sunt:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferența afectivă.

Nucleul personalității criminale este o structură dinamică reprezentând reunirea și asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală.

J. Pinatel pune accent deosebit pe faptul că nucleul personalității nu este un dat, ci o rezultată. Analizând comportamentul infracțional, autorul arată că infractorul nu este reținut în săvârșirea actului său de oprobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung și nu este în stare să depășească obstacolele care apar în calea acțiunii criminale, deoarece este dinamic și eminent agresiv. În același timp, el reușește să depășească aversiunea față de acte odioase, căci fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni, și, în consecință poate comite orice infracțiune.

C.G. Jung, axându-se pe criterii de natură psihologică, consideră că există două tipuri de personalitate: **introvertit** și **extravertit**, între care se plasează tipul intermediar – **ambivert** – având caracteristici de la ambele tipuri extreme.

- **Introvertitul tipic** este o persoană liniștită, retrasă, care prețuiește mai mult cărțile decât oamenii. Este rezervat față de oameni, își exprimă rareori emoțiile. Deși înclinat spre pesimism poate fi o persoană de încredere (are puțini prieteni, dar pe care îi prețuiește).
- **Extravertitul tipic** este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbească, nu-i place lectura, nici studiul individual. E prietenos, optimist, impulsiv, activ, cu tendințe spre agresivitate.

H.J. Eysenck, arată că majoritatea criminalilor „fac parte din categoria extravertiților“. Dar tot el spune că „există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite...“.

În literatura de specialitate, diverși autori au încercat să contureze portretul personalității criminale și, în funcție de o serie de criterii, să realizeze clasificarea și gruparea lor. Astfel:

- a) în funcție de **gradul de conștientizare și control al comportamentului criminal**:
 - infractori *normali*;
 - infractori *anormali*;
- b) în funcție de **tendința de repetare a acțiunilor criminale**:
 - infractori *recidiviști*;
 - infractori *nerecidiviști*;
- c) în funcție de **gradul de pregătire infracțională**:
 - infractori *ocazionali*;
 - infractori *de carieră*.

Lewis Yablonski⁸, folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferențiază patru categorii de criminali:

- 1) **Criminali socializați** (sunt cei ce prezintă tulburări emoționale mai mult decât orice persoană care nu a comis infracțiuni; devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învață reguli și valori deviante),
- 2) **Criminali neurotici** (sunt cei care, în general, comit acte infracționale datorită compulsiunilor neurotice; spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea în

⁸ L. Yablonski – **Criminology. Crime and criminality** – pentru aprofundare vezi Nicolae Mitrofan și colaboratorii, **Psihologie judiciară**, Editura Șansa, București.

⁷ V. Cioclei – **Criminologie**

mod distorsionat și își dă seama că există ceva rău în ce privește gândirea și comportamentul său);

3) **criminali psihotici** (sunt indivizii cu dezordini severe ale personalității, care au o părere complet distorsionată asupra societății și lumii din jurul lor; spre deosebire de criminalii socializați, aceștia nu-și planifică crimele);

4) **criminali sociopați** (sunt cei ce sunt caracterizați printr-o personalitate egocentrică; au o compasiune limitată pentru alții sau nu o au deloc, din aceste motive putând victimiza pe alții cu un minimum de anxietate și vinovăție).

5.3. EFECTE ȘI IMPLICAȚII PSIHOLOGICE ALE ACTULUI AGRESIONAL PRIVIND VICTIMA

Pentru a înlătura posibilitatea victimizării, oamenii evită să meargă la bibliotecă, meeting-uri și adunări sociale, parcuri etc., alții refuză chiar ore suplimentare de muncă pentru a nu fi în situația de a se întoarce târziu de la serviciu.

Frica de crimă e personalizată în frica de necunoscuți, ori crimele cele mai temute (viol, omor, omor prin cruzimi) sunt înfăptuite de cele mai multe ori de persoane cunoscute: prieteni, prieteni de familie, rude, soți, iubiți.

În ce privesc efectele actului agresional asupra populației, vom enumăra câteva dintre ele cu titlu de exemplu:

- panica;
- frica de necunoscut (neînțeles = necunoscut);
- suspiciuni;
- precauții;
- apatia;
- refuzul de a ajuta alte persoane în cazuri normale (de frica de a nu fi agresat);
- refuzul de a ajuta victimele unor infracțiuni (loviri și alte violențe, tentative de omor) de teama de a nu fi sancționați de organele de poliție în cazul unui ajutor defectuos.

În ce privește victima și implicațiile psihologice ale actului agresional, este de la sine înțeles că aceasta se confruntă cu o traumă psihologică pe lângă cea fizică, care se manifestă prin:

- izolare socială;
- stare de șoc prelungită;
- frică exacerbată, chiar și în situații care nu ar fi periculoase sau în relații cu oamenii;
- precauția și suspiciunea în relație cu alții;
- tendințe paranoice în ce privesc asigurarea bunurilor, a alarmelor de securitate;
- timiditatea;
- subaprecierea personalităților;
- complexul de vinovăție (în special la victimele violurilor sau perversiunilor sexuale);
- tulburări de personalitate (trecerea de la un tip de personalitate la altul);
- apatia;
- stări de tensiune psihologică;
- lapsus-uri verbale, refularea și negarea (cazul incestului).

Demers causal-etiologic pe terenul victimizării

Cauze, efecte și consecințe (implicații psihologice ale actului agresional privind victima)

SECȚIUNEA A

6.1. PROBLEMATICA „SITUAȚIEI CONFLICTUALE” ÎN ALGORITMUL VICTIMĂ – AGRESOR

Privită „în oglindă” agresiunea apare ca victimizare, dar indiferent ce nume ar avea ambele sunt, în primul rând raporturi interumane cu un specific determinat: conflictualitatea. În cadrul acestei relații conflictuale cei doi „actori” au doar rareori roluri certe. Balansul de rol agresor – victimă reliefează faptul conform căruia în desfășurarea infracțiunii o contribuție uneori notabilă o poate avea victima. Din acest punct de vedere au fost elaborate unele clasificări în încercarea de a delimita cât mai strict rolurile celor două elemente ale cuplului penal.

B. Medelsohn utilizând acest criteriu, distinge următoarele categorii de victime¹:

- **total nevinovată** – comiterea infracțiunii se datorează în totalitate agresorului, victima fiind victimă doar datorită jocului întâmplării;
- **mai puțin vinovată decât criminalul** – agresiunea poate fi imputată într-o oarecare măsură comportamentului sau atitudinii victimei (incitantă, provocatoare);
- **tot atât de vinovată ca și criminalul** – în această situație, se poate spune că există două victime și doi criminali, „departajarea” făcându-se de către instanța de judecată;
- **mai vinovată decât criminalul** – finalitatea victimală a infracțiunii este rezultatul, practic, acțiunilor de precipitare, facilitare comise de către victime (injurii grave adresate criminalului, agresarea criminalului etc.);
- **total vinovată** – victima este cea care a declarat conflictul fiind, în realitate, victima propriei agresivități;
- **simulantă sau confabulatoare** – în acest caz este vorba de o falsă victimă, o persoană care pune în seama alteia o anumită faptă fie pentru a „proteja” pe altcineva, fie mânăta de răzbunare.

¹ I. Tanasescu, B. Florescu – op.cit., pag.16

Urmărind același criteriu, **Fattah E.** (1968)² diferențiază următoarele categorii de victime:

- non-participativă;
- latentă;
- predispusă;
- provocatoare;
- participantă;
- falsă.

Subliniind tipurile de „întâlnire“ victimă – infractor, **L. Lamborn**, efectuează următoarea clasificare: inițiere, facilitare, provocare, comitere-săvârșire, cooperare, instigare.

O tipologie ce evidențiază mult mai clar rolul jucat de victimă în comiterea infracțiunii este realizată de **J. Sheley** (1979):

- infractor activ – victimă pasivă;
- infractor activ – victimă semiactivă;
- infractor activ – victimă activă;
- infractor semipasiv – victima activă;
- infractor pasiv – victima activă.

Așa cum anticipam, cunoașterea psihologiei victimei se poate dovedi esențială în lămurirea neclarităților legate de comiterea unor fapte antisociale. Binăntzeles, avem în vedere comiterea așa-numitelor „crime convenționale“. În acest sens „potrivit legii penale și concepției tradiționale asupra victimizării, victima este obiectul crimei convenționale. Cineva este victimă când el sau ea este jefuită, când este ucisă o persoană, când alte crime sunt comise împotriva societății ori ordinii publice. Pentru toate aceste crime, victima stabilește un punct de vedere legal, caracterul convențional al crimei“³. Deci, în principiu, este vorba despre acele infracțiuni în desfășurarea cărora victima și agresorul se află „față în față“.

Contribuția victimei la comiterea infracțiunii, comensurarea acestei contribuții, poate să prezinte o importanță decisivă în calificarea juridică a unei anumite fapte, astfel, dacă au fost depășite limitele legitimei apărări, agresorul inițial va deveni în final victima, beneficiind de un statut juridic și social diferit⁴.

6.2. CAUZE INDIVIDUALE

Fără a insista asupra tipologiilor personalității individului uman care au o valoare relativă în stabilirea unei relații de cauzalitate certe între trăsăturile de personalitate ale unui anumit individ și riscul victimal, vom aminti totuși câteva astfel de tipologii mai cunoscute.

Pornind de la conformația fizică, **E. Kreschener** stabilește următoarele tipuri⁵:

² N. Mitrofan – **op.cit.** pag. 72

³ G. Nistoreanu, G. Paun – **Criminologie**, Ed. Didactică și Pedagogică R.A. București, 1995, pag.113.

⁴ R. Quinney – **Criminology**, 2nd edition, Little, Brown & Co., Boston, 1979, pag.252

⁵ C-tin Mitrache – **Drept penal. Partea generală**, Ed. Sansa S.R.L. București, 1995, pag. 102-107

- *astenic sau leptosom* – caracterizat prin trăsături longiline, umeri înguști și musculatură subdezvoltată, psihocomportamental, tipul este rece, rezervat, nesociabil;
- *atletic* – cu musculatura puternică, robust, prezintă o bună stabilitate psihologică;
- *picnic* – scund, rotund, cu tendițe spre îngrășare, este prietenos și sociabil.

Tipologul american **W. Sheldon** stabilește un raport între dezvoltarea comportamentală și trăsăturile energodinamice ale personalității de tipul⁶:

- **endomorf** – viscerotonic (cu o dezvoltare mai pronunțată a organelor interne);
- **mezomorf** – somatotonic (cu o dezvoltare puternică a musculaturii);
- **ectomorf** – cerebrotonic (cu o mai mare dezvoltare a scoarței cerebrale și a inteligenței).

N. Pende luând în considerare funcționalitatea endocrină, diferențiază următoarele tipuri:

- longilin – stenic (hipertiroidă și hiperpituitar);
- longilin – astenic (hiposuprarenal și hipogenital);
- brevilin – stenic (hipersuprarenal și hipergenital);
- brevilin – astenic (hipertiroidă și hipopituitar).

În sfârșit, folosind drept criteriu gradul de socializare al individului **C.G. Jung** și **H.G. Eysenck** diferențiază trei tipuri⁷:

- **extravertit** – gândește ceea ce simte, concluzii intelectuale către date obiective; aderă la mediu, sociabil, adaptabil, realist; observator al concretului; stabilește ușor relații interpersonale, întreține cu ușurință o atmosferă pozitivă în grupurile de apartenență; jovial, deschis, evită singurătatea;
- **introvertit** – predominant introspectiv, reflexiv, prezintă dificultăți în stabilirea relațiilor interpersonale, preferă izolarea urmărindu-și propriile gânduri, este rezervat în conversație, inadaptabil, impresionabil, tăcut, calm, sobru, își stăpânește impulsurile de moment, în general, neavând manifestări agresive;
- **ambivert** – prezintă o combinație a trăsăturilor celor două tipuri.

Dincolo de ponderea caracteristicilor individuale, puse în lumină de aceste tipologii, în aprecierea rolului victimei în comiterea acțiunii victimizante, există o serie de alte cauze determinante ale victimizării, cauze imputabile, uneori, într-o măsură mult mai mare victimei decât agresorului. Dintre acestea vom menționa câteva cum sunt:

1. *adulterul* – definit ca „infidelitate conjugală sau evaziune erotico-sexuală extraconjugală“. În general, victimizarea este îndreptată împotriva soțului (deși pot exista și multe situații inverse) ca urmare a frustrărilor și a stărilor depresive simțite de soțul „inocent“;

2. *alcoolismul* – „participă din plin la geneza actelor imputabile și a infracțiunilor din toate categoriile cu pierderi materiale și de vieți omenești (...). Consecințele sunt foarte grave în situațiile în care victima, ca și agresorul se află în stare de ebrietate, când o prietenie se transformă rapid în dușmănie. Deseori victima, datorită intoxicației alcoolice, provoacă agresiunea, dar în același timp nu poate reacționa în apărare datorită inhibiției motorii“⁸.

⁶ **Ibidem**, pag. 114.

⁷ **Ibidem**, pag. 331

⁸ P. Boișteanu – **Alcoolismul și comportament**, Ed. Moldova, Iași, 1992, pag.129

Intoxicația alcoolică, în funcție de fazele acesteia poate influența în mod diferit discernământul și comportamentul individului, astfel:

- în prima fază (alcoolemie între 0,50-1,00 g%) omul este bine dispus, vorbește, nereținut, cu emotivitate naivă, capacitatea simțurilor și psihică, viteza de reacție fiind scăzute;
- în faza a doua (alcoolemie între 1,00-2,50 g%) denumită și faza medico-legală, deoarece acum se comit cele mai multe acte antisociale, se manifestă dezorientarea și confuzia psihică, alterarea judecăților și memoriei, apariția tulburărilor de echilibru și lipsa de coordonare;
- faza a treia sau faza comatoasă (alcoolemie între 3,00-5,00 g%) se manifestă prin somn profund, anestezie și instalarea stării de comă.

3. *egocentrismul, egoismul și orgoliul* pot ușura „misiunea“ infractorilor datorită izolării sociale a victimei și a autosupraaprecierii;

4. *rigiditatea comportamentală și lipsa de sociabilitate* pot influența în sens negativ victimizarea datorită dificultăților de adaptare ale subiecților la condițiile specifice ale situației conflictuale;

5. *emotivitatea și impulsivitatea* sunt în măsură să împietzeze asupra rezistenței victimale fie în sensul diminuării acesteia, fie în direcția precipitării unei situații de viață neconflictuală dar tensionată;

6. *existența unor vicii și tare ale individului* (homosexualitate, perversiune sexuală, toxicomanie, lăcomie etc.) pot favoriza conduita infractorilor, care se simt „atrași“ și „îndemnați“ de către victimă să comită fapte cu finalitate victimală;

7. *sexul* influențează posibilitatea ca o persoană să fie victima, în ce privește natura infracțiunii (bărbații sunt într-o măsură mai mare victime ale infracțiunilor comise cu violență și soldate cu pierderi de vieți omenești, în timp ce femeile sunt „șinta“, cu precădere a infracțiunilor împotriva vieții sexuale)⁹;

8. *vârsta victimelor* este și ea un factor individual ce influențează conduita infractorilor, astfel gradul de victimizare al persoanelor este mai mare peste 14 ani, dar mai mic decât 5 ani, perioada de vârstă cuprinsă între 5 și 14 ani, fiind considerată o perioadă mai sigură. Daci rata victimizării este mai mare în cazul adulților. În același timp vârsta victimelor indică și o anumită „specializare“ a infractorilor pe categorii de vârstă;

9. *starea materială a victimelor* poate constitui un motiv puternic în procesul deliberării și trecerii la act ale infractorului mai ales dacă starea materială este „afișată“ cu obstinență și în situația asocierii cu alte condiții incitante și favorizante ale agresorului;

10. *inteligența și starea de sănătate psihică a victimei*, reprezintă și ele unele din principalele cauze ale victimizării, mai ales având în vedere niveluri scăzute ale acestora, indivizii cu inteligența redusă sau bolnavii psihic fiind foarte ușor victimizați.

De subliniat faptul că toate aceste cauze individuale sunt, în general, corelate cu alte cauze (sociale, de mediu, de timp și loc etc.), precum și asociate unele cu altele.

⁹ R. Cartner în *American Sociological Review*, 1990, vol. 55, pag. 92

6.3. CAUZE SOCIALE

Victimizarea este influențată direct de condițiile mediului social existente într-un moment dat. Avem în vedere atât influența asupra victimizării în sens de acțiuni victimizatoare cât și perceperea victimizării de către individ și societate. Există o relație directă între sentimentul de siguranță al populației și rata victimizării, în sensul că acolo unde sentimentul de siguranță este ridicat victimizarea este redusă¹⁰.

Aceste cauze speciale pot fi abordate în contexte diferite, ca de exemplu:

- demografic – o populație tânără va înregistra o rată mult mai mare a victimizării adulților, copiii fiind afectați într-o măsură mai mică. Un procent mai mare de gospodării cu femei salariate (angajate) va determina o rată mai mare a victimizării pentru toate categoriile de persoane, dar femeile și copiii vor fi mult mai puternic afectați decât bărbații¹¹;
- integritatea socială, rata divorțurilor și eterogenitatea etnico-lingvistică sunt asociate cu o rată mai mare a omuciderilor atât pentru femei și bărbați, cât și pentru copii și adulți. Efectul eterogenității va fi mult mai puternic resimțit decât rata omuciderilor adulților¹²;
- contextul material – acolo unde eforturile guvernului de a asigura un standard de viață minim sunt foarte reduse și unde inegalitățile veniturilor sunt mari, rata omuciderilor va fi crescută la femei, bărbați și copii. Inegalitățile venitului va determina o creștere mai ales a ratei omuciderilor adulților¹³.

Faptul că mamele sunt nevoite să desfășoare o activitate retribuită, în general, cu un program fix de 6-8 ore pe zi, va determina o serie de consecințe repercutate în planul educației copiilor cât și în ce privește supravegherea acestora. În același timp, cerințele deplasărilor, spre și de la locul de muncă, vor angrena o anumită insecuritate a femeilor, cu atât mai mult cu cât infractorii pot presupune că acestea au asupra lor valori monetare.

Pe de altă parte, faptul că pe același teritoriu pot coexista grupuri sociale cu obiceiuri și credințe diferite, vorbind limbi diferite antrenează de multe ori fricțiuni între diverșii membrii ai grupurilor respective, membrii comunităților minoritare simțindu-se, în general, lipsiți de siguranță atât pentru propria persoană, cât și pentru membrii familiilor lor. Dacă la aceste condiții se asociază și un nivel de trai scăzut, atunci probabilitatea creșterii numărului de fapte antisociale va fi mult mai mare, indivizii defavorizați social încercând toate mijloacele posibile pentru ameliorarea condițiilor de viață.

Pe lângă aceste cauze sociale, generale, pot exista și o serie de cauze sociale speciale ce pot influența rata victimizării. Dintre acestea amintim:

¹⁰ *Crimes and victims. A Report on the Dayton-San-Jose Pilot. Survey of Victimization*, U.S. Dep. Of Justice, Washington D.C., 1977, pag. 27

¹¹ R. Gartner în *American Sociological Review*, 1990, vol. 55, pag. 96

¹² *Ibidem*, pag. 99

¹³ *Ibidem*, pag. 102

1) prostituția – definită ca „ocupația unei femei ce constă în întreținerea raportului sexual cu diverși bărbați în schimbul unei anumite sume de bani“. Dincolo de controversele legate de cauzele sociale ale prostituției s-au afirmat două curente:

a) incriminare, deoarece:

- răspândește bolile venerice;
- ajută la creșterea crimelor sexuale;
- corupe tineretul;
- reprezintă o degradare morală;

b) acceptare, deoarece:

- se desfășoară sub o supraveghere medicală;
- unde este legalizată crimele sexuale aproape nu există;
- apelarea la serviciile unei prostituate este de preferat consumului de droguri;
- prostituatele reprezintă o alternativă pentru frustrările bărbaților.

Ceea ce trebuie relevat în legătură cu prostituția (profesională sau ocultă) este faptul că la adăpostul acesteia infractorii pot comite o serie de delictе bazându-se tocmai pe acest statut social al femeilor, acestea considerând inutil să reclame forțelor de ordine, săvârșirea unor agresiuni asupra persoanei lor datorită unor prejudecăți existente în sânul majorității societăților moderne.

2) concubinajul – relația existentă între un bărbat și o femeie, asemănătoare sub anumite aspecte cu relația matrimonială, dar care nu are ocrotire legală, întrucât nu s-a încheiat cu respectarea dispozițiilor legale privitoare la încheierea căsătoriei. Acest tip de relație interpersonală se poate constitui într-o sursă a victimizării cu implicații atât în plan social, cât și individual. Relația între concubini fiind, în general, o relație fundamentată pe satisfacerea unor trebuințe personale (în special de natură sexuală), poate genera conflicte deseori finalizate prin vătămarea – suprimarea unuia. Datorită respingerii sociale a acestei stări de fapt (concubinajul) victima va apela mult mai târziu la forța de constrângere a statului pentru apărarea drepturilor sale, astfel încât legea intervine de multe ori când este deja prea târziu. Una din consecințele concubinajului este apariția copiilor care la rândul lor vor suporta urmările violențelor izbucnite între concubini, fiindu-le în același timp refuzate multe din avantajele copiilor rezultați în urma unei relații agreate de lege.

De subliniat este faptul că prin analiza cauzelor sociale ale victimizării poate fi acoperită o categorie aparte de fapte antisociale, cum sunt, de pildă, activitățile ilicite din domeniul bancar sau evaziunea fiscală în sens larg (este vorba de așa-numita „criminalitate a gulerelor albe“ E. Sutherland, 1949 – ce acoperă o paletă foarte largă de fapte antisociale).

Aceste fapte au două caracteristici mai importante:

- sunt mai dificil de comensurat;
- nefiind, în general, direct perceptibile ca acțiuni victimizante, contribuie totuși notabil la scăderea sentimentului de siguranță al individului, cu atât mai mult cu cât impotranța socială a indivizilor implicați în astfel de infracțiuni duc la credința (de multe ori justificată), că legea și justiția nu mai sunt capabile să-l apere eficient pe cetățeanul obișnuit.

În ce privește realitatea fenomenului victimizării în țara noastră, trebuie operată distincția între perioada scursă după 1989 și deceniile anterioare¹⁴. Dacă înainte de 1989 se consideră că infracționalitatea, și implicit și victimizarea erau scăzute, nu este luat în considerare faptul că indicele „cifrei negre“ al criminalității era mult mai mare decât cel al criminalității legale, ori al criminalității aparente. Dincolo de motivele social-politice ce au determinat o lipsă de transparență în acest domeniu al cunoașterii social-juridice, un fapt este cert, criminalitatea era mult mai redusă în anii anterevoluționari. Această realitate se datorează unor factori ca:

- existența unor pedepse mai drastice pentru anumite categorii de infracțiuni;
- oprobiul public „instituționalizat“ („gazeta de perete“, critica în ședințele sindicale și ale partidului) cu care se solda comiterea chiar a celei mai puțin grave fapte antisociale;
- repercursiunile ce puteau fi angrenate asupra membrilor familiilor făptuitorilor unor infracțiuni.

În același timp, o cauză a „cifrei negre“ o reprezintă frica resimțită de victimă față de organele puterii de stat, aceasta temându-se că din cercetarea penală să nu rezulte unele concluzii care să-i aducă prejudicii.

6.4. CAUZE DE MEDIU

Deși în diferite lucrări citate¹⁵ s-a încercat evidențierea unor legături cauzale între mediul fizic, rezultatele cercetărilor prezintă o relevanță redusă cât privește influența mediului fizic asupra victimizării și implicit asupra psihologiei victimei. În cele din urmă ne vom ocupa în special de influența mediului familial asupra procesului victimizării.

Mediul familial este definit ca formațiune psiho-socială foarte complexă, cuprinzând ansamblul de stări psihice, moduri de relaționare interpersonală, atitudini, nivel de satisfacție etc., ce caracterizează grupul familial o perioadă mai mare de timp. Cu toate că familia ar trebui să se întemeieze pe existența unor relații de armonie și afectivitate reciprocă între membrii acesteia, nu de puține ori lucrările stau cu totul altfel, dintr-o oază de liniște și pace, familia transformându-se într-un adevărat iad, cel puțin pentru unii din membrii săi. Printre factorii cu puternică încărcătură afectogenă negativă pot fi amintiți:

- avitaminoză afectivă, definită ca deprivare afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- gelozia;
- stresul familial;
- denigrarea unuia din membrii familiei;
- violențe intrafamiliale ș.a.m.d.

În funcție de natura fenomenului victimizant manifestat în relațiile intrafamiliale se pot distinge următoarele structuri familiale:

a) structura familiei agresive:

- partener – bărbat prezent, frecvent căsătorit cu mama;

¹⁴ coord. R. Stanoiu – **Tranziția și criminalitatea**, Ed. Oscar Print, București, 1994, pag.13-20

¹⁵ G. Nistoreanu, C. Păun – **Criminologie**, Ed. Didactica și Pedagogică R.A. București, 1995, pag.133-142

- adesea între parteneri s-a stabilit o relație denaturată atât din punct de vedere fizic cât și psihic;
- familie tânără cu copii pușini.
- b) structura familiei neglijente:
 - partenerul – bărbatul este prezent, fiind fie soțul mamei, fie concubinul acesteia;
 - relația dintre parteneri este indiferentă dar nu ostilă sau violentă;
 - familie tânără cu copii pușini.
- c) structura familiei agresive și neglijente:
 - familii în care au fost create situații de agresiune sau neglijență și care nu pot face față mai multor copii;
 - mama are relații instabile, cu schimbări frecvente de parteneri;
 - relații intrafamiliale violente.
- d) structura familiei marginalizate:
 - mama este căsătorită, trăiește în concubinaj sau singură;
 - relații instabile și deseori violente, contractate de mamă cu diverși parteneri ocazionali;
 - copii cu tați diferiți.

Violența intrafamilială este o manifestare a relațiilor intrafamiliale dizarmonice, cu repercusiuni asupra tuturor membrilor familiei. Astfel, violența intrafamilială desemnează „agresarea unuia sau a mai multora dintre membrii unei familii de către unul sau mai mulți membri ai aceleiași familii”¹⁶.

Specific acestei forme de violență este faptul că majoritatea victimelor se adresează organelor statului după o perioadă de victimizare mai îndelungată, iar alteleori poliția și justiția cunosc victima după producerea efectului mortal. Cât privește caracteristicile principale ale violenței intrafamiliale, printre acestea se numără¹⁷:

- a) caracteristici demografice sociale și culturale specifice subiecților implicați în violența intrafamilială:
- din punct de vedere al relațiilor formale, în 4/5 din totalul cazurilor sunt soț – soție;
 - configurația după sex:
 - bărbați – victime în circa 10% din cazuri;
 - femei – victime în circa 90% din cazuri;
 - vârsta:
 - agresorii în peste 70% din cazuri, au vârste între 26-40 ani;
 - victimele ideale sunt bătrânii și copiii;
 - nivelul de școlarizare nu prezintă relevanță în distincția victimă – infractor;
 - starea civilă – este o violență specifică cuplurilor maritale (căsătoriți, concubini);

¹⁶ M. Alexandru – **Violența intrafamilială**, în *Analele Academiei de Poliție „Al.I.Cuza”*, București, an 2, 1994, pag. 98

¹⁷ *Ibidem*, pag. 99-103

- b) locul victimizării:
 - locuința comună;
 - locuința victimei (în cazul separației în fapt);
- c) ora comiterii faptei în 2/3 din cazuri, aceasta a avut loc în intervalul 17-20;
- d) violența de limbaj precede violența fizică în 4/5 din cazuri;
- e) modalitatea traumatizării:
 - loviri cu pumnul sau cu palma;
 - folosirea unor obiecte casnice aflate la îndemână.

Pe de altă parte, violența intrafamilială este influențată de o serie de factori de stres ca¹⁸:

- a) relațiile între părinți, între aceștia și bunici, relații influențate de o serie de evenimente cum sunt: căsătoriile între cosangvini, dispuse în legătură cu patrimoniul soților, existența unor relații de tipul părinte bun – părinte vitreg (concubin) sau existența unui singur părinte (divorțat sau necăsătorit);
- b) relațiile părinți – copii, determinate de factori ca nașteri la distanțe mari în timp, mărimea familiei, atașament parental integral și nivelul expectațiilor parentale;
- c) stres structural, determinat de realitatea unei gospodării neglijente, șomaj, izolare socială, amenințări la adresa autorității parentale, a codului de valori și a autoaprecierii;
- d) stres generat de membrii dependenți ai familiei, existența unui copil nedorit ori dificil de controlat și indisciplinat sau frecvent bolnav, a unui handicap fizic sau psihic ori a unui copil hiperemotiv.

Victimizarea intrafamilială este un proces gradual, pornit de la simple gesturi și atitudini și culminând cu suprimarea unei vieți:

- abandonarea obligațiilor familiale;
- atitudini gestuale („mutism familial”);
- violența de limbaj;
- violența fizică;
- loviri și vătămări cauzatoare de moarte, omoruri sau tentative de omor.

6.5. CAUZE CULTURALE

Prin cauze culturale înțelegem o serie de caracteristici specifice unui grup social la un moment dat (organizarea socială, religie, nivelul civilizației materiale etc.). Cauzele culturale determină, pe de o parte felul acțiunilor victimizante, iar pe de altă parte, modul de receptare individuală a fenomenului victimizant, precum și calificarea unei fapte omenești ca acțiune victimizantă.

În acest sens, cercetările au relevat că rata omuciderilor va fi mai înaltă pentru ambele sexe și toate vârstele acolo unde pedeapsa cu moartea este legal instituită și unde implicarea

¹⁸ K. Browne in *Early Prediction*, pag. 22

într-un conflict armat a fost mai frecventă și mai efectivă¹⁹. Acest fapt aparent paradoxal se explică prin aceea că individul va fi înclinat să considere că viața nu are nici o valoare, atâta timp cât înseși instituțiile chemate să o protejeze o pot suprima.

Înainte de a încheia, trebuie arătat că psihologia victimei (individ sau grup) este un complex multifactorial cu determinări multiple și care necesită o abordare multilaterală, numai astfel fiind posibile predicțiile (oricât de nerealiste s-ar dovedi momentan), prevenirea și profilaxia (indiferent cât de utopice ar putea să pară) fenomenului victimizării.

SECȚIUNEA B

6.6. EFECTELE ȘI CONSECINȚELE PSIHOLOGICE ALE VICTIMIZĂRII

Orice faptă antisocială cu finalitate victimală se soldează cu producerea unor consecințe multiple, atât în ce privește individul uman, cât și în ceea ce privește grupul social. Aceste consecințe nu se produc niciodată numai asupra persoanei sau numai asupra societății datorită interdependenței ce există între aceștia. În plus, nu de puține ori această relație individ – societate poate fi descrisă ca având o intensitate neuniformă, în numeroase cazuri efectul de feed-back fiind dublat de un efect de avalanșă. Victimizarea unui individ poate influența reacția grupului de apartenență, acesta determinând și el modificări ale receptivității individului, ajungându-se uneori la adevărate psihoze sau isterii de masă²⁰.

6.6.1. Efecte individuale

Victima unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecințe atât în plan psihic, cât și în plan biologic și material. În funcție de gravitatea agresiunii, trebuie distinse trei situații tip:

- consecințe asupra victimei supraviețuitoare;
- consecințe asupra anturajului victimei decedate;
- consecințe asupra victimei și asupra anturajului acesteia.

Victima supraviețuitoare unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecințe fizice, biologice, ca de exemplu:

- a) prezența unor leziuni corporale mai mult sau mai puțin grave (echimoze, hematoame, escoriații, plăgi diverse, arsuri, fracturi etc.);
- b) dobândirea unei infirmități (prejudiciu corporal care poate fi morfologic, funcțional sau morfofuncțional) ori a unei invalidități (deficit funcțional, indiferent dacă acesta este asociat sau nu cu o modificare anatomică);
- c) dobândirea unor ticuri nervoase sau de comportament ca răspuns tardiv la agresiune;
- d) disfuncționalități organice (impotență, frigiditate, vaginism etc.);

e) apariția unor tulburări de limbaj (mai ales la copii) ș.a.m.d.

În plan material și social, victimizarea se poate solda cu:

- a) crearea unui prejudiciu material;
- b) izolarea din punct de vedere social (urmare a dobândirii unui handicap fizic permanent).

Alte categorii de reacții postvictimizante sunt:

1. în cazul violenței intrafamiliale:

- sesizarea organelor judiciare;
- părăsirea locuinței comune;
- solicitarea unor certificate medico-legale;
- forme de răzbunare;
- preparative pentru desfacerea legală a căsătoriei;

2. în cazul violenței extrafamiliale:

- solicitarea forței de constrângere a statului;
- încercări de răzbunare;
- tentative autolitice (ca urmare a creării unei infirmități sau a unui prejudiciu material notabil).

Unul din efectele (general întâlnit) al victimizării îl reprezintă, așa cum am amintit, intervenția statului alături de persoana victimizată, atât în ce privește represiunea cât și în ce privește repararea prejudiciului cauzat. Ca urmare a acestei intervenții victima poate spera la trei lucruri:

- să fie identificat și pedepsit vinovatul;
- să i se recunoască statutul de victimă;
- să-și recupereze prejudiciul cauzat.

Dar toate acestea sunt insuficiente deoarece „indemnizate sau nu, un prejudiciu moral, un handicap fizic, moartea unei persoane apropiate, tulbură profund victima pentru o lungă durată de timp, uneori pentru totdeauna. Victima își poate astfel pierde echilibrul psihic, statutul social sau profesional, capacitatea de a întreține relații pozitive cu altcineva”²¹.

În ce privește efectele asupra anturajului victimei, acestea pot fi:

- pierderea suportului material (în cazul victimei decedate sau pusă în imposibilitatea de a munci). Deși legea acordă familiei victimei posibilitatea de a solicita daune materiale, de multe ori acestea se dovedesc insuficiente;
- pierderea poziției sociale anterioară victimizării;
- degradarea coordonatelor normale de desfășurare a vieții de familie.

Asocierea celor două categorii de efecte ale victimizării duc la apariția celei de a treia categorii, efectele asupra victimei și anturajului acesteia. Caracteristic este faptul că alăturarea lor determină o argumentare în sens negativ la nivel individual și microgrupal astfel încât victimizarea va apărea ca fiind mult mai dramatică.

¹⁹ R. Gartner în *American Sociological Review*, 1990, vol. 55, pag. 101

²⁰ G. LeBon – *Psihologia maselor*, Ed. Științifică, București, 1991, pag. 83

²¹ I. Molnar – *Protecția victimei prin justiția penală* în *Analele Academiei de Poliție „Al.I.Cuza”*, București, an 2, 1994, pag. 38

6.6.2. Efectele sociale

Unele fapte antisociale incriminate și de legea penală crează la nivel de masă reacții dintre cele mai diverse. Acestea nu sunt întotdeauna reacții exprimate atitudinal (aprobare – reprobare), ci comportamental în sens socio-juridic. Astfel, un fenomen generic denumit „corupție“ are un impact notabil în planul moralității și delincvenței²².

Societatea poate manifesta reacții cu privire la două categorii de acte victimizante:

- A – victimizarea individului;
- B – agresarea societății.

În ce privește prima situație, comiterea unor crime cu caracter agravat poate determina o serie de reacții, cum sunt:

- exercitarea unor presiuni asupra organelor puterii de stat pentru pedepsirea imediată a infractorului;
- declanșarea unor conflicte, uneori cu caracter de adevărat război civil (Los Angeles, 1992);
- constituirea unor asociații, de multe ori efemere, având drept scop autoprotecția împotriva agresiunilor.

În privința acțiunilor victimizante îndreptate direct împotriva societății trebuie remarcat că reacția socială nu este imediată deoarece însăși agresiunea se produce în timp (nu ne referim aici la situațiile de beligeranță pe care le vom aborda distinct). Este vorba despre acele acțiuni cu caracter insidios ale căror efecte directe se produc într-o perioadă de timp mai mult sau mai puțin îndelungată. Astfel sunt, spre exemplu, crima organizată (Mafia, Camorra, Jakuzza, Triada), traficul de stupefiante, de arme și muniții, diferitele forme de contrabandă ș.a.m.d.²³. Activitățile infracționale subsumate acestor tipuri de criminalitate sunt dintre cele mai diverse: amenințări, șantaj, mituiri, obstrucționarea pe diverse căi a activității forțelor polițienești, falsuri diverse, infracțiuni în domeniul financiar etc.

Efectele acestor activități infracționale sunt resimțite în domenii diverse ale vieții sociale²⁴:

- macroeconomie;
- cultură;
- juridică.

1. apariția unor disfuncționalități în circuitul economic al societății în cauză:

- șomaj (rentabilitatea unor întreprinderi va fi apreciată în funcție de interesele șefilor organizațiilor criminale;

²² D. Banciu, S. Rădulescu – **Corupția și crima organizată în România**, Ed. Continent XXI, București, 1994, pag. 121

²³ Pentru o tratare în perspectiva criminologică vezi G. Nistoreanu, C. Paun – **Criminologie**, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1995, pag. 273-313

²⁴ D. Banciu, S. Rădulescu – **Corupția și crima organizată în România**, Ed. Continent XXI, București, 1994, pag. 119

- modificarea unor relații economice (țărani vor considera mai avantajos să cultive coca sau cânepă decât legume și cereale);
 - modificarea artificială a importanței economice a unor zone geografice în detrimentul altora în raport de imperativele activităților criminale;
2. schimbarea sau pervertirea unor norme morale ca reacție adaptivă la atitudinea agresivă a grupurilor criminale;
 3. izolarea unor zone geografice sau culturale față de restul lumii, astfel încât rețelele criminale să nu-și vadă primejduit ascendentul pe care și l-au creat asupra locuitorilor din respectivele zone;
 4. influențarea ratei delincvenței în sensul creșterii acesteia, mai ales a delincvenței juvenile;
 5. scăderea încrederii populației în capacitatea statului de a crea și aplica legea, cu atât mai mult cu cât activitățile infracționale amintite prezintă o extindere până la cele mai înalte niveluri ale puterii de stat;
 6. diminuarea sentimentului general de siguranță (atât al individului, cât și al comunității).
- Efectele sociale ale victimizării se manifestă în strânsă legătură unele cu altele ca urmare a faptului că activitățile infracționale nu se desfășoară într-un singur domeniu al vieții sociale.

SECȚIUNEA C

6.7. CONSECINȚE STRICT PSIHLOGICE ALE VICTIMIZĂRII

O categorie specială de urmări ale faptelor antisociale o reprezintă cele psihologice. Importanța deosebită ale acestora constă în aceea că traumele psihice se traduc în acțiuni, de multe ori deviate de la ceea ce se consideră în general normal.

Aici ne vom mulțumi cu o privire generală asupra consecințelor psihologice ale victimizării, în capitolul următor aprofundând analiza acestora în funcție de unele categorii speciale de victime.

6.7.1. Consecințe individuale

Ca urmare a unei infracțiuni victima poate suferi mutații în cele trei planuri psihice: afectiv, intelectual, volitiv. Aceste mutații pot rămâne ancorate în interiorul vieții psihice a individului sau pot fi exteriorizate comportamental și atitudinal.

Încercând o trecere în revistă a consecințelor psihologice ale victimizării resimțite de către individ, putem aminti:

1. **tulburări ale percepției**²⁵; importanța percepției în viața omului este indubitabilă, prin intermediul acesteia individul putându-se orienta în mediul ambiant. Cele mai importante tulburări de percepție sunt:

²⁵ E. Altavilla, apud. și adaptat de N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologie judiciară**, Ed. Șansa S.R.L., București, 1992, pag.347

- *hiperestezia* – individul percepe ca fiind agresivi stimuli obișnuiți care înainte de victimizare nu-l deranjau în mod deosebit (zgomot de pași, șoapte, foșnetul frunzelor etc.); aceste cauze reflectă o stare de iritabilitate crescută a scoarței cerebrale;
- *hipoestezia* – reprezintă situația inversă, când individul acordă atenție și reacționează numai la stimuli de intensitate crescută;
- *iluziile* – reprezintă impresia individului că o persoană pe care o vede în realitate pentru prima oară îi este cunoscută, manifestând ca atare reacții specifice: suspiciune, rezervă, teamă, agresivitate. Apariția iluziilor este consecința, în special, a agresiunilor comise cu violență, subiectul asociind figurii agresorului sau elementelor conjuncturale ale atacului orice imagine sau situație de fapt vag asemănătoare acestora;
- *halucinațiile* – desemnează percepțiile fără obiect caracterizate prin: proiecția spațială a stimulului în câmpul perceptiv sau în afara sa, atitudinea necritică a individului față de stimul, care este considerat ca real, reacționând în consecință (gesticulații, agitație, ascultă atent etc.). Halucinațiile pot fi vizuale, auditive, tactile, de miros etc. În cazul victimizării, halucinațiile au în general un conținut negativ.

2. **tulburări de memorie**²⁶; ca urmare a suportării unei acțiuni victimizante, individul poate suferi disfuncții ale proceselor mnemice cum sunt:

- *hipermnezia* – individul reactivează evenimentele demult percepute și care în mod normal ar fi trebuit uitate. Hipermnezia este, de obicei, asociată cu iluzii, halucinații sau idei obsesive, între ele putându-se stabili relații de susținere;
- *hipomnezia* – constă în scăderea capacității de reproducere a unor evenimente. În nevroze poate fi asociată cu scăderea capacității de concentrare a atenției. La bătrâni poate apărea ca hipomnezie de evocare și hipomnezie de fixare, aceștia uitând evenimentele recente. În ceea ce privește victimizarea, hipomnezia este o formă de apărare postagresivă a organismului;
- *amnezia* – este o tulburare majoră constând în pierderea memoriei. Intervine ca urmare a provocării unor traumatisme cranio-cerebrale. Poate îmbrăca mai multe forme:
 - amnezia de evocare (evenimentele trecute);
 - amnezia lacunară (evenimentele recente);
 - amnezia psihogenă, tematică (anumite elemente neplăcute).
- *paramneziile* – cuprind disocierile amintirilor, fie de locul producerii lor, de autorii reali, fie de momentul când s-au petrecut;
- *confabulația* – în cazul victimizării, subiectul pasiv al acesteia va „broda” amănunte imaginare pe date reale, încercând să completeze realitatea. Specificul confabulației este caracterul inconștient al falsificării realității, astfel încât pot apărea deosebiri între redări la momente diferite;

²⁶ Ibidem, pag. 348

- *criptomnezia* – victima poate să nege faptul că este autorul anumitor gesturi, acțiuni, atitudini aflate în legătură cu actul victimizant;
- *ecmnezia* – constă în invocarea vie și foarte intensă în prezent a unor amintiri puternic încărcate afectiv, cu conștiința realității și trăirii lor prezente;

3. tulburări de gândire²⁷:

- *exacerbarea ritmului gândirii* – în mintea subiectului se produce o „invadare” de idei și asociații ce se succed rapid, tumultos, fiind lipsite de continuitate și de sens, individul manifestând logoree și incoerență ideoverbală. Pe fondul excitației cerebrale, exacerbarea ritmului gândirii intervine mai ales în perioada imediată victimizării;
- *încetinirea ritmului și fluxului ideafiei* – se întâlnește în epilepsie, stări depresive și degradări mentale, indivizii realizând asociații puține, sărace și stereotipe, lăsând impresia de vâscozitate mentală (bradypsihie) și exprimare verbală automată, greoaie (bradylalie);
- *ideile obsesive (obsesiile)* – presupun existența unor idei și întrebări parazite, supărătoare, ce domină ideafia individului. Obsesiile se întâlnesc în nevroza obsesivo-fobică (psihastenie). Individul este conștient de caracterul patologic al obsesiilor, dar nu le poate înlătura;
- *idei delirante (delirul)* – desemnează convingerea falsă, patologică a individului cu privire la relații inexistente sau autentice, dar incorect interpretate. Individul este lipsit de conștiința caracterului patologic al delirului, este convins de realitatea lui și, de cele mai multe ori, îl transpune în conduita sa. Delirurile pot fi clasificate în funcție de tematica lor în:
 - a) deliruri expansive:
 - delir de grandoare (individul afirmă că posedă bogății însemnate sau poziții și influențe sociale marcante);
 - delir genealogic sau de filiație (individul afirmă că este rudă cu personalități politice, științifice, artistice etc.);
 - delir megalomaniacal (individul se consideră deosebit de inteligent, frumos, talentat, puternic);
 - delir de invenție (individul afirmă că a inventat sau este pe cale de a inventa ceva de natură să revoluționeze știința);
 - b) deliruri depresive:
 - delir de culpabilitate (individul se consideră vinovat și responsabil pentru anumite fapte reale sau imaginare);
 - delir de ruină (individul se consideră ruinat, sărac, adus în „sapă de lemn”);
 - delir de inutilitate (individul se consideră inutil social, un balast pentru familie și societate);

²⁷ Ibidem, pag. 349-350

– delir ipohondriac (individul este convins că suferă de o boală grea, incurabilă, nediagnosticabilă, interpretând ca semne specifice niște tulburări banale);

c) deliruri paranoide, traduc psihocomportamental ideea de frustrare, agresionare, revendicare:

– delir de urmărire, conspirație (individul are impresia că este pus sub observație, că este urmărit sau că se conspiră împotriva lui);

– delir de persecuție (individul se simte frustrat de drepturi și avantaje legitime);

– delir de relație (individul are impresia că între anumite persoane s-a stabilit o înțelegere referitoare la urmărirea și persecutarea sa);

– delir de influență (individul crede că asupra sa s-au exercitat influențe deosebite prin radiații, farmece, hipnoză, menite să-i reducă puterea fizică, sexuală etc.);

– delir de otrăvire;

– delir de gelozie etc.

4. **tulburările afectivității**²⁸ – reprezintă răspunsurile atipice în fața situațiilor cu încărcătură afectogenă:

• *euforia maniacală* din psihoza maniacală – se poate manifesta fie printr-o exuberanță și veselie exagerate, fie prin accese de furie violentă ca răspuns la rezerva sau opoziția celor din jur;

• *depresia* – se poate manifesta ca:

– depresie exogenă, reacție secundară, consecință a unor evenimente, situații, întâmplări dramatice și în relație semnificativă cu acestea;

– depresie endogenă, psihoza depresivă; intervine în lipsa unor evenimente semnificative în plan afectiv. Corelativ depresiei endogene este apariția ideilor de vinovăție și inutilitate care pot conduce la gândul sinuciderii;

• *anxietatea (neliniște afectivă)* – stare emoțională resimțită ca încordare, temere nelămurită, de regulă fără a fi generată de ceva anume în patologia mentală este asociată stărilor depresive, individul este neliniștit, nervos, instabil;

• *fobia* – resimțită ca temere puternică, repulsie față de un obiect sau fenomen precis. Pot exista numeroase astfel de temeri: de întuneric, de locuri pustii, de noapte, de hoji (harpoxofobia), de otrăvire (iagofobia), de foc, de explozii (pirofobia), de obiecte tăioase (oxiofobia), de oameni străini (xenofobia) etc. Fobia este, în general, asociată victimizării putând genera anumite manifestări comportamentale atipice;

²⁸ Ibidem, pag. 350-351

• *perversiunile afective:*

– indiferentism afectiv – individul rămâne indiferent la evenimente cu încărcătură afectogenă deosebit de mare;

– inversiune afectivă – subiectul râde când ar trebui să plângă sau îi urăște pe cei de care înainte era atașat și îi iubea;

5. **tulburările de voință**²⁹ – principala tulburare a voinței (hipobulia sau abulia) constă în diminuarea capacității de efort, de mobilizare și de inițiativă, raportată la posibilitățile anterioare ale acestui individ. Poate fi asociată cu scăderea interesului, indiferența afectivă și pasivitatea comportamentală. Tulburările de voință apar mai ales în cazul psihozelor fie prin lipsa de stăpânire de sine și autocontrol al diferitelor pulsioni interne, fie prin deficitul constituțional de voință, fie prin severe pulsioni și tendințe hetero- și autoagresive.

Din această sumară prezentare a unor consecințe psihologice ale actului victimizant asupra persoanei, apare evident faptul că diversele reacții de răspuns la situațiile afectogene în cauză se manifestă foarte rar singure, în general fiind asociate sau generându-se reciproc. Dar alături de cele menționate, victimizarea se poate solda și cu alte consecințe individuale în plan psihic:

1. **apariția unor complexe:** acestea reprezintă un „grup de idei și de sentimente, conștiente și inconștiente, interdependente, exercitând un efect dinamic asupra comportamentului“. Din varietatea practic nelimitată a acestora amintim:

• *complexul de castrare* – care desemnează comportamentul sau atitudinea ce caracterizează anumiți indivizi care au obiceiul să submineze altora sau lor înșiși orice încredere în sine, atitudinile de castrare sunt anxioase și generatoare de disfuncții sexuale, psihogene și de distorsiuni în adaptarea relațională interindividuală, cu implicații negative în dezvoltarea personalității copiilor;

• *complexul de inferioritate* – definit ca ansamblul de idei și de sentimente de insuficiență ce apar ca reacție la sentimentul de inferioritate. Este caracteristic în unele tulburări nevrotice, precum și în unele caracteriopatii și psihopatii. Complexul de inferioritate poate apărea fie ca rezultat al autosubestimării, fie ca urmare a subaprecierii din partea celorlalți. Poate fi asociat sau generat cu și de: nehotărâre, hiperemotivitate, reacții depresive acute, impresionabilitate crescută, tendință la izolare, introversiunea exagerată, stările obsesivo-fobice, teama de necunoscut, timiditatea etc³⁰;

• *complexul de superioritate* – este un ansamblu de atitudini, sentimente și comportamente care exprimă o exacerbare a eu-lui, o supradimensionare a propriilor calități în raport cu ceilalți. În situația victimizării, complexul de superioritate poate interveni în cazul în care victima apreciază în mod

²⁹ Ibidem, pag. 352

³⁰ T. Rodica – *Maturizarea personalității*, Ed. Junimea, Iași, 1990, pag. 32

eronat că repararea prejudiciului cauzat s-a datorat calităților sale personale și în același timp defectelor agresorului. Acest sentiment de superioritate poate genera o senzație de securitate și inviolabilitate disproporționată în raport cu realitatea;

- *complexul de culpabilitate* – desemnează starea persoanei care este marcată și dominată de ideea că a comis o greșeală, o abatere de la normă etc. Complexul de culpabilitate poate conține elemente informațional-cognitive (în ce constă greșeala); elemente emoțional afective de tip astenic (nemulțumire, depresive, anxietate); elemente de tip acțional – motivațional (autoacuzare, dorința de a repara greșeala). Grevat pe anumite slăbiciuni ale sistemului psihic și în funcție de situația-stimul, complexul poate degenera în forme de delir.

2. **apariția frustrării** care „se naște numai în cadrul unui raport social, în condițiile prezenței unui conflict motivațional uman, implicând cu necesitate actul evaluării și interpretării prin care persoana frustrată atribuie conduitei persoanei frustrante acel sens specific fenomenului frustranței, reaua-intenție, acțiunea în sensul privării, păgubirii de un drept, de un bun individual”³¹. Starea psihică de frustrare cuprinde trăiri emoționale negative, conflictuale, tensionale, suferințe cauzate de privațiune, anxietate etc. Reacția agresivă poate fi:

- *extrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre exterior, alte persoane);
- *intrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre sine, autoacuzare și chiar autopedeapsă);
- *impunitivă* (agresivitatea nu este orientată nici spre sine, nici spre alții, mimeni nu este vinovat);

3. tulburări de comportament:

- *misandrice și misoginie* – seturi atitudinal-comportamentale exprimând tendința la ură, dispreț, respingere, ostilitate, evitare și neîncredere în raporturile cu persoanele de sex opus;
- *mizantropie* – manifestări constând în tendința la izolare de societate, ura față de oameni și față de viața socială, suspiciune, dispreț, ostilitate și evitarea contactelor sociale. Mizantropia este un tip de reacție emoțională primară, putând fi interpretată ca un mecanism de apărare sociopatogen la contactul negativ cu anumite persoane;
- *irascibilitatea* – desemnează reacțiile intense, violente, agresive, supărătoare, ca răspuns la încordări și solicitări minime. În formele grave se întâlnește în psihozele paranoide, discordante, afective;
- *instabilitate* – stare de dezechilibru psihocomportamental a individului caracterizată prin alternări și variații ale sentimentelor, oscilații atitudinale, răspunsuri imprevizibile, nefirești la cele mai diverse situații – stimul;

³¹ Ibidem, pag. 63

- *susceptibilitatea* – trăsătura psihocomportamentală caracterizată prin înclinația subiectului de a se supăra foarte repede, de a se simți lezat și ofensat. Susceptibilitatea are la bază o mare sensibilitate afectivă.

4. **introspectarea exagerată și repetată**: acest exces de autoanaliză duce la izolare socială a individului care se închide în sine ca într-un „turn de fildeș“;

5. **hiperemotivitatea**: hiperemotivul își crează reprezentări negative, își imaginează urmări și pericole deosebit de grave, ceea ce duce la blocaje intelectuale, la imposibilitatea de a acționa adecvat într-o împrejurare anume;

6. **trăirea continuă a propriilor amintiri defavorabile**: individul analizează fiecare amănunt al situației respective, amplificând astfel insuccesul inițial la dimensiunile unei drame și se autoacuză.

Din fericire majoritatea persoanelor victimizante reușesc să învingă problemele de natură psihică create de actul victimizant, revenind după un timp la starea de normalitate. Totuși, în cazul unor indivizi, traumele psihice suferite se vor traduce prin apariția psihozelor, acestea fiind maladii grave, afecțiuni psihice majore, de natură endogenă, caracterizate printr-un grad accentuat de alterare a personalității. În anumite cazuri patologice, individul se va considera „victima eternă“, fără ca, uneori, manifestările sale exteriorizate să indice existența unei tulburări psihice majore.

6.7.2. Consecințe sociale

Victimizarea, fie exercitată asupra individului, fie îndreptată împotriva societății, va antrena în privința celei din urmă o serie de consecințe afectiv-atitudinale dintre cele mai diverse. Aceste consecințe sunt mai degrabă reacții, răspunsuri pe care societatea, ca organism, înțelege să le opună faptelor îndreptate împotriva regulilor stabilite în sânul ei.

Deși la nivel teoretic se mai discută încă existența unei psihologii colective, din punct de vedere practic, colectivitățile umane sunt considerate ca fiind apte să manifeste sentimente, ba mai mult, aptitudinile psihice ale colectivităților sunt manipulabile și manipulate în funcție de anumite interese conjuncturale³².

Colectivitatea umană poate manifesta față de victimizare o serie de reacții ca:

- apariția unor sentimente de insecuritate și nesiguranță colective, traduse în plan socio-comportamental, de exemplu, printr-o cerere crescută de arme ușoare destinate autoapărării. De altfel, așa cum spunea **V.V. Stanciu**: „sentimentul comun esențial tuturor crimelor este sentimentul de pericol pe care-l inspiră grupului social“;
- scăderea încrederii în posibilitățile de acțiune ale organelor represive ale statului;
- angajarea unor atitudini punitive față de agresori;
- manifestarea unor comportamente de grijă față de victimele agresiunii;
- influențarea inconștientă a psihicului celor implicați în drama judiciară, astfel încât, sub „presiunea străzii“ vor fi luate unele decizii altfel inacceptabile (ex. cazul „Anca“, cazul „Luchian-Mihalea“).

³² G. LeBon – *Psihologia maselor*, Ed. Științifică, București, 1991, pag. 335

Victima din perspectiva tratamentelor penale

7.1. VICTIMELE INFRAȚIUNILOR DE DREPT COMUN. SCURT ISTORIC. ACTUALITATEA ÎN MATERIE

După cum au demonstrat-o cercetările istorice și sociologice, dreptul penal – ca fenomen social de suprapunere – s-a format și dezvoltat odată cu formarea și dezvoltarea societăților umane.

De aceea se spune că dreptul penal este tot așa de vechi ca și omenirea, deși în realitate ceea ce este vechi nu este dreptul penal, ci substanța socială și umană a acestui drept. Însă faptul pe care îl constatăm este că acolo unde există societate există și norme de purtare obligatorii, care constituie dreptul.

Omorul, vătămarile corporale, tâlhăria, violul, distrugerile, furturile și alte infracțiuni considerate de drept comun sunt fapte pe care le întâlnim la orice colectivitate umană; toate aceste fapte fiind vătămătoare pentru victimele directe și periculoase pentru liniștea și securitatea colectivă, au fost în toate timpurile supuse unei reacțiuni nu numai defensive (de simplă apărare), ci și represive (de pedepsire). Această reacție represivă sau constrângere a îmbrăcat, în istoria omenirii diferite forme:

Perioada ajuridică

Este perioada de început a omenirii, caracterizată prin reacții instinctive și războaie nelimitate. **Ihering** a arătat în admirabilul său „Geist des römischen Rechts“, cum justiția nu a așteptat autoritatea publică spre a se forma. „Astăzi, zice Ihering, am renunțat la această eroare; știm că dreptul nu l-a așteptat pe legiuitor, dar a existat din timpurile cele mai vechi, sub formă de obiceiuri. Este oare atât de imposibil ca acel instinct al dreptului și al ordinii care se afirmă aici și care a făcut să ne lipsim de legiuitor să se fi manifestat și în realizarea dreptului și să fi făcut să ne lipsim de judecător?“

Orice știință, în orice colțisor al naturii, atunci când se simte amenințată de un pericol reacționează și opune rezistență datorită instinctului de conservare care-l caracterizează.

Această atitudine depresivă de apărare a victimelor durează atâta cât dăinuiește răul care-o amenință. În același timp victima păstrează amintirea pericolului sau vătămarilor suferite. Această amintire naște sentimente de teamă și ură în mintea victimei în sensul că pe de o parte se teme că actul de agresiune s-ar putea repeta, iar pe de altă parte are un sentiment de ură

fiindcă în orice agresor victima vede un dușman. Astfel, teama și ura împing victima dincolo de limitele apărării imediate trecându-se de multe ori de la reacția de apărare la o atitudine de reprimare.

De aceea când autoritatea publică era încă în formă embrionară sau chiar inexistentă, elaborarea unor reguli de drept nu aparținea încă unei puteri publice, ci fiecărui individ în parte sau unui grup mai restrâns.

Ceea ce nu trebuie uitat și ceea ce deosebește reacțiunea victimei de o simplă răzbunare, este faptul că dreptul exista sub formă de obiceiuri și că victima care își făcea dreptate singură o făcea în virtutea unui drept. Căci, cum ne demonstrează tot Ihering, numai atunci putea victima să invoce sprijinul familiei sau a întregii colectivități chiar; în caz contrar, familia victimei sau colectivitatea interveneau spre a pedepsi pe autorul actului abuziv de justiția privată.

Iată începutul justiției sociale.

Dar această justiție privată, prin spontaneitatea sa și prin pericolul de arbitrar, era generatoare de abuzuri. Se putea ca acela care își făcea dreptate singur, să nu fie în dreptul său sau să o facă din răzbunare. În mod natural, răzbunarea a fost prima formă de reacție represivă din partea unei victime față de cel care i-a pricinuit o vătămare.

Răzbunarea lua o formă colectivă, atunci când persoanele aflate în conflict (cel care săvârșise fapta și victima) aparțineau unor grupuri sociale diferite (două familii, clanuri, triburi etc.).

Răzbunarea nefiind supusă nici unei reglementări ea nu avea limită, decât în ceea ce privește posibilitățile fizice, iscusința și curajul fiecărui individ sau fiecărui grup.

Fenomenul justiției private din perioada inexistenței unor reglementări juridice îl găsim la toate popoarele vechi și chiar la popoarele barbare din evul mediu și uneori chiar în zilele noastre.

Explicația este că dreptul trebuind să se realizeze într-un fel sau altul, în lipsa autorității publice, victima își face singură dreptate. Și ceea ce se întâmpla în societățile primitive când nu existau autorități constituite se va întâmpla și în epocile mai înaintate când statul este dezorganizat și nu poate face față obligației de a apăra ordinea juridică. De aceea asistăm la o renaștere a justiției private în timpul evului mediu când din cauza fărâmișării marilor impresii și anarhiei feudale, puterea publică este slăbită și fiecare victimă își face singură dreptate.

Din această reînviere a justiției private rezultă nenumărate abuzuri și evul mediu se caracterizează prin domnia așa-ziselor „războaie private“. Atunci au intervenit diferite autorități care s-au întărit încetul cu încetul cum ar fi biserica și suveranii. Este epoca „păcilor lui Dumnezeu“ prin care se interzice războiul privat în anumite zile.

Cu timpul, statul își redobândește autoritatea și atunci iarăși vedem dispărând justiția privată în fața justiției publice.

Și în dreptul roman, procedura primitivă a acțiunilor legii, nu este altceva decât o reglementare a justiției private. În felul acesta se evită arbitrariul și se reprimă abuzul. Este forma tranzitorie, solemnă a justiției private.

Așadar, ultima formă a constrângerii este aceea în care statul își arogă monopolul justiției.

Iată cele trei faze prin care a trecut justiția la toate popoarele. Le găsim atât în dreptul civil, cât și în dreptul penal. În dreptul penal vedem cum la origine victima unui delict sau un membru al familiei sale avea dreptul să se răzbune (*vindicta privată*). Cu privire la fundamentul pedepsei și represiunii așa cum ele au fost formulate, în decursul vremurilor se impun următoarele reflecții:

- pedeapsa și represiunea ca și actul de justiție penală în general sunt făcute pentru a da satisfacție victimei ca urmare a agresiunilor sau ilegalităților sau ilegalităților la care a fost supusă;
- când victima reacționează pentru a se apăra, această reacție își găsește rațiunea și explicația în ea însăși, fiindcă este firesc și logic ca cel atacat să se apere;
- când cineva reacționează pentru a pedepsi, explicația acestei reacții nu mai rezultă din ea însăși și trebuie căutată în afară;
- când însă reacțiunea represivă a început să fie reglementată cu drept cuvânt trebuie să ne punem întrebarea: Dar de ce reprimăm? Care este rostul reprimării? Care este justificarea ei? Care este fundamentul ei?

Nașterea victimologiei a repus în drepturi interesul pentru victimele infracțiunilor de drept comun. Renumitul victimolog **Hans von Hemtig** s-a preocupat în mod special de această categorie de victime, a analizat fenomenul concret stabilind pre-noțiuni și concepte utilizate în victimologie, evidențiind posibilitățile de interacțiune dintre infractor și victimă, precum și rolul victimei în desfășurarea acțiunii infracționale.

În Franța puterea legislativă a recunoscut importanța victimelor infracțiunilor penale și a creat în anul 1983 Comisia de Indemnizații pentru Victimele Infracțiunilor (C.I.V.I.). Piesa care se pune la dosarul victimei este certificatul medical inițial important atât pe plan penal pentru calificarea infracțiunii în funcție de vătămarea corporală suferită și de durata incapacității totale de muncă, precum și pe plan civil pentru indemnizația victimei.

Condiția este ca victima să depună plângere pentru că sunt numeroase cazurile în care multe victime nu pot sau nu vor să sesizeze organele judiciare împotriva celor care le-au creat prejudicii în cazuri de infracțiuni contra persoanei, furturi, infracțiuni economice și financiare.

Infracțiuni contra persoanei

Acest tip de infracțiuni este reglementat în **Codul penal român** la Titlul II din partea specială. Urmare a acestei categorii de fapte în România se înregistrează cele mai multe victime.

Infracțiunile contra persoanei au fost împărțite în patru grupe de infracțiuni:

- infracțiuni contra vieții, integrității corporale și sănătății și sănătății (omuciderea, lovirea și vătămarea integrității corporale sau a sănătății, avortul);
- infracțiuni contra libertății persoanei;
- infracțiuni privitoare la viața sexuală;
- infracțiuni contra demnității.

Victima este subiectul pasiv al tuturor infracțiunilor sus-amintite pentru că ea este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, astfel că ea participă în procesul penal în calitatea ei procesuală de parte vătămată conform art. 24 alin. 1 C.pr.p.u.

În virtutea respectării principiului rolului activ al organelor judiciare penale, acestea au obligația să cheme persoana vătămată prin infracțiune și să o întrebe dacă se constituie parte vătămată ori parte civilă conform art. 76 C.pr.p.

În cazul infracțiunilor de omucidere s-a observat că acestea predomină în zonele urbanizate, iar cauzele care duc la victimele acestor infracțiuni sunt diverse, ca de exemplu: omorul pentru reglări de conturi, omorul în scopul procurării de bani sau obiecte de valoare, omor din cauza alcoolismului, demenței, pasiunii sau mobilului sexual, cauze rasiale sau politice etc.

Infracțiunile contra persoanei reprezintă aproape o treime din fenomenul criminogen din țara noastră predominând vătămările corporale, urmate de amenințări, calomnii, violări de domiciliu, șantaje, sechestrări de persoane.

Regăsim la această categorie de infracțiuni o formă particulară de criminalitate, grupurile de rackete, care reprezintă o componentă a criminalității organizate din fostele state sovietice și care, uzând de arme de foc, acționează cu precădere împotriva unor conaționali aflați în interes de afaceri sau ca turiști pe teritoriul României, blocându-le în locuri mai izolate autocarele sau autoturismele cu care călătoresc. Prin șantaj sau violență racketeii îi determină pe pasageri să le predea importante sume de bani ori alte bunuri, motivându-și acțiunile ca fiind „taxe de protecție“ împotriva răufăcătorilor.

La cele de mai sus, pe lângă victimele infracțiunilor de furt, distrugere, se adaugă victimele lumii moderne, victimele civilizației, respectiv victimele infracțiunilor economice și financiare. Această grupă de infracțiuni reprezintă 1/8 din ansamblul fenomenului criminogen. Este de menționat că în anul 1989, la cea de-a 58-a sesiune a Adunării Generale a Interpolului, au fost luate în discuție *sistemele tranzacționale financiare internaționale ilegale*.

Acest gen de sisteme bancare „subterane“ datează de foarte mult timp și sunt de inspirație orientală. Un sistem bancar subteran presupune, în esență, transferarea fără urme a mari sume de bani în diverse zone prin ocolirea procedurilor bancare legale; mai ales în acele țări care nu dispun de reglementări privind controlul valutar.

Scopurile folosirii acestui sistem sunt diverse de la trimiterea de mici sume de bani unor rude în țările sărace, la evaziune fiscală și finanțarea marii criminalități: terorism politic și religios, traficul de arme sau de droguri ș.a.

Denumirea sub care este cunoscut acest sistem variază de la zonă la zonă: „chop-shop“ la chinezi, „chiti“, „hundi“ sau „hawalla“ în India și „stash house“ în America Latină. Acest veritabil sistem bancar internațional nu poate face obiectul nici unui control sau supravegheri exterioare. De regulă, nici unul din membrii „familiei“ nu cunoaște toate legăturile din rețea și, astfel, secretul este asigurat.

Folosirea în scopuri criminale a sistemului „hawalla“ este larg răspândită și poate avea efecte serioase asupra creșterii criminalității, mai ales că multe crime se comit exclusiv în scopul obținerii de profit. Cel puțin din acest punct de vedere se comportă ca oameni de afaceri.

Criminalistul prof.dr. **Stancu Emilian** în „Tratatul de criminalistică“ arată: „Crima, ca afacere, trebuie să fie finanțată și acest lucru este valabil pentru orice tip criminal: drogurile înainte de a fi transformate în profituri fabuloase, trebuie plătite; armamentul și muniția pentru terorism trebuie finanțate. Fondurile de finanțare necesare pot să parvină nu numai de la banchierii „hawalla“, ci și de la filialele respectabile ale sistemului bancar național, utilizat cu bună credință de cei mai mulți cetățeni“.

În unele țări, precum Anglia și S.U.A. există legislație în vigoare care obligă băncile oficiale să informeze autoritățile despre orice tranzacție suspectă considerată de acestea ca având legătură cu traficul de droguri. Existența unor astfel de metode ca și necesitatea deosebită de a-i determina pe traficanții de droguri să cadă în plasa controlului bancar oficial a făcut ca unele țări să-și îndrepte atenția spre întărirea cooperării în direcția supravegherii mișcării banilor.

La întâlnirile la nivel înalt ale „Grupului celor 7“ din 1989, 1992 și 1994 s-a căzut de acord și s-a trecut apoi la înființarea unei „forțe de intervenție financiară“ care să combată problema internațională a spălării banilor proveniți din traficul de droguri sau alte mărfuri cu regim special – arme, muniție, materii prime radioactive.

Prevenirea și sancționarea activităților de spălare a banilor în România se face astăzi, în baza Legii nr. 21/1999. Odată cu această lege a fost înființat Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor. Normele prevăzute de Legea nr. 21/1999 sunt completate cu cele ale Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

La cele de mai sus dacă mai adăugăm și faptele de terorism, în special terorismul islamic, care provoacă anual mii de victime putem ușor observa dimensiunile secretului de insecuritate indus opiniei publice. Sentimentul de insecuritate nu corespunde fenomenului structurilor criminale: omor, pruncucidere, atentate la persoană etc.

Violența urbană nu este mai ridicată în marile aglomerații decât în orașele medii. Dacă criminalitatea este mai mare și riscurile tot atât de importante în sensul că victima unei agresiuni va rămâne cu un sentiment de insecuritate.

Raportul social al victimizării cuprinde, în general, trei momente care și ele se constituie în relații interumane:

- momentul victimizării propriu-zise – când interacțiunea umană privește victima și autorul agresiunii;
- momentul intervenției statului, a justiției – în care se stabilesc relații între infractor și reprezentanții justiției, pe de o parte, și între victimă și justiție, pe de altă parte;
- momentul final al agresiunii în care autorul este tras la răspundere și suportă consecințele juridice ale actelor sale, iar victima fie primește reparațiile cuvenite, fie poate intra în atenția unor organisme judiciare sau de asistență socială pentru a fi ajutată să suporte mai ușor consecințele agresiunii.

7.2. VICTIMA ȘI URMĂRIREA PENALĂ

Potrivit legii, urmărirea penală se înfățișează ca o fază obligatorie în marea majoritate a cazurilor penale. Sunt, însă situații în care procesul penal are forme atipice, în sensul că lipsește urmărirea penală. Astfel, în condițiile prevăzute de art. 279 alin.2, lit. a C.pr.p. plângerea prealabilă se adresează direct instanței de judecată, procesul penal începând cu judecata (art. 180 C.p. – lovirea și alte violențe; art. 184 alin.1 C.p. – vătămarea corporală din culpă când vătămarea produsă necesită pentru vindecare îngrijiri medicale mai puțin de 60 zile când fapta s-a săvârșit în condițiile art. 180 alin. 2 și 181 alin. 1 C.p.; art. 193 C.p. – amenințarea; art. 205 C.p. – insulta; art. 206 C.p. – calomnia; art. 210 C.p. – furtul pedepsit la plângerea prealabilă; art. 213 C.p. – abuzul de încredere; art. 220 C.p. – tulburarea de posesie). De asemenea, urmărirea penală lipsește în cazul extinderii acțiunii sau a procesului penal, când pentru simplificarea activității procesuale, s-a renunțat la efectuarea urmăririi penale.

În ce privește plângerea prealabilă, e necesară explicația acestei noțiuni.

Instituția plângerii prealabile se înscrie ca o excepție de la principiul oficialității și constă în posibilitatea oferită de lege persoanei vătămate de a decide dacă sesizează sau nu organele componente în vederea tragerii la răspundere a făptuitorului.

Declanșarea procesului penal a fost lăsată, în anumite cazuri, la aprecierea persoanei vătămate datorită gradului redus de pericol social pe care îl prezintă anumite infracțiuni. Alteori, deși infracțiunile pentru care legea prevede necesitatea plângerii prealabile a persoanei vătămate au un pericol social ridicat, desfășurarea procesului penal, prin publicitatea pe care ar genera-o, ar putea reînnoi suferințele persoanei vătămate sau ar da naștere la diferite conflicte între persoane care fac parte din aceeași familie sau din același mediu social (cazul lovirilor și altor violențe – art. 180 C.p.; insulta – art. 205 C.p.; calomnia – art. 206 C.p.).

Deci, titularul plângerii prealabile este partea vătămată (caracter personal). În cazul în care persoana vătămată este un minor sau incapabil (persoane lipsite de capacitate de exercițiu restrânsă), plângerea prealabilă va fi introdusă ce către reprezentanții lor legali, tutore sau curator.

În cazul în care prin aceeași infracțiune au fost vătămate mai multe persoane și numai una dintre acestea a introdus plângere prealabilă, răspunderea penală se menține, iar atunci când sunt mai mulți participanți la infracțiune, fapta atrage răspunderea penală a tuturor participanților, chiar dacă plângerea prealabilă s-a făcut sau se menține cu privire numai la unul dintre aceștia (art. 131 alin. 3, 4 C.pr.pen.).

Art. 279 alin. 2 lit.b) C.pr.p. enumeră cazurile când plângerea prealabilă se introduce la organele de cercetare sau procuror:

- vătămarea corporală (art. 181 C.p.);
- vătămarea corporală din culpă (art. 184 alin. 3 C.p.);
- violarea de domiciliu (art. 192 alin. 1 C.p.);
- violarea secretului corespondenței (art. 195 C.p.);
- violul (art. 197 alin. 1 C.p.);
- adulterul (art. 304 C.p.).

Organul de cercetare penală sau procurorul, primind plângerea prealabilă dispune, după caz, începerea sau neînceperea urmăririi penale. După începerea urmăririi penale, procesul penal se desfășoară în mod normal, existând posibilitatea ca el să înceteze prin retragerea plângerii prelabile sau împăcarea părților.

Trebuie adăugat faptul că procedura de urmărire și judecare a unor infracțiuni flagrante se aplică în cazul infracțiunilor pentru care e necesară plângerea prealabilă numai dacă persoana vătămată a introdus în termen de 24 de ore de la săvârșirea infracțiunii flagrante plângerea prealabilă la organul de urmărire penală. În acest scop persoana vătămată este chemată și întrebată de organul de urmărire penală dacă înțelege să facă plângere în termenul mai sus-arătat. Dacă persoana vătămată face plângere prealabilă după ce au trecut 24 de ore de la săvârșirea infracțiunii, dar nu mai târziu de 2 luni din ziua în care a știut cine este făptuitorul, se va trece la tragerea la răspundere penală a făptuitorului, aplicându-se procedura obișnuită la urmărire și judecată.

Potrivit art. 200 C.pr.p. urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea făptuitorilor și la stabilirea răspunderii acestora, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată.

Organele de urmărire penală trebuie să adune probe în favoarea, cât și în defavoarea învinutului sau inculpatului, această obligație menținându-se chiar dacă învinutul sau inculpatul recunoaște fapta.

În vederea exercitării în bune condiții a drepturilor pe care le are, organul de urmărire penală este obligat să explice învinutului sau inculpatului, precum și celorlalte părți drepturile lor procesuale.

Sub acest aspect, în practica judiciară s-a decis că organele de urmărire penală nu au exercitat rol activ într-o cauză de omor, atunci când au omis să cheme părinții victimei pentru a fi ascultați și să le pună în vedere că se pot constitui parte civilă, fiind dovedit în speță că au suferit o pagubă morală.

Deși din conținutul art. 200 C.pr.p. nu rezultă expres în obiectul urmăririi penale se înscrie, totuși, și **identificarea victimei infracțiunii**, activitate necesară pentru rezolvarea laturii penale și laturii civile a cauzei penale.

Uneori, **identificarea victimei se impune pentru a se putea face identificarea făptuitorului, pentru a se face încadrarea juridică a faptei penale.**

7.3. PERSPECTIVA EXPLORATORIE¹ ASUPRA PSIHOLOGIEI VICTIMEI

(victima sursă de informații – versiuni, ipoteze și piste de lucru
în direcția identificării agresorilor)

Cunoașterea multilaterală a modului de viață, a personalității și a legăturilor victimei are o importanță majoră în procesul identificării autorilor, îndeosebi în cazul infracțiunilor comise prin violență, domeniu în care practica organelor judiciare a demonstrat că adeseori

¹ Vezi Tudorel Butoi, Ioana Teodora Butoi – *Tratat Universitar de psihologie judiciară*, Editura Phobos, 2003 și Nicolae Mîtrofan în *Psihologia judiciară*, Editura Șansa, București, 1992.

descoperirea făptuitorilor își are izvorul în descifrarea relației victimă – autor – context. Cunoașterea temeinică a victimei se constituie ca o filieră necesară a oricărei activități de identificare a autorilor infracțiunilor săvârșite prin violență și mai ales a omorurilor. În acest sens, **F.E. Lawage** afirmă că „omuciderile pasionale pot fi comise din gelozie, furie, frică, dorință, ură, răzbunare. În cazul în care pare a fi o astfel de crimă, cercetările trebuie să se îndrepte spre descoperirea pasiunilor pe care victima ar fi putut să le răscolească. În general, ne vom orienta după sex, vârstă, situație socială, frecvențările, deplasările, situația victimei și a celor dimprejurul ei, cercetări care se vor face într-un cerc relativ restrâns“.

Din varietatea infinită a datelor de interes pentru cunoașterea victimelor vom selecta și prezenta pe cele care apreciem că au o semnificație deosebită în procesul identificării autorilor și anume:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului pentru a stabili dacă în speță este vorba de un omor, sinucidere sau moarte accidentală;
- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârșirii infracțiunii;
- datele relative la precizarea circumstanțelor esențiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuință), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepția și modul de viață, materializate în nivelul de cultură și educație, atitudini, calități temperamentale și caracteriale, obiceiuri, anumite tabieturi, dorințe nesatisfăcute, stare de echilibru psihic ori manifestarea unor tendințe spre agresivitate, izolare socială sau depresiune, sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relații extraconjugale ori inversiune sau perversiune sexuală);
- cercul de relații al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracție) mediile și locurile sau localurile publice frecvente. De o importanță deosebită în acest sens sunt precizarea naturii relațiilor victimei (de amicitie, dușmănie, indiferență) și, mai ales, identificarea și conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînțelegeri familiale, conflicte pentru moștenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum și a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obținerea unor venituri pe căi ilicite;
- informațiile privind mișcarea în timp și în spațiu a victimei cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului care pot avea relevanță deosebită;
- datele privind bunurile deținute de victimă, mai ales a celor de valoare și cele privind dispariția unora dintre acestea ori a unor documente;
- informații privind antecedentele morale, medicale, penale și contravenționale ale victimei.

Cercetarea de la fața locului în cazul infracțiunilor comise cu violență poate oferi un șir nelimitat de constatări și indicii semnificative pentru cunoașterea victimei, cum ar fi:

- activitatea desfășurată anterior procedurii cazului (victima îmbrăcată de zi, de somn, desfășura activități gospodărești);
- comportamentul victimei la apariția infractorului (indici că i-a deschis benevol ușa sau aceasta a fost forțată, încercări de opunere materializate în ruperea de veșminte, leziuni);
- indicii pentru eventualul mobil al faptei ca: dispariția unor bunuri sau valori ori înscrisuri, poziția ginecologică a victimei;
- date utile privind identitatea victimei atunci când aceasta nu este cunoscută (descrierea semnalmentelor);
- date de cunoaștere generală a preocupărilor victimei, a stării de sănătate, a debitorilor acesteia.

De asemenea, expertiza medico-legală poate oferi date utile privind prezența semnelor de autoapărare a victimei, numărul și gravitatea lor.

7.4. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ÎN CURSUL URMĂRIII PENALE

În tratatele de procedură penală, urmărirea penală este considerată o fază distinctă a procesului penal, precizându-se că „urmărirea penală se identifică cu un comportament procesual bine definit în procesul penal, deoarece, în cadrul ei, se realizează anumite activități specifice prin care se dovedește existența sau inexistența infracțiunilor, știut fiind că marea majoritate a faptelor penale nu pot fi dovedite prin probe preconcepute. De asemenea, în cadrul urmării penale sunt desfășurate activități specifice pentru identificarea autorilor infracțiunilor inițial necunoscuți².

Din perspectiva psihologică, urmărirea penală este o sumă de relații interpersonale ale unui subiect constant – reprezentantul formei de constrângere a statului (polițist, magistrat) cu ceilalți participanți la drama judiciară (autor, victimă, martori, experți). Specificul acestor relații interpersonale este tratarea emoțională a individului pus în contact cu reprezentantul oficial al autorității, trăire caracterizată printr-o anumită încărcătură nervoasă negativă. În general, individul se confruntă cu un sentiment de teamă generat de optica deformată asupra caracterului represiv al justiției.

Din punctul de vedere al victimei, la cele de mai sus se adaugă faptul că aceasta de multe ori ezită să solicite sprijinul reprezentanților autorităților temându-se că prin aceasta să nu fie descoperite unele amănunte din viața acesteia, amănunte considerate mai puțin „onorabile” sau de natură să-i angajeze responsabilitatea. Cunoșcându-se că multe infracțiuni nu sunt descoperite tocmai datorită nedenunțării acestora, au fost efectuate o serie de studii care să determine motivele pentru care victima nu a solicitat intervenția autorității, astfel un studiu

² I. Neagu – Drept penal procesual, Ed. Academiei Române, București, 1988, pag. 372.

efectuat în S.U.A. relevă o serie de motive considerate de victimă ca importante pentru a nu anunța poliția³.

Cele mai importante motive ale victimelor pentru a nu anunța poliția						
Crime	Cazuri în % în care poliția nu a fost anunțată	Motive pentru a nu anunța poliția				
		Atingerea de natură personală și nu a vrut să ofenseze	Poliția nu a putut fi eficientă sau nu a dorit să fie săcâitoare	Nu a dorit să ocupe timpul	Prea confuză sau nu a știut unde să anunțe	Tcama de răzbunare
Tălhării	35	27	45	9	18	0
Acte de violență grave	35	50	25	4	8	13
Acte de violență simple	54	50	35	4	4	7
Spargerii	42	30	63	4	2	2
Furturi importante	40	23	62	7	7	0
Furturi fără importanță	63	31	58	7	3	<0,5
Furturi auto	11	20	60	0	0	20
Calomnie	62	23	68	5	2	2
Frauda de consum	90	50	40	10	10	0
Alte fraude (cecuri false, escrocherii)	74	41	35	16	8	0
Ofense sexuale (în afară de viol)	49	40	50	0	5	5
Delicte familiale (părăsire, lăsare fără sprijin)	50	65	17	10	0	7

Iată un studiu realizat în Franța demonstrează și el existența unor motive numeroase pentru care victimele nu reclamă comiterea unei infracțiuni⁴:

Infracțiuni	Furt	Spargerii	Consum	Dreptul muncii	Drept comercial	Agresiuni	Violențe	Agresiuni sexuale
Motive								
Nu înscamnă nimic	61,6	64,2	60,4	34,5	30,4	59,8	63	50
Poliția intervine oricum	2,7	4,5	0,7	0	0	6,5	0	0
Poliția a fost deja anunțată	7,1	72,4	0,7	1,4	4,3	7,6	0	7,1

³ R. Quinney – Criminology 2nd edition, Little, Brown & Co. Boston, 1979, pag. 282

⁴ P.Robert, R. Zaubermann în Les victims, l'aide et la réparation, Paris, 1987, pag. 116

Este pierdere de timp	25,9	22,4	15,3	13,8	14,9	14,1	3,7	14,3
Este un fapt rău trecut	5,4	14,9	6,4	9,7	6,4	7,6	14,8	14,3
Nu privește poliția	29,5	13,4	65,8	79,3	63,8	33,7	55,8	21,4
Poate fi rezolvată de victimă	34,8	34,3	70,7	71,7	66	35,9	74,1	42,9
Nu mai servește la nimic	21,4	26,9	10	4,8	4,3	16,3	14,8	14,3
Tecama de răzbunare	2,7	0	1,4	5,5	2,1	12	29,6	28,6
Este dezorientat	1,8	3	2,5	6,7	4,3	3,3	3,7	14,3

Tocmai de aceea, este necesar ca în timpul desfășurării urmăririi penale abordarea victimei să se facă de o manieră care să-i permită acesteia să colaboreze eficient cu justiția, activitatea acesteia din urmă putând fi astfel desfășurată fără impedimente.

În mod tradițional, victima este considerată martorul principal, de multe ori fiind singura persoană care poate oferi informații despre comiterea unei infracțiuni. Dar tocmai victima este persoana care oferă cele mai puține dovezi de veridicitate în declarațiile sale. De aceea este necesar ca abordarea victimei să se facă în primul rând din perspectivă psihologică, specialistul criminalist sau anchetatorul trebuind să considere victima ca persoană prejudiciată, ce a suferit o daună psihică. Dacă prezența psihologului sau a psihiatrului nu este posibilă, reprezentantul autorității trebuie să prezinte cunoștințe cât mai temeinice de psihologie, prezența psihologiei fiind „cea care permite să fie restituit victimei locul său de subiect pasiv al infracțiunii.

În esență, problematica psihologică în materie se integrează „fenomenului psihologic al frustrației cauzate de impactul pe care infracțiunea îl are asupra cursului firesc al evoluției umane“. De aceea, abordarea victimei de pe o poziție strict judiciară, prin folosirea unor mijloace, metode și tehnici depersonalizate, cu caracter general, nu va fi aptă să constituie pentru persoana victimizată sprijinul pe care aceasta îl așteaptă, cu atât mai mult cu cât cercetări empirice au dovedit că victima poate resimți în legătură cu comiterea unei agresiuni sentimente ca:

- reticența în denunțarea delictului (mai ales dacă persoana a fost frecvent implicată în comiterea unor delict de un anumit fel);
- coresponsabilitate față de comiterea faptei;
- vinovăție în legătură cu circumstanțele infracțiunii (mai ales în ceea ce privește propriul comportament).

Atunci când victima este supusă procedurii interogatoriului, anchetatorul trebuie să aibă în vedere că persoana aflată în fața sa a suferit un prejudiciu sau este posibil să fi suferit un prejudiciu. Anchetatorul se va situa pe o poziție relativ neutră în legătură cu cazul pe care îl

are de soluționat, astfel încât să poată delimita exact manifestările cauzate de șocul victimizării de manifestările determinate de încercarea victimei de a ascunde unele elemente esențiale ale faptei în cauză.

Victimei trebuie să i se întărească convingerea că apelând la forța de coerciție a statului nu a comis o greșeală, numai în acest fel putându-se obține maximum de informații în legătură cu împrejurările de fapt, reale ale victimizării.

7.5. VICTIMA ȘI JUDECATA

Victima din punct de vedere juridic este o parte în proces și, totodată, prin forța împrejurărilor și un martor sui-generis. Această stare îi conferă rolul de „martor principal“, căci la prima vedere s-ar părea că nimeni altul decât victima nu poate relata mai bine asupra întregului act infracțional îndreptat împotriva ei.

Psihologic însă lucrurile stau altfel. Victima este martorul care poate oferi cele mai puține garanții de veridicitate în relatările ei, chiar și în cazul celei mai bune-credințe.

Faptul că în momentul săvârșirii actului infracțional victima este supusă unor stări emoțive deosebit de puternice, face ca perceperea actului și întipărirea lui să se facă în condițiile unei reduse posibilități de activitate corticală conștientă și controlată. Deci în cazul optim vom avea numai serioase lacunozități perceptive și în consecință și memoriale.

Experiența arată apoi că victima, din dorința de a-și îmbunătăți situația procesuală (unde adesea e și parte civilă) proprie și din dorința de a agrava situația infractorului – pe care în mod evident vrea să se răzbune – victima „ajustează“ realitatea în declarațiile ei, deși a cunoscut-o lacunos, fragmentar.

La toate acestea se mai adaugă **coeficientul de denaturare** determinat de *afectivitatea, sugestibilitatea, imaginația și de personalitatea victimei*.

Toate aceste constatări sumar relatate sunt de mare folos justiției, căci adesea magistrații sunt înclinați să dea un credit nemeritat „bieteii victime“. Problema psihologică a victimei este interesantă deci sub acest unghi de vedere, căci nu putem vorbi nici pe departe de o „psihologie“ a victimei – în sensul în care putem vorbi de o „psihologie“ a infractorului.

Situația de victimă este o situație de moment care se naște în clipa în care se produce accidentul sau infracțiunea, în condiții excepționale care solicită în mod deosebit reactivitatea persoanei în cauză. Comportamentul performant în urma interacțiunii factorilor exogeni (determinați) și a factorilor endogeni vor da specificul cazului respectiv.

În înțelesul legii *parte vătămată* este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă la procesul penal.

Partea civilă este persoana vătămată care exercită acțiunea civilă în cadrul procesului penal. Atât partea civilă cât și partea vătămată sunt victime, iar în ce privește partea psihologică, victima va fi afectată atât în fazele de urmărire penală și judecată, cât și ulterior judecății. Astfel, atunci când se procedează la luarea depozițiilor, confruntare, recunoaștere se vor folosi

procedee de tactică criminalistică speciale și se va ține cont de starea psihologică în care se află victima, atât pentru a evita un nou traumatism, cât și pentru aflarea adevărului.

În ce privește partea penală, ascultarea părții vătămate și a părții civile este o activitate procesuală și de tactică criminalistică care se poate efectua atât în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată.

În legătură cu *poziția procesuală* a părții vătămate, aceasta își desfășoară activitatea în legătură cu latura penală a cauzei, putând fi ascultată, având cuvântul în cadrul dezbaterilor din ședința de judecată, fiind în măsură să utilizeze calea de atac a apelului.

Partea vătămată nu poate fi ascultată ca martor în procesul penal; în situația în care a fost totuși audiată, respectându-se formele cerute pentru ascultarea martorilor (depunând jurământ), declarația sa constituie un mijloc de probă și poate servi la aflarea adevărului în măsura în care se colaborează cu celelalte probe din dosar.

Dat fiind *caracterul personal al drepturilor părții vătămate*, decesul acesteia în timpul procesului penal lasă un gol procesual, ea neputând fi înlocuită, drepturile sale stingându-se odată cu titularul lor.

Dispariția părții vătămate din procesul penal nu trebuie să conducă la concluzia greșită că ar împiedica exercitarea în continuare a acțiunii penale. În asemenea situații acțiunea penală se exercită, în continuare, de către organul judiciar investit cu rezolvarea cauzei penale. Decesul părții vătămate stinge acțiune penală într-un singur caz – când legea prevede expres.

Pentru exercitarea drepturilor sale în cadrul procesului penal, partea vătămată trebuie citată, ea putându-se prezenta și având posibilitatea să fie reprezentată. Săvârșirea unei infracțiuni poate avea, printre alte consecințe și producerea unui prejudiciu material sau moral în dauna unei persoane juridice. În vederea reparării prejudiciului cauzat, persoana vătămată are la îndemână acțiunea civilă, pe care o exercită în cadrul procesului penal. Constituirea ca parte civilă se poate face numai în cazul în care persoana vătămată cere acoperirea unui prejudiciu material sau moral produs prin infracțiune și oferă acesteia unele avantaje, și anume:

- rapiditatea obținerii despăgubirilor materiale;
- administrarea mai ușoară a probelor;
- acțiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal e scutită de taxa de timbru.

Dreptul cel mai important al părții civile este solicitarea despăgubirilor.

7.6. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ÎN CURSUL JUDECĂȚII

Caracteristic acestei faze a procesului penal este faptul că între victimă și magistrat se stabilește o legătură mediată prin intermediul avocatului. Acesta din urmă este cel care va asculta doleanțele victimei și le va transmite instanței. Din punct de vedere psihologic, victimele pot manifesta două seturi de atitudini:

- să lase totul în seama reprezentantului sau dându-i toate amănunțele pe care acesta le solicită;

- să manifeste reticență în legătură cu atitudinile avocatului, pe care de multe ori, direct sau indirect, îl acuză de „pactizare“ cu avocatul inculpatului;
- o altă fațetă a procesului penal în fața judecății, o reprezintă repararea prejudiciilor cauzate prin infracțiune, reparare care a avut loc în partea civilă a procesului penal. În plan civil, problematica psihologică trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepție a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:

- prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;
- prejudiciul estetic – când, prin infracțiune, s-a cauzat slăbirea fizică a persoanei victimei;
- prejudiciu de agreement – ca o compensație la posibilitatea de viață răpite unei persoane prin alterarea integrității sale funcțional-fiziologice;
- prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral specific suferit de către o ființă umană tânără care își vede rduse speranțele de viață sau răpite anumite acorduri ale existenței.

Problematica psihologiei părții civile este nouă fiind deocamdată abordată tangențial în cadrul victimologiei. Acest fapt a fost sesizat de către profesorul **Tiberiu Bogdan** care sublinia că „evoluția societăților moderne exclude categoric dreptul individului de a-și face singur dreptate, fără însă ca societățile să fi luat asupra lor și despăgubirea ca reabilitare a victimelor“. În acest fel, atât practica legală cât și teoria criminologică se axează pe studierea și analiza criminalului, de unde rezultă un fapt paradoxal, greu de înțeles: la finele procesului penal, infractorul este pedepsit, statul la rândul lui este tot „pedepsit“ (trebuie ca un timp să se îngrijească de deținut), în schimb, singurul element neglijat rămâne victima (supraviețuitoare), ale cărei posibilități de despăgubire depind de starea materială a infractorului și de iscusința sau stângăcia avocaților ce reprezintă părțile într-un proces.

Efectele psihologice ale faptelor ilicite au fost luate în considerare și pe plan internațional, în acest sens Consiliul Europei, la Colocviul de la Londra (1969) a elaborat „Recomandările asupra recuperării prejudiciului moral“ care cuprind următoarele principii:

1 – dauna morală vizează prejudiciul care nu se pretează, strict vorbind, la o evaluare bănească. Semnificația și importanța sa exactă prezintă unele diferențe în funcție de diversele sisteme juridice;

2 – principiul separării daunelor morale ar trebui să fie recunoscut în cazul leziunilor corporale, pe de o parte, și în cazul atingerilor grave aduse personalului (cum sunt defăimarea, intruziune în viața privată, sechestrarea ilegală), pe de altă parte;

3 – în caz de deces repararea daunelor morale ar trebui să fie acordată rudelor apropiate în ipotezele în care acest lucru ar fi justificat prin considerente cu totul deosebite;

4 – repararea daunelor morale se justifică, de asemenea, în anumite cazuri de atingeri aduse raporturilor de familie. O despăgubire pentru ruperea logodnei nu ar trebui acordată decât în cazul în care logodnicul a suferit un prejudiciu moral grav din pricina celuilalt logodnic;

5 – despăgubirea are ca obiect să procure victimelor o compensație (sau o satisfacție). În anumite cazuri pentru stabilirea acestei compensații, s-ar putea ține cont și de gravitatea culpei autorului daunei;

6 – pe lângă despăgubirea bănească, reparația ar trebui să cuprindă și măsurile destinate să împiedice producerea, continuarea sau repetarea prejudiciului;

7 – cu ocazia acordării de despăgubiri, trebuie făcută distincția între dauna materială și cea morală;

8 – atunci când este cazul, reparația ar putea fi acordată sub forma unor vărsăminte periodice. În aceste cazuri ar fi de dorit ca beneficiarii să fie protejați împotriva diminuării monedei;

9 – problema reparării daunei morale a fost examinată în raport de răspunderea civilă și cu asigurarea socială. În materia asigurării de răspundere civilă, garanția acordată de către asigurator ar trebui să cuprindă, în caz de leziuni corporale și despăgubirea daunei morale;

10 – având în vedere importanța practică a asigurărilor, ar fi util să se organizeze un schimb de vederi, între reprezentanții companiilor de asigurări și juriști experți în materie de daune – interese;

11 – ar trebui luate măsuri atât pe plan național, cât și pe plan european, în scopul de a se remedia lipsa informațiilor privitoare la cuantumul indemnizațiilor acordate în cazuri similare. Studiul utilizării ordinatorilor în adunarea și stocarea informațiilor ar trebui încurajat;

12 – cu titlul de măsură imediată, Consiliul Europei, ar trebui să adune informații relative la cuantumul indemnizațiilor acordate în fiecare țară, pentru a le pune la dispoziția persoanelor și a instituțiilor interesate;

13 – Consiliul Europei ar trebui să încerce armonizarea regulilor juridice privitoare la repararea prejudiciului moral cauzat ca urmare a unor leziuni corporale.

Dar în timpul judecății, ca și în timpul urmăririi penale, pentru lămurirea unor aspecte insuficient clarificate, magistratul poate hotărî efectuarea unor expertize. Între acestea, ne interesează cu precădere expertiza psihiatrică cu caracter medico-legal. Prin intermediul acesteia se poate proba tulburarea psihică din timpul comiterii infracțiunii, constrângerea fizică și psihică la care a fost supusă victima, sugestibilitatea victimei sau existența unor stări patologice sau fizice, capacitatea victimei de a aprecia corect circumstanțele agresiunii⁵.

Din această perspectivă, două aspecte ne rețin atenția:

a) în primul rând, este vorba de conduita expertului „atunci când psihiatrul pregătește un raport de expertiză pentru o autoritate judiciară (...) trebuie să conserve o atitudine medicală și să ceară garanția unui mediu și a unui statut personal corespunzător. Chiar atunci când el depinde într-o manieră sau alta de judecător, de poliție (...), el trebuie să apere independența concluziilor sale medico-legale și libertatea recomandărilor sau a deciziilor sale terapeutice“⁶;

⁵ G. Scripcaru – **Medicină legală**, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1993, pag. 335

⁶ M.J. Bernheim – „Raportul introductiv la studiul despre responsabilitatea penală și tratamentul psihiatric al delincvenților bolnavi mintali“ în **Revista de știință penitenciară**, 1995, an 5, supliment 3, Ed. Direcția Generală a Penitenciarelor, București, pag. 23

b) în al doilea rând, interesează psihologia și comportamentul expertizatului, având în vedere că expertiza reprezintă un alt moment cu încărcătură afectogenă deosebită. În acest sens, autorul chiar subliniază că „pentru a putea consimți liber, persoana expertizată trebuie să fie informată, psihiatrului trebuie să i se prezinte în funcția sa de expert și să-i explice că acel conținut al convorbirii va putea fi transmis judecătorului. Expertizele și părerile bazate în mod unic pe studierea dosarelor ar trebui să fie evitate“.

Așa cum rezultă și din opinia amintită rezolvarea corectă a problemelor legate de comiterea unor fapte antisociale nu se poate face fără un contact direct cu persoanele implicate, atât în ce privește experții, cât și în privința magistratului.

În ce privește prezența psihiatriei în cadrul judiciar, utilizarea acesteia cuprinde în esență învățarea a șapte tehnici⁷:

- evaluarea unor anomalii de comportament;
- redactarea rapoartelor pentru instanțe și avocați;
- prezentarea rapoartelor în instanță;
- interpretarea și utilizarea dispozitivelor de securitate ca mijloace de control și tratament al unui pacient;
- tratamentul anumitor tulburări cronice, în special a celor care sunt însoțite de probleme de comportament, ca psihozele grave și tulburările personalității;
- o cunoaștere a dreptului în relație cu sănătatea mentală;
- tehnicile de tratament de ordin psihologic, în particular formele de psihoterapie care se adresează tulburărilor comportamentului.

7.7. VICTIMA ULTERIOR JUDECĂȚII

Ulterior judecății, potrivit art. 362 C.pr.p., se poate exercita calea apelului de către orice persoană ale cărei interese legitime au fost vătămate printr-o măsură sau printr-un act al instanței.

Potrivit art. 362 lit.c) C.pr.p., partea vătămată poate face apel în cazurile în care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă, dar numai în ce privește latura penală.

După ce hotărârea rămâne definitivă, ea este pusă în executare de către prima instanță. Dacă partea vătămată nu este satisfăcută de soluția dată de instanță printr-o hotărâre definitivă, ea mai are opțiunea exercitării căilor extraordinare de atac.

Infractorul va fi ținut să execute pedeapsa dispusă de instanță (închisoare, amendă), dar cert este că și în aceste condiții prejudiciu suferit de victimă, în special cel moral, să nu poată fi acoperit.

Astfel, de *lege ferenda* ar fi laudabil dacă pe lângă acordarea de despăgubiri victimei s-ar dispune urmarea unui tratament psihiatric facultativ, pe cheltuiala celui ce execută pedeapsa, în special în cazul infracțiunilor care sunt susceptibile de a cauza puternice traume psihologice (cazul violului).

⁷ *Ibidem*, pag. 26

7.8. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ULTERIOR REZOLVĂRII JUDICIARE A URMĂRILOR VICTIMIZĂRII

Deși pronunțarea unei hotărâri judecătorești se consideră că reprezintă momentul final al procesului penal, acest lucru nu înseamnă nici că victima se poate considera pe deplin satisfăcută și nici că legătura directă în această ipostază, cu sistemul juridic trebuie înțeleasă încheiată. În afară de intervenția psihologiei, psihiatriei și a medicinei în general, în favoarea victimei, este necesar ca sistemul juridic, legal al unui stat, să păstreze unele contacte cu subiectul pasiv al unei infracțiuni.

În unele state, aceasta se întâmplă, de exemplu, prin instituționalizarea posibilității încheierii unor contracte între infractorul încarcerat și victima sa⁸. În acest fel pot fi atinse în același timp două scopuri ale justiției: resocializarea infractorilor și dezdăunarea cât mai completă a victimelor.

Contractul între sistemul judiciar și victimă poate avea loc și prin intermediul forțelor polițienești. Prin intermediul poliției pot fi atinse două scopuri: prinderea infractorilor pe de o parte și protejarea victimei potențiale pe de altă parte, asigurându-se victimei propriu-zise un climat de siguranță.

Rolul poliției, în acest sens, constă în angajarea unor acțiuni variate, cum sunt:

1 – asigurarea prezenței în teren a elementului polițienesc pentru asigurarea locurilor și a mediilor cu „risc victimal“ crescut;

2 – identificarea și aplanarea situațiilor conflictuale, deoarece o situație conflictuală acutizată duce la săvârșirea unor infracțiuni comise împotriva unei persoane. Aceste măsuri se pot realiza prin:

- audierea plângerilor, reclamațiilor și sesizărilor depuse la organele de poliție, care fac referire la comportamentul agresiv și la tendințe de răzbunare;
- identificarea persoanelor liberate din penitenciare care au suferit condamnări în urma unor plângerii prealabile și determinarea acestora de a nu se preta la acțiuni de răzbunare;
- studierea unor cauze civile, existente la judecătoria, privind partaje, divorțuri etc., urmărindu-se comportamentul părților în timpul și în afara dezbaterilor procedurale;
- organizarea culegerii informațiilor în mediile în care, de regulă, faptele antisociale cauzatoare de prejudicii nu se reclamă organelor de poliție și se urmărește o „justiție pe cont propriu“;
- o deschidere mai largă a poliției către populație, prin această culegându-se informații privind stările conflictuale direct de la cetățeni, cu ocazia efectuării activităților curente.

⁸ *** „Revista de știință penitenciară“, 1995, an 5, supliment 3, Ed. Direcția Generală a Penitenciarelor, București, 1995, pag. 185

3 – educarea moral-juridică a cetățenilor prin popularizarea obligațiilor și drepturilor legale;

4 – pregătirea antiinfracțională (punându-se accentul pe pregătirea copiilor în acest sens) și prin mediatizarea unor mijloace de contracarare a agresiunilor;

5 – identificarea și supravegherea bolnavilor psihic periculoși;

6 – identificarea și protejarea victimelor conjunctural potențiale;

7 – prevenirea și combaterea violenței intrafamiliale.

7.9. EXEMPLIFICĂRI ÎN MATERIA APLICATIV-PRAGMATICĂ A VICTIMOLOGIEI PE TERENUL RĂSPUNDERII PENALE

7.9.1. Victimele accidentelor de muncă

Aprecieri victimologice

Munca, activitate care-l definește pe om și civilizația sa și care ne asigură supraviețuirea în acest univers necunoscut, are uneori și un final dramatic pentru om și chiar tragic în sensul că munca este la originea unui număr anual important de decese, accidente și boli profesionale.

Accidentele produse în România, în ultimii ani, demonstrează că aplicarea de măsuri destinate prevenirii și combaterii unor fapte sau evenimente de natură să prejudicieze protecția muncii este absolut necesară într-un stat de drept. Această problemă, practic mereu actuală, este reglementată în plan juridic prin acte normative destinate, pe de o parte asigurării protecției muncii, iar pe de altă parte asigurării exploatarei și întreținerii corespunzătoare a instalațiilor, utilajelor și mașinilor.

Efectul încălcării normelor de protecție a muncii prin crearea de victime îl constituie și prevederile **Codului penal al României**, care incriminează o serie de fapte de natură să aducă atingere vieții sau sănătății persoanei precum și patrimoniului public sau privat având la bază intenția sau culpa autorului, unele având ca modalitate de comitere inclusiv incendiile sau exploziile.

Din sfera normativă, amintim reglementările de ordin intern ale ministerelor economice, îndeosebi în domeniile mineritului, chimiei, petrochimiei, siderurgiei ș.a.

Aspecte juridice – Noțiune

Accidentul de muncă, potrivit art. 23 din Legea nr. 90/1997 este definit ca o vătămare violentă a organismului, precum și intoxicația acută profesională care au loc în timpul procesului de muncă sau îndeplinirea îndatoririlor de serviciu indiferent de natura juridică a contractului în baza căruia se desfășoară activitatea și care provoacă incapacitatea temporară de muncă de cel puțin trei zile, invaliditate sau deces.

Este, de asemenea, accident de muncă:

- accidentul suferit de elevi, studenți și ucenici în timpul practicii profesionale;

- accidentul suferit de cei care îndeplinesc sarcini de stat sau de interes public inclusiv în cadrul unor activități culturale, sportive, în timpul și din cauza îndeplinirii acestor sarcini;
- accidentul suferit de orice persoană ca urmare a unei acțiuni întreprinse din proprie inițiativă pentru prevenirea sau înlăturarea unui pericol care amenință avutul public sau pentru salvarea de vieți omenești;
- accidentul survenit în timpul și pe traseul normal al deplasării de la locul de muncă la domiciliu și invers;
- accidentul cauzat de activitățile care nu au legătură cu procesul muncii dacă se produce la sediul persoanei juridice sau la adresa persoanei fizice ori în alt loc de muncă organizat de acestea în timpul programului de muncă.

P. Pufan în lucrarea sa „Psihologia muncii“ (Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978) consideră că accidentul de muncă este un eveniment neașteptat, determinat de o vătămare violentă a unei persoane participante la procesul de producție, de natură să întrerupă desfășurarea normală a muncii și să aducă prejudicii fizice, morale și materiale victimei.

După cum se comentează în literatura de specialitate, producerea violentă, neașteptată a unui astfel de eveniment „nu trebuie confundată cu ceea ce este imprevizibil“, fortuit, accidente de muncă fiind în majoritatea cazurilor posibil de prevăzut și, deci, de preîntâmpinat, aspect esențial pentru stabilirea răspunderii juridice.

Clasificarea accidentelor de muncă, potrivit art. 24 din Legea nr. 90/1996 se face în funcție de efectele produse și a numărului de persoane accidentate sau victime, după cum urmează:

- accidente care produc incapacitate temporară de muncă de cel puțin 3 zile;
- accidente care produc invaliditate;
- accidente mortale;
- accidente colective, când sunt accidente cel puțin trei persoane în același timp și din aceeași cauză.

La cele de mai sus trebuie adăugate bolile profesionale care sunt manifestări morbide legate de muncă și sunt definite ca atare. Astfel, anumite activități pot duce la boli specifice (de exemplu, vibrațiile, zgomotele) sau maladiile sunt urmarea unor emanații și inhalații de produse toxice, prafuri sau fibre (fibroze, asbestoze) sau chiar la reacții alergice (ciment, făină, praf).

Potrivit legii conducerile persoanelor juridice, firmelor, agenților economici în care au avut loc accidente de muncă colectivă, mortale ori care au produs invaliditate sunt obligate să anunțe de îndată Inspectoratul de stat teritorial pentru protecția muncii și organele de urmărire penală, respectiv Parchetul și Inspectoratul de Poliție.

Conform art. 26 din Legea nr. 90/1996 și art. 209 din Codul de procedură penală la cercetarea accidentului de muncă participă și procurorul, acesta fiind singurul care poate face urmărirea penală în astfel de cazuri.

Rezultatul cercetării accidentului de muncă se va consemna într-un proces-verbal care va cuprinde: cauzele și împrejurările în care a avut loc accidentul; prevederile din normele de

protecție a muncii care nu au fost respectate; persoanele care se fac răspunzătoare de nerespectarea normelor de protecția muncii; identificarea victimei, sancțiunile aplicate; măsuri ce trebuie luate pentru prevenirea altor accidente.

Inițierea măsurilor de prevenire a altor accidente

Măsurile tehnice și organizatorice de prevenire a altor accidente sau avarii în sectorul respectiv reprezintă o problemă deosebit de importantă de a cărei rezolvare răspund în egală măsură, conducătorul procesului de producție din compartimentul în care s-a produs evenimentul și specialiștii chemați în acest scop.

Analiza evenimentelor petrecute în procesul muncii și care au făcut victime este o activitate importantă constând în stabilirea cauzelor accidentului care pot fi:

- cauze de natură tehnică, mai frecvente fiind cele determinate de funcționarea defectuoasă a instalațiilor și utilajelor, uzura prematură a aparatelor, mașinilor sau instalațiilor, calitatea necorespunzătoare a materialelor, defecțiuni în aprovizionarea tehnică;
- cauze de natură organizatorică, frecvente fiind lipsa luării unor măsuri corespunzătoare pe protecția muncii, neglijențe în procesul de producție, în exploatarea mașinilor, utilajelor, instalațiilor, superficialitatea în respectarea normelor tehnice de securitate a muncii sau indisciplina.

Determinarea împrejurărilor în care a avut loc accidentul are importanță pentru stabilirea elementelor pe baza cărora să se facă o încadrare juridică corectă a faptei.

Frecvent pentru încadrarea evenimentului în categoria accidentelor de muncă, trebuie stabilit dacă acesta s-a produs în timpul procesului de muncă și dacă cel accidentat era în curs de îndeplinire a atribuțiilor sale de serviciu.

Normele legale de protecție a muncii care au fost încălcate ori alte norme prin care se stabilesc măsuri tehnice sau organizatorice privind procesul de producție, exploatare, întreținerea utilajelor, instalațiilor și mașinilor, condițiile de aprovizionare cu materiale și combustibili, trebuie să fie cunoscute pentru o corectă stabilire a răspunderii penale, civile sau administrative.

Principalele cauze ale accidentelor de muncă în domeniul minier pot fi clasificate în:

1 – accidente de muncă în legătură cu deschiderea, săparea și susținerea lucrărilor miniere produse prin prăbușiri, surpări sau căderi de rocă. Printre cauzele acestor accidente se află nerespectarea monografiilor de armare a galeriilor și a prevederilor proiectului de execuție a puțurilor; neînlocuirea la timp a susținerilor căzute, rupte, deteriorate, deplasate sau care nu prezintă siguranță; încălcarea normelor tehnice de armare; neinstruirea și nedotarea personalului muncitor cu material adecvat de protecție.

2 – accidente de muncă în legătură cu circulația și transportul în subteran, determinate de călcarea sau de strivirea victimelor între vagoane și pereții galeriilor; căderi de la înălțime, tamponări, electrocutări. Cauzele întâlnite în practică sunt:

- neasigurarea sau neamenajarea spațiilor de securitate pentru mijloacele de transport și pentru circulația persoanelor ca și amenajarea unor nișe de adăpost corespunzătoare;

- montarea și întreținerea necorespunzătoare a liniilor ferate, a macazurilor și armăturilor din galeriile de transport;
- neanunțarea mecanicului și însoțitorului trenului despre felul și locul lucrărilor executate pe cale;
- cuplarea sau decuplarea din mers a vagoanelor;
- nerespectarea normelor de circulație în subteran.

3 – accidente de muncă în legătură cu lucrările, cu materialele explozive, incendiile din subteran și focurile de mină. Această categorie de accidente, în special cele sub forma exploziilor și incendiilor creează dificultăți serioase în cercetare prin modificări majore provocate locului faptei.

La acest gen de accidente au fost identificate următoarele cauze:

– *exploziile* provocate de manipularea neglijentă a lăzilor cu materiale explozive, de nerespectare a vitezei admise în transportul explozivilor, de folosirea unor surse de flacără deschise, precum și de nerespectarea regulilor de efectuare a pușcărilor;

– *incendiile din subteran* provocate de acțiunea unei surse cu flacără deschisă (chiar și de o scânteie) și focurile de mină (incendii endogene) care au drept cauză tendința de autoaprindere a cărbunelui ori a rocilor autoinflamabile;

– *intoxicațiile cu gaze nocive* (gaze rezultate din pușcări sau explozii) sunt determinate de nerespectarea schemei de aeraj, defectarea sau folosirea necorespunzătoare a instalațiilor și conductelor de aeraj, neevacuarea la timp a gazelor aflate în concentrație periculoasă.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă produse în domeniul petrochimic

Analizând numeroase cazuri întâlnite în practică factorii majori care fac domeniul industriei petrochimice, ca de altfel, și cel al industriei chimice, mai vulnerabil la incendii și explozii sunt următorii:

- materialele, substanțele, inclusiv materiile prime ori derivate ale acestora sunt, în majoritatea lor, inflamabile sau explozive;
- procesele fizico-chimice, procedeele tehnologice de prelucrare se desfășoară la presiuni și temperaturi ridicate, cu anumită viteză, parametrii ce trebuie ținuți sub control;
- în combinatele sau unitățile petro-chimice se află, în permanență, depozitată, în curs de prelucrare sau de mișcare o cantitate de produse cu un grad ridicat de inflamabilitate;
- unii salariați antrenați direct în procesele de producție, tratează cu superficialitate obligațiile de respectare a regulilor de exploatare a instalațiilor, fiind de multe ori, mai „familiarizați” cu pericolul, având un impact negativ asupra activității lor.

Procesele chimice specifice prelucrării produselor petroliere se desfășoară în condiții de temperatură extreme (-150⁰ C până la 1100⁰ C în cazul pirolizei hidrocarburilor) și la presiuni

foarte mari care solicită intens instalațiile. Printre factorii care determină pericolul de incendiu în industria petrochimică au fost identificate procesele chimice și fizico-chimice, ca de exemplu:

- procesele de descompunere termică aplicate printre altele la piroliza hidrocarburilor și care servesc la obținerea de produse lichide, foarte ușor inflamabile, procese ce necesită temperaturi de lucru cuprinse între 400⁰ C și peste 1000⁰ C;
- procesele de hidrogenare, utilizate la obținerea unor carburanți pentru motoare din păcură sau reziduuri petroliere rămase după hidrocracarea țițeiului;
- procesele de oxidare în care materia primă este etilena (folosită, de exemplu, la fabricarea alcoolului etilic sintetic) și parafina necesară acizilor grași, au un pronunțat grad de pericol de incendiu;
- procesele de clorurare, tipice pentru fabricarea clorurii de vinil, precum și la aceea a glicerinei sintetice, substanțele folosite fiind volatile și inflamabile în condițiile de presiune ridicată la care se lucrează;
- procesele de polimerizare (processe desfășurate la presiuni cuprinse între 1500 – 2000 atm);
- un factor semnificativ de pericol îl reprezintă corodarea provocată de elementele chimice și care poate duce la scăpări de vapori inflamabili ce pot provoca explozii;
- volatilitatea foarte ridicată a unor produse petroliere și a derivaților acestora care poate conduce la formarea unor amestecuri ușor inflamabile sau explozivi de vapori cu aer (etilenă, izopren, benzină etc.);
- încărcarea cu electricitate statică a produselor petroliere prin frecare, la trecerea lor prin conducte, poate provoca descărcări;
- defecțiunile instalațiilor electrice care pot provoca scurt circuite și aprinderi;
- scânteile produse de motoarele autocisternelor, ale locomotivelor, cele provenind de la lovirea unor obiecte metalice de pereții rezervoarelor etc.

Alte cauze producătoare de victime sunt consecința unei organizări necorespunzătoare a activității la locurile de muncă fiind încălcate cerințele de securitate împotriva avariilor, exploziilor, incendiilor. În această situație putem aminti:

- predarea și preluarea în mod necorespunzător a schimbului prin preluarea unor instalații defecte ș.a.;
- prezentarea la lucru a personalului cu o capacitate de lucru redusă, îndeosebi din cauza stărilor de oboseală, a îmbolnăvirilor, influenței băuturilor alcoolice.

La acestea se adaugă pregătirea profesională insuficientă, lipsa unor atitudini fizice și psihice necesare unui anumit loc de muncă, ce impun intervenții sau decizii prompte calificate.

- lipsa de supraveghere și control a locurilor de muncă;
- circulația personalului muncitor prin anumite zone pentru care nu a fost instruit.

Important este ca la proiectarea instalațiilor și utilajelor, în construirea lor și amplasarea acestora, să fie luați în calcul toți factorii de pericol previzibili, aplicându-se soluții tehnice de

prevenire a incendiilor și exploziilor, de intervenție rapidă pentru înlăturarea pericolelor. Cu toate acestea, în practică continuă să se producă astfel de evenimente, de avarii soldate cu victime.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă din domeniul construcțiilor

Față de varietatea activităților și, implicit, a lucrărilor efectuate, plecându-se de la frecvența cu care se produc, în literatura de specialitate accidentele de muncă din domeniul construcțiilor au fost împărțite în următoarele categorii:

- accidente în legătură cu efectuarea lucrărilor de zidărie;
- accidente în legătură cu nerespectarea regulilor de protecție a muncii, privind exploatarea macaralelor a altor mecanisme și utilaje folosite în domeniul construcțiilor;
- accidente în efectuarea lucrărilor de montaje și terasamente.

Cauzele accidentelor din domeniul construcțiilor sunt:

- 1) de natură organizatorică, ca de exemplu: controlul necorespunzător al locului de muncă; lipsa sau superficialitatea instructajului de protecția muncii ș.a.;
- 2) de natură tehnică, cum ar fi folosirea unor materiale și utilaje necorespunzătoare din punct de vedere tehnic, depreciate sau uzate; nerespectarea tehnologiei de construcții ș.a.;
- 3) datorită nerespectării regulilor de protecția muncii în activitatea proprie, ca de exemplu, folosirea sau manipularea necorespunzătoare a materialelor, uneltelor, mașinilor, neîntrebuințarea echipamentului individual de protecție (căști, centuri de siguranță), consumul de băuturi alcoolice, părăsirea locului de muncă etc.

7.9.2. Victimele accidentelor de circulație

Aprecieri victimologice

Accidentul de circulație poate fi definit drept un eveniment produs pe drumurile publice, constând în coliziunea a două sau mai multe vehicule ori a unui vehicul cu un alt obstacol, lovirea sau călcarea pietonilor și având ca rezultat vătămarea integrității corporale sau moartea unei persoane, pagube materiale, precum și stânenirea circulației.

Victimele accidentelor de circulație sunt de câteva ori mai numeroase decât victimele infracțiunilor de omor calificat, atentate sau diverse agresiuni. În transportul rutier, conform statisticilor mondiale mor de trei mai multe persoane decât în celelalte mijloace de transport cumulate (transport aerian, maritim, căi ferate).

Astfel, gradul de pericolozitate al accidentelor de circulație este ilustrat de faptul că, în întreaga lume, din totalul deceselor și al rănilor cu caracter violent, involuntar, peste 30% aparțin accidentelor din domeniul transportului auto, la care se adaugă pagubele materiale considerabile provocate de acest gen de evenimente.

Este o adevărată problemă de sănătate publică având în vedere numărul mare de victime (morți, mutilați sau handicapați pe viață). De asemenea, repercusiunile socio-economice sunt considerabile.

Referitor la cauzele accidentelor de circulație există o bogată literatură de specialitate, în întreaga lume manifestându-se o serioasă preocupare în direcția prevenirii și combaterii acestor evenimente.

Potrivit statisticilor O.M.S. anual mor în accidente de circulație peste 150.000 de persoane, iar analiza făcută de specialiști în acest domeniu demonstrează că în realitate aceste accidente sunt pe deplin accidentale. Astfel, au fost identificate trei categorii de factori aflați în interdependență și care concură la provocarea accidentelor rutiere și anume: factorul uman, tehnic și rutier cu următoarele precizări:

1 – accidentele datorate factorului uman

Acestea reprezintă 90% din totalul evenimentelor de trafic. Printre cauzele accidentelor de circulație provocate de factorul uman se situează în ordine, excesul de viteză, neatenția pietonilor, depășirea neregulamentară și conducerea sub influența băuturilor alcoolice.

Astfel, cauzele sunt multiple mergând de la oboseală sau de la simpla neatenție până la o conduită sinucigașă.

S-au identificat la cauzele umane în producerea accidentelor de circulație următorii factori:

- Tulburările cognitive întreținute de erori de judecată (de apreciere, raționamente), luarea unor decizii eronate, o proastă apreciere a pericolului și executarea unor manevre periculoase. Neatențiile în conducerea autovehiculului sunt frecvente și pot avea consecințe dramatice;
- Tulburările din anumite sfere afective stau la originea modificărilor emoționale și de comportamente. Depresiile sunt întotdeauna într-o relație ideomatorie cu reflexiile care sunt direct proporționale cu intensitatea tulburării psihice. În schimb, hipertiroidienii sau maniacii sunt înclinați să se supraaprecieze și să meargă la risc;
- Tulburările grave de personalitate sunt responsabile de un număr mare de accidente. Ne putem imagina riscul prezentat de un conducător auto suferind de schizofrenie instabilă, un psihotic delirant, un psihopat prezentând tulburări de caracter și comportament;
- Aptitudinea psihică în conduită este uneori insuficientă. Există pe șosele numeroși conducători auto bolnavi, care se simt rău, suferinzi de maladia Parkinson, Alzheimer, de epilepsie sau pur și simplu rătăciți;
- Luarea unor substanțe toxice de către cei ce conduc o mașină este mai actuală ca niciodată. Astfel o bună parte din conducătorii auto au în sânge o doză de alcool care le alterează capacitatea de percepție. Din ce în ce mai mulți șoferi sunt sub influența unor medicamente psihotrope, anxiolitice sau ingerează sedațiile neuroleptice care le scad atenția;
- Din ce în ce mai mult se produc accidente din cauza folosirii telefonului mobil care distrage atenția conducătorului auto.

2 – *accidente datorate factorilor tehnici* cum ar fi defectarea sistemelor de frânare, de direcție, de rulare și de semnalizare. Desigur că și aici nu trebuie neglijat factorul uman în sensul lipsei de preocupare pentru construirea, întreținerea și revizia corespunzătoare a autovehiculelor.

3 – *accidente datorate factorilor rutieri* specifici caracteristicilor constructive și de amenajare a căilor de comunicație publice care înseamnă drumuri, șosele, autostrăzi. Autostrada este mult mai sigură decât un drum comunal sau o șosea și mult mai rapidă și de aceea este mai circulată.

Din punct de vedere al cauzelor accidentelor de circulație considerăm că starea șoselelor și autostrăzilor este importantă în sensul că acestea trebuie să fie în bună stare, nici prea alunecoase și nici prea abrazive, bile iluminate. De exemplu, starea proastă asupra structurii asfaltice fără vizibilitate, podurile înguste, intersecțiile dintre arterele circulate intens, existența unor obstacole în imediata apropiere a părții carosabile sunt surse importante de pericol pentru deplasarea vehiculelor și pietonilor. În plus, gropile din asfalt sau prezența animalelor pe șosele pun în pericol circulația vehiculelor, curbele și pantele măresc riscul pierderii controlului vehiculului; lipsa de vizibilitate datorită vegetației sau panourilor publicitare sunt de natură a contribui la producerea accidentelor.

Prevenirea accidentelor de circulație

Aceasta se realizează prin măsuri ce trebuiesc luate în vederea evitării accidentelor (prevenire rutieră), o organizare eficace de securizare și de respectare a regulilor privind circulația rutieră.

În România, circulația autovehiculelor pe drumurile publice a fost reglementată prin Decretul 328/1966 căruia i s-au adus o serie de modificări⁹ până la apariția noului cod rutier. În lege sunt prevăzute infracțiuni la siguranța circulației pe drumurile publice, cum ar fi cele din categoria privind încălcarea dispozițiilor referitoare la punerea în circulație sau conducerea pe drumurile publice fără permis ori fără permis corespunzător, încredințarea volanului unei persoane care nu are permis de conducere.

Sunt sancționate încălcările unor reguli esențiale pentru siguranța circulației, ca de exemplu, obligația de a fi lucid când conduci. Dintre aceste încălcări mai frecvente sunt conducerea cu o îmbibație alcoolică ce depășește 0,80 g/l alcool pur în sânge ori cu o concentrație ce depășește 0,40 mg/l alcool pur în aerul expirat, sau care se află sub influența unor substanțe ori produse stupefiante sau medicamente cu efecte similare, precum și sustragerea de la recoltarea probelor biologice pedepsite de legiuitor (vezi art. 79 din O.V.G. nr. 195/2002).

Victima accidentului de circulație produs prin încălcarea prevederilor Decretului sus-numit este considerată astfel în momentul raportării faptei celui vinovat la instituțiile de drept material, respectiv art. 184 C.p. (vătămare corporală din culpă) și art. 178 C.p. (uciderea din culpă).

Controlul, supravegherea, răspunderea pentru luarea măsurilor de asigurare a securității circulației, potrivit O.V.G. nr. 195/2002 revine organelor de poliție. Astfel, și cercetarea

accidentelor de circulație va fi efectuată de aceleași organe care au sarcina de a strânge probele cu privire la existența infracțiunii dacă accidentul întrunește elementele constitutive ale acesteia, la identificarea făptuitorului și a victimelor, în acest din urmă caz, obligația este și de a acorda victimelor primul ajutor și trimiterea acestor victime la spital, dacă este cazul pentru intervenții de specialitate.

În ceea ce o privește pe victima accidentului este necesar să se stabilească, în funcție de calitatea pe care o avea în traficul rutier (pieton, pasager, conducător de vehicule cu tracțiune animală etc.), modul în care s-a comportat înaintea producerii evenimentului și starea în care se află (de exemplu, mergea pe partea carosabilă, a traversat prin locuri nepermise fără să se asigure, era în stare de ebrietate), aceasta pentru a determina nivelul culpei acesteia în producerea accidentului, aspect contând la instanța de judecată atât în privința întinderii despăgubirilor, cât și în privința pedepsei.

Rapiditatea intervenției la accidentul de circulație este esențială pentru reducerea gravității și consecințele accidentului suferit de victimă.

În mod normal ar trebui să existe și în România o rețea sanitară de intervenție de urgență așa cum este în Franța Serviciul de Asistență Medicală de Urgență (S.A.M.U.) care acoperă tot teritoriul.

Adică, o echipă medicală care dispune de mijloace de terapie intensivă, este disponibilă la orice oră din noapte și din zi pentru a interveni în cazul unui accident grav.

Desigur că prevenirea accidentului de circulație depinde de conducător, de vehicul și de infrastructură.

Astfel, în primul rând, conducătorul auto trebuie să fie sănătos și calm. Facultățile sale senzoriale, psihice și fizice trebuie să fie compatibile cu conducerea unui autovehicul. Pentru aceasta legea prevede reanalizarea stării de sănătate a conducătorului auto din 5 în 5 ani. De asemenea, pentru automobile se prevede obligativitatea reviziei tehnice în fiecare an.

Conduita conducătorului auto trebuie să fie una calmă, tolerantă, fără teribilisme, neagresivă, aspecte care țin de etică, de educație și de civism. „Omul cuminte trebuie să rămână stăpân pe vehiculul său și pe viteza sa“.

În al doilea rând, vehiculele au suferit ameliorări considerabile și au devenit mai fiabile. S-au perfecționat elementele de securitate primară care converg în evitarea unui accident (ergonomie, ținuta la drum, vizibilitate, calitatea frânelor), dar și elementele de securitate secundară și care intervin numai în momentul producerii accidentului și care pot reduce efectele șocului (centura de siguranță, perna gonflabilă, protecție suplimentară la scaun, parbriz securizat ș.a.).

Astfel conducătorul auto profită de calitățile ergonomice ale vehiculelor, poziția adaptată în timpul conducerii, lectura ușoară a cadranelor de la bord, comenzi accesibile, vizibilitate bună ș.a.

În caz de șoc totul este făcut să protejeze interiorul și persoanele din vehicul.

Toate cele de mai sus sunt de natură a contribui la reducerea numărului de accidente de circulație și în consecință la reducerea numărului de victime aceasta constituind o prioritate majoră.

⁹ O.V.G. 195/12.12.2002 (intrată în vigoare la 1.02.2003) privind circulația pe drumurile publice publicată în Monitorul Oficial nr. 958/28 decembrie 2002 și care abrogă Decret nr. 328/1966.

Capitolul 8

Tipologia victimală, comportamente definitorii, conotații specifice

8.1. SISTEMATIZĂRI. DEFINIRI TIPOLOGICE. CATEGORII DE VICTIME

Încercările de clasificare a victimelor se lovesc de o multitudine de dificultăți care pot fi sistematizate astfel:

- marea diversitate a infracțiunilor și, în consecință, a categoriilor de victime;
- practic, victimele aparțin, chiar dacă cu ponderi diferite, tuturor categoriilor de variabile: vârstă, sex, pregătire socio-profesională, pregătire culturală, rol-status social, rol-status economic etc.;
- diferențele mari interindividuale în grupurile de victime în ceea ce privește responsabilitățile și rolul jucat în comiterea infracțiunii.

Cu toate acestea, diverși autori s-au străduit să realizeze clasificări în funcție de o serie de criterii. Un prim criteriu îl constituie, desigur, categoria infracțională, în urma căreia o persoană sau mai multe sunt victimizate. Astfel, putem diferenția:

- a) victime ale infracțiunii de omor;
- b) victime ale infracțiunii de vătămare corporală;
- c) victime ale infracțiunii lovitură cauzatoare de moarte;
- d) victime ale infracțiunii de viol;
- e) victime ale infracțiunii de tâlhărie;
- f) victime ale infracțiunii de furt etc.

Folosind relativ aceleași criterii, **A. Karmen** diferențiază următoarele categorii de victime:

- 1) copii dispăruți;
- 2) copii maltratați fizic și sexual;
- 3) persoane în vârstă – victime ale crimei;
- 4) femei maltratate;
- 5) victime ale atacului sexual;
- 6) victime ale șoferilor în stare de ebrietate.

Cele mai multe clasificări însă iau în atenție *criteriul privind gradul de implicare și de responsabilitate al victimelor în comiterea infracțiunii*. Astfel, **Mendelsohn** (1956) diferențiază următoarele categorii:

- complet inocent;
- având o vinovăție minoră;

- la fel de vinovat ca și infractorul;
- mai vinovat decât infractorul;
- cel mai vinovat, responsabilitatea totală în comiterea infracțiunii;
- simulant sau confabulator.

După cum se poate observa, această tipologie folosește practic o scală gradată privitoare la comiterea infracțiunii. La o extremitate a ei se află nevinovăția, iar la cealaltă, întreaga responsabilitate a victimei. Este deosebit de interesant, din punct de vedere psihologic și psihosocial, faptul că pe parcursul scalei se întâlnesc cazuri în care responsabilitatea victimei este „împărțită“ cu cea a infractorului, culminând cu situația în care, dacă responsabilitatea aparține în întregime victimei, în mod paradoxal, infractorul apare ca fiind inocent, nevinovat.

În 1967, **Fattah**¹ diferențiază următoarele categorii de victime, ținând seama de gradul de participare și de implicare în comiterea actelor infracționale:

- non-participare;
- latent;
- predispus;
- provocator;
- participant;
- fals.

Aproximativ tot în baza acestui criteriu, **Lamborn** (1968)² evidențiază câteva categorii de victime, subliniind în special tipuri de „întâlnire“ victimă – infractor:

- inițiere;
- facilitare;
- provocare;
- comitere;
- săvârșire;
- cooperare;
- instigare.

O foarte interesantă clasificare o realizează **Sheley** (1979)³:

- infractor activ – victimă;
- infractor activ – victimă semi-activă;
- infractor activ – victimă activă;
- infractor semipasiv – victimă activă;
- infractor pasiv – victimă activă.

Această tipologie scoate în evidență mult mai clar care este rolul pe care îl poate juca victima, ca membru al cuplului penal în comiterea infracțiunii.

¹ E. Fattah – *Toward a criminological classification of victims*, in *International Criminal Police Review*, 209, 1967, pag. 162-169

² L. Lamborn – *Toward a victim orientation in criminal theory*, în *Rudgers Law Review*, 22, 1968, pag. 733-768

³ J. Sheley – *Understanding crime: Concepts, issues, decisions*, Belmont, C.A., Wadsworth, 1979.

De altfel, încercările de clasificare a victimelor nu sunt foarte noi, ele fiind inițiate chiar de către „părintele“ victimologiei, **Hans von Hentig**⁴. Plecând de la diferențierea victimelor înăscute (born victims), de victimele societății (society – made victims), în ultimele sale lucrări, utilizând drept criterii: factori psihologici, biologici și sociali, conturează 13 categorii de victime:

1. **Victimele nevârșnice**, constituie o categorie care se pune ușor la îndemâna agresorilor. Fiind neevoluați fizic, naivi și fără experiență sub aspect mintal, copiii pot fi ușor victimizați. Printre cele mai frecvente forme de victimizare, Hentig menționează: răpirea lor, mai ales dacă părinții sunt bogați sau dacă au asigurarea de viață; utilizarea lor de către infractori adulți drept complici la diferite infracțiuni; maltratarea și abuzul sexual.

2. **Femeile ca victimă**, apar mai ales în cazul infracțiunilor de ordin sexual. Desigur, această situație este valabilă în primul rând pentru femeile tinere. În cazul femeilor în vârstă, mai ales dacă acestea au un statut economic ridicat, devin victime ale unor acțiuni infracționale motivate material.

3. **Vârșnicii** pot deveni victime ale unor infractori care, pe de o parte, îi bănuiesc că au o anumită avere (bani adunați pentru „zile negre“) și pe de altă parte, profită de slăbiciunea lor fizică și de imposibilitatea de apărare.

4. **Consumatorii de alcool și de stupefiante**, față de alte categorii de victime, sunt în cea mai mare măsură expuși. Astfel, autorul arată că, din totalul bărbaților asinați într-o anumită perioadă 66,6% erau alcoolici. Foarte frecvent, consumatorii de alcool, mai ales, sunt expuși acțiunilor victimizante ale hoșilor de buzunare, cartoforilor etc., iar consumatorii de droguri sunt expuși, în special, pericolului de autovictimizare.

5. **Imigranții** pot să cadă ușor pradă victimizării, deoarece imigrația constituie o reducere temporară – la un grad extrem de neajutorare – în domeniul relațiilor umane vitale. Ignorarea limbii în noua „patrie“, lipsa de mijloace materiale, ca și ostilitatea băștinașilor constituie un complex ce reprezintă o atractivitate pentru infractori, care exploatează starea de mizerie și de credulitate a noului venit.

6. **Minoritățile etnice** pot apare în calitate de victime, mai ales datorită activității bazate pe discriminare rasială.

7. **Indivizii normali, dar cu o inteligență redusă**, în concepția lui **Hentig**, sunt înnașcuți spre a fi victime, deoarece stupizenia victimelor și nu mintea brilliantă a exocroilor face să se succedă manevrele lor în fond foarte transparente.

8. **Indivizii (temporar) deprimați**, datorită nivelului scăzut al reactivității fizice și psihice, pot să cadă ușor pradă victimizării.

9. **Indivizii achizitivi**, adică cei care, în orice împrejurare, caută să profite și să-și mărească bunurile. Această tendință însă, nu duce numai la crimă ci, adesea, la victimizare. Astfel, după cum remarcă **Hentig**, cei săraci dar hrăpăreți caută prin câștiguri să-și dobândească o mai mare securitate, hrăpăreții din clasele mijlocii doresc să obțină bunuri de lux, iar bogătașii hrăpăreți sunt foarte dornici să-și mărească averea. Aceștia din urmă sunt cei mai expuși victimizării.

⁴ T. Bogdan, I. Sântea – **Analiza psihologica a victimei. Rolul ei în procesul judiciar**, M.I., Serv. Editorial și cinematografic, București, 1988, pag. 41-45 – selectiv studenții pot aprofunda contribuția prof.univ.dr. Nicolae Mitrofan și colab. din **Psihologia Judiciară**, Ed. Șansa, București, 1992, pag.69/107.

10. **Indivizii destrăbălați și desfrânați** sunt cei care, din pricina indiferenței și a disprețului față de legi, devin foarte vulnerabili față de manevrele iscusite ale infractorilor.

11. **Indivizii singuratici și cu „inima zdrobită“** sunt vulnerabili la victimizare deoarece cu greu pot suporta singurătatea și frustrările, mai ales sentimentale, la care i-a supus viața. Starea lor psihică generală le conferă o credulitate mărită, expunându-i la multiple pericole de victimizare, precum: furturi, fraude, înșelătorii și chiar crime.

12. **Chinuitorii** sunt cei care, în urma chinurilor prelungite la care supun unele persoane, mai ales în cadrul familiei, ajung jertfa reacțiilor agresive ale acestora. De exemplu, un tată care, alcoolic fiind, își chinuise familia multă vreme până când, în cele din urmă, a ajuns să fie asasinat de propriul său fiu.

13. **Indivizii „blocați“ și cei „nesupuși“**. Individul blocat este cel încurcat în fel de fel de datorii. Este cazul oamenilor de afaceri sau bancherilor falși care nu mai pot face față situației lor pe căi legale și foarte ușor cad victime unor „binevoitori“ care le oferă „soluții“. În categoria celor nesupuși intră aceia care, atacați fiind, nu se lasă lesne victimizați, astfel încât constituie o grupă de *victime dificile* față de cei care se lasă victimizați cu ușurință – *victime ușoare*.

Una dintre clasificările cele mai valoroase și mai utile din punct de vedere științific este cea a lui **Stephen Schafer** (1977)⁵. Folosind drept criteriu gradul de participare și, desigur, de răspundere a victimei în comiterea infracțiunii, Schafer diferențiază următoarele 7 criterii de victime:

1. **Victime care anterior faptului infracțional nu au avut nici o legătură cu făptașul**. „Întâlnirea“ dintre victimă și infractor la locul infracțiunii este totalmente întâmplătoare. Este cazul funcționarului de la ghișeu al unei bănci care cade victimă unui infractor.

2. **Victime provocatoare** sunt cele care, anterior victimizării lor, au comis ceva, conștient sau inconștient, față de infractor. Asemenea cazuri pot fi întâlnite atunci când o persoană (victima ulterioară) se comportă arogant față de viitorul infractor, sau dacă nu-și ține o promisiune dată solemn ori dacă intră în legături amoroase cu iubita infractorului etc.

3. **Victime care precipită declanșarea acțiunii răufăcătorului**. Este cazul persoanelor care, prin conduita lor, influențează răufăcătorii în a comite infracțiuni, deși între ei nu a existat niciodată nici o legătură. Astfel, ca exemple, se pot cita: persoana care trânteste portiera mașinii, dar uită s-o încuie; femeia care umblă seara prin locuri puțin frecventate cu o costumație provocatoare etc.

4. **Victime slabe sub aspect biologic**. Este cazul persoanelor ce prezintă slăbiciuni din punct de vedere psihic sau fizic și, din această cauză, sunt ușor victimizate. Dacă totuși se pune problema vinovăției, răspunderea revine în primul rând persoanelor care sunt obligate să le supravegheze și să le asigure paza juridică (rude, îngrijitori, surori de caritate etc.).

5. **Victime slabe sub aspect social** sunt acele persoane care aparțin unor grupuri minoritare etnice sau care aparțin unor religii neagreate de către comunitate. Fără să aibă nici un

⁵ S. Schafer – **Victimologie**, Reston Publ. Comp. Reston, Virginia, 1977

fel de vină, asemenea persoane pot să cadă frecvent victime agresiunii manifestate de către reprezentanții comunității.

6. **Victime autovictimizante** sunt acele persoane care orientează agresiunea către propria persoană. Drogomaniile, suicidul, cartoforia, inversiunile sexuale etc. sunt acele acte deviate sau chiar criminale în care cel lezată joacă atât rolul de criminal, cât și pe cel de victimă.

7. **Victime politice** sunt persoanele care au de suferit din cauza convingerilor lor, convingeri care nu trebuie să se materializeze neapărat în acțiuni.

8.2. CATEGORII DE VICTIME. PARTICULARITĂȚI SPECIFICE

A. Victimizarea femeii

Femeia face parte din categoria persoanelor (împreună cu copiii și cei foarte în vârstă) ce prezintă un grad mare de vulnerabilitate victimală, date fiind caracteristicile sale bio-constituționale și psihocomportamentale.* Femeia a trebuit să suporte de-a lungul timpului multe variante de umilire, desconsiderare, și chiar maltratare și cu toate acestea ca urmare a unor norme socio-culturale acceptate și promovate de grupurile și macrogrupurile de apartenență. Formele de victimizare la care a fost supusă femeia au variat de la o cultură la alta, de la o etapă la alta, de la forme mai ușor agresive până la forme violente, fizic și psihic traumatizante.

Desigur că, de-a lungul timpului, transformările sociale și modificările în plan etno-cultural au acționat profund asupra feminității și, respectiv, asupra schimbării rolului femeii în societate, precum și a raporturilor dintre feminitate și masculinitate. Cucerirea unor drepturi egale cu bărbatul, accesul femeilor la școlarizare și cultură, exercitarea de profesii și asumarea unor roluri care aparțineau bărbaților, au redus distanțele și divergențele dintre feminitate și masculinitate, în sensul că feminitatea a câștigat și câștigă pe linia unor caracteristici comportamentale: inițiativă, independență, spirit de organizare, îndrăzneală, forță, atitudini și aptitudini de conducere etc.

Tendența de masculinizare a femeilor care se manifestă în vestimentație, mod de exprimare verbală, promiscuitate sexuală etc., consfințirea legală în multe părți ale globului a emancipării lor sub aspect juridic, aduce după sine și schimbări în structura spețelor de infracțiuni comise de femei. Astfel, a crescut numărul femeilor care comit infracțiuni rutiere, care conduc în stare de ebrietate, a celor care comit falsuri în acte publice, precum și a celor care participă la acte de terorism de mare violență și cruzime.

În cadrul unei cercetări⁶ efectuate în țara noastră s-a plecat de la constatarea că în ultimele decenii s-au produs mutații în structura psihocomportamentală a femeilor în sensul creșterii tendinței lor spre masculinizare. Asemenea tendințe nevalorizate în suficientă măsură în plan social (cultural-educational-productiv) pot favoriza apariția unor conduite deviate,

inclusiv a celor grave, antisociale. Plecând de la aceste considerații s-a formulat ca ipoteză de lucru existența unei corelații semnificative între criminalitatea feminină și tendințele marcante spre masculinitate.

Acest gen de cercetări atrag atenția asupra faptului că este necesară abordarea cuplului penal infractor-victimă, în care fiecare membru sau amândoi sunt femei dintr-o nouă perspectivă, femeia manifestând un rol mult mai activ în plan social și psihorelațional. De asemenea, trebuie reconsiderate modalitățile de evaluare a gradului de răspundere a femeii (ca victimă) în comiterea actelor infracționale.

După definiția dată de **Gustav Nass** (1982), putem vorbi de viol atunci când o persoană, prin aplicarea forței fizice sau a unei presiuni psihice, paralizează capacitatea de apărare a demnității sexuale a altei ființe și prin aceasta face posibilă agresarea sexuală a victimei.

Așadar, violul constituie un raport sexual cu o parteneră, prin constrângere sau profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-și exprima dorința. În unele cazuri, violul este însoțit de acte de cruzime, ce se încadrează în actele sadice.

Actualmente, violul este considerat infracțiune și se pedepsește conform dispozițiilor Codului penal.

După **Mina Minovici**⁷ există patru grupe mari de viol:

1 – **reducerea la neputință a victimei prin forță brutală.** Se ține cont de raportul de forță fizică dintre victimă și agresor. Așa după cum reiese din cazuistica medico-legală, o femeie robustă, sănătoasă nu poate fi violată de un singur bărbat decât în situații speciale, și anume când este atacată prin surprindere, când i se aplică o lovitură puternică, când este sub influența unor substanțe ce induc o îngustare a câmpului conștiinței (alcool, tranchilizante, somnifere etc.) și când violența se face și sub amenințarea unei arme;

2 – **violul prin constrângere morală;**

3 – **violul prin așa-zisele abuzuri de situație;**

4 – **violul la persoanele feminine cu stări patologice fizice și mentale** (afecțiuni neurologice și tulburări psihice ce alterează discernământul). Există și cazuri de viol în somnul hipnotic și somnul natural.

În unele țări violul a fost și este considerat unul dintre cele mai teribile și strict interzise acte personale. Între anii 1930 și 1968, în S.U.A., 445 de bărbați au fost executați pentru acest gen de infracțiune, iar din 1976 închisoarea pe viață a devenit pedeapsă maximă.

În cazul violului, spre deosebire de alte infracțiuni, actul antisocial este subiect de interpretare, în primul rând de către victimă și violator, apoi de către organele judiciare. Violul poate fi comis de către un străin sau de către cineva care s-a aflat înainte de viol într-o relație cu victima (acquaintance rape). Astfel, în urma unui studiu efectuat pe parcursul anilor 1982, 1983 și 1984, pe un lot de 500.000 victime, s-au găsit următoarele procente privind tipurile de relație violator-victimă (valoarea procentelor este rotunjită⁸):

⁷ M. Minovici – **Tratat complet de medicină legală**, Socec, București, 1930

⁸ A. Timrots, M. Rand – **BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers**, Washington, DC, U.S. Department of Justice, 1987

* N. Mitrofan, *op.cit.*, p78 și urmat.

⁶ N. Mitrofan – **Noi puncte de vedere privind etiologia psihosocială a deviației la femei**, M.I., Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, 1985.

Violatorul nu era un străin (40%):

- rudă	4%
- prieten (iubit)	7%
- prieten	6%
- alte persoane bine cunoscute	6%
- cunoștințe întâmplătoare	16%

Violatorul era un străin (55%):

- complet necunoscut	49%
- cunoscut numai din vedere	7%

Relația nu poate fi precizată (4%)

După cum se poate observa din aceste date, violul comis de străini atinge un procent mult mai mare decât cel comis de persoane cunoscute de către victimă. O explicație ar fi aceea că victima unui viol comis de o cunoștință este inhibată în a face plângere organelor judiciare.

Într-o altă amplă cercetare⁹, efectuată pe un număr total de 1.511.000 victime, din care 479.000 victime ale violului consumat și 1.032.000 victime ale tentativei de viol, au fost scoase în evidență următoarele caracteristici ale celor victimizate (valoarea procentelor este, de asemenea, rotunjită):

În funcție de vârstă:

- 12 – 15 ani	11%
- 16 – 19 ani	25%
- 20 – 24 ani	27%
- 25 – 34 ani	25%
- 35 – 49 ani	7%
- 50 – 64 ani	3%
- peste 65 ani	1%

În funcție de rasă:

- albă	81%
- neagră	18%
- altele	1%

În funcție de statutul marital:

- niciodată măritate	35%
- divorțate sau separate	23%
- văduve	3%
- măritate	19%

Din aceste date reiese că cel mai frecvent, violul este comis asupra tinerelor adolescente și femeilor nemăritate.

⁹ P. Klaus, M. Deberry, A. Timrots – *BJS bulletin: The crime of rape*, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, 1985

Dincolo de diversitatea de percepții sociale privind categoriile de acte victimizante comise asupra femeii, în practic toate societățile care s-au perindat în istoria omenirii o faptă a fost și este considerată ca fiind cea mai odioasă acțiune agresivă îndreptată împotriva femeii, deși există unele diferențe în ce privește calificarea juridică, violul este considerat cea mai gravă formă de agresare a femeii. Legea penală română definea violul ca fiind „raportul sexual cu o persoană de sex feminin¹⁰, prin constrângerea acesteia sau profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința“ (art. 197 C.pen.). În dreptul românesc, agresiunea sexuală a femeii a fost incriminată încă din primele legiuri, pedepsele în cazurile respective fiind foarte aspre. Astfel, pravilele lui **Matei Basarab** menționau ca delictе sexuale: siluirea, „rușinarea“, violul, siluirea se execută asupra fecioarei, atentatul la pudoare se exercită nu atât asupra femeii măritate sau văduvei, cât asupra fecioarei. Siluirea fecioarei era pedepsită foarte dur, „acela ce va face sila vreunei fecioare și-i va strica fecioria, să-și piardă jumătate din averea lui, iar de va fi sărac, să-l bată și să-l izgonească din locul lui“. Pravila bisericăască spunea: „cel ce va strica o copilă mai înainte până nu va ajunge la vârsta ei pre lege, aceluia să i se taie nasul“. Dacă era logodită, pedeapsa creștea, iar dacă violatorul era tatăl fecioarei, ispășirea pedepsei se făcea prin moartea autorului (1359).

În prezent, violul nu prezintă interes numai pentru știința penală, ci și pentru alte ramuri științifice, aceasta deoarece se încearcă descoperirea cauzelor violului, cercetarea efectelor acestuia, precum și tratamentul consecințelor (mai ales psihologice) ale violului.

În ce privesc cauzele violului, acestea pot fi clasificate în două categorii:

1. cauze exterioare victimei:

- ce țin de persoana agresorului – existența unor tulburări psihice de natură patologică sau accidentale, intoxicație alcoolică, furie;
- ce țin de mediu – locuri pustii sau întunecoase, absența forțelor polițienești;

2. cauze imputabile victimei:

- ținuta provocatoare, ignorarea potențialului victimizant al unor locuri sau împrejurări, atitudine ofensatoare sau provocatoare etc.

Din acest punct de vedere este posibilă și o clasificare a victimelor violului¹¹:

a) **victima propriu-zisă (total nevinovată)**. Situație tip: străin pândind în umbra unei alei întunecate;

b) **victima care consimte (parțial vinovată)**. Situație tip: o femeie întâlnește un bărbat într-un bar, consimte să fie dusă acasă cu mașina, iar apoi declară că a fost violată. Este vorba de așa-numitul viol „prietenos“.

c) **cazul „femeii răzbunătoare“**. Situație tip: o femeie plictisită de partenerul său dorește să „scape“ de aceste și își convinge fiica să declare că au fost violate de cel în cauză.

Indiferent de statutul social al victimei sau de nivelul de pregătire al acesteia, violul este resimțit ca o adevărată dramă, în primul rând datorită efectelor traumatizante ale faptei antisociale. Efectele violului pot fi cuprinse în 3 categorii:

¹⁰ Legea 197/200 – modifică articolul 197 în sensul că raportul sexual în orice mod este înțeles a fi „cu orice persoană“ a se înțelege că victima violului poate fi nu numai femeia ci și persoana de sex masculin, bărbatul.

¹¹ C. Bohmer – „Judicial attitudes toward rope victims“ în „Foreible Rope, **The crime, the victims and the offender**, Chappell D., Geis R., (Ed.) Columbia University Press, New York, 1977, pag. 164-165

1. Efecte biologice:

• **moartea victimei** – aceasta poate rezulta fie ca o consecință directă a agresiunii, dacă aceasta a fost comisă cu violență, fie ca un efect tardiv sub forma suicidului, victima neputând să învingă trauma psihică consecutivă violului;

• **instalarea stării de graviditate** – violatorii nu folosesc mijloace anticoncepționale; victima ezită în aplicarea unor mijloace contraceptive;

• **producerea unui avort accidental;**

• **prezentarea unor leziuni corporale** (escoriații, hematoame, contuzii) în situația în care victima a opus rezistență sau violatorul a folosit mijloace pentru a reduce capacitatea de apărare a victimei.

2. Efecte sociale:

• **reacția socială în legătură cu persoana agresorului.** În marea majoritate a cazurilor, grupul social va manifesta reacții de respingere, declarat punitive (mai ales când, de exemplu, victima face parte din categorii limită de vârstă – foarte tinere sau foarte bătrâne) sau reacții de teamă (când, de exemplu, se comit așa-numitele violuri „în serie“ cu autor necunoscut);

• **reacție socială în legătură cu victima** – în majoritatea situațiilor, grupul social se va solidariza cu victima solicitând alături de aceasta descoperirea și pedepsirea aspră a violatorilor. În cazuri puțin numeroase, grupul social va manifesta o atitudine indiferentă față de situația victimei (atunci când aceasta este cunoscută ca având o viață mai puțin „onorabilă“: consumatoare de alcool, frecventează baruri etc.) sau chiar o reacție de respingere a victimei (când, de exemplu, este notorie practicarea anumitor „profesii“: prostituție, animatoare etc.).

3. **Efecte psihologice la nivelul persoanei victimei**, în principiu, consecințele psihologice ale victimizării prin viol pot fi cuprinse în două mari categorii:

• **consecințe pe termen scurt** – anxietate, depresie, sentimente de furie sau teamă, insomnie. În general, tulburările psihice cu durată scurtă sau medie pot fi introduse în categoria tulburărilor efective, având o intensitate mare, dar cu o perioadă de vindecare mai redusă;

• **consecințe pe termen lung** – manifestarea unui comportament simulat, reacții isterice, modificarea pragurilor emoționale, sentimente de autoacuzare în legătură cu comiterea faptei, sentimente de teamă și furie, dorința de răzbunare, misonerie, subapreciere, tulburarea modului de relaționare socială, instalarea unor complexe. Un studiu efectuat asupra victimelor violului a relevat următoarele¹²: sindromul traumatic post-victimal este faza acută și procesul îndelungat de reorganizare ce se petrece ca urmare a unui viol comis cu violență sau a unei tentative de viol brutal. Acest sindrom, alcătuit din diverse reacții comportamentale, somatice și psihologice este, de fapt, o reacție acută de stres la o situație de viață ce comportă un pericol. Acest sindrom cuprinde două faze:

1– **faza acută de dezorganizare**, în ea întâlnindu-se următoarele tipuri de reacții:

a) **reacția de impact**, cu cele două tipuri ce-i aparțin:

• **stilul exteriorizat** – în acest caz sunt manifestate sentimente de teamă, mânie și neliniște ce pot apărea în crize de plâns nejustificat, crize de suspine fără motiv aparent, zâmbete necontrolate, nervozitate și încordare;

• **stilul controlat** – în acest caz sentimentele sunt mascate sau ascunse sub un pretins calm ori victima încearcă să reprime trăirile emoționale;

b) **reacția somatică**, aceasta cuprinzând o serie de manifestări fiziologice:

• **existența unor traume sau leziuni corporale;**

• **tensiune nervoasă**, migrene și oboseală, rigiditate corporală sau tensiune musculară vizibilă, acestea determină tulburarea somnului, victima țipă, se trezește la ora la care s-a comis violul, are coșmaruri și refuză să doarmă. Victima devine iritabilă și dă replici tăioase la situații-stimul normale;

• **iritabilitate gastro-intestinală** ce determină lipsa apetitului, hrana pare fără gust, apariția unor senzații de greață similare celor provocate de anticoncepționale;

• **tulburări genito-urinare** – scurgeri vaginale, senzații de mâncărime și arsură la micțiune, precum și durere generalizată, apariția unor infecții vaginale cronice, persistența unor dureri anale în cazul unor raporturi sexuale atipice.

c) **reacție emoțională** manifestată prin: teamă, sentimente de umilire, reacții de stânjeneală în cazul discuțiilor violente, dorință de răzbunare și autoacuzare, teama de violență fizică și moarte, victima își dorește să fi fost ucisă în urma violului, instalarea unui sentiment accentuat de vină.

2 – **faza de reorganizare (de lungă durată)**, aceasta fiind însoțită de o serie de manifestări și tulburări ca:

a) **modificarea activității de deplasare**, schimbarea reședinței, a numărului de telefon, victima fiind urmărită de teama că violatorul ar putea reveni, uneori constatându-se reîntoarcerea la sprijinul membrilor familiei;

b) **apariția unor coșmaruri** cu două tipuri de vise:

• victima vrea să facă ceva, dar se trezește înainte de a acționa;

• după trecerea unei perioade de timp, victima luptă cu agresorul sau se trezește țipând sau plângând, fără să cunoască motivul;

c) **apariția unor fobii diverse**, în aceste cazuri fobia reprezentând o reacție de apărare la circumstanțele violului. Astfel de traumatofobii sunt:

• **claustrofobia**, intervine în cazul femeilor atacate în timp ce dormeau;

• **agrofobia**, intervine în cazul femeilor atacate în afara locuinței;

• **teama de a nu fi singure**, în cazul femeilor atacate când erau singure, nevenindu-le nimeni în ajutor;

• **teama de mulțimi**, femeia respingând ideea de a fi în locuri aglomerate sau în mijloace de transport în comun;

• **teama de urmăritor**, apare dacă victima a fost atacată pe neașteptate de la spate;

¹² W.A. Burges, I. Holmstrom – Rape trauma syndrome în „Forcible Rape“, pag. 319-327

- temeri (obsesii) sexuale, pentru femeile fără o viață sexuală activă, incidentul este în mod special traumatizant. Pentru victimele active în planul vieții sexuale, teama intervine când sunt confruntate cu soțul sau prietenul lor, victima și partenerul său întâmpinând greutăți în reglarea vieții sexuale.

În ce privește momentele imediat următoare comiterii agresiunii, sentimentele victimei sunt cele de șoc, neîncredere, iar mai apoi teamă și neliniște.

Din cele prezentate rezultă că violul reprezintă o categorie de acte victimizante cu implicații grave și multiple atât asupra persoanei victimei, cât și în ce privește desfășurarea relațiilor sociale ale acesteia, în primul rând al relațiilor familiale. Din acest punct de vedere un efect secundar al violului îl reprezintă destrămarea familiei, soțul victimei considerând în unele cazuri că femeia violată nu mai prezintă suficiente garanții pentru continuarea unei vieți conjugale normale, punând în sarcina victimei vina (nejustificată) de a fi provocat violul.

O altă formă frecventă de victimizare a femeii o constituie **maltratarea și chiar uciderea femeii de către soț**. Cauzele pot fi multiple: conflicte intraconjugale, infidelitatea soției sau suspiciuni ale soțului privind fidelitatea conjugală, gelozia, soț alcoolic sau bolnav psihic (psihopat, psihotic). În unele cazuri, ca urmare a frecvențelor amenințări și agresiuni fizice, soțiile pot comite ele însele infracțiuni, inclusiv crime (omucidere) asupra soților. Iată, spre exemplu, o situație comparativă privind omuciderea comise de soți asupra soțiilor și de către soții asupra soților pe parcursul unui număr de 9 ani:

După cum se poate observa, femeile sunt în mult mai mare măsură victimizate (ucise) de către soți, deși numărul crimelor comise de soții este destul de mare. Și în ce privește soțiile, motivele sunt diverse. Cea mai dificilă situație o prezintă cauzele în care soțiile victimizate (maltratate) mai mult ajung, la rândul lor, să victimizeze (să-și ucidă soții). Asemenea cazuri par a fi paradoxale: victima inițială apare în calitate de infractor (criminal). Stabilitatea gradului de vinovăție a celor doi membri ai cuplului penal este extrem de dificilă. Până la comiterea crimei, soțul și-a victimizat soția, dar este posibil ca aceasta să-l fi provocat continuu, prin diferite acte comportamentale, iar, după un timp, soția, nemaîndurând tratamentul violent aplicat de către soț, răspunde prin violență și îl ucide.

Anul	Soții ucise de soți		Soți uciși de soții	
	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri
1990	4,7	1028	3,6	787
1991	4,8	963	3,8	762
1992	4,8	935	3,4	662
1993	5,5	1027	3,9	728
1994	5,2	868	3,2	526
1995	5,3	930	3,0	526
1996	4,8	924	2,7	520
1997	5,2	1045	2,7	543
1998	5,2	1075	2,3	475

În stabilirea responsabilității victimei este necesar să fie cunoscută „istoria” relației interpersonale, intramaritale în primul rând, frecvența și evoluția conflictelor conjugale, în

vederea evaluării potențialului conflictogen al diadei maritale, stabilirea răspunderilor fiecăruia privitoare la distorsiunile funcționalității cuplului conjugal. Victimizarea soției poate fi datorată în întregime conduitei ostile și agresive a soțului, dar, totodată, poate să existe și o contribuție mai mare sau mai mică a conduitei soției, în sensul că ea poate provoca, direct sau indirect, prin răspunsurile sale comportamentale, actele victimizante ale soțului său.

B. Victimizarea copilului

Copilul face parte, de asemenea, din categoria persoanelor cu o vulnerabilitate victimală crescută, datorită particularităților psihocomportamentale și de vârstă specifice: lipsit aproape complet de posibilități fizice și psihice de apărare, capacitate redusă de anticipare a unor acte comportamentale proprii sau ale altora, în special a adulților, capacitatea redusă de înțelegere a efectelor, a consecințelor unor acțiuni proprii sau ale altor persoane, capacitatea redusă empatică, imposibilitatea lor de a discerne între intențiile bune și rele ale altor persoane, nivelul înalt de sugestibilitate și al credulității, sinceritatea și puritatea sentimentelor, gândurilor și intențiilor etc.*

Datorită acestor caracteristici, ei pot fi ușor antrenați în acțiuni victimizatoare pentru ei, pot fi manevrați, mințiți, determinați să comită acte ale căror consecințe negative pentru alții și pentru ei nu pot să le prevadă.

Fiind uneori în imposibilitate de a rezista unor promisiuni, recompense etc., oferite, mai ales, de către persoanele adulte, care aparent le inspiră încredere și securizare emoțională, pot să cadă ușor pradă unor infractori veroși care nu se abțin de la cele mai abominabile fapte (furt, jaf, viol asupra fetițelor, crime).

Formele foarte grave de victimizare a copilului se întâlnesc, din nefericire, în cadrul familiei, cum ar fi **bătaia și incestul**, cu consecințe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare și maturizare psihocomportamentală a acestuia.

În ceea ce privește bătaia, cei mai ardenți „teoreticieni” susțin că această metodă are o dublă valoare: *retroactivă* – durere fizică și morală resimțită pentru o conduită greșită și *provocativă*, adică inhibarea pentru viitor a unor asemenea acte comportamentale.

Violența manifestată în cadrul familiei și mai ales asupra copiilor a atras mai demult atenția specialiștilor care, la rândul lor, au încercat să evidențieze structurile de personalitate specifice celor ce maltratează copiii, mecanismele și dispozitivele motivaționale care susțin asemenea forme de conduită, consecințele imediate și de perspectivă asupra sănătății fizice și psihice a copiilor supuși unui asemenea tratament. Astfel, autorii s-au străduit să evidențieze și să sintetizeze trăsăturile particulare ale grupurilor de părinți care folosesc bătaia ca un mijloc de puternică agresare fizică asupra copiilor¹³. De exemplu, **Spineta și Regler (1972)**¹⁴, precum și **Gelles (1973)**¹⁵ au evidențiat următoarele tipuri de caracteristici:

1. **Caracteristici demografice** – Cea mai mare frecvență o dețin părinții care au un mariaj instabil, care au divorțat și cei care s-au separat în fapt. De asemenea, copilul bătut este

* N. Mitrofan, *op.cit.*, pag.84 și următ.

¹³ H. Toch – *Psychology of Crime and Criminal Justice*, Waveland Press Inc., Prospect Heights, Illinois, 1986

¹⁴ J. Spineta, D. Regler – *The child-abusing parent*, în *Psychological Bulletin*, 1972, pag. 296-304

¹⁵ R. Gelles – *Child abuse as psychopathology*, în *American Journal of Orthopsychiatry*, 1973, pag. 611-621

acela care este rezultatul unei nașteri nedorite și cea mai periculoasă perioadă pentru astfel de copii este perioada primilor trei ani de viață.

2. „**Istoriei**“ **propriei vieți a părinților**. Cei mai mulți dintre părinți ce-și maltratează copiii au fost ei înșiși, la rândul lor, supuși unui tratament similar de către proprii lor părinți sau au fost în cea mai mare măsură neglijați emoțional de către aceștia.

3. **Atitudini parentale în raport cu creșterea copiilor**. Părinți abuzivi în a utiliza mijloace de sancțiune fizică privesc copilul ca pe o modalitate de a-și satisface propriile lor nevoi, solicitându-i în a întreprinde acțiuni ce depășesc posibilitățile și abilitățile psihice și fizice.

4. **Tulburări psihologice și psihiatrice**. Destul de frecvent se constată că părinții care-și maltratează fizic copiii prezintă diverse tulburări psihologice și psihiatrice. Impulsurile agresive ale unor părinți se pot datora stresului zilnic al vieții, sentimentelor lor puternice de inadecvență în adoptarea și exercitarea rolului de părinte, inteligenței scăzute sau unei structuri imature a personalității.

O altă încercare de tipologizare a părinților abuzivi în utilizarea agresiunii fizice asupra copiilor și care a influențat multe alte încercări mai recente aparțin lui **Merrill** (1962)¹⁶. În viziunea acestui autor există patru tipuri de asemenea părinți:

Tipul I – Părinți ce se caracterizează printr-un înalt grad de agresivitate, ce se manifestă continuu, uneori fiind clar concentrată și focalizată, alteori însă nu. Supărarea și enervarea lor scapă controlului, fiind nevoie de o minimală acțiune stimulativă iritativă.

Tipul II – Părinții sunt rigizi, compulsivi, reci afectiv și, după modul în care procedează în interacțiunea cu copiii, pledează mai mult pentru propriile lor drepturi.

Tipul III – Părinții sunt persoane pasive și dependente. Ei sunt oameni modești și reticenți și, totodată, șovăielnici în a exprima sentimentele și dorințele lor. Aparent apar ca fiind foarte neagresivi, dar adesea intră în competiție cu copiii pentru a câștiga atenția soțului, fiind de obicei depresivi, imaturi și capricioși.

Tipul IV – Acești părinți sunt persoane frustrate, de obicei tați foarte tineri, fie oameni inteligenți, dar care au anumite dizabilități fizice care-i împiedică în a sprijini propria familie.

Autorii menționați s-au ocupat mai ales de părinții care realmente exagerează în utilizarea mijloacelor agresive, punând în pericol, în mod incontrollabil, sănătatea fizică și psihică a copiilor. Deși mijloace punitive, inclusiv bătaia, sunt larg utilizate de către părinți, există diferențe în ceea ce privește modul concret de aplicare a acestor mijloace de către mamă sau de către tată. Și unii și alții pot folosi modalități sancționatorii, dar ponderea referitoare la încălcarea emoțională, pozitivă sau negativă, care însoțește asemenea conduite poate fi diferită. De altfel unii autori, ținând seama atât de variabila afectivitate, cât și de variabila forță de coerciție manifestată, diferențiază două categorii mari de metode destinate a asigura controlul asupra conduitei copilului¹⁷:

¹⁶ E. Merrill – **Physical abuse of children** în Francis, V. (Ed.), *Protecting the battered child*, Denver: American Human Association, 1962

¹⁷ J.J. Bigner – **Parent-child relations**, Macmillan Publishing Company, New York, 1989, cap.2.

a) metode bazate pe dragoste;

b) metode coercitive, bazate pe putere.

Urmări deosebit de grave asupra personalității copilului (fetei) îl are incestul, asemenea cazuri fiind, din nefericire, foarte frecvente. Abuzurile sexuale comise de tată asupra fiicei minore fac parte din categoria mai largă a molestării sexuale a copilului care poate fi considerată ca o formă a violului deoarece victimele sunt foarte tinere și legal nu sunt capabile să-și dea consimțământul.

La întrebarea „Care sunt caracteristicile psihocomportamentale ale celor ce recurg la molestarea sexuală a copiilor?“, **Alex Thio** încearcă să contureze un profil, comparativ cu cei ce comit violuri.

- Ei sunt mult mai în vârstă decât violatorii, având în medie vârsta de peste 35 de ani, pe când violatorii sunt sub 20 de ani;
- Sunt mult mai inhibați sexual sau mai puțin agresivi sexual: ei încep prin a se masturba și se angajează în a realiza contacte sexuale mai târziu în viață;
- Sunt, în general, blânzi, amabili și pasivi, în timp ce violatorii sunt mult mai duri și mai agresivi;
- Spre deosebire de violatori sunt mult mai incapabili în a întreține relații cu persoane de sex opus, fiind mult mai anxioși și mai puțin abili în comunicarea cu acestea;
- Cei mai mulți comit infracțiuni asupra aceluiaș copil pe o perioadă mai lungă de timp, pe când violatorii atacă diferite victime;
- Cei mai mulți își recunosc vinovăția, spre deosebire de violatori care resping orice acuzație;
- Homosexualii (cei care molestează băieții) recunosc mult mai ușor fapta decât heterosexualii (cei care molestează fete).

Deși sunt unele studii care arată că molestarea sexuală a copilului nu lasă urme peste timp asupra personalității acestuia, totuși, cele mai multe dintre ele subliniază faptul că asemenea fapte afectează în mod indubitabil evoluția normală a victimei, și anume:

- cei victimizați, spre deosebire de non-victimizați, suferă într-un grad înalt de anxietate și depresie;
- prezintă nivele foarte scăzute privind autoestimarea sexuală (de exemplu, sunt insatisfăcuți după actul sexual sau adesea se află în situații penibile);
- pentru victimele masculine molestate de bărbați, crește de 4 ori probabilitatea de a deveni homosexuali.

Victimizarea copiilor cuprinde o arie largă de acțiuni, prin care se include:

- agresiunea fizică;
- agresiunea sexuală;
- agresiunea psihică;
- neglijaarea;
- răniri cauzate de neglijența părinților;
- agresiuni fizice fără urmări vizibile.

În funcție de natura agresiunii și a modului de exercitare, agresiunile pot fi clasificate astfel:

Natura agresiunii Moduri de agresare	Fizică	Psihică	Sexuală
Activ	Loviri	Agresiune emoțională	Incest
	Otrăviri	Denigrare	Viol
Pasiv	Rele tratamente	Neglijare	Lipsit de protecție
	Lipsire de îngrijire medicală	Lipsa de afecțiune	

În funcție de raporturile existente între copil și agresor, agresiunile pot fi clasificate în:

- agresiuni în cadrul familiei;
- agresiuni săvârșite de cunoscuți;
- agresiuni săvârșite de străini.

Una din formele victimizării este, așa cum am văzut, victimizarea în cadrul vieții de familie. Agresiunea din partea membrilor familiei poate consta fie în acțiuni, fie în inacțiuni, astfel:

A. Acțiuni agresive

a) *agresiuni fizice* în majoritatea legislațiilor naționale nu există prevederi care să incrimineze pedepsele fizice asupra copiilor din partea părinților (excepție fac țările scandinave). Totuși legea și politica socială încearcă să determine diferențele dintre violența „normală”, acceptabilă și violența „abuzivă”, inacceptabilă. Modalitățile prin care membrii unei familii agresează copii sunt numeroase, astfel încât ne vom opri doar asupra câtorva:

- rele tratamente aplicate minorului, acesta își subsumează diferite moduri de agresare, fapte comise sau omise. Codul penal roman incriminează relele tratamente, ca infracțiune în art. 306. Agresiunile fizice pot consta în loviri cu o gravitate mai mare sau mai mică, uneori soldându-se cu decesul victimei (mai ales în cazul în care lovirile sunt aplicate în zona craniană);
- fratricidul este o formă agravată a omorului, incriminat ca omor calificat (art. 175 lit. c) și d) C.pen.);
- infanticidul este fapta părintelui de a-și ucide copilul. Este incriminat ca omor calificat în Codul penal (art. 175 lit. c) și d)).

b) *agresiuni sexuale* – acestea include o serie de acțiuni care cuprind implicarea copiilor impuberi și adolescenților într-o activitate sexuală pe care nu o înțeleg în întregime și asupra căreia ei nu sunt capabili să-și dea un consimțământ neviciat sau care violează convențiile sociale ale rolurilor familiale (Schechter, 1976). O caracteristică a agresiunii sexuale a copiilor este faptul că agresorul se află într-o poziție de putere sau autoritate. Agresiunile sexuale asupra copiilor pot îmbrăca mai multe forme:

- atingeri;
- penetrare vaginală;
- penetrare anală;

- cunilingus și fellatio;
- masturbare;
- altele.

Ca manifestări aberante ale vieții de familie, agresiunile sexuale ale copiilor cunosc două forme mai grave:

1. incestul – definit ca relațiile sexuale dintre tată și fiică ori cele dintre frați și surori. Această faptă este incriminată ca infracțiune în art. 203 C.pen.
2. perversiunile sexuale (art. 202 C.pen.). Acestea reprezintă modalități anormale, aberante de satisfacere a dorințelor eretico-sexuale. Perversiunile sexuale exercitate de către părinți sau rude în vârstă asupra copiilor prezintă o gravitate cu atât mai mare cu cât posibilitățile reale de sancționare a faptelor și de tratament a victimelor sunt foarte reduse.

B. Inacțiuni agresive

Deși existența acestor tipuri de victimizare este neîndoielnică, calificarea faptelor omisive ca infracțiuni, precum și aprecierea gravității acestora este foarte dificilă. Totuși, datorită generalității lor pot fi distinse câteva astfel de infracțiuni:

- rele tratamente aplicate minorului (art. 306 C.pen.). În cadrul acestei infracțiuni pot fi incluse o multitudine de fapte omisive cu caracter victimizant asupra copilului (refuz de a asigura cele necesare pregătirii școlare, refuzul hranei și a îmbrăcămînții, refuzul micilor plăceri ale copilăriei, neacordarea dreptului de întâlnire cu prietenii și dreptul la joacă etc.);
- abandonul de familie (art. 305 C. pen.) ca formă infracțională cuprinde lăsarea fără ajutor a minorului, neîndeplinirea obligațiilor de întreținere etc.

Dincolo de consacrarea legală a unor asemenea fapte profund antisociale, în practică se pot întâlni și o serie de alte infracțiuni cu efect victimizant:

- avitaminoza efectivă, deprivarea afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- neglijarea poate consta în atenția disproporționată acordată unuia sau mai multor copii, în familiile în care se află mai mulți;
- lipsirea de protecție, părintele manifestând indiferență față de agresiunile exercitate de alte persoane asupra copilului propriu etc.

La rândul lor, toate aceste forme de victimizare a copiilor sunt urmarea unor cauze sociale sau individuale diverse.

Efectele victimizării sunt multiple și variate, cu întindere în toate planurile psihice și cu remanentă temporală notabilă. Toate evenimentele cu încărcătură afectogenă semnificativă pentru copil contribuie la formarea acestuia ca adult, viitor membru activ al societății. În cazurile în care impactul afectogen asupra psihicului copilului este negativ, aceasta se va reverbera până în viața adultului, de multe ori ducând la apariția unor stări psihice patologice cu grave disfuncții în plan atitudinal și comportamental.

În plan anatomo-fiziologic, victimizarea copiilor se poate solda cu fracturi, arsuri, diferite alte leziuni (tăieturi, contuzii etc.). Din punct de vedere statistic agresiunile asupra copiilor se pot solda cu:

- 11% dintre victime au decedat;
- 28% dintre copii agresati au prezentat leziuni ale masei cerebrale;
- 20% copii au prezentat paralizii cerebrale dobândite ca urmare a agresiunii;
- 10% dintre copii au acuzat disfuncții neurologice grave;
- 15% disfuncții neurologice ușoare.

Dacă aceste leziuni, traumatisme au gravitate clinică redusă, în general, nu vor exista sechele. În schimb, leziunile produse la nivelul cutiei craniene și, în general, al sistemului nervos central au o gravitate foarte mare, deoarece ca urmare a caracteristicilor nivelului de dezvoltare biologică la vârsta preadolescentă, leziunile respective se vor repercuta asupra posibilităților intelectuale și psihice ale victimelor. În general, dezvoltarea fizică insuficientă se asociază cu probleme comportamentale sau de dezvoltare psihică. Dezvoltarea fizică insuficientă a fost deseori asociată cu agresiunea asupra copiilor.

O altă consecință a victimizării copilului o reprezintă retardarea individuală. Aceasta se manifestă prin dificultăți de vorbire, scăderea coeficientului de inteligență, aceste dificultăți persistând până în perioada vieții adulte.

Nu în ultimul rând, agresarea copiilor are drept efect apariția unor disfuncții în dezvoltarea afectivă a victimelor. Astfel, copiii tind să devină provocatori, agresivi, cu manifestări antisociale. Acestea sunt cu atât mai grave cu cât persistența lor în timp este mare, păstrându-se până în cursul vieții adulte și căpătând noi valențe odată cu dezvoltarea posibilităților de înțelegere a regulilor sociale. Din fericire, aceste situații nu sunt foarte numeroase, în majoritatea cazurilor, copii reușind să depășească dificultățile majore izvorâte din trecut și să devină adulți normali din punct de vedere psihic.

Unii autori consideră ca victimizarea copilului poate avea drept consecințe:

- dificultăți în capacitatea de autoapărare, în raport cu ceilalți și cu sine;
- anxietate;
- timiditate excesivă;
- sentimente de inferioritate și subapreciere;
- modificarea expectațiilor pentru viitor;
- reducerea capacității voliționale (ambitiția);
- tulburări de relaționare cu sexul opus;
- tulburări sexuale;
- fundamentarea unei personalități autodestructive etc.

Așa cum teoria socială a învățării afirmă, copiii agresati și neglijați prezintă diverse tipuri de comportament social deviant, există o probabilitate mare ca aceștia să manifeste un comportament agresiv, iar copiii neglijați să prezinte în general o rată scăzută de interacțiune cu cei de aceeași vârstă. Cercetări recente tind însă să modifice concluziile obținute până acum (izolare în cadrul copiilor agresivi, agresivitate în cadrul copiilor neglijați). Copiii victimizați se caracterizează ca fiind timizi și inhibați în contactele interumane și neîncrezători în propriile forțe, precum și în capacitatea de recepție și exprimare verbală. Probele demonstrează că minorii maltratați se izolează social încă de la vârste foarte mici, până la

vârsta școlară, înțelegând greu rolurile sociale complexe și evoluează la fel de greu sentimentele și motivațiile celorlalți (dificultate empatică).

Autorii citați consideră că victimizarea copilului poate avea ca urmări:

- agresivitatea;
- un slab control al impulsurilor primare;
- un nivel scăzut de toleranță la frustrare;
- izolare socială;
- o rată mai amre a delincvenței juvenile.

O altă categorie de efecte constă în modificarea performanțelor școlare ale copiilor victimizați, în sensul micșorării acestor performanțe, precum și în ce privește dezvoltarea socio-afectivă normală. Rezultatele statistice evidențiază diferențe notabile între performanțele școlare ale copiilor victimizați comparativ cu copii neagresati, precum și în ce privește dezvoltarea socio-emoțională a acestor două categorii de copii.

O formă deosebită a victimizării copilului o reprezintă agresiunea sexuală. Aceasta se poate solda cu o serie de consecințe atât în plan fiziologic, cât și în ce privește componenta psiho-comportamentală a individului uman:

1. Consecințe anatomo-patologice:

- deflorare;
- frigiditate (în cazul perceperii exagerate a actului victimal, actul sexual fiind traumatizant în tot cursul vieții);
- incapacitate biologică de procreere (leziuni ale aparatului genital);
- anorgasmie;
- impotență sexuală;
- contaminare venerică sau virală (sifilis, SIDA, etc.);
- disfuncții sexuale variate etc.

2. Consecințe psihologice:

- sentimente de subapreciere;
- autoînvinovățire cronică în privința agresiunii;
- depresie cronică sau temporară;
- izolare externă;
- o capacitate traumatizantă de a se angaja în relații interumane semnificative;
- relațiile cu ceilalți sunt caracterizate de un sentiment de neputință și neajutorare;
- sentimente profunde și adesea copleșitoare de furie și pierdere;
- instalarea unor complexe (Oedip, Electra, Cain, de castrare, de culpabilitate, de inferioritate, de superioritate);
- tulburări ale comportamentului sexual (homosexualitate, onanism, fobii sexuale).

Caracteristic tuturor acestor efecte ale victimizării este rezistența lor la trecerea timpului. Dacă în cazul celorlalte forme de victimizare, efectele sunt în majoritatea cazurilor de scurtă durată, în cazul agresiunilor sexuale asupra copiilor efectele psihologice asupra acestora se prelungesc de-a lungul întregii vieți adulte a individului, gravitatea lui fiind mărită de faptul că se pot sublima în tulburări psiho-comportamentale mult mai grave ajungându-se uneori la cazuri patologice.

Din formele victimizării copilului o gravitate deosebită prezintă victimizarea în cadrul vieții de familie. În funcție de tipul familiei și neglijării copilului distingem:

1. Familia agresivă:

- copiii sunt dificili și răzvrățiți sau prudenți, supuși și inhibați;
- copiii capătă convingerea că supunerea reduce riscul agresiunii;
- inversarea de roluri (feminitate și masculinitate) survine frecvent în cazul copiilor supuși;
- dezvoltarea psihică și fizică precoce sau, dimpotrivă, retardarea mintală și imaturitate psiho-fizică;

2. Familia neglijentă:

- pasivitate extremă în perioada preșcolară și școlară;
- pe măsura înaintării în vârstă intervine o instabilitate psihică și motorie accentuată, copilul devine foarte activ;
- capacitate limitată de înțelegere a comportamentului altor persoane;
- retardare semnificativă a dezvoltării fizice și psihice;

3. Familie agresivă și neglijentă:

- copii imposibil de controlat;
- copiii neglijanți nu pot învăța să-și „manipuleze” părinții;
- copiii agresivi nu pot să-și ignore părinții fără teama de a fi descoperiți;
- numeroase anomalii fizice, emoționale și comportamentale;

4. Familia marginalizată:

- copiii sunt dezorganizați, neliniștiți, dificil de supravegheat;
- copii plângăreți, dependenți și certăreți;
- nesupuși la școală și acasă.

Domeniul protecției drepturilor copilului este reglementat legal încă din 1997 prin Ordonanța de Urgență nr.26/1997 privind protecția copilului aflat în dificultate aprobată prin Legea nr. 108/1998 (M.Of. 205/06.02.1998).

Acest act normativ a creat, pentru prima dată, structuri specializate în acest domeniu atât de sensibil, pentru care România a fost criticată de Comunitatea Europeană.

În sensul legii, prin „copil” se înțelege persoana care nu a împlinit 18 ani și nu are capacitate deplină de exercițiu.

Copilul se află în „dificultate” în situațiile în care dezvoltarea sau integritatea sa, fizică sau morală este periclitată (art.1, alin.1). Responsabilitatea pentru asistența copilului aflat în dificultate aparține, în primul rând, colectivității locale din care acesta face parte și care este sprijinit de stat.

Pentru prima dată, statul garantează protejarea copilului împotriva oricăror forme de violență, inclusiv sexuală, vătămare ori abuz fizic sau mintal, de abandon sau neglijență, de rele tratamente sau exploatare în timpul cât se află în îngrijirea părinților ori a unuia dintre ei, a reprezentantului său legal sau a oricărei alte persoane (art.3, alin.1 indice 2).

Iată deci că garanția statului se realizează nu numai prin tragere la răspundere penală ci și prin instituții specializate, destinate, în primul rând, prevenirii oricărui abuz îndreptat împotriva unui copil. Acest act normativ completează fericit legea penală și creează un sistem instituțional specializat pentru protecția adecvată a drepturilor copilului.

Acest sistem este format din:

- a) Comisia pentru Protecția Copilului ce funcționează în subordinea Consiliilor Locale Județene și ale Sectoarelor Municipiului București.
- b) Serviciul public specializat pentru protecția copilului înființat prin hotărâre a Consiliului Județean sau Local de Sector și având personalitate juridică.

Ambele structuri pot lua măsuri de protecție a copilului prevăzute în art.7 din lege și pot avea calitate procesuală activă și pasivă atunci când instanța de judecată este chemată să se pronunțe asupra unor măsuri luate de ele. Aceste organisme specializate pot interveni inclusiv pentru a înlătura, temporar sau definitiv (prin solicitarea, la instanța competentă, a decăderii din drepturile părintești), drepturile părinților copilului, dacă aceștia pun în pericol securitatea, dezvoltarea sau integritatea morală a acestuia, prin exercitarea în mod abuziv a drepturilor părintești sau prin neglijență gravă în îndeplinirea obligațiilor de părinte.

De la înființarea sa, în 1997, acest sistem s-a perfecționat și specializat permanent izbutind ca, prin efortul colectivității locale sprijinite de stat să prevină încălcarea drepturilor copilului și să asigure protecția acestor drepturi într-o perioadă în care pauperizarea, consumul de alcool și droguri, violența au mărit considerabil pericolele la care este expusă personalitatea în formare a copilului.

Prin Legea nr.217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței în familie (M.Of. nr.367/29.05.2003) se creează un cadru instituțional din care fac parte Agenția Națională pentru Protecția Familiei, asistenți familiari precum și centrele pentru adăpostirea victimelor violenței în familie.

Legea instituie măsuri efective de protejare a victimelor violenței în familie: „În cursul urmăririi penale sau al judecării, instanța de judecată, la cererea victimei sau din oficiu, ori de câte ori există probe sau indicii temeinice că un membru de familie a săvârșit un act de violență cauzator de suferințe fizice asupra unui alt membru, poate dispune, în mod provizoriu, una din măsurile prevăzute la art.113 și 114 din Codul penal precum și măsura interzicerii de a reveni în locuința familiei” – art.26, alin.1.

Sistemul instituțional arătat mai sus nu funcționează încă și urmează a-și dovedi eficacitatea pentru îndeplinirea scopului pentru care a fost creat, respectiv stăvilirea prin forme specifice a violenței crescânde din cadrul familiei.

C. Victimizarea persoanelor în vârstă

Persoanele în vârstă prezintă, de asemenea, un grad înalt de vulnerabilitate victimală. Bătrânețea, etapă finală a vieții omului, care începe aproximativ pe la vârsta de 65-70 de ani, cuprinde următoarele etape¹⁸:

- între 65-70 de ani: perioada de trecere și adaptare;
- între 70-80 de ani: bătrânețea propriu-zisă;
- între 80-90 de ani: bătrânețea avansată;
- după 90 de ani: marea bătrânețe.

¹⁸ * N. Mitrofan, *op.cit.*, pag.90 și următ.

Spre deosebire de perioadele de vârstă anterioare, bătrânețea prezintă o serie de caracteristici specifice:

- predominarea proceselor involuntive, reducerea treptată a potențialului energetic și a capacității vitale, adaptative;
- diminuarea capacității de efort fizic, a rezistenței la suprasolicitare și la acțiunea factorilor perturbatori din mediul extern;
- accentuarea fenomenelor de sclerozare, scăderea lăbilității funcționale a organelor de simț și a sistemului nervos, a mobilității și rapidității mișcărilor.

Din punct de vedere psihologic, bătrânețea prezintă dezorganizări mai puțin ample decât cele în plan bio-fiziologic, și aici, mai ales, în cadrul funcțiilor ce sunt direct legate de caracteristicile bio-fiziologice ale sistemului neuroendocrin.

Între vârsta cronologică și cea psihologică, la bătrânețe nu există întotdeauna o coincidență, procesul de bătrânețe este puternic individualizat, fiind influențat de o multitudine de factori, precum: factori bio-constituționali, regimul de viață, factori stresanți, raportul general între reușită și eșec în întreaga viață.

Bătrânii pot să trăiască separat de urmașii lor, având casă și bunuri proprii sau pot să locuiască împreună cu alte persoane, fie descendenților, fie persoane ce nu se află în rudenie cu ei, dar care îi îngrijesc. Procesul de victimizare poate avea loc în cadrul mediului familial de apartenență, cei care îi victimizează fiind rude sau persoanele străine ce le poartă de grijă, sau în afara acestuia, inițiatorii acțiunii victimizante fiind de cele mai multe ori infractori. Aceștia din urmă, profitând de capacitatea redusă a bătrânilor de a se apăra, precum și de alte caracteristici psihocomportamentale specifice ale acestora (credulitate, neglijență, uitare, confuzie etc.), pot comite acte infracționale grave, inclusiv crime. Printre cele mai frecvente motive se numără jaful. În unele situații infractorii cunosc direct sau indirect bunurile și valorile pe care le posedă unii bătrâni, în altele ei acționează în baza presupunerii că aceștia dețin bani sau bunuri adunate pe parcursul vieții sau păstrate pentru asigurarea traiului în ultimii ani de viață și chiar pentru înmormântare, cazuri mai frecvent întâlnite fiind în mediul rural, unde persoanele în vârstă își pregătesc din timp tot ce este necesar, inclusiv bani.

În ultimii ani, cercetătorii insistă tot mai mult privind departajarea a două categorii de victimizare a persoanelor în vârstă¹⁹:

a) *crime de stradă, comise de persoane total străine;*

b) *maltratarea bătrânilor de persoane cunoscute.*

În prima categorie regăsim infracțiunile de **furt și tâlhărie**, având ca obiectiv principal jefuirea victimei.

În a doua categorie intră diferite forme de maltratare a bătrânilor, de altfel, cea de-a treia formă de violență manifestată în familie (primele două fiind maltratarea soției și copilului).

D. Victimizarea străinilor

Prin **străin** înțelegem fie persoana aflată temporar pe teritoriul unui stat și venită cu diferite scopuri (turism, afaceri, vizite), fie persoana intrată pe teritoriul unui stat străin cu

scopul de a-și stabili acolo reședința și de a desfășura o activitate cu caracter oneros (nu are importanță dacă intrarea este sau nu legală).

Din însăși definiția pe care o dăm, rezultă principalele caracteristici – cauze ale victimizării străinilor:

- caracterul temporar al șederii pe teritoriul altui stat;
- atenția concentrată maximal spre îndeplinirea anumitor scopuri;
- concurența pe care o exercită asupra forței de muncă indigene.

La aceste cauze se adaugă și²⁰:

- slaba cunoaștere a limbii și obiceiurilor locale;
- sumele destul de mari de bani aflate asupra lor, de obicei sub formă de valută forte;
- lipsa timpului necesar pentru a rezolva problemele legate de victimizare;
- posibilitățile reduse de a colabora în mod eficient cu forțele de ordine pentru a-și asigura protecția sau pentru a ajuta la prinderea și pedepsirea agresorilor.

Modalitățile de victimizare sunt dintre cele mai diverse:

- furturi și tâlhării;
- agresiuni fizice și verbale;
- violuri;
- escrocherii și înșelăciuni;
- diverse fraude, având ca autori în multe situații, tocmai pe reprezentanții forțelor de ordine sau ai diverselor organe statale.

Consecințele victimizării sunt, în general, comune cu cele ale victimizării în statele de origine. Unele nuanțări sunt totuși posibile în ce privește consecințele psihologice:

- modificarea modului de receptare a calității și defectelor proprii membrilor unei națiuni, de obicei în sens negativ („sunt niște hoți, niște tâlhari“);
- sentimente de teamă, ură și dispreț față de reprezentanții națiunilor în cauză (o notă aparte trebuie făcută în legătură cu reprezentanții națiunilor ce trăiesc ca minorități pe teritoriul statului victimei);
- inducerea unor sentimente de inferioritate sau superioritate vis-à-vis de calitățile morale ale membrilor naționalităților respective.

O statistică realizată în Franța în legătură cu victimizarea și riscul victimal al unei populații specifice (imigranți) relevă următoarele²¹:

Repartiția după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, sub 25 ani născuți în afara Franței:

Cauza	Bărbați (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,1	0,0
Alte morți violente și traumatisme	0,7	0,7

Repartiția după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, de 25 de ani și peste, născuți în afara Franței:

²⁰ N. Mitrofan – op.cit., pag. 71

²¹ *Revue de science criminelle et de droit penal compare* nr. 4, Paris, 1992, pag. 33

¹⁹ A. Karmen – op.cit., pag. 236

Cauza	Bărbați (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,8	0,3
Alte morți violente și traumatisme	0,4	0,9

Riscul de victimizare a marocanilor sub 25 de ani născuți în afara Franței, referitor la întreaga Franță, în funcție de cauză (în %):

Cauza	Bărbați (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,56	0,45
Alte morți violente și traumatisme	0,82	0,86

Riscul de victimizare a marocanilor de 25 de ani și peste, născuți în afara Franței, referitor la întreaga Franță, în funcție de cauză (în %):

Cauza	Bărbați		Femei
	Brut	Corectat	
Sinucideri	0,32	0,31	0,36
Alte morți violente	0,24	0,61	0,68

Din analiza datelor statistice rezultă că predicțiile se pot dovedi false dacă se face o raportare a acestora (calculate pentru o populație extinsă) la informațiile obținute prin centralizarea datelor referitoare la o populație dintr-un areal determinat mai restrâns.

E. Victimizarea specifică conflictelor militare, etnice și stării de război

Deși victima ca obiect de studiu al psihologiei judiciare, cunoaște un interes mai restrâns, ar fi greșit să nu ne aplecăm și asupra victimei – grup uman. Aceasta deoarece este cunoscut faptul că existența unor situații conflictuale la nivel social influențează în mod definitoriu victimizarea indivizilor.

În legislațiile penale din majoritatea statelor lumii sunt incriminate o serie de fapte antisociale de o gravitate maximă, a căror pedepsire este posibilă indiferent dacă sunt comise în timp de pace sau pe timp de război. În pofida acestei realități, numai istoria ultimei jumătăți de veac vine să infirme intențiile statelor de a eradica flagelul războiului și crimele comise folosind starea de război ca paravan.

Poate cea mai gravă dintre infracțiunile ce pot fi săvârșite este genocidul care, „comis în timp de pace cât și în timp de război, este o crimă de drept internațional” (art. 1 al Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid)²². Aceeași Convenție, în art. 2 prevede că genocidul se referă la oricare dintre actele de mai jos, comis cu intenția de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, cum ar fi:

- omorârea membrilor unui grup;

- atingerea gravă a integrității fizice sau mentale a membrilor unui grup;
- supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care antrenează distrugerea fizică totală sau parțială;
- măsuri ce vizează scăderea natalității în sânul grupului;
- transferarea forțată a copiilor dintr-un grup în altul.

Sub paravanul unor pretense intenții legitime, în perioada 1945-1988, autoritățile statale au ordonat reprimarea unor grupuri sau colectivități umane astfel încât și-au pierdut viața între 7-16 milioane de oameni, adică tot atâția cât au murit în cursul războaielor în aceeași perioadă.

O altă formă de activități criminale ce își află sursa tot în existența unei conjuncturi conflictuale internaționale sau interetnice o reprezintă terorismul definit ca o „strategie persistentă și sistematică de utilizare a violenței de către un stat sau un grup politic împotriva altui stat sau grup politic cu scopul de a realiza obiective politice prin constrângerea determinată de declanșarea unei stări de teroare și intimidare colectivă”²³.

Acțiunile criminale subsumate terorismului s-au soldat, pentru a da un exemplu minor, cu peste 60 de morți în primul trimestru al anului 1996, numai în Israel.

Dacă faptele la care ne-am referit constituie potrivit legii penale infracțiuni, fiind incriminate și pedepsite ca atare, starea de război nu reprezintă prin ea însăși o acțiune criminală cu caracter infracțional. Dar cu toate că efectuarea unor statistici exacte este practic imposibilă, se recunoaște că în vreme de război, rata infracționalității și, implicit, a victimizării crește în mod semnificativ. Astfel, într-un recent raport al UNICEF se releva faptul că în perioada 1985-1995 victimele – copii ale diferitelor conflicte includ²⁴:

- 2 milioane uciși;
- 4-5 milioane au căpătat diverse infirmități fizice;
- 12 milioane au rămas fără cămine;
- peste un milion au rămas orfani sau au fost despărțiți de părinți;
- aproximativ 10 milioane au suferit traume psihice.

Aceste cifre nu spun prea mult despre numărul copiilor victimizați consecutiv unor acte infracționale, dar faptul că, în general, zonele ocupate de civili sunt evacuate înainte de apropierea liniei frontului sau cel puțin civilii se adăpostesc în locuri ascunse și protejate, aceste împrejurări, deci, ne înclină să credem că, de fapt, victimele nu se datorează acțiunilor de luptă propriu-zise, ci atrocităților comise în spatele liniei frontului²⁵.

Legătura dintre starea de război și infracționalitate constă în aceea că starea de război mărește „apetitul” infracțional al unor indivizi prin:

- crearea unor condiții de mediu favorabile comiterii faptelor antisociale;
- îngreunarea posibilității de acțiune a forțelor polițienești;
- îndreptarea atenției societății spre probleme considerate mai grave decât infracțiunile, cum ar fi: asigurarea hranei, urmărirea situației pe linia frontului etc.

²³ G. Nistoreanu, C. Paun – *Criminologie*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1995, pag. 322

²⁴ *The State of the World's Children 1996*, Oxford University Press for UNICEF, pag. 13

²⁵ *Ibidem*, pag. 18-19

Pe de altă parte, persoanele cu risc victimal crescut vor avea un grad de securitate mult mai scăzut.

Dacă creșterea ratei infracțiunilor împotriva integrității fizice a persoanelor poate fi considerată, cumva, normală, creșterea numărului infracțiunilor ce afectează un număr mai mare de persoane concomitent este mai evidentă și în același timp mult mai gravă, reprezentând un factor agravant al victimizării individului. Astfel, activitatea de contrabandă, infracțiunile pe tărâm financiar, infracțiunile cu incidență la regimul armelor și, nu în ultimul rând, infracțiunile îndreptate împotriva integrității și siguranței statului, au un impact psihologic de masă agravat în comparație cu cel existent în timp de pace²⁶.

Starea de război creează tensiuni în sânul societății, tensiuni repercutate la nivel grupal (în sens socio-psihologic) și, bineînțeles, la nivel individual. Astfel, în cazul unui război civil, etnic sau religios, unele grupuri vor fi sau se vor considera victime în raport cu altele, iar membrii celor dintâi vor suporta un acut sentiment de insecuritate personală. Grupul minoritar, din dorința de autoprotejare, se va manifesta violent în fața oricărei atitudini ce poate fi suspectată de imixtitudine în viața sa.

Deși, în general, este puțin luată în considerare, victimizarea la nivel de grup este atât un efect al războiului, cât și o cauză majoră a victimizării individului. Astfel, un membru al unui grup – victimă va comite fapte antisociale îndreptate împotriva grupului agresor mânat de motivații și mobiluri dintre cele mai diverse, dar toate subordonate unor imperative cu o percepere denaturată, cum ar fi „justiționarul“ sau „răzbunătorul“.

Dacă unele din aceste fapte antisociale nu sunt prevăzute de legislațiile penale ale diferitelor țări, totuși, majoritatea acestor fapte sunt considerate infracțiuni, crime ori delictе. Așa sunt: omorul, lipsirea de libertate, vătămările corporale, tâlhăriile, furtul, violul.

Așa cum spuneam, o mare parte din aceste fapte au drept victime nu persoanele, private ca individualități, ci grupurile umane. Astfel, putem avea: lipsirea de libertate a unui grup uman și suprimarea vieții mai multor persoane prin atentate săvârșite cu arme de foc diverse (ce sunt clasificate ca atentate teroriste) ș.a.m.d.

Gravitatea multor din aceste acte antisociale constă în aceea că sunt săvârșite pe teritoriul altor state decât cele de origine ale autorilor, chiar în marea liberă sau spațiul aerian nesupus jurisdicției vreunui stat. Prin urmare, vor fi diferite încadrările juridice sau chiar, foarte rar, aceste încadrări juridice vor lipsi, mai des în lipsa unor norme juridice elaborate pe plan internațional.

La nivelul victimelor – popoare, victimizarea acestora putându-se datora unor factori discriminatori ca:

- conformismul social și nevoia de omogenitate;
- nevoia omului de a-și satisface fondul sau de agresivitate;
- nevoia privilegiatilor de a justifica privilegiile lor;

²⁶ G. Pele, I. Hurdubaie **Interpolul și criminalitatea internațională**, Serviciul editorial și cinematografic al Inspectoratului General de Miliție, București, 1983, pag. 54-102

- complexul de superioritate al marilor națiuni;
- complexul de inferioritate al micilor și marilor națiuni;
- teoriile rasiale și neorasiale.

Complexitatea fenomenelor psihologice de masă și legătura lor cu psihicul individului fac dificilă găsirea unor algoritmi de analiză și a soluțiilor de prevenire a efectelor victimizante cu impact asupra grupurilor umane.

„Intervenția în favoarea victimelor războiului trebuie să permită ca, în același timp, ele să primească atât asistență medicală, cât și protecție față de pericolele care prelungesc sau agravează suferințele lor“²⁷.

Pe plan internațional s-a încercat găsirea unor mijloace de prevenire sau înlăturare a consecințelor pe care le pot avea stările conflictuale la nivel național sau internațional:

Recomandarea nr. R(91)11 a Comitetului de Miniștri aparținând statelor membre ale Consiliului European, asupra exploatării sexuale, pornografice, prostituției, ca și asupra traficului de copii și tineri adulți (9 septembrie 1991);

Declarația principiilor fundamentale ale justiției referitoare la victimele criminalității și la victimele abuzului de putere (O.N.U. – 29 noiembrie 1985);

Convenția Națiunilor Unite privitoare la represiunea și abolirea comerțului cu ființe umane și a exploatării prostituției altei persoane (1950);

Convenția Națiunilor Unite privitoare la drepturile copilului (1989);

Convenția de la Geneva privitoare la protecția persoanelor civile în timp de război (12 august 1949);

Protocoalele adiționale (1 și 2) la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 (8 iunie 1977);

Convenția de la Geneva cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid (9 decembrie 1948).

²⁷ C. Sommaruga – Asistența pentru victimele conflictelor în **Revista română de drept umanitar** nr. 1/1993, pag. 2

Capitolul 9

Victima din perspectiva gestului suicidar* (propriovictimizare). Agresivitatea introproiectată

9.1. DEFINIRI, PUNCTE DE VEDERE, CLARIFICĂRI CONCEPTUAL TERMINOLOGICE

O categorie de victime sunt persoanele care orientează procesul victimizării către sine, acesta devenind, de fapt, proces de autovictimizare. Forma tipică și cea mai gravă, o constituie suicidul. Sinuciderea fiind un act nenatural, mulți consideră că cel ce se sinucide este anormal, bolnav mintal. În realitate însă nu este așa.

Majoritatea definițiilor date suicidului scot în evidență elementul intențional, faptul că persoana în mod conștient își suprimă propria voință. Astfel, **Gunter Kaiser** (1986) arată că „**suicidul este o acțiune voluntară îndreptată conștient spre scopul suprimării propriei vieți**“. Această definiție scoate în evidență elementele caracteristice suicidului (acțiune voită a subiectului, starea sau nivelul de conștientizare a scopului, orientarea acțiunii de distrugere către sine, către propria persoană în vederea suprimării vieții) care poate fi diferențiat de alte situații, cum ar fi, accidentul sau o crimă mascată.

Alex Thio (1988) diferențiază 3 categorii de suicid, și anume:

- suicid-amenințare;
- suicid-tentativă;
- suicid reușit.

a) **Suicidul amenințare** – Indivizii care amenință cu suicidul vor mai mult să trăiască decât să moară, iar amenințările lor sunt folosite drept mijloace de atingere a anumitor scopuri în viață. Aceasta nu înseamnă însă că ei nu vor pune în aplicare amenințările lor, mai ales atunci când există în mod real pericolul de a nu-și atinge scopurile propuse. Unele studii arată că, în cel puțin 40% din cazuri, indivizii au serioase tentative de a se sinucide în trecut¹.

b) **Suicidul tentativă** – Spre deosebire de cei care amenință, care în mod clar vor mai mult să trăiască decât să moară, cei care încearcă (tentativa) să se sinucidă, sunt mult mai ambigui în intenția lor. Ei pot numai să arate altora cât sunt de depresivi sau că nu pot dormi, dar evitând utilizarea cuvântului suicid. De aceea, cei mai mulți dintre ei nu reușesc în comunicarea intențiilor lor către alte persoane. Metodele pe care le folosesc pentru sinucidere sunt cele care reprezintă, în mod implicit, apelul lor la ajutor din partea altora. Cele mai frecvente metode sunt: tăiatul venelor, înghițirea unei cantități mari de pastile de somn sau

asfixierea cu gaz în casă sau în mașină. Deși aceste metode pot fi letale, ele mai reprezintă însă o „speranță“ față de metodele ce asigură suicidul reușit, cum ar fi, împușcarea sau spânzurarea. De aceea, cele mai multe tentative de suicid se petrec în locuri sau conjuncturi în care salvarea este posibilă, probabilă sau chiar inevitabilă.

c) **Suicidul reușit** – Aproximativ 2/3 din cei care se sinucid sunt cunoscuți a fi având cel puțin o tentativă suicidară în perioade anterioare. De asemenea, cei mai mulți dintre ei au comunicat, direct sau indirect, ideea lor suicidară altor persoane. De altfel, sinucigașii reușiți sunt o categorie mixtă, ce cuprinde acele persoane care, încercând să se sinucidă au fost salvate la timp, precum și acele persoane care au fost în mai mare măsură hotărâte să moară.

9.2. TEORII EXPLICATIV-ETIOLOGICE (demers causal, tipologii secundare)

A – Teorii psihiatrice

Psihanaliștii au susținut că omul s-a suprimat cândva, nesuportând problemele de onoare, un motiv în plus fiind atunci când situațiile privilegiate au fost acceptate într-o manieră ilicită. Deci, un sentiment de culpabilitate împinge ființa umană spre propria-i pedepsire. Psihiatrii explică, în general, sinuciderea ca rezultat al unei stări de supremă angoasă sau precum un fapt al acelor ciclotimici care oscilează între exaltările euforice și depresiunile nervoase. Conform acestor teorii, după care sinuciderea e o boală, candidații la sinucidere sunt adoptați de către societate ca niște oameni fericiți, care sunt astfel scutiți de toate responsabilitățile morale². Din punct de vedere al teoriilor psihiatrice, semnificația suicidului, natura acestuia, pot fi:

- a) suicidul poate constitui singura manifestare clinică a unei psihoze cu evoluție infraclinică, deci singurul simptom al unei psihoze aparent asimptomatice;
- b) suicidul apare ca un simptom care prin realizare (prin manifestarea sa reală) a anulat o fenologie clinică potențială, fiind prim și unic simptom;
- c) suicidul poate fi întâlnit ca un epilog tardiv al unei boli psihice;
- d) suicidul poate apare ca expresie a unei stări psihotice (depressive sau schizofrenice) se manifestă sub aparența unei fenomenologii clinice somatice.

B – Teorii sociologice

Autorii acestor teorii consideră că principala cauză a sinuciderii nu o reprezintă trăsăturile de personalitate ale individului, ci modul de relaționare al acestuia cu societatea, astfel, una din primele teorii sociologice asupra actului sinucigaș a fost elaborat de Emile Durkheim, acesta în debutul studiului său efectuează o clasificare a sinuciderilor în funcție de sănătatea mintală a autorilor³:

- a) sinuciderea maniacală – datorită halucinațiilor sau concepțiilor delirante;
- b) sinuciderea melancolică – determinată de o depresie extremă, de o tristețe exagerată;
- c) sinucidere obsesivă – cauzată doar de ideea fixă a morții, fără să existe un motiv determinant;
- d) sinuciderea impulsivă sau autonomă – este rezultatul unui impuls brusc și irezistibil.

* Tudorel Butoi, V. Iftene, **Sinuciderea un paradox**, Ed. Șt. Medicală, București 2000, selectiv și **Femei cigășe**, Ed. Phobos, 2003

¹ J. Wilkins – **Suicidal Behavior**, în *American Criminological Review*, 32 (April 1967), pag. 204

² V.V. Stanciu – **La criminalite a Paris**, CNRS, Paris, 1968, pag. 318

³ E. Durkheim – **Despre sinucidere**, Institutul European, Iasi, 1993, pag. 28-30.

După ce face o analiză a factorilor ereditari și de rasă care ar putea determina actul suicidului, **Durkheim** concluzionează „sinuciderea este (...) posibilă doar acolo unde constituția individului îi este proprie. Dar starea care îi este favorabilă nu ține de o tendință anume și automată (decât în cazul alienaților), ci constă într-o aptitudine vagă și generală, susceptibilă de a lua forme diverse, după împrejurări. Această aptitudine permite sinuciderea, dar nu o determină în mod obligatoriu, deci nu o poate explica”⁴.

Excluzând dintre cauzele principale, determinante ale sinuciderii, factorii cosmici și imitația, **Durkheim** consideră drept cauze principale ale actului suicidar, factorii de ordin social. În analiza sa, autorul elaborează trei „propoziții”⁵:

1. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății religioase“;
2. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății domestice“;
3. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății politice“.

În cele din urmă, autorul concluzionează că există trei tipuri mari de sinucidere⁶:

1 – **sinucidere egoistă** – cauzată de o individualizare excesivă;

2 – **sinucidere altruistă** – determinată de o individualizare insuficientă, aici **Durkheim** distingând două tipuri:

- sinucidere altruistă obligatorie (sinucidere luată ca datorie);
- sinucidere altruistă facultativă (în situații conjuncturale deosebite sau de „salvare a onoarei”);

3 – **sinucidere anomică** – apărută din suferința oamenilor, datorată dereglării activității lor.

Clasificând tipurile sociale de suicid, în funcție de etiologia și morfologia acestora, Durkheim distinge⁷:

Formele individuale pe care le îmbracă:			
Caracteristici fundamentale		Genuri secundare	
Tipuri elementare	Sinucidere egoistă	Apatie	Melancolie leneșă, mulțumită de ea însăși
	Sinucidere altruistă	Energie pasională sau voluntară	Cu sentimentul calm al datoriei Cu entuziasm mistic Cu curaj senin
	Sinucidere anomică	Iritare Dezgust	Acuzații violente asupra vieții în general Acuzații violente asupra unei persoane în particular (crima-suicid)
Tipuri mixte	Suicid ego-anomic		Amestec de agitare și apatie, afecțiune și visare
	Suicid anomic-altruist		Efervescență și disperare
	Suicid ego-altruist		Melancolie temperată de o oarecare fermitate morală

⁴ Ibidem, pag. 68.

⁵ Ibidem, pag. 163.

⁶ Ibidem, pag. 171-209.

⁷ Ibidem, pag. 239.

În ce privește etiologia sinuciderii, trebuie făcută o distincție în funcție de vârsta victimelor. Astfel, în perioada infantilă, pubertate și adolescență pot reprezenta cauze favorizante ale sinuciderii, următoarele⁸:

1. evoluția concepției despre moarte la copil;
2. evenimentele intervenite în timpul perioadei de structurare a personalității;
3. joaca (sinuciderea ludică);
4. ascetismul și intelectualizarea;
5. cauze sexuale:
 - violul;
 - incestul;
6. cauze psihologice:
 - sindromul de abandon;
 - comportamentul narcisistic;
 - manifestările isterice;
 - dizarmoniile evolutive ale adolescenței (fizice sau psihologice);
 - anxietatea, frustrarea;
 - refulările;
 - stresul afectiv;
7. fenomene de inadaptabilitate:
 - inadaptabilitate școlară;
 - delincvența juvenilă;
8. diverși factori de mediu (biotipologici, psihosociale și psihofamiliali).

La vârsta matură, etiologia sinuciderii poate avea în vedere o serie de cauze favorizante ca⁹:

1. ereditatea;
2. sexul (în cazul femeilor poate fi considerat cauza principală);
3. vârsta – sinuciderea prezintă un vârf până la 20 de ani în cazul femeilor și între 20-30 de ani la bărbați;
4. ocupația;
5. starea civilă – se înregistrează o rată mai mare a sinuciderii la femei față de bărbați luând în vedere celibatul, divorțul și separarea;
6. anturajul de cameră/sociabilitatea;
7. gradul de cultură;
8. locul nașterii și apartenența la teritoriu;
9. condițiile de viață;
10. tipul constituțional;
11. religia;
12. data suicidului;

⁸ B.V. Delavrancea – **Anatomia și independența conștiinței și raporturile ei cu actul sinucigaș**, Ed. Transcedent, Brașov, 1992, pag. 30-50

⁹ **ibidem**, pag. 103-172

13. factorii climatici:
 - gradul de nebulozitate;
 - umiditatea aerului;
 - presiunea atmosferică;
 - temperatura;
 - mișcările coloanelor de aer;
14. funcțiile endocrine:
 - caracteristicile ciclului menstrual;
 - faza ciclului menstrual;
 - etapele dezvoltării endocrine, pubertate, meno-andropauza;
 - afecțiuni endocrine, degenerescență, îmbătrânire, stigmat congenitale;
15. stigmat lombroziene – (nu prezintă interes în etiologia actului autolitic);
16. educația familială;
17. tulburări în relațiile familiale;
18. afecțiuni neuropsihice;
19. alcoolismul;
20. tipul de sistem nervos;
21. comportamentul și personalitatea;
22. angrenarea cu mediul social și/sau mediul familial;
23. defecte organice sau funcționale;
24. facultățile orgastice;
25. ideea de „lest“ familial sau social;
26. instinctul de conservare.

Aceste cauze favorizante ale actului suicidal pot fi multiplicat și diversificate, așa cum, în funcție de modul de efectuare al studiilor, pot prezenta diferențe valorice de la un studiu la altul. Tocmai de aceea, în analiza sinuciderii sunt avute în vedere mai ales¹⁰:

1. cauza principală a sinuciderii (cauza pivot obsesivă și impulsivantă):
 - a) cauze sexuale:
 - deflorare;
 - tocirea personalității sexuale;
 - frigiditate;
 - b) cauze nesexologice:
 - ideea obsesivă a inferiorității sociale la bolnavii incurabili (epileptici, cancerosi, tuberculoși etc.);
 - teama de răspundere penală pentru delict;
2. cauza declanșantă a actului sinucigaș (în funcție de reliefare):
 - a) bine reliefată – în 82% din cazuri;
 - b) reeditare sau numai amintire a cauzei pivot – în 51% din cazuri;
 - c) fără legătură cu cauza de bază – în 49% din cazuri.

¹⁰ *Ibidem*, pag. 173-187

În studiul la care ne referim¹¹, se consideră că sinuciderea poate avea un scop (în funcție de importanță și natura acestuia):

- sacrificiul;
- autodistrugerea;
- agresiunea sau răzbunarea;
- autopuniția;
- joaca;
- apărarea inferiorității.

În funcție de mijlocul de realizare, suicidul poate fi:

- prin mijloace traumatice (defenestare și împușcare);
- prin mijloace asfixice (inhalarea de gaze, submersie, spânzurare);
- prin mijloace toxice (ingestie de substanțe, deseori medicamente neuroleptice).

Efectele sinuciderii sunt, de cele mai multe ori, de natură fizică (decesul victimei sau, în funcție de mijlocul folosit, pot să apară diferite leziuni posttraumatice cum ar fi: arsuri chimice, fracturi, distrucții ale masei cerebrale etc.). În ce privește consecințele psihologice ale actului suicidal, acestea se diferențiază astfel:

- consecințe asupra autorului tentativei de sinucidere – în majoritatea cazurilor victima va încerca să-și ia din nou viața, nereușita întărindu-i sentimentul de neputință, de incapacitate de a finaliza ceva început. În unele situații, când autorul este normal din punct de vedere psihic, sinuciderea poate reprezenta un îndemn de a încerca să lupte cu evenimentul – cauză determinantă;
- consecințe asupra grupului social de apartenență sau asupra societății, în general – actul suicidal (tentativa ori sinucidere reușită) generează în majoritatea cazurilor un sentiment de nedumerire în legătură cu justificarea gestului autorului. Spre deosebire de situațiile în care victima a fost heteroagresivă, în cazul sinuciderii, persoanele apropiate victimei vor avea de învins un sentiment de vinovăție, considerându-se responsabile pentru a nu fi prevăzut și împiedicat comiterea gestului final.

Se impun a se face două mențiuni în legătură cu:

- sinucigașul bolnav psihic – în multe situații, bolnavul va recurge la gestul autolitic, după ce va suprima viața persoanelor apropiate, caracteristic atât heteroagresiunilor, cât și autovictimizărilor fiind cruzimea deosebită a modalităților de aducere la îndeplinire a intențiilor agresive. Dintre principalele cauze psihopatologice pot fi enumerate: epilepsia, psihoza Krsakov, psihoza alcoolică, psihozele afective (hipomanie, melancolie, depresie), schizofrenia etc.¹².
- sinuciderea colectivă – aceasta poate avea la bază motivații diverse, dintre acestea remarcându-se convingerile religioase și culturale. Sinuciderea colectivă are loc printr-un fenomen de inducție, fiind inițiată de un individ suferind de o psihoză

¹¹ *Ibidem*, pag. 204-209

¹² G. Scripcaru – *Medicina legală*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A. București, 1993, pag. 365-383

depresivă sau de schizofrenie paranoidă, considerat suicidar pasiv, acesta fiind urmat, imitat de alte persoane, suicidari pasivi. Fenomenul sinuciderii colective prezintă o gravitate deosebită datorită consecințelor fizice și materiale pe care le antrenează (sinucigașii kamikaze), precum și sentimentelor de groază și repulsie pe care le pot genera (sinuciderea colectivă a membrilor sectei „Templul popoarelor“ din Guyana, 1978, sinuciderea unor membri ai sectei „Templul soarelui“ în Elveția, 1995).

Gravitatea actului autolitic a determinat căutarea unor modalități eficiente de profilaxie și prevenire a acestuia. Dar, așa cum spunea V.V. Stanciu, „cunoscând factorii suicidogeni, este ușor de a prescrie mijloace de prevenire. În același timp realizarea practică a acestui (deocamdată) deziderat este dificilă“.

Deși până în prezent, au fost elaborate multe teorii privind etiologia acțiunilor suicidare, ele pot fi împărțite în două mari categorii, și anume:

- I. Teorii psihiatrice;
- II. Teorii sociologice.

Diferența esențială între cele două grupe de teorii constă în faptul că, în timp ce teoriile psihiatrice presupun, în general, că există ceva rău cu persoanele care se sinucid, teoriile sociologice presupun că nu există nimic rău cu acestea.

Teoriile sociologice susțin, pe de altă parte, că principala cauză a sinuciderii nu este legată de individ, ci mai mult de grupul de apartenență. Astfel, Durkheim¹³ arată că există două cauze majore ale sinuciderii:

- a) integrarea socială;
- b) reglarea socială.

Integrarea socială se referă la atașarea voluntară a indivizilor în grupul sau societatea de care aparțin, iar reglarea socială presupune intervenția coercitivă (restrângerea, constrângerea, controlul) a grupului sau societății asupra comportamentului membrilor.

Durkheim susține că indivizii care se caracterizează printr-un grad prea mare sau prea mic de integrare socială, pot în mai mare măsură să comită suicidul decât cei care se caracterizează printr-un nivel moderat de integrare socială. Pe de altă parte, cei care sunt supuși unui nivel prea scăzut sau prea înalt al reglării sociale pot să recurgă la suicid în mai mare măsură decât cei supuși la un nivel moderat. Durkheim susține că există o relație curbiliniară între integrarea și reglarea socială, pe de o parte, și rata suicidului, pe de alta. În consecință, el diferențiază 4 tipuri de suicid:

1. **suicidul egoist** – tipul cauzat de nivelul prea scăzut al integrării sociale;
2. **suicidul altruist** – datorat nivelului prea înalt al integrării sociale;
3. **suicidul anomic** – generat de nivelul prea redus al reglării sociale;
4. **suicidul fatalist** – produs de nivelul prea înalt al reglării sociale.

Victima în dinamica infrațională (cuplul penal victimă-agresor)

10.1. POTENȚIAL DE RECEPTIVITATE VICTIMALĂ

Prin victimă înțelegem „**orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale**“¹.

După cum reiese din această definiție, precum și din precizările altor autori, victima înseamnă întotdeauna ființă umană, deși este necesar să se facă o serie de precizări și în acest sens. Astfel, dacă este clar că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituțiile prejudiciate de activitățile acestora, în ceea ce privește persoana victimizată (victima propriu-zisă), trebuie să o diferențiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acțiuni infraționale sau de altă natură. **Victima** este persoana care, „**fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acțiuni sau inacțiuni criminale**“². De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- polițiști care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniți sau își pierd viața;
- luptători în confruntări militare;
- inițiatorul acțiunii criminale care își pierde viața;
- infractorul ce-și pierde viața în cazul legitimei apărări.

Din punct de vedere istoric, rădăcinile academice ale victimologiei sunt legate de o serie de lucrări apărute în perioada anilor 1940 și 1950. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece apar ca jumătate a „diadei“ (perechi). Printre primii oameni de știință care s-au considerat ei înșiși „victimologi“ se numără: **Mendelsohn** (1940), care a examinat rezistența oferită de victimele violului; **von Hentig** (1948), ce s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi cum ar fi cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranții recenți, membrii unor grupuri minoritare, cei cu tulburări mintale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenție factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acțiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 și 1970 criminologii și reformatorii au argumentat că înșiși infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii școlare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relațiilor familiale dezorganizate și altor injustiții sociale. Începând cu anul

¹ T. Bogdan și colab. – **Comportamentul uman în procesul judiciar**, M.I., Serviciul editorial și cinematografic, București, 1983, pag. 93*

² **Ibidem**, pag. 93

1970, victimologia devine tot mai mult o arie de specializare, iar astăzi ea este studiată în S.U.A., în peste 150 de colegii și universități.

Deși există multe aspecte ce țin de relația infractor-victimă, de care se interesează victimologii, cel mai important dintre ele se referă la faptul dacă acțiunile pot să nu se împartă într-o anumită măsură responsabilitatea cu infractorii ce comit acte de natură antisocială împotriva lor. O asemenea întrebare nu este desigur nouă, ea fiind întâlnită încă din antichitate dar, mai ales în cadrul lucrărilor reprezentanților școlii pozitiviste italiene (**Lombroso, Garofalo, Ferri**). Într-un mod mult mai clar această problemă apare în lucrarea lui **Hans von Hentig** „*Criminalul și victima sa*“ (1948), în care sunt evidențiate posibilitățile de interacțiune dintre infractor și victimă, cu efecte victimizante asupra oricăruia dintre cei doi parteneri ai cuplului interpersonal.

Introducând noțiunea de „victimă activantă“, prin care înțelege rolul jucat de victimă în declanșarea mecanismelor latente ale infractorilor, **von Hentig** ajunge la concluzia că, direct sau indirect, și victima poartă o parte din vină în desfășurarea acțiunii infracționale. Pe linia susținerii ideii că victima poartă o anumită răspundere în desfășurarea activității infracționale a apărut și conceptul de „*potențial de receptivitate victimală*“, propus de **B. Mendelsohn** (1956)³, care înseamnă gradul de vulnerabilitate victimală a unui individ, acesta fiind condiționat de o multitudine de factori, precum: vârsta, sexul, aspect bio-constituțional, pregătire socio-culturală, Q.I., caracteristici psihocomportamentale. De exemplu, neglijența, superficialitatea, exagerarea eului etc., pot corela cu valori crescute ale nivelului vulnerabilității victimale.

Studiile și cercetările efectuate au scos în evidență o multitudine de aspecte care conduc la concluzia că raportul infractor-victimă este mult mai complex, fiind necesară analiza mecanismelor și pârguilor de ordin psihologic și psihosocial din cadrul structurii relației interpersonale, care ajută mult mai bine la evidențierea situației reale decât operarea disjunctivă din perspectivă strict juridică.

Iată, spre exemplu, câteva rezultate ale studiilor statistice:

- peste tot în lume numărul victimelor este mai mare decât al infractorilor, ceea ce înseamnă că un infractor este capabil să facă mai multe victime; riscul victimal (riscul de a fi victimizat) în cazul infracțiunilor comise cu violență (răniri grave, omucideri, lovituri cauzatoare de moarte etc.) este sensibil mai mare la bărbați decât la femei;
- în 80% (după **S. Schaffer**) din omuciderile sau rănirile grave, criminalul și victima au fost fie rude, fie cunoștințe apropiate și numai în 20% terțe persoane sau persoane străine;
- cei careucid, de regulă, sunt cu 5-10 ani mai tineri decât victimele lor (după **Marvin Wolfgang**, 1967);
- în ceea ce privește vârsta victimelor, la femei rata cea mai mare a victimizării apare la 20-29 de ani, iar la bărbați, la 30-39 de ani;

³ B. Mendelsohn – *La victimologie et les besoins de la société actuelle*, în *Sociological abstracts*, 1973, December, suppl. 38.

– în cazurile de omucidere și a altor infracțiuni grave, violențe, 50% din victime au avut antecedente penale.

În ceea ce privește evaluarea procesului de victimizare la nivel social, unii autori arată că este posibil să se utilizeze procedee de calcul a ratelor victimizării. Acestea pot fi calculate, construind un raport ce are la numărător numărul de persoane din cadrul statului. Rezultatul este apoi multiplicat cu 1000. La rândul ei, rata victimizării poate fi calculată pentru fiecare categorie de infracțiuni.

Tot pe linia posibilităților de evaluare și măsurare, unii autori și-au exprimat speranța că va fi posibil, într-un viitor apropiat, să se calculeze indexul vulnerabilității în vederea prezicerii posibilității ca un individ dat să devină victima unei anumite categorii de infracțiuni. Acest calcul ar ține seama de caracteristici precum sexul, vârsta, rasa, venitul, ocupația, statutul marital, localitatea etc., deoarece acești factori au dovedit a fi corelați cu ratele victimizării.

Până a se găsi însă modalitatea de calcul, gradul de vulnerabilitate victimală poate fi precizat prin intermediul a două categorii de factori:

a) **factori personali**: retardații mintal sau cei normali, dar cu o valoare mai scăzută a Q.I., imigranții noi, indivizi cu achiziții modeste pe linie educațională sau cei cu o redusă experiență socială și interacțională pot fi ușor victimizați de infractori care folosesc minciuna și fraudă; indivizii care sunt handicapați fizic, persoanele foarte în vârstă sau fragile, minorii, femeile, este posibil, de asemenea, ca ei să fie destul de frecvent ținta actului infractorilor violenți;

b) **factori situaționali**: unii indivizi sunt în mai mare măsură susceptibili de a fi victimizați decât alții la anumite perioade de timp sau când se află în anumite situații. De exemplu, turiștii constituie un grup vulnerabil, infractorii atacându-i fără teamă, știind că datorită unor considerații legate de timp, bani etc., puțini dintre aceștia sunt dispuși să participe la rezolvarea cazurilor de sistemul judiciar.

10.2. CUPLUL PENAL VICTIMĂ – AGRESOR (victima postvictimizare)

Unii indivizi, spune **Mendelsohn**, în decursul vieții lor suferă o serie întreagă de accidente mai mult sau mai puțin importante și au o înclinație permanentă spre suferință. Acest lucru se referă nu numai la indivizi de tip „masochist“, ci la toți aceia care sunt intermediari între normali și masochiști.

De asemenea, autorul consideră necesitatea introducerii termenului de „**complex criminogen**“ care s-ar compune parte din studiul criminalului, parte din studiul victimei.

O altă noțiune introdusă de **Mendelsohn** este cea de „cuplu penal“. Aceasta este compusă din cuplul antagonist „criminal-victimă“ în permanent conflict și adversitate. Cuplul penal are două aspecte:

a) **în faza preinfracțională**, elementele cuplului sunt sau indiferente (majoritatea cazurilor) sau se atrag reciproc (crima pasională, excrocheria, bigamia);

b) **în faza postinfracțională**, cele două elemente ale cuplului se resping reciproc, devenind elemente antagoniste.

Fără existența acestui cuplu antagonist nu poate exista nici un proces.

Mendelsohn afirmă că e totalmente greșită ideea că problema crimei poate fi soluționată numai prin studiul delincentului. Separarea delincentului de victimă este o eroare. Și această eroare se comite cu atât mai frecvent cu cât criminalul este studiat multilateral științific, iar victima este privită exclusiv empiric.

Autorul subliniază că „victima este o realitate vie“, o personalitate tot așa de interesantă ca și delincentul. Victima are o fizionomie specifică: una biologică, psihologică și socială. Autorul deși recunoaște că „în principiu“ oricine poate deveni victimă, totuși există oameni predispuși în mod special pentru a deveni victime.

Din punct de vedere psiho-social, corelația dintre delincent și victimă are patru aspecte:

- a) **Victima este cauza delictului** (cazul unei infracțiuni comise de unul dintre soți când constată adulterul în flagrant delict);
- b) **Victima este pretextul infracțiunii** (cazul excrocheriilor);
- c) **Victima este rezultatul unui consens între ea și delincent** (cazul sinuciderii în doi);
- d) **Victima este rezultatul unei coincidențe** (cazul când infractorul pândind o persoană, lovește pe alta).

Cea mai surprinzătoare teză a lui Mendelsohn o constituie afirmația că există o „receptivitate victimală“. Din tezele lui Mendelsohn reiese că în orice acțiune criminală există acel „cuplu penal“ prin care se leagă activitatea infractorului de cea a victimei.

Această teză e eronată, spune **T. Bogdan**, căci presupune o victimă personală în orice infracțiune sau mai clar, presupune că oricărui act atipic antisocial îi corespunde o persoană fizică care suferă consecințele actului. Dar se știe că numai o parte din infracțiuni au această caracteristică – cele îndreptate împotriva persoanei. Infracțiunile împotriva bunurilor sunt lipsite de o victimă personală.

Pe de altă parte, nu orice „victimă“ sau acțiune care produce victime poate fi socotită ca fiind voit provocată din partea altei persoane ce ar putea fi considerată drept infractor. Unele cazuri de sinucidere și accidente, provoacă dispariția victimei, fără ca aceasta să fie o urmare a unei acțiuni (sau inacțiuni) din partea altei persoane.

În consecință, există deci acțiuni infracționale fără victimă personală, precum există și victime fără infractori și, ca atare, întâlnirea dintre victimă și infractor, formează o categorie de cazuri speciale și nu constituie cazul general.

Așa după cum s-a văzut în capitolul destinat clasificării victimelor este foarte greu de operat cu diferențieri clare pe linia responsabilității celor doi membri ai cuplului penal (infractor și victimă) în comiterea infracțiunii.

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii inițiativei în a comite o faptă antisocială, cât și în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deși există și cazuri în care între infractori și victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul infracțional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopții, poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poștașul cu bani mulți asupra sa nu se asigură deloc și este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea“ exagerată privind achiziționarea unor bunuri de valoare.

Chiar și în cazul unor minori, victime ale unor infracțiuni, un anumit grad de vinovăție aparține părinților sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire).

În cazul în care între victimă și infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoașterea victimei (modul său de viață, preferințe, obiceiuri, trăsături psihomorale și psihocomportamentale) se poate „reconstitui“ fizionomia particulară a relaționării interpersonale infractor – victimă și, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situație este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaște pe infractor. Dacă teama de reacțiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet în a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicații“ sau pur și simplu să nege comiterea infracțiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacție al victimei, psihologia ei vor „informa“ asupra unor caracteristici psihice și comportamentale ale infractorului.

Desigur, există foarte multe variante posibile ale relației infractor – victimă în special în cazul infracțiunilor cu violență. Având în vedere poziția și situația victimei după comiterea infracțiunii, putem diferenția mai multe variante posibile, precum:

- a) – **victime dispărute**, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute și nu de puține ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soțului ucigaș;
- b) – **victime ce nu supraviețuiesc agresiunii** (decedate) care „oferă“ în principal informații asupra infractorului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);
- c) – **victime ce supraviețuiesc agresiunii dar nu pot identifica infractorul din motive obiective** (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai întâi legată la ochi prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informații în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspectele vestimentare – haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);
- d) – **victime care supraviețuiesc agresiunii și care cunosc infractorul însă nu-l denunță din motive ce țin de teama de răzbunare a acestuia** (de exemplu, victima cunoaște amenințarea infractorului că, în cazul în care va fi denunțat, se răzbuună pe copii);
- e) – **victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul însă nu-l denunță din motive ce țin de viața lor particulară** (de exemplu, agresorul este concubinul victimei căsătorite);

f) – victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul dar care, în loc să-l denunțe, încearcă să ofere alte explicații, inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, a victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste“ infractorului pe care-l iubește);

g) – victime care supraviețuiesc agresiunii și care, deși cunosc infractorul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;

h) – victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul adevărat, însă profitând de situație, încearcă să pună în seama acestuia și fapte pe care nu le-a comis (de exemplu, declară dispariția unor lucruri de valoare sau bani pe care în mod real infractorul – care s-a rezumat numai la violarea ei – nu și le-a însușit);

i) – victime care profită de o anumită situație reclamând o „infracțiune“ comisă asupra sa cu intenția de a sancționa o persoană sau de a profita de pe urma ei (de exemplu, simularea voluntară și regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relație sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru-totul.

Victima din perspectivă preventiv-protectivă

11.1. VICTIMELE SOCIETĂȚII

Viața omului într-o societate în demnitate și fără violență este situația ideală spre care tindem în civilizație. Familia, colegii de școală, de muncă, de sport, prietenii, constituie anturajul de conviețuire al individului modern, care nu poate trăi izolat, ci doar în acest mediu caracterizat prin conversație și dialog. Acest dialog a devenit o necesitate a omului modern pentru că nu se poate trăi fără să înțelegi intențiile interlocutorului.

Societatea ne învață arta de a negocia, de a polemiza și de a media fără violență cu ambiția pozitivă de a progresa.

Chiar dacă la început am încercat să definim victima, până în prezent nu există o definiție unanim acceptată; pentru ea au apărut în literatura de specialitate mai multe definiții propuse.

Oricum, în momentul judecării, victima, pentru care s-a creat procesul penal, beneficiază de solidaritatea grupului ei social. Practic, societatea care a făcut victima să sufere, tot ea ajută victima să uite (dacă este posibil) după pedepsirea celui care se face vinovat de crearea conflictului social respectiv.

Chiar dacă criminalul este figura centrală a procesului, victima trebuie să aibă un rol judiciar egal cu al inculpatului.

Prostituția, violul, agresiunile sexuale, homosexualitatea sunt forme de manifestare, specifice conviețuirii în grup și anturajului social.

Aceste fenomene criminogene nu pot fi stinse decât prin intervenția factorilor instituționali care trebuie să pună diagnosticul și să facă terapia crimei pentru ca aceasta să nu distrugă și ultima celulă sănătoasă a societății: familia.

Factorii de risc familial într-o societate sunt binecunoscuți ca creatori de situații criminogene și astfel producători de victime: promiscuitatea, mizeria socială, antecedente de violență în familie, maladiile psihice, toxicomania, alcoolismul, factorii externi de stres (stau la baza suicidului în familie), șomajul, degradarea serviciilor și criza economică etc.

Față de cele de mai sus, un lucru sigur îi leagă pe oameni: solidaritatea și cultura.

De asemenea, au apărut diferite asociații de ajutorare a victimelor: Crucea Roșie, Securitatea populară, biserica, Medicina fără frontiere etc.

Orice stat de drept, democratic, trebuie să se preocupe de protecția individului și de respectarea a ceea ce este legiferat de statele civilizate: „Drepturile omului“.

11.2. ASISTENȚA VICTIMIARĂ

În cadrul legislației noastre, atât în Codul penal, cât și în Codul de procedură penală, referitor la raportul infractor – victimă, figura centrală o reprezintă cel ce săvârșește fapta antisocială și o foarte mică atenție se acordă celui ce suportă efectele directe ale comiterii infracțiunii, mai ales în cazul infracțiunilor de violență (omor, lovituri cauzatoare de moarte, viol, tâlhărie).

Dacă la un moment dat accentul se punea pe resocializarea delinventului ca obiect al solitudinii publice, astăzi apare proeminent interesul pentru diminuarea consecințelor delictului asupra persoanelor victimizate.¹

Unii cercetători în victimologie (Cressey, 1987) tind să definească și să identifice ca victimă orice individ și orice grup ale cărui drepturi de ființă umană au fost violate. Sunt considerate astfel victime și acele persoane care sunt private de viața lor, de libertate, de speranța în mai bine, persoane care nu au asigurate condițiile minimale de trai, victimele poluării mediului, grupurile minoritare, femeile, negrii, evreii, lumea a treia.

Un alt aspect al cercetării vizează victima indirectă a criminalității. Este vorba de faptul că unii oameni obișnuiți sunt cotidian afectați la nivel psihologic de teama de a fi atacați de delincvenți. De exemplu, femeile resimt un sentiment de insecuritate pe stradă, mai ales noaptea, ceea ce le determină fie un comportament pre-victimiar, fie unul de renunțare.

Teama de delincvență e tratată de către unii victimologi ca o formă particulară de victimizare. Aceștia consideră că statul trebuie să reducă aceste sentimente negative prin programe punitive, concepute pentru a diminua rata infracționalității, înlocuindu-se astfel teama de delincvență cu teama față de stat. Dacă delincvenții ar avea într-adevăr de suferit în urma sancțiunii penale, atunci ar fi descurajați să mai comită astfel de acte. Reducerea ratei infracționalității ar avea ca efect diminuarea fricii, deci ar influența valoarea victimizării.

Având în vedere aspectele prevăzute de legi prin victimă se înțelege orice persoană care, în urma unui act condamnabil/pedepsibil a suferit vătămări materiale sau morale.

Consecințele procesului de victimizare se pot manifesta instantaneu (șoc, panică, rănire etc.) sau în termen lung, cu repercursiuni durabile (de exemplu, deteriorarea sănătății). **Agresiunea**, ca act generator al victimizării, poate fi fizică sau simbolică, instantanee sau permanentă, și nu întotdeauna o victimizare puternică este rezultatul unui traumatism vizibil și important cantitativ.²

O completare a portretului victimiar se obține prin inventarierea trebuințelor și așteptărilor specifice persoanelor victimizate. Se pot delimita **trebuințe imediate** (de a fi ascultată, de a fi tratată cu respect, fără etichetări și fără prejudecăți, de a fi recunoscută ca victimă, trebuința de securitate, de discreție etc.) și **de durată** (trebuința de a i se rezolva cazul, trebuința de prevenire a repetării victimizării, trebuința unui statut în sistemul penal etc.).

¹ Bocancia Cristian, Neamțu George – **Elemente de asistență socială**, Ed. Polirom, Iași, 1999, pag.209

² Bocancia Cristian, Neamțu George, **op.cit.**, pag.211

Cea mai mare parte a trebuințelor specifice pot fi îndeplinite de poliție în contactul direct care se stabilește între această instituție și persoanele agresate.

Reacția victimei va fi negativă dacă personalul de primire îi banalizează situația (A, ești a nu știu câta persoană cu asemenea problemă!) sau minimalizează situația (Vă dați seama ce se putea întâmpla dacă vă mai și lovea!) sau chiar o culpabilizează de ceva (Nu se întâmpla asta dacă erați mai prevăzătoare!). Victima își pierde astfel încrederea în justiția abilitată să intervină, pe lângă faptul că colaborarea acesteia cu factorii de resort va avea de suferit.

Nevoia de discreție are în vedere particularizarea situației (într-un fel se comportă personalul cu o persoană ce dorește un certificat și în cu totul alt mod cu o persoană violată/ pentru asta este necesar un loc de primire separat, la adăpost de curiozitatea publicului sau a colegilor).

Asigurarea discreției contribuie la îndeplinirea altei trebuințe, aceea de securitate.

Victima are, de asemenea, și trebuința legitimă de a cunoaște traseul judiciar al cazului său. Are dreptul la o reparație și speră că sistemul penal va contribui la găsirea autorului și redobândirea unor drepturi materiale.

Nevoia de informare a victimei se referă la:

- demersurile administrative ce trebuie efectuate, mai ales atunci când efectele victimizării sunt grave (de exemplu, pierderea capacității de muncă);
- posibilitatea acordării asistenței juridice în sistemul penal;
- cunoașterea mijloacelor adecvate de protecție pentru viitor;
- posibilitatea acordării de despăgubiri de tip material sau moral (reparația este deseori concretizată prin procedură juridică sau prin negociere directă cu agresorul);
- posibilitățile de ajutor specializat referitoare la indicarea și chiar contactarea unor servicii specializate, care să-i acorde ajutor în soluționarea cazului, dar și în evoluția ulterioară.

O mare parte din aceste trebuințe pot fi îndeplinite de către polițist, îndeosebi la prima întâlnire (trebuința de a fi crezut, de exemplu, care poate deveni un obstacol foarte serios dacă nu este realizată), altele reprezintă obiectul activității altor specialiști (asistenți sociali, psihologi, avocați, procurori, judecători, medici).

Consecințele victimizării

Acestea pot fi materiale și financiare, fizice, psiho-sociale.

Consecințele materiale și financiare se referă în mod direct la pierderi, deposedări, distrugeri de obiecte, bani sau alte valori care, pentru persoanele defavorizate, în special, pot avea rezultate dramatice, atunci când pierderea riscă să fie definitivă, fără posibilitatea unei compensații sau recuperări.

Sub aspect financiar, pierderile pot fi și indirecte, în sensul că repararea efectului produs de victimizare necesită cheltuieli neprevăzute și nerecuperabile (spitalizare, medicamente, transport, cheltuieli pentru avocat, înlocuirea unor sisteme de siguranță etc.).³

³ Bocancia Cristian, Neamțu George – **Elemente de asistență socială**, Ed. Polirom, Iași, 1999, pag.213

Victimele unor acte de violență suportă efecte fizice, atunci când vătămrile sunt corporale (traumatism, intervenții chirurgicale). De asemenea, trebuie să avem în vedere problemele psiho-somatice care urmează actului agresor: probleme digestive, cefalee, tulburări ale somnului, hipertensiune, reacții alergice etc.⁴

Consecințele psihice sunt mai puțin vizibile la exterior: stres post-traumatic, amintiri neplăcute, vise ce afectează echilibrul, o emotivitate ridicată, scăderea interesului pentru unele activități, sentimentul de înstrăinare și izolare, alterarea memoriei, atenției, dificultăți de concentrare, evitarea unor activități, culpabilizare excesivă, agravarea unor simptome.

În plan social se pot manifesta perturbări la nivel relațional; victima devine după un anumit timp un „respins“, observând la ceilalți o rețineră în a stabili relații. Nici în situația inversă, victima nu se va simți mai bine atunci când diverse persoane încearcă să afle cât mai multe detalii, încercând să-și apere spațiul personal apelând la diverse soluții (refuzul de a comunica, schimbarea domiciliului și a locului de muncă, evitarea unor cunoscuți, consum de alcool etc.).

Însăși trecerea victimei prin sistemul penal poate conduce la prejudicii indirecte (financiare, psihologice, sociale), justiția fiind o reacție față de delincvență și nu o soluție.

Se apreciază că victima suferă în domeniul penal un proces de victimizare secundară, prin faptul că are loc un nou traumatism cauzat de reiterarea evenimentului inițial în context psiho-afectiv.

Previzibilitatea victimizării

În fața victimizării nu suntem egali. Unii indivizi au o mai mare posibilitate de a fi victima unei infracțiuni (de exemplu, șoferii de taxi – prin natura activității lor; copii, bătrânii, persoanele cu handicap – datorită mijloacelor reduse de apărare), în timp ce alții datorită potențialei reacții mai adecvate, vor fi mai protejați.

Esența politicii actuale de prevenție socială și penală se referă la creșterea posibilităților de reacție față de eventualele tentative de delict.

Reacția depinde de factori relativ ușor de identificat, pe care-i putem clasifica în:⁵

1. factori prezenți înaintea victimizării, care se referă la:

- personalitatea victimei;
- aspectul demografic: vârstă, sex;
- stil de viață: celibatar, familist;
- aspectul biografic: posibile relații cu agresorul, starea de sănătate;

2. factori de context, ce vizează următoarele aspecte:

- tipul de relație dintre agresor și victimă: cunoaștere, necunoaștere;
- natura delictului;
- interpretarea subiectivă a victimei față de factorii obiectivi;

⁴ Bocancia Cristian, Neamțu George – **Elemente de asistență socială**, Ed. Polirom, Iași, 1999, pag.213

⁵ Bocancia Cristian, Neamțu George, **op.cit.**, pg.215

3. factori după victimizare:

- percepția a ceea ce s-a întâmplat (culpabilitate, reproș etc.);
- structura cognitivă (semnificația dată);
- participarea la procesarea juridică;
- reacția anturajului/ grupului de apartenență.

Fiecare individ posedă un tip de toleranță și rezistență la fiecare factor în parte. Prin cumularea mai multor fapte penale se poate depăși acest prag de siguranță și aceasta conduce la adoptarea unui comportament ce declanșează comportamentul pre-victimiar.

Din perspectiva victimei, noile politici de prevenție ar trebui să cuprindă elemente cum ar fi:

- asistență oferită victimei, începând cu primele momente ale victimizării. Procedurile penale trebuie să acorde un rol mai mare victimei, în vederea protejării acesteia, ajungându-se chiar la forme de colaborare cu asociațiile ce apără interesele victimelor.
- crearea unor servicii speciale pentru victime și asociații care să le reprezinte și care să urmărească modul în care sunt respectate trebuințele și drepturile specifice acestora;
- descurajarea tuturor formelor și grupurilor ce ar încerca să se substituie organelor specializate în menținerea ordinii publice și în stabilirea dreptății prin justiție; autoapărarea și autoprotecția trebuie să se desfășoare fără a prezenta pericol pentru ceilalți membri ai grupurilor sociale;
- poliția trebuie să-și creeze servicii specializate, cu cadre cu pregătire specifică lucrătorilor sociali, care să ofere o asistență victimiară în concordanță cu principiile acestui tip de activitate.

11.3. VICTIMA DIN PERSPECTIVĂ PREVENTIV-PROTECTIVĂ

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind deplin securizat că niciodată și nicăieri nu-l pânđește vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexual etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracțional care, cel puțin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendință de creștere. Din punct de vedere psihologic și psihosocial, creșterea ratei criminalității determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimțit în general, de către indivizi, dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapați). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane își iau măsuri de prevenire pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea întăririlor de locuințe și imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei și publicității legate de anumite bunuri și câștiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate, măsurile de autoprotecție⁶ sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple și diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică și psihosocială:

⁶ Vezi în Nicolae Mitrofan, **Psihologia judiciară**, capitolul Victimă și victimologie, Ed. Șansa, București, 1992

- a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei și limitarea posibilităților de anticipare a consecințelor unor acțiuni;
- b) infatuarea, aroganța, exacerbarea eu-lui, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine și a posibilităților proprii fizice și mentale; asemenea persoane, prin contrast, subvaluează pericolul și devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresivități;
- c) neglijența și indiferența, trăsături care duc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanță măsurilor de asigurare (lasă sau uită ușile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alții (lasă copiii nesupravegheați în totalitate);
- d) credulitatea sau nivelul de influențare, trăsături care permit infractorului stimularea și atragerea unei persoane în acțiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare sau cazul fetei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);
- e) stările de izolare, frustrare și de complexare ce pot fi abil exploatare de către infractor;
- f) nivelul modest sau redus al capacităților psihointelectuale care limitează foarte mult posibilitățile persoanei de a înțelege și decodifica intențiile infractorului potențial;
- g) nivelul de tulburare și dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Așadar, măsurile ce se pot lua și care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

1. **măsuri de protecție socială;**
2. **măsuri de autoprotecție.**

1. **Măsurile de protecție socială** revin, în special, organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infractorilor, sancționarea infractorilor și pedepsirea lor. Existența organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată și pedepsire a făptașilor inhibă, în mare măsură, reactivitatea infracțională potențială. Acțiunile de pază, de anticipare și prevenire a infracțiunilor, ale organelor de poliție, promptitudinea și eficiența lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situația specifică diferitelor infracțiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecție împotriva victimizării.

Așa cum afirma **Wrightsmann**⁷, deținerea infractorilor deosebit de periculoși în instituțiile speciale asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetățenilor.

2. **Măsurile de autoprotecție** sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare care, de fapt, sunt și trebuie să fie rodul unor influențe organizate în vederea evitării riscului victimal și al victimizării.

⁷ S.L. Wrightsmann – *Psychology and the Legal System*, Brooks/Cole/Publishing Company Monterey, California, 1987

Examinând prevenirea într-o accepțiune restrânsă la identificarea și predicția victimelor potențiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor să favorizeze mai mult sau mai puțin săvârșirea unor infracțiuni, **T. Bogdan**⁸ propune ca aceasta să urmărească următoarele obiective mai importante:

- educarea moral-juridică a cetățenilor pe baza cunoașterii legilor și a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiinfracțională a populației pentru a cunoaște normele de conviețuire socială, cerințele, comportamentele generale de evitare a situațiilor ori circumstanțelor în care cetățenii ar putea deveni victime ale unor infracțiuni;
- sfătuirea și îndrumarea individuală a cetățenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluția negativă a unor stări de lucruri și ajungerea lor în poziție de victime;
- identificarea din timp a unor victime potențiale – îndeosebi prin posibilitățile de cunoaștere ale organelor judiciare – și promovarea unor măsuri de protecție sau autoprotecție a acestora.

De altfel, în ceea ce privește prevenirea și evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări înzestrate în diferite strategii, programe, tactici etc. Astfel, *strategiile evitării*, după **Furstenberg**⁹ sunt acțiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situațiile amenințătoare. De exemplu: sunt noaptea acasă, evitarea introducerii străinilor în casă, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversație, mai ales în locurile retrase.

Tacticile de depășire a situațiilor de risc, arată **Skogan și Maxfield**¹⁰, sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altuia și evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situații periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului inconjurător, accentuează asupra importanței creării „spațiului de apărare“ (**Newmann**) prin „îngreunarea atingerii țintelor“ (îmbunătățirea mijloacelor de închidere și asigurare a intrărilor și ieșirilor, înălțarea gardurilor și menținerea supravegherii). Acțiunile de reducere a riscului sunt fie *individuale*, fie *colective* (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii și tactici însă nu pot fi evaluate cu ușurință privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situațiile particulare în care ele ar putea preveni acțiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu poate fi prompt cuantificabil. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbații sau persoanelor în vârstă față de cei mai tineri. Această situație poate fi explicată prin faptul că atât femeile și persoanele în vârstă include strategii de

⁸ T. Bogdan și colab. – *op. cit.*, pag. 174

⁹ F. Furstenberg – *Fear of crime and its effect on citizen behavior*, în Biderman, A. (Ed.), *Crime and Justice*, New York: Justice Institute, pag. 52-65

¹⁰ W. Skogan, M. Maxfield – *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*, Beverly Hills, C.A., Sage, 1981

prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viață. De exemplu, un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaș pare ceva normal față de cazul unei femei sau a unui bătrân neînsoțit.

La fel se poate explica și situația femeilor divorțate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, grație îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum și prezenței companiei sociale sunt expuse mult mai puțin riscului de victimizare.

11.4. PSIHOLOGIA ȘI PREVENIREA EFECTELOR VICTIMIZANTE ALE ACȚIUNILOR OMENEȘTI

Transgresând sfera de interes a legii penale care reprezintă manifestarea în plan juridic-normativ a reacției societății la comiterea unor fapte îndreptate împotriva valorilor sale fundamentale, psihologia este chemată ca prin modalitățile specifice de acțiune să prevină și să combată efectele negative ale unor acte antisociale.

În plan național se resimte o nevoie acută de specialiști și centre specializate în domeniul psihicului uman, precum și necesitatea existenței unor modalități de tip mass-media prin intermediul cărora fiecare individ să fie informat în legătură cu:

- modelele de evitare a unor situații conflictuale (de exemplu, evitarea zonelor necunoscute sau lipsite de vizibilitate pe timp de noapte, adoptarea unor atitudini, gesturi și mimici care să descurajeze pasiv un eventual agresor, prudență manifestată la contactul cu persoane necunoscute sau cu înfățișare „dubioasă”);
- mijloace de apărare și autoapărare în caz de agresiune;
- tipare mentale care să ajute la îndepărtarea tensiunilor acumulate la nivel psihic ca urmare a desfășurării unui conflict (verbal sau fizic) (de exemplu: evaluarea obiectivă a valorii emoționale a conflictului, tehnici de relaxare psihică etc.).

Pe plan internațional statele, organisme internaționale existente, sunt datoare să-și asume responsabilități crescute pentru a îmbunătăți raporturile bilaterale și multilaterale create între acestea și, totodată, să acorde un sprijin mult mai larg specialiștilor din domeniul psihologiei, asistenței sociale, pedagogiei etc., în activitățile academice sau practice pe care le desfășoară aceștia. Deși progresele științei sunt în general sprijinite și mediatizate, totuși cercetările în domeniul psihicului uman sunt marginalizate, creându-se o situație dificilă în această arie de cuprindere a cunoașterii.

Referindu-ne strict la domeniul psihologiei, aceasta, prin metodele proprii poate să contribuie în mod decisiv la prevenirea faptelor criminale și, implicit, a urmărilor acestora. Prin urmare, accentul trebuie pus nu pe efect, ci pe cauză, deoarece, ca și în medicină, este mai ușor să previi decât să vindec. Dar fiindcă este practic imposibil ca fiecare individ să aibă acces la cunoștințele și posibilitățile unui psiholog, apare cu puterea evidenței rolul major al psihologiei sociale în prevenirea acțiunilor umane victimizante. Dacă, totuși, astfel de acțiuni au loc, psihologia individului devine ținta atenuării efectelor traumatizante ale răului produs.

11.5. ABORDAREA PREVENTIV-PROTECTIVĂ INDIVIDUALĂ

Dacă prevenirea victimizării rămâne, încă, un deziderat, profilaxia efectelor acesteia este nu numai posibilă, ci și necesară. La nivel individual, psihologia este în măsură să contribuie alături de alte discipline medicale sau științifice la îndepărtarea sau minimizarea efectelor negative pe care le-a produs o agresiune asupra psihicului unei persoane.

Referindu-ne la profilaxia efectelor negative post-victimale, „terapia ar trebui oferită copiilor, victime ale agresiunii, adică orientată spre îndepărtarea traumei produsă de agresiune sau spre îndepărtarea răului efectiv cauzat de agresiunea sexuală, neglijență sau crimă”¹¹. Cu cât intervenția terapeutică are loc mai aproape de momentul producerii unor traumatisme psihice, cu atât cresc șansele ca intervenția în cauză să producă maximum de efecte.

Atâta vreme cât personalitatea individului se află încă în formare, cheltuielile cerute de aplicarea unor mijloace curative vor fi mai reduse, în schimb fiind maximizate rezultatele pozitive ale acestora. Dar de cele mai multe ori, copiii victimizați manifestă reacții interiorizate față de agresiune, efectele negative ale acesteia făcându-se resimțite mult mai târziu, în timpul vieții adulte. Astfel, o situație de acest gen se întâlnește în cazul suportării de către copil a unor agresiuni sexuale.

În cazul agresiunii sexuale a femeii, tratamentul reacțiilor post-agresive poate avea în vedere:

1 – *tratamentul sindromului traumatic postviol* – acesta cuprinde o serie de atitudini și comportamente ale terapeutului, set atitudinal care să corespundă manifestărilor victimei:

- violul trebuie să fie considerat o criză în viața femeii;
- victima trebuie privită ca o femeie normală, cu o viață normală înainte de incident;
- consilierea în caz de criză reprezintă un model de abordare al posibilităților de reîntoarcere al femeii la viața anterioară cât mai repede posibil;
- contactarea victimei în spital sau prin telefon pentru a interveni înainte de folosirea metodelor tradiționale;

2 – *tratamentul reacțiilor disimulării și simulatorii* – acest tratament poate interveni în cazurile în care femeile prezintă traumatisme și dificultăți fizice, psihice și sociale, trecute sau prezente, ca urmare a unui viol anterior (sindromul traumei). Aceste femei necesită un tratament special, prezentând simptome suplimentare ca: depresie, comportament psihotic, tulburări psihosomatice, comportament suicidal sau exhibiționist asociat cu alcoolism, consum de droguri și activitate sexuală exagerată. Alături de prezența psihologului este necesară uneori, intervenția medicului, psihiatrului sau asociațiilor specializate și a consilierului în caz de criză;

3 – *tratamentul reacțiilor introvertite* (viol trecut sub tăcere) – această modalitate terapeutică intervine când victima nu a mărturisit nimănui ce i s-a întâmplat, nu s-a hotărât încă în privința atitudinii pe care s-o ia referitoare la viol și în consecință poartă o „povară” psihologică. Acest din urmă simptom este agravat dacă victima a fost violată sau molestată în copilărie sau adolescență. Sindromul „tăcerii” constă în următoarele manifestări:

¹¹ D.M. Cooper, D. Bail – *Abuzul asupra copilului*, Ed. Alternativa, 1993, pag. 94

- și simplu evită relațiile cu aceștia ori își schimbă comportamentul sexual;
- pierderea constantă, permanentă, de încredere în sine, o subapreciere vădită, atitudini autoacuzatoare, reacții paranoice, prezența unor coșmaruri și/sau a unor vise violente.

În timpul desfășurării terapiei, pacienta manifestă neliniști din ce în ce mai numeroase și mai grave, precum și intervale lungi de tăcere, blocaj al asociațiilor de idei, bâlbâieli ușoare, inconfort vizibil.

În anamneza sindromului, pacienta va putea releva existența de reacții fobice neașteptate (teama de singurătate, de a ieși în oraș neînsoțită sau de a rămâne singură acasă).

Tratamentul reacțiilor traumatice postviol poate cuprinde o serie de măsuri și acțiuni ca¹²:

- angajarea unor discuții pe tema violului, specialistul trebuind să dea dovadă de căldură, calm empatie și fermitate. În acest fel, victima va fi ajutată să-și reconsidere poziția față de viol, minimizându-I importanța afectogenă;
- anunțarea familiei și/sau prietenului despre începerea terapiei, astfel încât aceștia să poată contribui la aceasta fie participând în mod direct, fie abordând o atitudine care să nu contracareze eforturile specialistului;
- consultarea psihiatrului atunci când se apreciază că tulburările psihice au dobândit un caracter patologic, astfel încât intervenția psihiatriei să aibă loc la începutul bolii, crescând șansele de cîndecare;
- contactarea unor diverse organisme și instituții care pot contribui la integrarea socială a victimei.

În profilaxia și tratamentul sinucigașilor se va avea în vedere ca sub aspect subiectiv¹³, demersul sinuciderii ilustrează, de regulă trei etape:

1. **Suicidația** – este faza de incubație, faza mentală de cercetare a motivației, în cursul căreia subiectul își pune problema morții și a necesității de a muri;
2. **Suicidacția** – faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale, la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor și a metodelor de conduită autodistructivă. Este momentul în care individul adoptă decizia „înfăptuirii suicidului“;
3. **Traumatizația** – este faza de punere în practică a modalităților autodistructive preconceptuate, urmată sau nu de reușită, adică de moarte.

Profilaxia și tratamentul sinucigașilor cuprinde două seturi de metode apte să influențeze rata mortalității prin acte autolitice¹⁴

1. tratamentul preventiv – acesta constă în:

- educația în familia copilului – în sensul lămuririi întrebărilor pe care acesta și le poate pune în legătură cu sensul morții și al vieții. În perioada preșcolară și la vârsta școlară mică se asigură evitarea confruntării directe a copilului cu împrejurări legate de moartea altor persoane, și se va insista asupra faptului că viața și moartea sunt etape ale aceluiași proces biologic, fiecare din ele fiind

¹² S. Sutherland, D. Scherl – *Crisis intervention with victims* în „Forcible..“, pag. 231-240

¹³ V. Zdrenghea, T. Butoi, N. Mitrofan – *op.cit.* pag. 117

¹⁴ B.V. Delavrancea – *op.cit.*, pag. 30-50

- gubernată de legi proprii, moartea fiind momentul final al unei vieți trăite pe deplin și în conformitate cu solicitările biologice și sociale;
- educația sexuală a copiilor – va fi centrată asupra precizării rolurilor sexuale ale fiecărui individ și asupra scopurilor și sensurilor diferențierii sexuale între indivizi;
- educația și instruirea generală – are drept finalitate afirmarea finalității vieții, faptul că aceasta trebuie trăită astfel încât individul să se afirme ca membru responsabil și indispensabil evoluției societății, aceasta la rândul ei oferindu-i motivația integrării sociale;
- supravegherea medicală – familia va interveni în situațiile în care sunt constatate conduite dizarmonice sau deviante, încercându-se aplanarea unor posibile conflicte intrafamiliale;
- depistarea proceselor sau a stărilor nevrotice – aceasta trebuie să se facă cât mai repede cu putință, în faza de debut a unor astfel de procese psihice dizarmonice, astfel încât terapia să aibă un înalt grad de eficiență;

2. tratamentul curativ – acesta poate îmbrăca două forme:

a) tratamentul psihoterapeutic, analitic ce cuprinde mai multe metode și tehnici:

- psihoterapia, ce poate fi:
 - psihoterapie de dezbatere;
 - metoda interviurilor negrăbite;
 - psihoterapie de întreținere, de suport;
 - psihoterapia manevrată;
 - psihoterapie de lămurire;

- autopsihoterapia;

- psihopedia;

b) tratamentul psihoterapeutic neanalitic. Poate fi efectuat prin:

- ergoterapie;
- terapia de șoc;
- utilizarea placebo-ului;
- tratamentul alcoolismului;
- tratamentul chimioterapic.

La modul general, pot fi utilizate în tratamentul psihologic al victimelor și alte metode ca:

1 – **psihanaliza** – Această metodă terapeutică poate fi utilizată mai ales în cazul nevrozelor, dar și al psihozelor. Ea cuprinde mai multe faze:

- faza de debut – are la bază tendința inconștientă a pacientului de a confunda terapeutul cu una sau mai multe persoane importante sau cunoscute, transferul cauzelor nevrotei în planul conștientului provocându-se datorită tendinței la repetiție, un tip de regresie ce provoacă retrăirea frustrărilor traumatizante din trecut, în speranța rezolvării lor favorabile în prezent;
- nevroza de transfer – are loc cu ajutorul interpretării și al manevrării transferului, terapeutul „demascând“ în fața conștiinței pacientului semnificația conduitelor nevrotice prin care acesta își exprima conflictele intrapsihice;
- lichidarea transferului – în această fază, regresia pacientului se reduce, trecându-se de la relația pacient – terapeut, la o relație adult – adult.

Printre criteriile ce pot indica succesul psihanalizei, se pot aminti:

- dispariția amneziei infantile;
- capacitatea de satisfacere genitală heterosexuală;
- capacitatea de a suporta frustrările libidinale fără apărare agresivă și fără anxietate;
- capacitatea de a munci și de a suporta timpul liber;
- capacitatea de a suporta pulsivitatea agresivă față de sine sau față de alții, fără culpabilitate și fără ca acestea să ducă la pierderea obiectului dragostei;
- capacitatea de a suporta doliul.

2 – **consilierea psihologică în forma consilierii terapeutice** – Aceasta ocupându-se de „problemele afective, atitudinale și relațiile interpersonale, problemele adaptative în general”. Pot fi utilizate următoarele metode:

- dirijarea discretă a subiectului pentru ca acesta folosind resursele psihice proprii să înlăture „blocajele” psihologice și să găsească soluția problemelor sale de ordin afectiv și adaptativ;
- psihologul consilier nu se implică afectiv (empatie redusă) în problematica pacientului, ci doar reformulează unele afirmații ale acestuia cu scopul de a clarifica, astfel încât, fără să primească sfaturi, subiectul își va lămurii singur problemele afective, sentimentale.

11.6. ABORDAREA PREVENTIV-PROTECTIV COLECTIVĂ

Dincolo de mijloacele care pot fi utilizate în terapia individuală sau/și în același timp cu acestea, efectele psihologice negative ale victimizării pot fi înlăturate și prin utilizarea unor metode de terapie aplicabile la nivel social, fără a disocia individul de grup.

Astfel prin utilizarea unui model de terapie psihosocială a victimelor violului s-a constatat că¹⁵ „o majoritate a pacienților au raportat sentimente de izolare mai puțin accentuate, optimism mai crescut, o mai mare autoacceptare, precum și o acceptare a violului și expectații mai înalte privind relațiile proprii cu ceilalți. Un mare număr de pacienți au divorțat sau au limitat drastic contactele lor cu familiile de origine în care au fost victimizate. În sfârșit, un număr de pacienți au inițiat alte schimbări constructive în viețile lor cum ar fi reîntoarcerea la școală sau asumarea unei slujbe”.

Alte metode care pot fi utilizate în terapia socială a persoanelor victimizate sunt:

1 – **socioterapia familială** (alături de precizarea diagnosticului psihiatric). Aceasta se deosebește de „psihiatria familială” prin aceea că își subsumează necesitatea precizării aspectelor socio-economice, socio-culturale, socio-educative și de ordin psihosocial ce caracterizează starea familiei pacientului, evenimentele și situațiile mai deosebite cu care s-au confruntat, ecourile acestora asupra stărilor și tipurilor de interrelații în interiorul familiei, modul de inserție al familiei în marele grup comunitar social etc.;

¹⁵ **Us of Support groups with adult female survivors of child sexual abuse**, în „Social Work”, May 1990, nr.3, vol. 35, pag. 206

2 – **psihoterapie de familie**. Spre deosebire de psihiatrie care are în vedere în principal, aspecte patologice și individuale, în special, în psihoterapia de familie, își focalizează investigațiile și acțiunile atât asupra aspectelor restant-îndemne ale personalității pacientului, cât și asupra membrilor sănătoși ai familiei;

3 – **psihodrama**. Este o tehnică a psihoterapiei de grup (inițiată de **J.L. Moreno**), ce se bazează pe jocul dramatic liber al grupului de subiecți, cu participarea psihoterapeuților conducători de joc¹⁶. Esența acestei metode constă în faptul că permite exteriorizarea, la modul ludic, al gândurilor și atitudinilor subiectului în cursul improvizațiilor scenice, plecând de la o temă dată și analiza lor de către psihoterapeut care organizează și conduce jocul. Această metodă are un efect compensator asupra subiectului, de ușurare, de eliberare, de descărcare (chatarsis).

¹⁶ T. Butoi – Considerații psihologice cu privire la detensionarea personalității deținutului – și de ce nu și personalității victimei, prin psihodramă – seminar UNITER, 29/30 aprilie 1996.

Intuită de J.L. Moreno încă din 1912, detensionarea prin personificarea dramatică nu numai că rămâne o formă inedită de psihiatrie shakespeariană (vezi G. Ionescu – **Tratat de psihologie medicală și psihoterapie**, Ed. Asklepios, București, 1996), dar evoluează perpetuum în contemporaneitate, vorbindu-se pur și simplu despre „teatrul pus în slujba psihoterapiei și a prelucrării relațiilor umane.

De altfel, în acest sens, cred că se poate interpreta și definiția lui J.L. Moreno care, înțelegea prin psihodramă „dezvoltarea” unui sistem de metode ce permit medicului și Ego-urilor auxiliare să pătrundă în universul pacientului în încercarea de a-l popula cu imagini interiorizate, care au avantajul de a nu fi total iluzorii și de a nu aparține total realității.

Referindu-ne la detenția penitenciară (prizonieră prin închisoare), universul deținutului (pacient, deci) se caracterizează prin consecințe și conduite tipice începând cu criza de detenție de la închiderea în carapacea tăcerii, până la comportamente agresive și autoagresive (sinucideri, autoflagelări etc.).

Privirea de libertate, fie că suntem de acord sau nu, păstrează deocamdată consecințe absolute, între care:

- Înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalității (uniformă, tunsoare, absența accesoriilor, bijuterii etc.);
- Standardizarea modului de viață (mediu închis, activități monotone etc.);
- Restrângerea acută a libertății individuale și a timpului liber;
- Sărăcirea vieții de relație interpersonală și informații (profesie, familie sau contactelor fizice etc.);
- Restrângerea spațiului fizic (cu dese manifestări de apărare agresivă a habitatului teritorial);
- Imprimarea barierelor psihosociale între personalul penitenciarului și deținuți;
- Interiorizarea legităților informale și uzanțelor culturii de penitenciar (legea celui mai tare, tovarășia de pachet, argoul, calificarea modurilor de operare, homosexualitatea, jocurile de noroc, lesbianismul etc.).

Impactul detenției asupra individului, dincolo de dimensiunile normale ale izolării, constrângerii, poartă cu sine fără îndoială, valențele frustrării și atingerii integrității persoanei.

La toate acestea se adaugă o valență individualizată prin maniera absolut personală în care fiecare deținut își interiorizează imaginea proprie în raport cu fapta comisă: tâlhărie, viol, jaf, crimă etc., și în raport cu care gama sentimentelor se întinde de la satisfacție până la suferința culpabilă a regretului laic sau căinței în sens religios.

Așa stând lucrurile, nimic nu ni se pare mai nimerit ca psihodrama în demersul psihanalitic de exploatare a conflictelor și problemelor emoționale ale deținutului, oferind regizorului (terapeutului) informații asupra situațiilor, evenimentelor, gândurilor și sentimentelor, ca și asupra simptomelor pe care le consideră necesare spre a fi supuse spre interpretarea protagonistului (deținutul actor), psihodramatizează propriul Ego în raporturile sale cu Ego-urile auxiliare, reactualizând în jocul dramatic situații prezente, trecute sau chiar viitoare.

Un alt mijloc prin care societatea poate ușura situația postagresivă a victimei o reprezintă constituirea unor asociații și servicii de asistență a victimelor. În unele țări (Canada, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Danemarca, Portugalia, Belgia etc.) au fost constituite astfel de asociații, fie prin inițiativa unor organisme statale, fie pe baza voluntariatului. Din păcate, numărul victimelor care s-au adresat direct unor astfel de servicii de asistență este foarte scăzut (sub 1%).

Totuși, efectul general al existenței unor asociații și servicii de asistență a victimelor este pozitiv, statele fiind interesate atât în crearea acestora, cât și în sprijinirea lor. De exemplu, în Franța din 1992, prin inițiativa Ministerului Justiției au fost create servicii descentralizate pentru ajutorarea victimelor infracțiunilor. Aceste servicii au menirea să asculte dorințele și

Spre deosebire de teatrul propriu-zis, în care actorului i se cere sacrificarea Eu-lui propriu spre a putea prezenta mai autentic rolul care i s-a dat spre interpretare, în psihodrama deținutului i se cere să fie el însuși. Astfel, deținutul cu cât este mai angajat în rolul său, cu atât se simte mai puțin cenzurat, exteriorizând într-o mai mare măsură aspecte ale propriului inconștient.

În sistemul detenției, protagonistul condamnat pentru jaf sau crimă își psihodramatizează Ego-ul, reactualizându-și evenimentul infracțional, aflat în acut conflict emoțional-frustrant pe care-l conștientizează, reșezându-l în conotații și raporturi noi, inducând o expectație de transfer în rândul deținuților spectatori prin identificarea acestora cu protagonistul, sporind detensionarea grupului (și, totodată, repulsia într-un mecanism complex de interiorizare a unor conduite frenatorii mental inhibitive activate în condiții similare repetitive).

Invitând în psihodramă și alți deținuți interpretând Ego-uri auxiliare, protagonistul joacă un reper al vieții sale pe coordonate reale și concrete care conferă dramatism situațiilor prezente sau poate crea situații noi semnificative pentru protagoniști. Astfel, Ego-urile auxiliare determină exprimarea sentimentelor necunoscute și a gândurilor nerostite pe care două persoane legate în interpretarea dramatică a unor situații concrete le completează prin reciprocitate, integrând tabloul reprezentării unuia în mintea celuilalt.

Recurgând la elementele specifice psihodramei cum este dublura ca Ego auxiliar care interpretează ce gândește sau simte pacientul, aceasta îi minimizează comportamentul, pătrunzând mai profund în problematica psihologică a pacientului, ajutându-l să-și sesizeze și să conștientizeze propriile probleme. Pe aceeași direcție, considerăm că oglinda, ca element specific de diminuare a rezistenței protagonistului de a intra în propriul rol, prin posibilitățile de a-i prezenta propriile sentimente, atitudini și trăiri, contribuie la stimularea, abandonarea posibilității și corecției interpretării în sensul fidelității gândirii și simțirii sale.

Deosebit de important, între alte procedee specifice psihodramei, alături de interpretarea de rol care readuce la lumina conștiinței, fapte din trecutul infracțional al deținutului până atunci refulate sau reprimite, mi se pare a fi inversarea de roluri, consider că inversarea de roluri, mai ales în cuplul penal autor (agresiv) - victimă, o dată cu reactualizarea trăirilor propriilor fapte îl pun pe deținut în situația de a adopta modelul comportamental al celuilalt, constatându-se în mod surprinzător cum un protagonist inflexibil poate deveni chiar opusul său, în urma interpretării rolului persoanei cu care era în conflict.

Personal consider că inversarea de roluri este modalitatea cea mai penetrantă și apropiată scopurilor psihoterapeutice corectoare ale psihodramei, realizând prin excelență aducerea la suprafață și conștientizarea conflictelor emoționale a distorsiunilor percepute interpersonal și a refulărilor neconștientizate.

Din perspectivă psihanalitică metoda inversării de rol constituie o încercare de a-l pune pe agresor să se exteriorizeze liber față de victima sa retrăind spontan și autentic dramatismul faptelor comise față de victimă și invers proiectându-se în personalitatea victimei, agresorul poate pătrunde în psihismul celuilalt interiorizându-și experiența interioară simulată a două roluri opuse cu o mare valoare detensionată catharsică.

problemele victimelor și să le îndrume spre autoritatea competentă. Există trei tipuri de astfel de servicii:

- asociații create special pentru ajutorarea victimelor infracțiunilor, create prin inițiativa unor juriști sau lucrători sociali;
- asociații preexistente, dar care și-au diversificat serviciile și în ce privesc problemele victimelor infracțiunilor;
- birouri municipale instalate de primari cu rol de releu pentru rețeaua de voluntari angajați în efortul de ajutorare a victimelor.

*
* *

Și pentru că ne aflăm, iată în România, locul în care părintele psihodramei J.L. Moreno a văzut lumina zilei în 1898, îndrăznesc să supun aprecierii dvs. pentru prima dată în lumea științifică, următoarea idee:

– aceea de a deplasa intenția utilizării psihodramei de la autor la victimă în sensul victimologiei moderne. Desigur, victimele există izolat în societate, diluate în marea masă a cetățenilor.

Faptul că nu există laolaltă, similar deținuților din penitenciare, le fac să fie ținute în afara conului de lumină al intervenției și protecției sociale fără să mai vorbim de diminuarea solidarității sociale și a coeziunii de grup cu acestea.

Cu ocazia acestui atelier UNITER, v-aș ruga pentru o clipă să ne imaginăm că am putea strânge laolaltă victimele atâtor violuri, omoruri, tâlhării, jafuri etc. Numărul lor ar fi indiscutabil mai mare decât al infractorilor, valorile sociale lezate ar fi dincolo de orice preț, iar frustrarea pierderilor suferite incomparabil mai profundă... Ce se face pentru victime în sens colectiv?... Nimic psihoterapeutic, nimic psihanalitic? Ce se face în sensul protecției sociale pentru aceste ființe psihotraumatizate al căror vaiet ar putea aminti de vaietul tragediilor antice?... Absolut nimic!...

Invit așadar către „Psihodrama victimală“, concept născut „hic et nunc“ la a cărei fundamentare să contribuim cu toții: psihologi, regizori, actori, sociologi, criminologi etc.

Cred cu tărie în această nouă direcție a psihodramei. Catharsul victimal nu este numai o realitate științifică, dar el se impune mai ales ca o obligație deontologică, căci nu este onest a interveni prin psihodramă în intenția corectivă-catharsică, exclusiv la nivelul deținutului și a neglija victima acestuia, profund traumatizată și neglijată pe nedrept...

Și ca o incursiune în tragedia greacă, valențele psihodramei ar crește la parametrii nebănuți, dacă aceasta ar trata o categorie victimală distinctă, și anume, victimele destinului... Victimele atâtor catastrofe aeriene și maritime, atâtor războaie și confruntări etnice etc.

Renunțate după ani de la producerea evenimentului, într-o solidaritate umană a unui nefericit destin, victimele ar putea să-și retrăiască îndoielile, culpele, pasivitățile etc., care în viziunea lor au făcut ca destinul să se finalizeze.

Nu sunt om de teatru, dar îl iubesc, am încredere în forța lui vie și nesecată. Teatrul este suflet, iar sufletul este obiectul preocupărilor mele... Întreb, realizați cât de cutremurător este efectul sub aspectul psihodramei al gestului lui Cezar, cărui destinul îi spusese să nu urce treptele Senatului ... și totuși le-a urcat ...

La fel se retrăiește dramatismul soției care i-a spus pilotului pe cursa București - Frankfurt să nu piloteze acea cursă deoarece avusese un coșmar. Si totuși l-a pilotat...

Ori, stimați prieteni, Cezar ca piesă există.

Drama de la Balotești este o realitate.

Vă urez succes și sunt alături de voi.

11.7. POTENȚIALUL JUSTIȚIEI RESTAURATIVE ÎN SISTEMUL PENITENCIAR¹⁷

Una din problemele cheie ale societății contemporane este că trebuie să începem, o dată și o dată, să conștientizăm faptul că relațiile sociale reprezintă unul dintre elementele principale ale vieții noastre. Societatea, în ansamblul său, se transformă într-o structură tot mai complexă, astfel încât trebuie să încetăm să mai considerăm viața doar din punct de vedere individual. Totuși, o mare parte din legile noastre continuă să considere că numai indivizii contează. Acest lucru se observă cel mai evident în modul în care legea tratează relațiile interpersonale care dau naștere la conflicte.

În mod tradițional, procedurile judiciare consideră că scopul lor este de a discerne faptele care sunt legate de o anumită situație conflictuală particulară și apoi să identifice legea care se aplică acestor fapte. Procesul penal contemporan are două caracteristici principale: este adversial și privește doar în trecut. El nu face decât să producă învingători și învinși. Majoritatea problemelor societății noastre se pot potrivi în acest model numai dacă sunt forțate, dar și atunci potrivirea este imperfectă. În mod frecvent, în conflict sunt implicate mai multe părți, iar problemele care disting părțile sunt multiple și complexe. În același sens, remediile pe care le iau în considerare părțile aflate în conflict nu se referă neapărat numai la repararea răului produs cuiva sau la restaurarea situației anterioare conflictului: adeseori părțile caută transformarea relației care s-a deteriorat.

Limitele justiției penale au fost clar demonstrate de cercetători și teoreticieni. Un efort internațional deosebit a fost depus pentru a găsi alternative la pedeapsa penală și la încarcerare ca modalități de reabilitare a infractorilor. Dar ideea în sine nu este doar de a găsi cât mai multe și mai eficiente alternative la pedeapsa cu privare de libertate. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi și noi alternative –, sunt folosite pe o scară tot mai largă și cu rezultate destul de consistente. Lumea penală caută însă să găsească o altă abordare a fenomenului infracțional, care să recunoască disfuncționalitățile și contradicțiile ce se nasc în interiorul oricărui sistem penal tradițional și, cu atât mai mult, în interiorul oricărei închisori din oricare parte a lumii. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care, de multe ori, pare a fi deasupra oricărei înțelegeri umane, ceea ce produce în permanență o imagine deformată a instituției penale în ansamblul său și a celei penitenciare în particular. Există oare un mod de abordare a fenomenului infracțional care să aibă sens și să ofere victimei cu adevărat satisfacția că „s-a făcut dreptate“ și care să încerce să sădească în infractor nu numai un sincer sentiment de vinovăție, dar și unul de responsabilitate pentru toate acțiunile lui viitoare?

Conceptul de justiție restaurativă reprezintă o promițătoare perspectivă pentru reșezarea

legii penale, încercând să ofere o nouă modalitate de abordare și înțelegere a tuturor conceptelor cu care lucrează profesioniștii din domeniul sistemelor penale: infracțiune, infractor, victimă, proces penal, pedeapsă penală, închisoare etc.

Pe plan mondial, justiția restaurativă este caracterizată de o puternică dezvoltare, care o face să fie tot mai mult acceptată în interiorul sistemelor penale. Foarte multe țări nu numai că au demarat experimentarea practicilor specifice justiției restaurative în paralel sau în cadrul proceselor penale și pe parcursul executării pedepselor, ci au elaborat și adoptat prevederi legislative care să susțină dezvoltarea ulterioară a conceptului și a procedurilor particulare.

Conceptul și practicile pe care le implică și-au demonstrat din plin viabilitatea, astfel încât consider că nu trebuie să mai așteptăm pentru a adapta și adopta justiția restaurativă în practica penală și execuțională penală românească. În acest sens, scopul lucrării de față este de a vă prezenta conceptul de justiție restaurativă, practicile pe care le folosește pentru atingerea obiectivelor și câteva variante în care acest concept ar putea fi folosit de și în sistemul românesc de justiție penală. Sper ca această prezentare să fie destul de incitantă pentru a da naștere unor variante autohtone capabile să conducă la dezvoltarea unui **sistem restaurativ de justiție penală** în România. În acest fel, țara noastră se va situa în topul mișcării mondiale de reformă a sistemelor de justiție, oferind un model viabil care să fie folosit de sistemele penale și execuționale penale din alte țări.

Conceptul de Justiție Restaurativă

Evaluările pe plan mondial a nenumăratelor încercări ale sistemelor penale de a stopa fenomenul infracțional și a reduce recidiva – au condus la concluzia că acestea încă au găsit rețeta optimă pentru rezolvarea situației. Astfel, a apărut ideea că un răspuns viabil ar putea fi oferit de justiția restaurativă și, în baza experimentelor practice, ideea s-a transformat într-o tot mai puternică convingere.

Ce reprezintă, de fapt, această **justiție restaurativă**? Ea constituie o redescoperire și o rafinare a practicilor specifice „actelor de justiție“ care se regăsesc în istoria nu foarte îndepărtată a comunităților și societăților. Este vorba de acele timpuri în care interesul „comunității“ prima în fața celui „individual“ și când „răufăcătorul“ și „păgubitul“ veneau în fața colectivității – a „sfatului bătrânilor“ sau cel al „înțelepților“ – și își prezentau punctele de vedere referitoare la „situația conflictuală“ care a intervenit între părți înaintea, în timpul sau după comiterea unei fapte care contravenea „regulilor de conviețuire“ stabilite de acea colectivitate. De cele mai multe ori, „sfatul“ asculta părerea tuturor părților implicate, lua act de răul, moral sau material, care a fost produs și „procesul“ se încheia prin rezolvarea situației create pe calea dialogului și a negocierii dintre părți, cu participarea tuturor celor ce au fost afectați, direct sau indirect, de conflict. Astfel de practici se regăsesc în istoria tuturor popoarelor, fie că este vorba de celții, geții, francii sau alte popoare europene, fie de maorii din Noua Zeelandă sau aborigenii din Australia, fie de amerindienii nord-americani sau alte popoare a căror existență este menționată

¹⁷ Sinteza preluată integral din prelucrările în materie aparținând distinsului nostru coleg maior prof. Andrei Pașcu – Centrul de reeducare minori Găești, care valorifică experiența politicilor penale și penologice anglo-saxone.

de istoria mondială. Regăsirea acestor practici tradiționale la toate popoarele, nu numai în țările unde a apărut acest concept în epoca modernă, conferă justiției restaurative o trăsătură de universalitate, care o face atât de ușor de adoptat și de adaptat, cu toate diferențele care separă, mai mult artificial, diferitele grupuri ale speciei umane.

Termenul de „**justiție restaurativă**” își are originile în limba engleză, ceea ce demonstrează originile anglo-saxone ale conceptului. Într-adevăr, aplicarea practică a noului concept s-a născut în țările aflate în zona de influență a dreptului anglo-saxon: Australia, Canada, Marea Britanie, Noua Zeelandă și Statele Unite ale Americii. Cu toate că abordări asemănătoare se regăsesc în istoria popoarelor din întreaga lume, mișcarea contemporană pentru conceptualizarea și dezvoltarea justiției restaurative ca modalitate inovatoare prin care se caută să se dea un răspuns viabil și eficient infracțiunii și conflictului, s-a aplicat practic pentru întâia dată în anul 1974. Doi canadieni, **Mark Yantzi și Dave Worth**, au rugat un judecător din Kitchener, Ontario, să le permită să încerce o abordare diferită în intervenția justiției asupra a doi tineri infractori arestați pentru distrugerea de bunuri. Ideea a fost de a permite victimelor și infractorilor să joace rolurile principale în luarea deciziei referitoare la cea mai adecvată metodă de răspuns față de răul produs. De atunci încoace, a cescut continuu utilizarea justiției restaurative și acest concept s-a deplasat de la periferia politicilor penale spre o zonă centrală, fapt ce i-a conferit un binemeritat loc în cadrul practicilor penale.

Pe continentul european termenul este mai puțin cunoscut în forma sa anglo-saxonă – aceea de justiție restaurativă –, dar acest lucru nu înseamnă că nu există o fundamentare similară: dezbaterile teoretice asupra modului în care pot fi rezolvate consecințele infracțiunilor de către cei direct implicați, au început să se facă simțite în Europa încă de la sfârșitul anilor 1960. În acea perioadă au fost formulate propuneri concrete de proiectare inovatoare în diferite țări europene și, mai mult de atât, multe inițiative din S.U.A. și Canada au fost influențate de lucrările teoretice și gândirea academică europeană.

Una dintre cele mai complete definiții ale conceptului de Justiție Restaurativă este cea a dr. **Mark S. Umbreit** (Universitatea Minnesota – S.U.A.): „**Justiția Restaurativă este un răspuns dat infracțiunii care oferă oportunități celor care sunt cei mai afectați de aceasta – victima, infractorul, familiile acestora și comunitatea – de a fi direct implicați în a răspunde răului produs de comiterea infracțiunii. Justiția Restaurativă se bazează pe valori care accentuează importanța oferirii posibilității de implicare mai activă în procesul de: oferire de suport și asistență victimelor infracțiunilor; responsabilizarea infractorilor față de persoanele și comunitățile cărora le-au făcut rău; restaurarea pierderilor emoționale și materiale ale victimelor (în limita posibilului; oferirea unei game mai largi de oportunități de dialog și de rezolvare a problemelor între victime, infractori, familii și alte persoane; oferirea infractorilor de posibilități crescute de dezvoltare corectă și reintegrare în viața comunitară; și întărirea siguranței publice prin construcție comunitară**”.

În anul 1996, criminologul britanic **Tony Marshall** a oferit lumii o definiție procedurală a conceptului, definiție recunoscută ca fiind valabilă de întreaga mișcare mondială din domeniul Justiției Restaurative: „**Justiția Restaurativă este un proces prin care toate părțile implicate într-o anumită infracțiune se adună la un loc pentru a decide în mod colectiv modul cum trebuie rezolvate consecințele infracțiunii și implicațiile viitoare**”.

Canadianca **Susan Sharpe** în lucrarea „**Justiția Restaurativă: O Viziune pentru Vindecare și Transformare**” (Edmonton, Alberta: Edmonton Victim Offender Mediation Society, 1998) a propus **cinci principii** cheie care ajută la clarificarea definiției lui Marshall.

Primul este că Justiția Restaurativă **invită la o participare totală și la consens**. Acest lucru se traduce prin faptul că sunt implicate atât victimele cât și infractorii, dar că se oferă posibilitatea de a participa și altor persoane care au fost, direct sau indirect, afectate de infracțiune – familii, prieteni, vecini etc. Caracteristica principală este că participarea tuturor este voluntară.

Al doilea arată că Justiția Restaurativă **caută să vindece ceea ce a fost stricat**. Întrebarea centrală a oricărui proces restaurativ este „De ce are nevoie victima pentru vindecare, recuperare și recâștigarea sentimentului de siguranță?”.

Cel de-al treilea se referă la **asumarea deplină și directă a responsabilității**. Această asumare a responsabilității nu înseamnă doar că infractorul recunoaște că a încălcat legea: el trebuie să se confrunte cu cel/cei cărora le-a făcut un rău și să vadă cum acțiunea lui i-a lezat pe toți ceilalți; el trebuie să-și explice comportamentul astfel încât victima și comunitatea să-i găsească acestuia un sens; și trebuie să își recunoască obligația de a repara răul făcut.

Al patrulea face trimitere la **încercarea de a reuni ceea ce a fost divizat**: una dintre cele mai grave consecințe este că infracțiunea provoacă rupturi între oameni și comunități. Procesele restaurative încearcă o reconciliere a victimei cu infractorul și reintegrarea ambilor în comunitate. Din perspectiva Justiției Restaurative victima și infractorul nu trebuie să aibă roluri permanente ci doar temporare, oferindu-se posibilitatea ca în viitor să se poată rupe de trecutul lor și să nu mai fie definiți în funcție de răul pe care l-au suferit sau l-au provocat cândva.

În fine, cel de-al cincilea reprezintă **încercarea Justiției Restaurative de a ajuta comunitatea în prevenirea unor acțiuni infracționale viitoare**: infracțiunea produce pagube, dar ea poate și să scoată la iveală injustiții deja existente caracteristice unei mai vechi „dispute” între „infractor” și „victimă” și care au culminat cu comportamentul infracțional. Poate fi vorba de inegalități economice sau etnice care, cu toate că nu scuză infractorul, pot ajuta comunitatea să le rezolve și să devină, astfel, un loc pentru o viață mai sigură și mai liniștită.

Pentru a înțelege corect acest concept trebuie să plecăm de la a da răspuns unei întrebări pe cât de simple pe atât de importante pentru întreaga societate modernă: **De ce pedepsim?** Căutarea răspunsului la această întrebare a făcut să curgă râuri de cerneală, umplând tomuri întregi, scrise de cei mai mari criminologi, sociologi, psihologi și penologi ai lumii. Esența

problemei constă în interpretarea pe care societatea o dă, la un moment dat, conceptului de pedeapsă. De-a lungul evoluției societății umane, pedepsele au cunoscut diferite aspecte, de la cele mai violente la cele mai blânde... Unde este ascuns adevărul? Iată o întrebare care trebuie să frământă nu numai lumea cercetătorilor, teoreticienilor și a celor care își desfășoară activitatea în interiorul unui sistem penal. Ea trebuie să fie o provocare pentru toți membrii unei societăți deoarece, direct sau indirect, atât infracțiunile cât și modul de pedepsire și de executare a pedepsei are impact asupra noastră a tuturor.

Mileniul II a fost marcat în permanență de profunde revoluții în toate domeniile vieții: social, politic și economic. Căutând cu înverșunare răspunsul cel mai viabil la întrebarea „Cum să pedepsim?“, penologia, ca știință cu serioase implicații sociale, a trecut și ea prin destule „cutremure“ care au produs modificări în mentalități, în reguli și clasificări, în mijloacele și metodele de lucru. Întreaga evoluție modernă a penologiei s-a desfășurat pe o traiectorie direcționată spre găsirea unor sancțiuni penale mai umane, dar și mai eficiente. Din păcate, de cele mai multe ori mișcările reformatoare au fost puternic influențate de diferite interese politice și sociale, conceptul de pedeapsă suferind o lentă dar constantă transformare care a pornit de la **pedeapsa – mijloc de educare** și a ajuns la **pedeapsa – scop în sine**.

Justiția restaurativă nu este o mișcare paralelă sau împotriva sistemelor actuale de justiție penală. Tot mai multe voci se fac auzite în susținerea integrării acestei abordări în sistemele de justiție penală în scopul modificării fundamentelor, modurilor de operare și rezultatelor obținute de acestea. A devenit tot mai clar că „justiția restaurativă“ nu înseamnă doar o anumită metodă, tehnică sau program, ci că acest concept este *un anumit mod de abordare și o viziune globală*. Așa cum și-a intitulat **Howard Zehr** cartea scrisă în 1990, este vorba de o „schimbare a lentilelor“.

Toate facilitățile pe care le oferă societatea modernă produc, încet, încet, o „atomizare“ a acesteia, reducând întreaga viață la mica „sferă“ a individului: fiecare individ își construiește „micul imperiu“, un spațiu propriu, intangibil și inalienabil, uitând că dincolo de perete, la numai câțiva centimetri, trăiește un alt suflet, la fel de singur și supus acestei inumane „robotizări“ a producției, consumului și informației. Ne întâlnim unii cu alții, pe scară sau în ascensor, ne dăm, eventual „bună ziua“ din fugă sau trecem indiferenți unii pe lângă ceilalți, alergând cât mai repede pentru a ne închide în propriul „turn de apărare“ în care trăim cu iluzia siguranței și de unde, cuprinși de amorțeală declarăm arareori și patetic: „ce pot să fac eu, sunt mic și neputincios!“.

Oare prin atitudinea noastră nu demonstrăm că am început să uităm că OMUL este prin excelență o ființă socială? Oare nu am început să uităm cât de frumoasă și importantă este o familie, un grup de prieteni, o colectivitate care împărtășește în comun necazuri și bucurii și în care toți sar în ajutorul celui aflat în dificultate? Oare această uitare (sau încercare de a ignora?) nu este un prim semn al unui sumbru viitor, în care îi vom privi pe ceilalți, în cel mai bun caz, cu indiferență? Oare toată educația acumulată de milenii va ajunge să fie diluată într-un ocean de egoism și răutate? Oare bunătatea, iubirea aproapelui, iertarea, mila și bunul simț

să reprezinte doar niște concepte utopice, rezultat al fanteziei unor „frumoși nebuni“? Oare să nu fi învățat nimic din atât de zbuciumata istorie a omenirii? Oare totul să fi fost în zadar?

Dacă vrem să fim considerați și respectați ca oameni, suntem obligați să redescoperim, numele moralei pentru care au luptat și s-au sacrificat atâtea generații, că ceea ce de fapt ne deosebește total de celelalte viețuitoare este umanismul! Cred că este momentul să ne reconsiderăm poziția față de noi înșine și față de semenii noștri și să nu uităm nici o clipă că, atât ei cât și noi, suntem oameni, iar a fi om înseamnă, înainte de orice, a fi moral! Încă nu este prea târziu...

Dați-mi voie să încep cu o scurtă istorisire...

Un imobil liniștit, pe o stradă liniștită, dintr-un cartier liniștit al unei liniștite localități. Nimeni nu bănuiește neplăcerile care vor urma. Viața decurge normal, locatarii nebănuind furtuna care se apropie. Dar iată că într-o zi, din cauze ignorate de locatari, într-un geam al clădirii apare o mică fisură. Totuși, această mică fisură ar trebui să fie un semnal că „lucrurile nu mai stau așa cum au fost până mai ieri“, că s-a întâmplat ceva și nimeni nu întreprinde nimic... Dar egoismul își pune în continuare amprenta pe atitudinea indivizilor, prezența acestei fisuri nefiind înregistrată decât, în cel mai bun caz ca un fapt divers... „Asta e situația, nu avem ce să facem...“.

Însă timpul, acest „inamic public“, nu iartă și, într-o zi, geamul se sparge... Îl urmează alte geamuri slăbite de intemperii și de indiferența locatarilor. Încet, totul se transformă în cioburi... În acest moment lumea începe să se impacienteze, să se întrebe ce este de făcut, dar, din păcate, este prea târziu: vântul, ploaia, frigul și soarele arzător și-au făcut din plin datoria distrugând, încet-încet, chiar și ceea ce mai putea fi recuperat. Cei cu posibilități încep să părăsească, unul după altul, clădirea, plecând spre alt imobil liniștit, de pe altă stradă liniștită... Cei care rămân, fără posibilități de subzistență, nu au decât să se descurce cum pot! „Nu e treaba noastră...!“.

Și astfel, clădirea va fi invadată de cei fără nici un fel de resurse materiale, care caută doar un acoperiș deasupra capului și nimic mai mult. Viața va începe să decurgă în promiscuitate, tot mai degradată și mai degradantă, singurul gând al locatarilor fiind... astăzi („măine vom vedea ce va fi“), insensibili la alte dureri care se fac auzite de dincolo de pereți, din alte unghere, la fel de întunecate și insalubre... Imobilul liniștit a devenit un bastion al durerii și neputinței... Invariabil, vine o zi când cineva crede că a descoperit cea mai bună soluție și în fața imobilului se oprește un buldozer.

Mașinăria își face datoria fără nici o remușcare: din imobil nu mai rămâne decât un mare nor de praf care dă iluzia că locul a fost, în sfârșit, asanat... Societatea și-a făcut „datoria“... Din păcate nu toți au avut timp să fugă și mulți au sfârșit striviți de ruine... Pentru cei care au pierit, nevăzuți din cauza prafului, oare nu este nimeni responsabil? Să fie aceasta varianta de „ideal social“ în care dorim să trăim și să o lășăm moștenire copiilor noștri? Eu unul nu pot accepta așa ceva!

Parabola „Geamurilor Sparte“ aparține sociologilor americani **Kelling și Wilson** (Broken Windows, 1982). Pentru a-și demonstra teoria, ei au efectuat câteva experimente, în diferite orașe din Statele Unite, urmărind, în paralel, indiferența și violența distructivă a ființei umane, care se ascund atât de perfid sub masca sociabilității. Rezultatele pe care le-au obținut și concluziile la care au ajuns cei doi sociologi sunt pe cât de neșteptate, pe atât de tulburătoare.

Ei au lăsat o mașină, care dădea impresia a fi abandonată, într-un cartier rău famat din New-York. Observând de la distanță locul respectiv, **Kelling și Wilson** au constatat că în trei ingzile de la „abandonarea“ ei, mașina era total dezmembrată. Constatarea a fost privită ca un fapt „normal“, având în vedere „reumele“ de care se bucura cartierul respectiv. Dar experimentul a fost continuat în arhicunoscutul cartier Beverly Hills din Los Angeles: într-o parcare publică, unul dintre cei doi sociologi a trecut la distrugerea unei mașini sport nou nouțe, folosind o bătă de baseball... Rezultatul? În mai puțin de 30 de minute i-au „sărit în ajutor“ și s-au angrenat în distrugerea mașinii aproape toți trecătorii din zonă... Și se știe foarte bine din ce categorii sociale fac parte cei ce locuiesc în Beverly Hills! Nimeni nu și-a pus o clipă întrebarea de ce este distrusă acea mașină și nici cine este proprietarul... „Broken Windows“, teorie care oglindește într-un mod cât se poate de fin o situație sumbră, încercând să deschidă ochii omenirii asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri ale societății moderne, care tinde să cuprindă tot mai mult comunitățile umane: **indiferența socială**.

Pe zi ce trece, pe fiecare dintre noi îl interesează tot mai mult propria persoană, devenind tot mai indiferenți față de cei și ceea ce ne înconjoară: orice lucru și orice acțiune pornește de la și susține numai și numai prosperitatea propriului EU, lovind, din păcate de prea multe ori, alte entități umane, care se prăbușesc în abis, uitate de semeni și cu tot mai puține șanse de a fi recuperate. Stau și mă întreb cum de există asemenea situații într-o societate care flutură în permanență stindarde inscripționate cu „Drepturile Omului“, „Democrație“, „Bunăstare socială“, „Demnitate Umană“ și alte asemenea slogane? A venit momentul să ne preocupe cu adevărat – nu numai declarativ și demagogic – ce trebuie să facem în mod concret pentru a opri declinul moral și social care a început să se facă simțit odată cu (re)descoperirea atâtor drepturi și libertăți, a căror cunoaștere și aplicare au fost, pentru o lungă perioadă de timp interzise.

Orice „geam spart“ trebuie să incite la o acțiune concretă a tuturor factorilor responsabili, pentru o reechilibrare rapidă a situației. Un simplu „geam spart“ este indiciul că „se întâmplă ceva“, este primul semn al degradării unui spațiu, situație care, dacă nu este rezolvată la timp, oferă posibilitatea unei singure concluzii: controlul societății nu se mai desfășoară cu eficiența necesară. S-a petrecut ceva, nimeni nu știe ce și nu se observă nici un semn al vreunei intervenții care să restabilească ordinea recunoscută, până la acea dată, ca fiind valabilă, intangibilă, indestructibilă...

Cei care au puterea de a decide soarta celorlalți, necercetând natura ființei umane și legăturile stabilite de aceasta (morale, sociale, economice), folosesc din plin buldozerele.

Astfel, totul a început să cadă într-un mare nor de praf, chiar și ceea ce mai avea șansa de a fi recuperat. Închizând tot mai multă lume vom fi oare mai în siguranță? Și dacă da, până când?

Trăim vremuri de mari și rapide schimbări sociale. O mare parte din aspectele vieții noastre economice, sociale și geopolitice se mișcă cel mai adesea în direcții imprevizibile. În paralel cu aceste schimbări are loc și o foarte importantă și periculoasă evoluție care este mult prea puțin dezbătută și analizată și care, din nefericire, nu preocupă foarte multă lume. Este vorba de creșterea masivă a utilizării încarcerării, care riscă să treacă aproape nebagată în seamă. Totuși, cifrele sunt alarmante, iar implicațiile sociale și economice sunt deosebit de importante.

Încarcerarea masivă ca răspuns sau ca soluție pentru rezolvarea tuturor problemelor sociale poate avea consecințe dintre cele mai grave. Prin crearea unei tot mai numeroase clase alienate, antisociale, ostilă valorilor sociale și înregimentată în viața infracțională, societatea se expune tot mai mult unui serios pericol la adresa securității publice. Gândind la atât de mulți oameni care își leagă prietenii în închisoare, care își afirmă acolo valorile și își constituie rețele de afaceri cu foști tovarăși de detenție, imaginea pe care o putem obține este doar una a unei lumi deosebit de periculoase. Tot mai mare minoritate de tineri care au învățat în timpul detenției să privească societatea ca fiind inamicul lor nr. 1 va deveni, odată procesată de sistemul închisorilor, o amenințare și mai mare decât a reprezentat-o fiecare dintre aceștia la începutul carierei infracționale.

De asemenea, trebuie să ne întrebăm câte locuri de deținere își poate permite o societate? Ce va fi sacrificat pentru a avea un procentaj tot mai mare de dependenți instituțional? Care domeniu, dintre cele de care depinde bunăstarea socială, va fi lăsat fără resurse pentru a putea susține financiar creșterea numărului locurilor de deținere și al deținuților? Nu este oare un pericol chiar și pentru democrație în sine dacă securitatea celor mulți nu se poate obține altfel decât privând de libertate o atât de importantă masă de oameni? Dacă nu analizăm consecințele, dacă nu luăm în considerare argumentele și dacă nu evaluăm costurile, ne îndreptăm spre un alt fel de societate, o societate în care vom închide o tot mai mare minoritate din populație pentru a oferi celeilalte părți o pace instabilă și o ordine efemeră. O perspectivă sumbră care, sper totuși din tot sufletul, nu va fi atinsă niciodată.

Dar ideea nu este doar de a găsi cât mai multe și mai sigure alternative la pedeapsa cu închisoarea. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi modalități de executare a măsurilor și sancțiunilor penale – și sunt folosite pe o scară tot mai largă. Nu se pune nici problema ca închisorile să dispară. Ele vor rămâne încă mult timp pe poziție, fiind foarte clar tuturor că există și vor exista întotdeauna infracțiuni și infractori față de care nu se poate lua o altă măsură în afara privării de libertate. Totuși, cu toată dezvoltare neîncetată a metodelor și mijloacelor de pedepsire, pare nefirească și illogică lipsa de interes a societății pentru ceea ce se întâmplă în viitor cu cei care au fost, la un moment dat, condamnați. Cu foarte mici excepții, condamnații de azi se vor reîntoarce mâine în comunitate... Cu ce sentimente, cu ce perspective, cu ce abilități, cu ce dorințe, cu ce posibilități?

Trebuie să găsim o modalitate capabilă să recunoască și să elimine, pe cât posibil, disfuncționalitățile, contradicțiile și ineficiența care, din păcate, caracterizează justiția penală în ansamblul său și, cu precădere, sistemul execuțional penal. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care pare a fi deasupra oricărei ființe umane și care scârțâie asemeni unei mașinării îmbătrânite. Trebuie să căutăm ceva care să aibă într-adevăr sens atât pentru societate, dar mai cu seamă pentru infractori și, în special, pentru victimă.

Executarea pedepselor a avut o evoluție agitată în decursul istoriei umane, căutându-se în permanență găsirea celei mai eficiente modalități de intervenție pentru atingerea dezideratelor majore ale Justiției Penale: prevenirea dezvoltării fenomenului infracțional și stoparea/reducerea recidivei. În acest scop, mintea omenească a inventat tot felul de mijloace, de la tortură și exterminarea fizică, trecând prin munca silnică și deportare, ajungând la formele carcerale moderne și oprindu-se pentru moment, în zilele noastre, la tratamentul penitenciar direcționat spre reabilitarea și resocializarea infractorilor. Cu toate că închisoarea s-a dovedit a fi, în general, cel mai eficient mijloc de pedepsire dintre cele încercate până acum, efectul puternic desocializant al acesteia nu poate fi mascat sau ignorat, iar tot mai puține rezultate pozitive obligă la concluzia că și acest mijloc de pedepsire, în forma utilizată în perioada contemporană nouă prezintă riscul de a se îndrepta, încet dar sigur, spre eșec. Această afirmație este susținută de faptul că, în pofida tuturor intervențiilor specializate sau semispecializate – de natură psihologică, socială și/sau educațională – și a programelor tot mai diversificate utilizate pentru a încerca, în limitele condițiilor oferite de situația obiectivă a sistemului penitenciar, activarea funcției educative a pedepsei, numărul recidiviștilor crește în mod constant, demonstrând că, încă de la începutul procesării individului de către sistemul penitenciar, stigmatizarea, marginalizarea, desocializarea și integrarea în sistemul de valori a ceea ce numim „subcultură carcerală“ sunt atât de puternice încât tot mai puțini dintre cei care trec pragul închisorilor – și tot mai greu – reușesc să își refacă viața cu adevărat atunci când se reîntorc în societate.

„Geamuri sparte“, edificii umane în ruină, comportamente deviate ale unor personalități aflate în derivă... Ele nu reprezintă o nouă categorie socială și nu țin de o nouă patologie. Această titulatură nu face altceva decât să unifice sub un singur spectru o multitudine de vechi apelative care, în fond, țin în totalitate de un singur aspect: **lipsa de educație**. Istoria inadaptatului se definește prin atitudinile și reacțiile pe care societatea le încearcă în fața unor anumite comportamente care se manifestă, în special, începând cu vârsta adolescenței. Acesta este momentul în care tânărul interpelează în forță societatea adultă: „*Ce ați făcut pentru mine, unde este locul meu, cum mă primiți printre voi, de ce îmi aplicați reguli diferite de cele pe care vi le-ați aplicat vouă înșivă? Îmi cereți respect? Dar pe mine cine mă respectă?*“.

Educația morală este cea care stă la baza respectului de sine și de alții. Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naște infractor și că toți purtăm în noi o trăsătură agresivă, indiferent de mediul familial din care provenim.

„Infractor“, „delincent“, „criminal“, „pușcăriaș“... Caracteristici înăscute? Nu, acestea reprezintă concepte create artificial în decursul evoluției sociale. Infractorii nu se nasc infractori, criminalii nu se nasc criminali: modul nostru de a gândi, modul nostru de a ne organiza, sistemele sociale și penale pe care le-au creat generațiile anterioare și pe care ne străduim zilnic să le „perfecționăm“ – iată cauzele apariției acestor adevărate categorii sociale față de care ne construim o permanentă teamă care ne alimentează din plin sentimentul de insecuritate. În final, totul depinde numai de noi.

Fiecare dintre noi purtăm la naștere o coroană de prinț. Dar viața ne îmbrânțește, ne răsuțește, ne scutură și ne trânteste în permanență și în așa hal încât riscăm ca acea minunată coroană să cadă în jărână. Dar ea nu este definitiv pierdută... Trebuie să găsim puterea să ne oprim un moment din vârtoarea vieții, să o căutăm la marginea drumului, să o găsim și să o purtăm din nou cu demnitate... Dar nu toți pot face acest lucru numai cu forțele proprii. Cine poate da o mână de ajutor?

În caz de nevoie fiecare dintre noi solicităm ajutorul celor mai apropiați, respectiv familiei. În linia a doua a acestui front comun împotriva degradării se situează școala, rudele apropiate și prietenii. Din nefericire, nu rare sunt cazurile în care toți acești factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoșătoare sau, și mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind cu pregnanță a- sau anti-sociale.

În acest context, „geamurile“ încep să se spargă unul câte unul, „edificiul“ ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă... Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaștina comportamentului infracțional... Aceasta este faza în care trebuie să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: Justiția. O ultimă „speranță“ de ajutor pentru cei care, într-un moment al existenței lor, au făcut o greșală... Închisoarea...? Buldozer eficient pentru moment, dar în perspectiva reducerii recidivei apărând aproape total ineficient, putând spune chiar falimentar...! Și astfel, acest minunat edificiu numit **ființă umană**, care ar putea fi restaurat printr-o muncă, e drept migăloasă și de durată, riscă să se transforme într-un mare nor de praf! Cioburile rămase? Ascunse undeva, cât mai departe de ochii lumii... În urma acestei acțiuni destructive, privită de mentalitățile conservatoare și închistate drept „benefică“, din ceea ce se putea numi cândva ființă umană nu mai rămâne decât o amintire, o fișă, un număr.. Cazuri recuperate? Din nefericire rare, mult prea rare...

Traectoria evolutivă a inadaptatului depinde în foarte mare măsură de răspunsul pe care societatea este capabilă să i-l ofere și de atitudinea pe care aceasta o demonstrează în relația sa cu persoana respectivă. Dar, în general, societatea se „apără“ în fața unor astfel de manifestări pe care nu le înțelege sau nu vrea să le înțeleagă, înființând numeroase locuri de pedepsire, de izolare sau de „protejare“. Sunt acestea destul de eficiente? Se poate ușor constata că rețeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind“ pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode și mijloace, cu o mai mare suplețe în individualizarea aplicării și executării diferitelor sancțiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiției și ale sistemelor execuțional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? **A PEDEPSI** sau **A**

RECUPERA? Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcții ale pedepsei – cea morală și cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaționale, în marea lor majoritate tineri, își caută refugiul în comportamente deviate, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituția, violența verbală și fizică și, în ultimă instanță, delincvența. Intoleranța, adeseori nejustificată, pe care societatea o are față de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama și sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetățenilor care se consideră – total fals – imuni față de „virusul delincvenței”: „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată“?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, științele specializate au adus multe date prețioase în favoarea conștientizării cauzelor apariției sentimentului de insecuritate, permițând o profundă reflecție asupra fenomenului și găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce”, „cum”, „unde” și „ce”. Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi și eficiente practici de „tratare” a individului delincvent. Foarte multe dintre acestea și-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare” a delincvenței reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața instituției abilitate în luarea unor decizii de care atârna viitorul multor membrii ai societății: Justiția. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voința necesară pentru a ne ajuta concetățenii să se elibereze din sfera fenomenului infracțional: nu numai să declarăm că trebuie, ci și să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuși trebuie să „rănim” pe unii răsturnând mentalități, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

În **sistemul tradițional de justiție penală** victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăția infractorului și de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbește în numele său, se luptă să își dovedească nevinovăția și nu să își asume responsabilitatea consecințelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar și, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunță judecătorul că regretă fapta și lasă la latitudinea instanței luarea unei decizii. În majoritatea cazurilor, atât infractorul cât și victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacție: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece este întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutrește, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul”. **Nici infractorul și nici victima nu participă activ la un proces în care, totuși, viața lor este subiectul principal.**

Spre deosebire de justiția retributivă – concept caracteristic sistemelor penale contemporane – care privește infracțiunea ca o violare a legilor Statului și în care se stabilește vinovăția și se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiții între infractor, pe de o parte, și Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiție restaurativă infractorul și victima sunt încurajați spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog și

negociere, în prezența familiei infractorului, familiei victimei și a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces **de reconciliere**.

Din punct de vedere filosofic, justiția restaurativă încearcă o redefinire a infracțiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiției restaurative, infracțiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului față de o altă ființă umană și neasumarea de către infractor a responsabilității pentru consecințele acțiunii întreprinse. În acest context, actul de justiție nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăției și de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit și aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoțională și materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepția justiției restaurative, îndeplinirea actului de justiție – în care este absolut necesar ca atât infractorul cât și victima să fie părți active și nu doar reprezentate – trebuie să fie benefică atât pentru infractor – care ajunge să învețe că trebuie să își respecte semenii, să își asume responsabilitatea acțiunilor și să înțeleagă gravitatea și consecințele nefaste ale acestuia – și pentru întreg ansamblul comunitar – care, prin participarea activă în acest proces, reușește să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiția restaurativă deține suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar șanse mai mari pentru atingerea unor rezultate de o calitate mai bună și să reușim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât și a victimei și a comunității față de funcția și rolul pe care trebuie să îl joace Justiția Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată și adaptată după dr. Howard Zehr:

Paradigmele justiției

Justiția Retributivă:

- 1 – Infracțiunea atacă Statul și legile acestuia.
- 2 – Se pune accentul și se concentrează pe stabilirea vinovăției astfel ca dozele de durere și suferință aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate.
- 3 – Actul de justiție este înfăptuit printr-un conflict între avocat și procuror, infractorul și victima fiind pasivi și chiar ignorați.
- 4 – Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă și reacția este concentrată asupra unui comportament din trecut.
- 5 – Un proces strict rațional, dependent de reguli și intenții care influențează și direcționează rezultatele în direcția dorită de Stat: o parte câștigă și cealaltă pierde.

Justiția Restaurativă

- 1 – Infracțiunea este un rău făcut oamenilor și relațiilor dintre aceștia.
- 2 – Încearcă să identifice drepturile, nevoile și obligațiile infractorului și victimei.
- 3 – Se pune accent pe rezolvarea problemei astfel încât situația creată să poată fi îndreptată și răul produs să poată fi reparat, infractorul și victima având roluri active și principale.

4 – Infractorul dă socoteală demonstrând empatie și ajutând direct la repararea răului făcut, reacția fiind concentrată asupra consecințelor comportamentului infracțional.

5 – Permite exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor, implică pe toți cei care au fost afectați – direct sau indirect – de infracțiune, se asumă responsabilități, sunt satisfăcute nevoile și este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului și a comunității, cât și a relațiilor dintre aceste părți.

Nevoia ca acest concept să fie aplicat pe o scară tot mai largă este foarte bine cuprinsă într-o singură frază, enunțată de **Mick Brown**, președinte al unei instanțe pentru minori din Noua Zeelandă: **„Într-o societate atât de preocupată de pedepsire, infractorii sunt „ascunși“ și nu sunt responsabilizați pentru acțiunile lor, iar victimele sunt, pur și simplu, uitate“**. Iată exprimarea convingerii că pedeapsa – în special pedeapsa penală – s-a transformat, în decursul istoriei, dintr-un mijloc de acțiune într-un scop în sine, justiția devenind tot mai impersonală și dând impresia unei mașinării artificiale al cărei singur obiectiv îl reprezintă pedepsirea. Prin utilizarea conceptului justiției restaurative chiar și acțiunea de pedepsire primește o puternică încărcătură morală, prin toate activitățile desfășurate cu persoanele condamnate urmărindu-se atingerea unor obiective ca: **responsabilizare, respect, reconciliere, reintegrare, reparație, evitarea etichetării** etc. Chiar și pentru cei care nu au cunoștințe despre funcționarea sistemului tradițional de justiție penală și, cu atât mai mult, pentru practicienii acestui sistem, simpla prezentare de mai sus cred că este edificatoare pentru a înclina balanța în favoarea justiției restaurative, concept în baza căruia infractorul și victima sunt încurajați să rezolve împreună situația conflictuală și profund traumatizantă ce s-a creat odată cu comiterea infracțiunii.

Orice „proces“ de justiție restaurativă începe în momentul în care infractorul recunoaște sau, în cel mai rău caz, nu neagă comiterea infracțiunii și își exprimă în mod voluntar dispoziția de a se întâlni cu victima. Numai după obținerea acordului infractorului, este contactată victima pentru ca aceasta, la rândul său, să se decidă dacă dorește să se întâlnească cu infractorul. Acest mod de abordare este extrem de important deoarece, dacă s-ar contacta la început victima și s-ar obține consimțământul acesteia, iar ulterior nu s-ar obține consimțământul infractorului, victimele ar putea trăi un puternic sentiment de revictimizare datorită, în primul rând, faptului că și-au construit speranțe pentru rezolvarea problemelor și au fost respinse – cu alte cuvinte infractorul ar câștiga din nou. Atât decizia infractorului, cât și cea a victimei, trebuie să fie la libera alegere a acestora, fără nici o presiune, morală sau materială, din partea mediatorului. În continuare, mediatorul va avea o serie de întâlniri separate cu victima și cu infractorul. Rolul acestor întâlniri este, în principal, acela de a explica părților ce se urmărește prin procesul de mediere infractor-victimă și care este modul de desfășurare a întâlnirii.

În cadrul întâlnirii inițiale cu infractorul, mediatorul caută, în primul rând să stabilească o punte de încredere și credibilitate, care să facă infractorul să fie cât mai sincer și deschis în

cadru procesului ce urmează a se desfășura. Mediatorul urmărește îndeplinirea următoarelor sarcini: să asculte punctul de vedere al infractorului referitor la comiterea infracțiunii și consecințele acesteia, să înțeleagă emoțiile și sentimentele pe care acesta le încearcă, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care, cu siguranță, nu vor fi puține. Prin discuțiile purtate în cadrul întâlnirilor, mediatorul ajunge să cunoască și să înțeleagă realitățile trăite de infractor, iar acesta reușește să își ventileze emoțiile și sentimentele astfel încât să dobândească un tot mai puternic sentiment de încredere și siguranță. În urma întâlnirilor, infractorul trebuie să fie informat despre natura și rolul programului de mediere, despre relația acestuia cu sistemul de justiție, despre drepturile sale și despre resursele și opțiunile pe care le are la dispoziție. Există o mare probabilitate ca infractorul să ceară diferite informații despre victimă și atitudinea acesteia. Este interzis ca mediatorul să ofere informații fără acordul prealabil al victimei. La dorința infractorului, sau în urma considerațiilor mediatorului se pot desfășura mai multe asemenea întâlniri, atâtea câte se consideră necesare pentru ca, în final, infractorul să dorească sincer să se întâlnească cu victima și să îi fie foarte clare riscurile și beneficiile participării la întâlnirea de mediere.

În paralel, dar numai după ce a obținut acordul infractorului de a participa la întâlnirea de mediere, mediatorul se întâlnește cu victima. Această întâlnire trebuie, în principiu, să se desfășoare acasă la victimă, cu excepția cazurilor în care victima propune un loc de întâlnire. În toate cazurile victima este cea care decide asupra locului și momentului pe care le consideră convenabile pentru a se întâlni cu mediatorul. Scopul acestei întâlniri este de a stabili o relație de credibilitate și încredere astfel încât victima să se simtă cât mai în siguranță în derularea întregului proces de mediere. Identic cu cele prezentate mai sus, mediatorul are sarcina să asculte punctul de vedere al victimei referitor la comiterea infracțiunii, să înțeleagă consecințele acesteia asupra vieții victimei, să cunoască emoțiile și sentimentele pe care le trăiește victima, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care frământă victima. Mediatorul trebuie să ofere victimei informații referitoare la rolul programului de mediere, la modul de desfășurare a întâlnirii propriu-zise, la participanți și orice alte informații solicitate de victimă. Este foarte probabil ca aceasta să solicite informații referitoare la infractor: este interzis mediatorului a oferi asemenea informații fără acordul prealabil al infractorului. Victima trebuie ajutată să își ventileze emoțiile și sentimentele și să simtă că ea reprezintă o prioritate. În acest sens, mediatorul trebuie să ofere victimei posibilitatea de a alege locul și momentul întâlnirii – cu condiția ca să nu existe alte impedimente obiective care să oblige la un anumit loc și o anumită oră –, să decidă dacă întâlnirea va începe cu povestea sa sau dacă vrea să înceapă infractorul, dacă dorește participarea unor anumite persoane oficiale, etc. Totodată, mediatorul trebuie să asigure victima că poate întrerupe oricând întâlnirea, dacă nu se simte în siguranță sau dacă încearcă un sentiment de revictimizare.

În momentul în care mediatorul constată că atât victima, cât și infractorul sunt deplin pregătiți pentru a se putea întâlni, va face preparativele necesare și va informa părțile asupra locului și orei de începere. Întâlnirea propriu-zisă începe cu reamintirea de către mediator a

regulilor de desfășurare care trebuie respectate de toți participanții. În încheierea introducerii, mediatorul prezintă faptele așa cum sunt ele cuprinse în actele oficiale – rechizitoriu, sentință etc. – după care dă cuvântul victimei sau infractorului – așa cum s-a stabilit în întâlnirile prealabile – pentru a-și expune punctul de vedere. Acest lucru se petrece sub formă narativă, cealaltă parte ascultând fără să intervină. După epuizarea fazei narrative, mediatorul va încuraja dialogul dintre părți și va permite intervențiile – directe sau indirecte – ale celorlalți participanți. Atât faza narativă, cât și cea de dialog trebuie să beneficieze de o durată nelimitată în timp: pauzele și momentele de tăcere trebuie respectate și trebuie lăsat timp suficient exprimării părerilor sau derulării dialogului, cu condiția ca acesta să nu degenereze. Oricare dintre părți poate solicita și obține întreruperea întâlnirii dacă va considera că nu este în siguranță sau că această întâlnire nu își mai are rostul. Mediatorul nu poate întrerupe întâlnirea decât dacă există riscul ca discuțiile să degenereze în violență și, în acest caz, va discuta din nou separat cu cele două părți. Dacă acestea doresc să continue dialogul, dorința lor trebuie satisfăcută, dar numai după ce mediatorul își ia toate măsurile pentru desfășurarea întâlnirii în condiții de siguranță.

La dorința uneia sau ambelor părți, concluziile și rezultatele întâlnirii de mediere pot fi cuprinse într-o înțelegere scrisă, astfel încât întâlnirea să primească o și mai mare încărcătură morală prin încheierea unui act. Copii ale documentului se remit părților, mediatorului și, după caz, judecătorului sau procurorului.

După cum se poate observa, schema de desfășurare a procesului este destul de simplă. Infractorul își asumă responsabilitatea acțiunilor și conștientizează consecințele produse asupra celor din jurul său – apropiați sau străini. Acest fapt se petrece de față cu familia sa și cu persoanele, la început total necunoscute, care vin în sprijinul victimei. Relația infractor-victimă, la început conflictuală și tensionată se modifică în timpul procesului, atunci când infractorul ia act direct de sentimentele victimei, iar aceasta din urmă realizează dorința infractorului de a căuta iertarea pentru faptele sale și de a găsi soluții pentru comportamentul viitor. Centrul de greutate al relației se deplasează astfel de la o inițială blamare a infractorului spre dorința victimei, infractorului și a comunității de a găsi soluții pentru viitor. Schimbul de opinii, de informații, cunoașterea mai bună a unuia de către celălalt, acceptarea responsabilității și a obligației morale de reparare a răului făcut, permit părților să considere infracțiunea ca un fapt aparținând trecutului și să-și concentreze atenția asupra consecințelor pe care le va avea pe viitor de înfruntat, de această dată, infractorul și a beneficiilor care pot apărea pentru victimă și comunitate. O consecință logică a acestei acțiuni este conștientizarea de către infractor a faptului că ajutorul victimei și al comunității nu reprezintă un act de slăbiciune, ci o dovadă de umanism și că este nu numai în beneficiul acestora, ci și al propriei persoane a infractorului.

În urma „procesului“ de justiție restaurativă infractorul trage multe și profunde învățăminte din „confruntarea“ directă cu victima. Pus față în față cu o victimă plină de mânie pentru tot ceea ce s-a întâmplat, orice infractor „normal“ trăiește un sentiment de jenă. Faptul că întâlnirea are

loc în prezența familiei sale și a mai multor persoane străine face ca acest sentiment de jenă să se transforme într-un sentiment de rușine. Iar acest sentiment de rușine reprezintă primul pas pe calea „restaurării“, pe calea unei evoluții pozitive în procesul de reintegrare socială a infractorului. Mulți dintre infractorii care au trăit experiența unor astfel de întâlniri – acolo unde acestea se practică pe o scară tot mai largă – au afirmat că preferau să nu fie „obligați“ să facă față acestei încercări și că era mai bine dacă „judecătorul s-ar fi ocupat singur de problemă“. Aceste întâlniri au un puternic impact asupra infractorilor: cuvintele victimei dor, indiferent de tonul folosit, consecințele fetei comise le explodează în față, iar ei sunt obligați să accepte această confruntare și să-și asume direct și de față cu martori responsabilitatea pentru fapta comisă. **Pe acest gest se clădește ulterior întregul eșafodaj al reintegrării sociale.**

Practicile specifice conceptului de justiție restaurativă

Pe plan mondial sunt puse în aplicare o diversitate de practici născute în baza principiilor acestui nou concept, dar se poate stabili un set de practici care sunt comune, fiind utilizate cu succes peste tot în lume:

a – **Medierea directă Victimă/Infractor** – reprezintă modelul clasic de „proces restaurativ“, în care victima și infractorul se întâlnesc față în față, în prezența unui mediator. Este cea mai delicată metodă de abordare, mediatorul necesitând aptitudini deosebite pentru pregătirea și desfășurarea întâlnirii. Concluziile la care ajung, de comun acord, părțile participante fac cel mai adesea obiectul unei înțelegeri scrise.

b – **Medierea indirectă Victimă/Infractor** – este o metodă folosită în cazurile în care una dintre părți, cu toate că își afirmă dorința de a participa la o activitate restaurativă, are motive temeinice să evite întâlnirea directă. În acest caz, mediatorul alege fie o „navetă“ ca mesager între victimă și infractor, fie propune și supraveghează desfășurarea unei corespondențe între părțile implicate.

c – **Întâlniri Familiale Victimă/Infractor** – sunt caracterizate de o deosebit de puternică încărcătură emoțională și moralizatoare. În acest tip de întâlniri, victima și infractorul sunt însoțiți de familiile acestora și de alte persoane apropiate afectate indirect de comiterea infracțiunii, care iau atitudine și își exprimă punctele de vedere referitor la situația creată. La aceste întâlniri, alături de mediatori pot participa și profesioniști din domeniul justiției penale.

d – **Întâlniri Comunitare Victimă/Infractor** – acest tip de întâlniri sunt cele mai apropiate de practicile ancestrale care fundamentează conceptul modern de justiție restaurativă: întreaga comunitate poate participa, alături de victimă, infractor și familiile acestora, la găsirea celor mai adecvate soluții pentru îndepărtarea cauzelor care au condus la comiterea infracțiunii și la rezolvarea consecințelor provocate de această situație. Întâlnirile sunt conduse, în general, de un mediator, dar există multe practici în care acestea sunt conduse chiar de un judecător.

e – **Grupuri Victime/Infractori** – această metodă este utilizată în cazul în care infractorii nu au fost descoperiți sau dacă una dintre părți refuză să participe la orice fel de

acțiune restaurativă. În asemenea situații se formează grupuri care sunt constituite din infractori și victime care nu au o legătură directă dar care au comis sau au suferit același tip de infracțiune. Este o metodă prin care se reușește o ventilare a sentimentelor și se obține stabilitatea emoțională necesară recuperării.

f – **Mediere Surogat Victimă/Infractor** – există cazuri în care una dintre părți refuză participarea la o acțiune restaurativă, iar cealaltă este prea timidă sau vulnerabilă pentru a participa la o întâlnire de grup. În aceste situații se asigură o întâlnire față în față dar se face apel la o victimă sau un infractor surrogat – o persoană care a suferit sau a comis același tip de infracțiune și se află în aceeași situație de refuz sau vulnerabilitate.

Chiar dacă prezentarea de mai sus este scurtă, cred că se poate obține imaginea diversității și multitudinii de practici care pot fi imaginare și utilizate pentru a obține rezultate care să satisfacă victimele și comunitatea și care să aibă efectul moralizant atât de necesar asupra infractorilor. În evoluția sa, conceptul de justiție restaurativă nu se rezumă la aplicarea acestor practici specifice, ci s-a dezvoltat cuprinzând și metodele tradiționale ale justiției penale, cu deosebirea că impune și urmărește atingerea unor rezultate cu adevărat restaurative. În acest sens, au fost reconsiderate scopurile pentru care se impun și modalitățile prin care se aplică compensațiile financiare/materiale, repararea directă sau simbolică a pagubelor, munca în folosul victimelor sau a comunității, planurile de acțiune pentru obținerea modificărilor comportamentale în viața infractorilor. De asemenea, practicile restaurative, atât cele specifice cât și cele cu scop restaurativ, sunt folosite în orice moment al „circuitului penal”: poliție, parchet, instanță de judecată, în timpul executării pedepsei, în perioada dinaintea punerii în libertate a deținutului și chiar și în perioada post-penală.

Au fost scrise tomuri întregi și vor mai fi încă multe scrise pentru a analiza și îmbunătăți conținutul teoretic și practic al acestui concept astfel încât voi încerca doar o rezumare a opțiunii restaurative:

Esența infracțiunii o reprezintă agresiunea sau răul produs: victimelor, comunității și infractorilor.

Scopul justiției este de a identifica nevoile și de a oferi o „vindecare a rănilor” produse victimelor, comunității, infractorilor și relațiilor dintre aceste părți.

Derularea procesului de înfăptuire a actului de justiție implică activ victimele, infractorii și comunitatea în găsirea soluțiilor și maximizează schimbul de informații între cele trei părți.

Tuturor părților li se oferă posibilitatea pentru a-și exprima emoțiile și sentimentele și a conștientiza fapta și consecințele acesteia, a decide ce trebuie făcut pentru „a îndrepta lucrurile” și a discuta despre intențiile și comportamentele viitoare.

Înțelesul restaurativ al responsabilității recunoaște că agresiunea creează obligații: obligația principală este a infractorilor pentru a conștientiza consecințele și a-și asuma responsabilitatea răului produs victimei – dar și societatea este responsabilă față de victimă și față de infractori.

Totul se reduce la a face pace în viețile și lumile noastre. Acest lucru nu necesită o modificare a naturii umane ci doar de o recunoaștere că absolut toți, indiferent de proveniență sau de comportamentul afișat la un moment dat, suntem caracterizați și de o latură bună și că putem în orice moment reanaliza energiile dinspre violență înspre blândețe.

*Învățăm să respectăm dacă suntem respectați și nu dacă suntem tratați fără pic de respect. **O justiție care vindecă este o justiție care respectă.***

În concluzie, ce așteaptă cu adevărat societatea de la actul de justiție și de la pedeapsă? Toată lumea este de acord că scopul urmărit este acela de a îi face pe infractori să înțeleagă gravitatea acțiunii întreprinse și să reducă riscul ca aceștia să recidiveze. Dorim ca, în și prin executarea pedepsei, infractorii să învețe să facă alegeri corecte și cinstitute în viață, să dobândească sentimentul de valoare personală dat de unicitatea și irepetabilitatea ființei umane, să recunoască și să respecte faptul că și cei din jurul lor au aceleași drepturi și libertăți care nu trebuie încălcate, să conștientizeze consecințele grave, directe sau indirecte, pe care actul infracțional le are asupra unei multitudini de persoane – victima și familia acesteia, propria persoană și propria familie, comunitatea în ansamblul ei –, să înțeleagă și să învețe că a-ți păsa de ceilalți și a-i respecta nu reprezintă un semn de slăbiciune ci unul de forță, să învețe să își asume responsabilitatea propriilor acțiuni, să își dezvolte acele aptitudini și abilități care să îi ajute să ducă o viață normală, cu respectarea legilor, în societatea liberă. Oare nu acestea sunt adevăratele scopuri ale pedepsei? Pedepsim doar pentru a crea suferință fizică și morală sau pentru a încerca să îi responsabilizăm, să demonstrăm respect pentru propria persoană și, implicit, pentru cei din jur? Dar ce reușim să realizăm? Ne fiind o caracteristică specifică doar sistemului penitenciar românesc, îmi permit să citez o prezentare făcută de dl **Dennis Challeen**, judecător în Wisconsin, S.U.A.:

„Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...”

Așa că le distrugem stima de sine.

Vrem ca ei să fie responsabili...

Așa că le luăm orice responsabilitate.

Vrem ca ei să fie parte a comunității...

Așa că îi izolăm de comunitate.

Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...

Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.

Vrem ca ei să nu fie violenți...

Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.

Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...

Așa că îi supunem urii și cruzimii.

Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...

Așa că îi punem acolo unde numai duri sunt respectați.

Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...

Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.

Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...

Așa că îi punem acolo unde toți se exploatează unii pe alții.

Vrem ca ei să-și controleze propriile vieți și probleme, să nu mai fie paraziți...

Așa că îi facem să devină total dependenți de noi.“

Justiția Restaurativă în sistemul penitenciar

Asemenea tuturor sistemelor penitenciare de pe plan mondial, nici în România închisorile încă nu au reușit să își demonstreze eficiența pe care societatea o așteaptă de la ele, numărul recidiviștilor crescând în mod constant: la 30 iunie 2000 în penitenciarele românești exista un procent de recidiviști de 39,61%, dar logica ne obligă ca la acest procent să adăugăm și pe cei cu antecedente penale (18,05%), ajungând astfel la rezultatul că 57,66% dintre deținuți au avut contact, într-un fel sau altul, cu sistemul de justiție penală, față de 30%, respectiv 49% în anul 1995.

Similar cu principiile și modelele aplicate pe plan mondial în anumite etape ale procesului penal, și în interiorul locurilor de deținere utilizarea modelului de justiție restaurativă implică nevoia de a **restaura relația dintre victimă, infractor și comunitate**, a cărei natură și stabilitate a fost cel puțin „deranjată“ prin comiterea infracțiunii. Introducerea principiilor și practicilor justiției restaurative în modul de organizare și funcționare a așezămintelor penitenciare reprezintă un ideal al întregii mișcări mondiale creată pentru susținerea implementării noului concept în sistemele de justiție penală. Un ideal, deoarece acest fapt înseamnă că în interiorul uneia dintre cele mai stricte instituții se va produce o reorientare a culturii penale spre rezolvarea tuturor stărilor conflictuale prin comunicare și consultare între părți, cu luarea în considerare a nevoilor și așteptărilor acestora. Acest pas înseamnă foarte mult atât pentru societate și sistemul justiției penale în ansamblu – așa cum am văzut din prezentarea conceptului de justiție restaurativă – dar și pentru instituția penitenciară, deoarece aplicarea acestor noi principii și metode nu se adresează doar triadei victimă – infractor – comunitate, ci și relațiilor stabilite între personalul penitenciar și deținuți și relațiile profesionale și personale dintre lucrătorii din penitenciar.

Folosind un model de justiție restaurativă vom putea utiliza perioada privativă de libertate pentru a oferi posibilitatea confruntării deținutului cu consecințele acțiunilor sale astfel încât acesta să își asume responsabilitatea atât pentru el, cât și față de victimă și comunitate. Acest lucru înseamnă și implicarea deținutului, ori de câte ori este posibil, în acțiuni directe pentru a oferi victimei și comunității repararea răului produs. **Obiectivul principal îl constituie ajutarea deținutului să își abandoneze rolul său pasiv.**

Acest obiectiv este deosebit de important deoarece un lucru este evident în contextul penitenciar actual: *„Închisorile încurajează negarea și permit infractorilor să-și împărtășească unii altora această negare. Negarea în grup dă forță, întărește. În acest cadru remușcărilor și bunăvoința sunt virtual inexistente. În schimb, un sistem care permite victimei să-și exprime durerea resimțită personalizează infracțiunea și obligă infractorul să asculte și să conștien-*

tizeze. Negarea este dificilă și acceptarea responsabilității e singura posibilitate logică. Infractorul înțelege și conștientizează direct, în mod participativ, consecințele faptelor sale și nu prin intermediul unei bucăți de hârtie, fie ea proces-verbal sau rechizitoriu, sau a unei terțe persoane“. (Helen Bowen – „Justiție Restaurativă – Teme și Practici Contemporane“).

Câteva din avantajele oferite de această nouă abordare sunt evidente din rezultatele intermediare ale experimentelor aflate încă în faze inițiale de desfășurare în acest moment la nivel european, respectiv în sistemele penitenciare din Belgia și Anglia, singurele care au trecut la implementarea conceptului de justiție restaurativă în executarea pedepselor cu privare de libertate:

- 1 – Dezvoltarea în interiorul închisorilor a unei culturi bazate pe respect, prin dezvoltarea structurilor pentru o consultare eficientă între diferitele servicii ale penitenciarelor și sensibilizarea tot mai puternică a personalului penitenciar față de principiile justiției restaurative.
- 2 – Oferirea posibilității de comunicare directă sau indirectă între infractori și victime prin:
 - stabilirea unor **structuri consultative** între serviciile interne și cele externe;
 - **conștientizarea și sensibilizarea deținuților** față de problemele victimelor și față de conceptul de justiție restaurativă;
 - **conștientizarea și sensibilizarea victimelor și comunităților** față de problemele infractorilor, de rolul pedepselor privative de libertate și față de conceptul de justiție restaurativă.

Pentru a putea stabili modul și domeniile în care principiile și practicile specifice justiției restaurative pot fi aplicate în interiorul sistemului penitenciar trebuie, înainte de toate, să definim scopul privării de libertate. Într-adevăr, **scopul principal al privării de libertate a infractorilor este acela de a proteja comunitatea de acțiunile acestora.** Dar această protecție nu înseamnă doar una pe termen scurt (separarea, izolarea infractorului într-o instituție penitenciară), ci în special o protecție pe termen lung, care nu poate fi atinsă decât printr-o eficiență reintegrare socială. Acest lucru înseamnă acțiuni care să ajute infractorul să se decidă să nu mai recidiveze și să ducă o viață cu respectarea legilor. În penitenciare, programele adresate resocializării se bazează de cele mai multe ori numai pe eforturile și energia unui foarte mic, mult prea mic număr de persoane. Aceasta se întâmplă în pofida **Regulii 65 din Standardele Minime pentru Tratamentul Deținuților** (O.N.U., 1984) unde se afirmă că: *„Tratamentul persoanelor condamnate la închisoare sau la măsuri similare trebuie să aibă ca obiectiv, atât cât permite durata sentinței, sădirea în acestea a dorinței de a duce o viață cu respectarea legilor după punerea în libertate și a-i învăța cum să facă acest lucru. Tratamentul trebuie să încurajeze respectul de sine și să le dezvolte simțul responsabilității“.*

Acest aspect primește o nouă dimensiune prin aplicarea principiilor justiției restaurative în instituțiile penitenciare, fapt care ar conduce la o eficientizare a programelor desfășurate în perspectiva resocializării deținuților. Cum poate fi atins acest obiectiv?

În primul rând este nevoie de elaborarea unei strategii naționale în care prioritatea să o reprezinte schimbarea mentalității prevalente în instituțiile noastre, datorată în mare parte faptului că închisoarea, în mod tradițional, este percepută ca o instituție care trebuie să aibă un control total, fizic și psihic, asupra tuturor acelor care trăiesc sau muncesc perioade mai lungi sau mai scurte de timp în interiorul zidurilor. Din păcate, aceasta nu este numai percepția „societății libere“, ci și a personalului propriu. Schimbarea mentalității trebuie să înceapă cu acceptarea realității că deținuții sunt persoane care se află doar pentru moment în custodia noastră, că orice om poate greși, dar și că orice om poartă în el o sămânță de bunătate și se poate schimba, că pedeapsa privativă de libertate nu înseamnă altceva decât privare de libertate și că penitenciarele sunt instituții sociale menite să construiască personalități și caractere care să fie folositoare societății după momentul punerii în libertate. Pentru realizarea acestei schimbări trebuie pornit de la introducerea în programele de învățământ – atât ale Școlii Naționale de Administrație Penitenciară, cât și în cadrul pregătirii periodice a personalului – a unei noi materii care să ofere posibilitatea acumulării de cunoștințe teoretice și practice în domeniul justiției restaurative.

Pregătirea personalului nostru în această direcție trebuie dublată de aplicarea principiilor justiției restaurative în activitatea cotidiană desfășurată cu deținuții, fapt pentru care aceste principii trebuie să se regăsească atât în reglementările privind aplicarea regimului penitenciar, cât și în atitudinea adoptată de toate cadrele, indiferent de funcție sau loc de muncă, în timpul executării serviciului. În acest fel, fiecare lucrător de penitenciar va reprezenta un model educațional pozitiv pentru deținuții cu care lucrează, asigurându-se prelungirea intervențiilor socio-educative specializate și după terminarea orelor alocate acestor activități prin crearea și menținerea în permanență a unui climat restaurativ în întreg spațiul de deținere, pe întreaga durată a unei zile. În acest sens, consider că este necesară formarea câte unui lucrător de penitenciar în fiecare instituție care să dețină calitatea de consultant al directorului/comandantului de penitenciar pentru aplicarea conceptului și utilizarea practicilor justiției restaurative. Acest cadru, membru al serviciului/biroului socio-educativ din unitatea respectivă va putea, pe lângă calitatea de consultant, să dețină și funcția de mediator al conflictelor care apar între deținuți, între aceștia și lucrătorii de penitenciar sau chiar între lucrătorii din penitenciar și, cu atât mai important, în situații de criză: revolte individuale sau de grup, luări de ostăteci etc.

Un al doilea pas îl reprezintă elaborarea și desfășurarea de activități prin care să se caute obținerea unor rezultate restaurative. Asemenea rezultate se concretizează prin:

- asumarea sinceră a responsabilității pentru acțiunile trecute, dar mai ales pentru cele viitoare;
- rușine pentru acte sau acțiuni care contravin normelor și valorilor sociale;
- compasiune pentru victimă și dorința de a îndrepta, moral sau material, răul produs;
- adoptarea unui comportament pro-social nedisimulat;

- dorința de reconciliere cu victima și cei apropiați acesteia;
- reconcilierea cu propria familie și cu societatea în ansamblul acesteia.

Aceste rezultate pot fi obținute fie prin utilizarea metodelor specifice conceptului de justiție restaurativă, fie prin adaptarea la noile cerințe a metodelor utilizate în intervențiile socio-educative tradiționale, urmărind cu prioritate obținerea de efecte restaurative. Printre acestea pot fi enumerate, fără o prezentare limitativă:

- medierea infractor-victimă;
- grupuri de reconciliere familială;
- grupuri de reconciliere comunitară;
- comunitatea terapeutică în spațiul de deținere;
- consiliere individuală și de grup;
- munca în folosul victimelor;
- programe educaționale în domeniul relaționării și comunicării;
- programe pentru control temperamental și rezolvarea conflictelor;
- programe de alfabetizare, școlarizare și calificare profesională;
- programe pentru ridicarea nivelului de cultură și educație morală;
- planificarea executării pedepsei cu participarea directă și activă a deținuților;
- programe speciale de pregătire pentru punerea în libertate, cu participarea activă a deținutului, a familiei și a comunității în care acesta se va reîntoarce.

Adoptarea metodelor de lucru specifice justiției restaurative, adaptarea metodelor deja tradiționale pentru a obține rezultate restaurative, implicarea activă a victimelor și comunităților în procesul de resocializare a deținuților și deschiderea instituțiilor penitenciare spre societatea liberă – în special prin intermediul serviciilor/birourilor socio-educative – va produce cu siguranță emulația necesară nu atât schimbării percepției pe care societatea o are referitor la instituțiile noastre, cât mai ales pentru atingerea obiectivului atât de important reprezentat de „reducerea riscului de recidivă printr-o eficientă reintegrare socială a infractorilor“.

Un punct extrem de important îl reprezintă faptul că, indiferent cât de profunde sunt intervențiile socio-educative pe perioada detenției, rezultatele obținute în timpul executării pedepsei ar fi total și definitiv anulate fără o urmărire a comportamentului ulterior punerii în libertate și fără o sprijinire a eforturilor foștilor deținuți de a se reintegra în societatea liberă. În acest sens, este absolut necesară unificarea activităților desfășurate de serviciile socio-educative penitenciare și serviciile de reintegrare socială și supraveghere. Pentru a oferi eficiența dorită acestor intervenții la nivelul întregii țări și asupra tuturor infractorilor – sau cel puțin a unei cât mai mari majorități a acestora, consider ca fiind importantă nu numai simpla colaborare, ci unificarea instituțională a acestor servicii.

Pentru a asigura o implementare eficientă a conceptului de justiție restaurativă în sistemul penitenciar românesc, propun **elaborarea unui plan național de acțiune**, cu următoarele etape:

1 – Desfășurarea de programe experimentale, în 3-4 unități penitenciare (printre care obligatoriu un Centru de Reeducare a Minorilor), cu o durată de 6-12 luni și care să aibă următoarele faze:

- a – selecționarea și pregătirea consultanților;
 - b – instruirea generală a lucrătorilor de penitențiar și specifică a membrilor serviciilor/birourilor socio-educative;
 - c – adaptarea programelor socio-educative tradiționale;
 - d – introducerea treptată a metodelor de lucru cu deținuții specifice justiției restaurative (în special medierea victimă-infractor și grupurile de reconciliere familială și comunitară);
- 2 – Evaluarea rezultatelor obținute în programele experimentale;
- 3 – Selecționarea și pregătirea consultanților în domeniul justiției restaurative pentru fiecare unitate penitențiară;
- 4 – Desfășurarea de cursuri de specialitate pentru utilizarea metodelor practice specifice conceptului de justiție restaurativă;
- 5 – Introducerea justiției restaurative ca materie de bază în pregătirea lucrătorilor de penitențiar;
- 6 – Elaborarea de propuneri legislative și reglementări penitenciare bazate pe aplicarea principiilor conceptului de justiție restaurativă.

Punerea în aplicare a programelor experimentale nu implică resurse umane și costuri suplimentare. Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, activitatea serviciilor/birourilor socio-educative nu se modifică într-un mod radical. Singurul aspect de noutate este că în fiecare serviciu/birou va trebui special pregătită o persoană, din rândul personalului existent, care să elaboreze programe restaurative de intervenție și să pună în aplicare, în calitate de mediator, a practicilor specifice noului concept. Ceilalți membri ai serviciului/biroului socio-educativ vor desfășura în continuare activitățile tradiționale, cu specificația că se va urmări cu prioritate obținerea unor rezultate restaurative. Deținuții care vor fi cuprinși în desfășurarea programelor experimentale vor fi atent selecționați, în baza unor criterii clare – domiciliul în zonă și participare voluntară atât a deținutului cât și a victimei, comportament corespunzător etc.

Cu siguranță că derularea unui program experimental de justiție restaurativă în sistemul penitențiar va avea rezultate pozitive. Iar dacă are rezultate pozitive în sistemul penitențiar, cu siguranță rezultatele vor fi și mai bune în momentul extinderii programului la nivelul comunității locale.

Un asemenea mod de abordare a actului de justiție va fi benefic pentru o schimbare majoră nu numai a atitudinii comunității față de instituțiile justiției penale, ci și a membrilor comunității unii față de alții, ajutând astfel la crearea unor comunități mai sigure, mai interesate și mai responsabile de soarta „apropelui“, mai deschise spre rezolvarea comună a

problemelor sociale și mai oneste. Dacă vom avea suficientă voință să recunoaștem că fiecare om are în el o sămânță de bunătate, atunci fără îndoială că vom reuși să construim comunități în care să putem trăi în siguranță și în pace unii cu alții.

Pe plan mondial, conceptul de justiție restaurativă câștigă tot mai mult teren, fiind aplicat cu rezultate deosebite atât în rezolvarea conflictelor, cât și, cu precădere în ultimii ani, în procesele penale și în executarea pedepselor.

Și pentru Justiția din România a venit momentul să-și analizeze poziția, atât față de victime cât și față de infractori, care trebuie priviți ca fiind membri ai societății și un produs al acesteia: indiferent de fapta comisă și de pedeapsa aplicată, mai devreme sau mai târziu aceștia se vor întoarce în societate. Cum? Depinde numai de noi, ceilalți membri ai societății! Creșterea eficienței reacției sociale față de criminalitate – respectiv sancțiunea penală ca efect al acesteia – constă în atingerea unei finalități viabile. Această finalitate nu poate fi, în nici un caz, eliminarea sau exterminarea fizică sau excluderea socială a individului respectiv. Gândindu-ne că, prin simpla ei aplicare, o sancțiune penală duce invariabil la apariția unor mari probleme sociale pentru individ – dintre care etichetarea ca pușcăriaș și criminal are efecte nebănuite – înfăptuirea actului de justiție trebuie să acorde delincventului, ca finalitate, posibilitatea de a duce în viitor o viață socială decentă și acceptabilă atât pentru el, cât și pentru societate, odată sancțiunea fiind executată.

În acest context, Justiția trebuie să-și reconsidere atitudinea față de triada infractor-victimă-societate și să-și extindă cât mai mult posibil contactele cu comunitatea pe care o deservește, la rândul ei societatea fiind obligată să-și asume responsabilitatea atât pentru sancționarea, cât și pentru recuperarea delincventului: comunitatea joacă un rol deosebit de important în „tratarea“ comportamentelor recunoscute ca fiind antisociale. În acest sens nu trebuie să ne gândim numai la sistemul execuțional penal, ci la Justiție în ansamblul său: revenirea la Curțile cu Juri reprezintă numai un exemplu prin care s-ar produce nu numai o responsabilizare a societății, ci și modificarea imaginii pe care comunitățile o au referitor la actul de justiție în sine.

În ceea ce privește aplicarea sancțiunilor, obiectul acestora nu mai trebuie să îl constituie exclusiv fapta, ci trebuie luat în considerare delincventul ca ființă umană, cu o anumită personalitate, cu un comportament datorat unor cauze specifice, cu aptitudini, nevoi și trebuințe, cu un anumit nivel de cultură, educație și calificare profesională. În ultimă instanță, delincventul nu este altceva decât un membru al societății care, într-un anumit context socio-psihologic, a încălcat normele stabilite pentru o viață normală în colectivitate. Adeseori acestea sunt prezentate ca „norme ale celor puternici, pentru cei slabi!“. Într-adevăr ele sunt norme impuse de cei care au puterea să treacă peste greutățile vieții cotidiene și care sunt aplicate celor ce nu pot singuri să facă acest lucru. Norme care vor fi mereu încălcate de cei slabi, care nu au educația și aptitudinile necesare supraviețuirii și care vor fi întotdeauna pedepsiți. Dar cei puternici nu trebuie doar să pedepsească, ci trebuie să și ajute.

Convingerea mea este că modul de viață delincvent se învață, iar noi, cei care am avut „șansa“ să fim educați pentru a duce o viață cu respectarea semenilor și a legilor, suntem obligați din punct de vedere moral să îi ajutăm pe cei cărora viața nu le-a oferit această șansă sau care nu au avut puterea să profite de ea... Numai în acest fel vom putea demonstra că modul nostru de a fi este cel corect! Numai așa vom putea lupta pentru și vom putea visa la atingerea idealului oricărei societăți civilizate: reducerea, dacă nu chiar eradicarea delincvenței! Ideal poate mult prea îndepărtat, dar pentru atingerea căruia merită să facem eforturi, indiferent cât de mari! Ce este de preferat: un individ pierdut, fizic și/sau moral, pentru societate, sau un individ recuperat?

Pentru ca Justiția să fie cu adevărat utilă societății, ea trebuie să înțeleagă care este adevăratul său rol: nu acela de a elimina indivizii indezirabili, ci de a recupera membrii societății!

Consider că pentru sistemul penal românesc, implementarea acestui nou concept ar reprezenta un pas important în direcția alinierii la standardele europene, iar sistemul penitenciar, prin aplicarea practică a acestui concept pentru prima dată în România, s-ar constitui din nou într-un exponent al reformei penale din țara noastră.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandru M.** – *Violența intrafamilială*, Analele Academiei de Poliție „Al.I.Cuza”, an 2, București, 1994
- Bocancia Cristian, Neamțu George** – *Elemente de existență socială*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
- Bogdan T.** – *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. Științifică, București, 1994
- Bogdan T.** – *Comportamentul uman în procesul judiciar*, M.I. – Serviciul editorial și cinematografic, București, 1983
- Bogdan T., Sânțea I.** – *Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar*, M.I. – Serv. Editorial și cinematografic, București, 1988
- Boișteanu P.** – *Alcoolism și comportament*, Ed. Moldova, Iași, 1992
- Banciu D., Rădulescu S.** – *Corupția și crima organizată în România*, Ed. Continent XXI, București, 1994
- Mitrofan N., Butoi T., Zdrengea V.** – *Psihologia judiciară*, Ed. Șansa S.R.L., București, 1992
- Dongoroz V.** – *Tratat de drept penal*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1939
- Diaconescu G.** – *Genocidul*, Ed. Militară, București, 1991
- Durkheim E.** – *Despre sinucidere*, Institutul European, Iași, 1993
- Delavrancea B.V.** – *Anatomia și independența conștiinței și raporturile ei cu actul sinucigaș*, Ed. Transcedent, Brașov, 1992
- Dragomirescu V.T.** – *Psihosociologia comportamentului deviant*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Fattah E.** – *Toward a criminological classification of victims*, International Criminal Police Review, 1967
- Hurdubaie I., Pele G.** – *Interpolul și criminalitatea internațională*, Serviciul editorial și cinematografic al I.G.M., București, 1983
- LeBon G.** – *Psihologia maselor*, Ed. Științifică, București, 1991
- Mitrache C-tin** – *Drept penal. Partea generală*, Ed. Șansa S.R.L., București, 1995
- Molnar I.** – *Protecția victimei prin justiția penală*, Analele Academiei de Poliție „Al.I.Cuza”, an 2, București, 1994
- Mitrofan N.** – *Noi puncte de vedere privind etiologia psiho-socială a deviației la femei*, M.I. – Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, București, 1985
- Minovici M.** – *Tratat complet de medicină legală*, Ed. Atelierele Grafice SOCEC, București, 1930

-
- Nistoreanu G.**, Păun, G. – *Criminologie*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1995
- Neagu I.** – *Drept penal procesual*, Ed. Academiei Române, București, 1988
- Neagu I.** – *Tratat de procedură penală*, Editura Pro, București, 1997
- Neagu I.** – *Drept penal*, Tratat, Ed. Global Lex, București, 2002
- Oancea I.** – *Probleme de criminologie*, Ed. ALL, București, 1995
- Quinney R.** – *Criminology*, 2nd edition, Little Brown & Co., Boston, 1979
- Stănoiu R.** – *Tranziția și criminalitatea*, Ed. Oscar Print, București, 1994
- Scripcaru G.** – *Medicină legală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1993
- Sheley J.** – *Understanding crime: Concepts, issues, decisions*, Belmont C.A., Wadsworth, 1979
- Stanciu V.V.** – *La criminalite a Paris*, CNRS, Paris, 1968
- Tănăsescu Ioncu**, *Criminologie*, Editura INS Brâncuși, Craiova, 1995
- Timrots A, Rand M.** – *BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers*, Washington D.C., U.S.Department of Justice, 1987
- *** **Revista de știință penitenciară nr. 5**, Direcția Generală a Penitenciarelor, București, 1995
- *** **Crimes and victims. A Report on the Dayton San-Jose Pilot. Survey of Victimization**, U.S. Dept. of Justice, Washington D.C., 1977
- *** **The State of the World's Children**, Oxford University Press for UNICEF, 1996